

P O R T I E U S T O R I A

R O M A N A

2049

SEXTI RVFFI VIRI

CONSVLARIS EPITOMA DE
GESTIS ET ASSEQVITO DOMI
NIO ROMANORVM.

POLYBII HISTO-

RIARVM LIBRI QVINQVE,
NICOLAO PEROTTO
INTERPRETE.

R/2925

ADIECTVS QVOQVE EST IN FRONTI
spicio libri index, qui te lector summarie docebit, quid quisque
liber contineat, & ubi quæri debeat.

BASILEAE EXCVDEBAT HENRI
CVS PETRVS MENSE MAR
TIO, AN.

M. D. XXX.

VITA POLYBII EX SVIDA,
SIMONE GRINABO IN
TERPRETE.

POLYBIVS Lyci filius, ex Megalopoli Arcadiæ, Scipionis Africani præceptor, eo tempore quo & Panætius philosophus, temporibus Ptolemæi Euergetis uixit. Hic longam illam Romanam historiam libris quadraginta conscripsit. Orditur autem à Cleomenis Sparciatæ fuga, & Philippo Persei filio, regno Macedonum, Romanum subnectens. Huic in scribenda historia Possidonius Olbiopolites successit. Strabo uero Amasæus, ea quæ post Polybium sunt gesta, quadraginta quinque uoluminibus complexus.

NICOLAI PEROTTI

IN POLYBII HISTORIARVM

LIBROS PRO OE M I V M,

AD Q. PONTIFICEM

MAXIMVM.

A solui tandem aliquando delegatum mihi abs te munus Pontifex Maxime, conuersis in latinum sermonem quinque libris Polybij, qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere: quare immortalem superis habeo gratiam, quorū maiestate suggerente mihi fauorem opus perfeci, ut optatum sanctitati tuæ, ita, nisi me animus fallit, gratissimū futurum: tibi uero ingentes ago gratias, agamq; dum uiuam, quod me unum ex multis, cui hoc munus delegares, elegisti: nam per immortalem deū, quid mihi, uel impræsentiarū gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriolius iniungi potuit, quam ut ueterem atque reconditam, sed tamen egregiam ac luculentam præstantis, & sinceri autoris historiam in lucem proferrem, & quasi de nouo scribens nostris hominibus, tanquam per manus traderem: mihi quidem ita iocundus hic labor fuit, ut maiorem mihi fingere uoluptatem, ne uoto quidem potuissem. Primum quod morem gerebam uoluntati tuæ, cuius maxima semper ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia, deinde quod tanta uarietate rerum, & copia mirum in modum oblectabar. Quis enim suauior animo cibus offerri potest, quam lectio historiarū huius præsertim, in qua cum magnitudine ac diuersitate rerum gestarum, splendor quoq; uerborū coniunctus est, & suauitas orationis quibusdam quasi luminibus sententiarū respersa, ut mihi uideatur uno in opere Polybius & summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse. Postremo, quod non mediocrem me apud nostros homines gloriam consecuturum sperabam, si mea opera tam præclarus autor ex peregrino, aliquando Romanus factus esset, & omīssa gentili lingua, latine loqui didicisset. Verum tamen omnem hanc meam uoluptatem, atq; hoc omne solatium non parum ad extremum conturbauit imperfectio operis, quod ex quadraginta ab illo æditis uoluminibus, uix quinque prima nobis supersunt, atq; hæc quidem ad apparatus cæterorum scripta, ut mihi certe uideatur, quasi de industria, huius autoris sermo interruptus, dum comparata, ueluti quodam exordio, auditorum beneuolentia, atq; omnium auribus sibi conciliatis, rem ipsam aggressurus erat, de qua agebatur. O grauem, detestabilemq; iacturam. O cladem eò magis ab omnibus deplorandam, quo nemo non modo ex Græcis, uerumetiam ex Latinis historicis, Romanorum res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cum diligentia complexus est. Scripsit enim, ut facile ex hijs quinque libris intelligi potest, quæcunq; à Romanis sunt gesta à tempore, quo primum extendere manus extra Latium coeperunt, quousque totius orbis imperium adepti fuere: atque hæc ita scripsit, ut Latini ferè omnes eum deinceps sint secuti. Nam ut de reliquis taceam, manifestissimis argumentis deprehendi potest Titum Liuium Patavinū historicorū apud Latinos principem, hunc potius quam Fabium Pictorem, aut Pisonem, quos ipse memorat, secum fuisse. Quippe & in hijs, in quibus Polybius illos reprehendit, Polybij sententiam haud obscure sequitur, & ita nonnunquā illius uestigijs inhæret, ut mihi quidem uigésimus primus liber Liuij, ex tertio Polybij

EPISTOLA NICOLAI PEROTTI

libro ferè ad uerbum tralatus esse uideatur, ac nihil sanè inter eos interest, nisi quod Liuius aliquanto breuius res gestas refert, Polybius diffusius. Liuius portenta, ac prodigia plurima, & oracula, ac uisiones eorum commemorat: Polybius his omnibus dimissis præcepta quadam inserit, ad uitæ institutionem necessaria. Postremo Liuius conciones integras, atq; directas: Polybius obliquas exponit: quibus in rebus uter eorū magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe qui ne admirari quidem satis eorum uirorum doctrinam pro merito possem; uerum equidem in Polybio breuitatem non desydero, in Liuiio interdum fortasse aliquid latius. Flosculi uero sententiam, quos operi suo Polybius inserit, magis profectò mihi mentem implent, quàm portenta Liuii atq; prodigia. Quid enim dici minus credibile potest, quàm aut apparuisse deum Annibali: aut in genu infantem semestrem, in foro olitorio triumphum clamasse: aut bouem sua sponte in tertiam contignationem ascendisse: aut in agro Piceno lapidibus pluuisse: aut aliud quippiam huiusmodi factum esse: Quæ res ne ab eo quidem sunt creditæ, à quo scribuntur, nec dignæ sunt quæ in somnijs uisæ referantur. Nam de obliqua oratione manifestum est, quid Trogius Pompeius senserit, qui, ut Iustinus refert, in Liuiio & Salustio reprehendere solebat, quod conciones directas pro sua oratione, operi suo inserendo historici modum excessissent. Sed quo magis in hoc uagatur oratio mea, eo magis augetur mihi luctus, & commiseratio quadam de tanta clade, iacturaq; librorum. O si reuiuisceret Polybius, atq; hanc deformatam operis sui faciem agnosceret, uix octaua sui parte superstitis, quàm moleste, quàm grauius, quàm acerbe ferret perlatos à se incassum tot labores, tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas tam breui tempore euanituras, atq; occasuras cogitationes, quanquàm eandem fortunam alij quoq; infiniti tam Græci, quàm Latini autores sunt experti. Quantum enim in utraque lingua à doctissimis uiris relictum legimus, quantum est, quod superest librorum: quod uitio temporum accidisse manifestum est. Nam quia homines longo iam tempore, optimarum artium, ac disciplinarū rudes atque ignari erant, nullo in precio habebantur libri, & aut situ, squaloreq; paulatim marcescebant, aut aromatibus, ac pensis mulieribus regendis dilacerabantur. Omnem autem huius rei culpam in principes eius seculi refundendam arbitror. Neque enim idcirco illiteratos fuisse eos homines existimo, quod aut tardiori ingenio, aut imbecilliori memoria essent, quàm uel præsentis sint, uel ueteres illi fuerint, sed quia ea tempestate ciuitatū principes nimio luxu ad segnitiam se, torporemq; conuerterunt, similes quoq; reliquos ciues euadere necesse fuit. Est enim ita comparatum, ut qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerint, talis quoq; sit reliqua ciuitas, & quæcunq; morum immutatio in principibus extiterit: eadem semper in populo sequatur. Quoniam ergo illiterati principes erant, cæteri quoq; rudes erant atq; indocti. Quod si qui forte ad studia se contulissent, nullus honor, nullum præmium proponebatur: quæ res in primis accendere, atque inflammare homines ad studia consueuit. Nam sicuti temperies, ac clementia aëris, copiam atq; ubertatem frugum, ita humanitas, & honor, & beneficentia principis bonas artes, excellentiaq; ingenia producit. Quid tandem causæ fuisse arbitramur, quod tempore Alexandri regis multa clarissimorum uirorum ingenia floruerunt: nempe quia & ipse doctus erat, & doctos maximo in honore prætioq; habebat. Ferunt enim cum interiecto post illius mortem tempore, Arcestratus nobilis poëta, præter modum inopia præmeretur, dixisse ei quendam, tu uero si Alexandri ætate fuisses, in præmium cuiuslibet carminis Cyprū, aut Phœnicen habuisses. Lycon uero Scarpensis comicus poëta Alexandri equalis cum audiente illo comœdiam recitasset, in qua uersum quendam nescio quid

quid aris petentem inseruerat, cōfestim decem talentis donatus est. Hæc eadem ratione Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Romanorum tempore multi clarissimi uiri floruerunt. Sed ne ueterum duntaxat exempla sectemur, quæ causâ est, quod impræsentiarum ita uigant studia literarum, & tot se ingenia hominum proferant, atque ostendent: profecto quia te principem habent Nicolæ Quinte Pontifex Maxime. Qui ut es in omni doctrinarum genere excellens, ita doctos, & studiosos omnes sustentas, suscipis, foues, amplecteris. Quando enim memoriæ proditum est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse, quanta hoc tempore habentur, quo uel primi abs te, uel soli honorantur. Sub quo rege, siue Imperatore, siue republica tantam unquam liberalitatem, ac beneficentiam sunt experti, quantam sub te optimo, ac clementissimo Pontifice experiuntur. Testes huius rei possem afferre quamplurimos, nisi excedere procerum modum uererer. Quis est. N. non modo in Italia, uerum etiam in Græcia, atq; adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hæc tenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit: ut iam uulgatum apud omnes gentes sit, munera tuæ sanctitatis omnium ueterum principum, & Imperatorum, & regum munificentiam non modo æquare, uerumetiam longo, ut aiunt, intervallo excedere. Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti, ad studia literarum incumbunt, & pro sua quisque facultate, aut componunt nouum aliquid, aut græcum transferunt: multi etiam uetera, & iam obsoleta, ac ferè depredita conquirunt. Ex quo fit, ut ego maximas immortalis deo habeam gratias quod mihi datum sit nasci temporibus uitæ tuæ, neq; desperem aliquando futurum, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt, quæ prius abdita erant ac prorsus ignota, ita reliqui quoq; Polybij libri in lucem redeant. Quod si nobis fata concesserint, non recuso quantulumcunq; mihi uitæ deinceps superum uoluntate erit, quantumq; à cura & seruitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre, tuum modo mihi numen adsit Summe Pontifex, tantumq; ingenij aspiret, quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. Interea si quando te à gubernaculis ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris, horum quinque uoluminum lectione animum oblectabis. Vale,

a 3 INDEX

INDEX

R E R V M P R A E C I

P V A R V M Q V A S

Polybius in primo de/
scribit libro.

Quo tempore Polybius
scribere coepit 1.
Romani finitimas regio-
nes primo sibi subijci-
unt 3.

Messana Siciliae pulcherrima urbs de-
uastatur 3.

Prima profectio populi Romani cum
exercitu extra Italiam 5.

Veritas in historia à scriptoribus conser-
uanda 6. & 7.

Syracusani deficiunt à Carthaginensi-
bus ad Romanos 8.

Carthagineses pro Sicilia contra Ro-
manos pugnant & superant 8. & 9.

Carthagineas atroci praelio à Roma-
nis superantur 9.

Romani nauali praelio Carthagineses
oppugnant 10. & 11.

Coruus qualis bellica machina 11.

Carthagineses inferiores fiunt Roma-
nis in nauali pugna 12.

In Sardinia Carthaginensium copia ster-
nuntur à Romanis 12.

Ingens naualis pugna inter Carthagen-
ses & Romanos instituitur 14. & 15.

In terrestri pugna Carthagineses sub
duce Xantippo Romanis superiores
euadunt 17. & 18.

Romani ingentem naufragij iacturam
perpetiuntur 19. & 20. & 28.

Naufragium aliud faciunt Romani 20.

Descriptio insulae Siciliae 21.

Enarratio multarum dimicationum terre-
strium & naualium in Sicilia 24. &
25. & 26.

Romani aliam naufragij iacturam in-
currunt 28.

Carthagineses circa Siciliam à Roma-
nis in nauali bello ingenti clade supe-
rantur 30.

Percutiunt Romani foedus cum Cartha-
ginensibus hac conditione quod ex-
cedant Sicilia & alijs insulis 30.

Durauit primum bellum Punicum an-
nis uiginti & quatuor 30.

Nascitur Africanum bellum à militibus
mercenarijs quos habuerunt Cartha-
ginenses in Sicilia contra Romanos
32. & 33. & 34. 36. & 37.

Descriptio Carthaginis 35.

Vincunt Carthagineses hostes suos
quos paulo ante milites mercenarios
habuerunt 36. & 37.

Sardinia insula deficit à Carthaginensi-
bus 38.

Carthago obsidetur à Mathone & Spen-
dio ducibus conspirationis 40. 41.

Carthagineses & Aphri quos habue-
runt hostes, mutuo sese laetant 41.

Carthagineses tandem in Africano
bello, quod tribus annis & ferè qua-
tuor mensibus durauit, uictoriam obti-
nent & Africam recuperant 41.

Libro Secundo Polybij
sequentia insunt.

DE bellis Epyrotarum, Illyriorum, Eli-
ensium & Aetolorum 43. 44. 45.

Regina Epyri Romanorum legatum fri-
uola ex causa occidit 46.

Carthagineses uires sumunt in Hispa-
nia & extruunt in ea nouam Cartha-
ginem 48.

Bellum in Italia cum Gallis oritur, ubi
& situs & fertilitas Italiae describitur
48. & 49.

Galli saepe Italiam intrauerunt, caden-
tes & depopulantes quicquid occur-
rit 51. & 52.

Romanorum sex milia à Gallis occi-
duntur 54.

Gallorum in alio praelio perierunt qua-
draginta milia, capiunturque decem
milia à Romanis 56.

Quae bella in Graecia gesta sint tempore
primi belli Punici, explicatur pagina
61. usque ad finem huius secundi libri.

Liber Tertius ista quae
sequuntur tractat.

ENarrantur causae secundi belli Pu-
nici, quod sub Annibale gestum
est 77. & 78.

Annibal in Hispania ciuitates aliquot
Romanis surripit 81.

Rex

Rex Illyriorum Romanorū ditionem frustra oppugnat 80. & 81.

Annibal in Hispania expeditionem parat in Italiam 88.

Descriptio trium partium orbis 89.

Quomodo Annibal traiecit Rhodanū cum exercitu & elephantis 92. & 93.

Superat Annibal alpes niuosas, & in uia quæque loca non sine periculis magnis 96.

Romani frustra conātur reprimere transitum exercitus Annibalis ultra Padum 101.

Romanus exercitus ab Annibale & Pœnis ceditur 104. & 105.

Pugna alia qua Annibal apud Thrasimenum fudit Romanum exercitum 108. & 109.

Annibalis exercitus uenit usq; ad Campaniam nobilissimam regionem 110. & 111.

Romani in Hispania uictoriam assequuntur contra Carthaginenses 113. & 114.

Vincitur tertio Romanus exercitus à Pœnis 120. & 121.

Quarti libri Polybij præcipua capita.

Describuntur bella, quæ intulerūt Achæus & Philippus Aetolis & Lacedæmonijs 123. & 124.

Enumerātur uariæ pugnae & lites quas habuerunt inter se Aetoli, Bœotij, Epyrotæ, Acarnanes, Achæi, Philippus rex Macedonum 130. & deinceps

Rhodi bellum mouerunt aduersus Byzantios 138.

Descriptio Ponti, Mæotidis paludis & Bosphori 139. & 140.

Achæi populi fuerunt sub duce proprio iuxta Taurum habitantes 142.

Egira ciuitas urbs Pelopōnesi ab Aetolis nocte capita 145. & 146.

Philippus rex expugnat Ambracum urbem 147.

Philippus Aetoliā uastat, & urbes eius passim suæ ditioni subiicit 148.

Urbs Psophis à Philippo rege expugnatur 150. & 151.

Elensium regio in Pelopōneso nobilissima & fertilissima 152.

Descriptio Triphariæ, quæ in Pelopōneso situm habet 153.

In Quinto Polybij libro hæc tractantur.

Describuntur uariæ pugnae & ciuitatum Græcarū expugnationes à principio huius libri 159. & 160.

Philippus primus Macedoniæ regnum & nomen familiæ suæ auxit 161.

Aetoli cum Philippo rege pugnam ineunt 163.

Philippus ciuitates Pelopōnesi igni, ferroq; uastat 165.

Lacedæmonij Philippo occurrentes, sternuntur 166.

Ptolemæus Philopater, qualia commiserit facinora 169.

De bellis orientalibus, Syriæ scilicet & Babylonis multa scribuntur 173. & 174. & 175.

Antiochus rex dominium suum extendit usq; in Persidem 177.

Quantas copias Ptolemæus rex Aegypti corraserit 175.

Antiochi exercitus fundit terrestres & nauales copias Ptolemæi 183.

Duces & populi à Ptolemæo ad Antiochum deficiunt 184.

Rabbatmassana urbs ab Antiocho debellatur 184.

Selgenes magna cede prosternuntur 185.

Nullum inter animalia stolidius homine 186.

Achæi potentia & deditione plures urbes sibi subiiciunt 187.

Ingētibz copijs Ptolemæus rex Aegypti, & Antiochus rex Syriæ ad bellū procedunt 187.

Theodotus hostium castra ingrediens regis Ptolemæi medicum iugulat, & inultus reuertitur 188.

Quomodo duo reges, Ptolemæus & Antiochus acies contra alterutrum ordinarint 188.

Quomodo elephantī cōtra elephantos dentibus pugnant 189.

Ptole

INDEX IN POLYBIUM.

Ptolemæus victoriam obtinet contra
Antiochum 190.
Colossus Rhodij terræmotu leijcitur
190.
Quantæ suppetiæ Rhodijs à circumi-
centibus populis subministratæ sint
190. & 191.
Multa particularia bella oriuntur inter
Græcos 192. & 193.
Situs urbis Thebarum describitur
193.

Philippus Macedo Thebarum urbem
expugnans, nominat eam à se Phi-
lippolim 194.
Græci inter se pacem faciunt ne à Ro-
manis uel Carthaginensibus in serui-
tutem redigantur 195. & 196.
Philippus Macedonum rex nititur im-
pugnare Romanos cum ab Anniba-
le bello peterentur 197.
Galli Hellesponti ciuitates depopulan-
tur 198.

FINIT INDEX.

SEXTI RVFFI VIRI

CONSVLARIS EPITOMA, DE

DOMINIO ET GESTIS

Romanorum, inscriptum Valenti-
niano Augusto.

Qui ante urbem conditam in Italia dominium habuerint.

Egnauit in Italia Ianus, Saturnus deinde: Post eum Picus, quem Faunus sequutus est: Hinc Latinus successit. Quo regnante, Aeneas uenit in Laurentem agrum, & Lauinium condidit: regnauitq; annis tribus, eo consecrato, cuius titulus effertur: Diui patris terrestris, qui Nirmici undas gubernet. Ascanius in longam Albam quam condiderat, regnū transfulit: ubi regnatum est annis quadringentis triginta & duobus: Ab Ascanio triginta octo. Ascanio Posthumio uiginti nouem. Aenea Siluio triginta uno. Latino Siluio quinquaginta. Alba Siluio triginta nouem. Atyne uiginti quatuor. Capi uiginti octo. Capeto triginta tribus. Tyberino nouem. Agrippa quadraginta. Auentino triginta septem. Proca uiginti duobus. Amulio quadraginta tribus. Porro ab urbe condita anni numerantur sic. Sub regibus ducenti quadraginta unus. Sub Consulibus quadringenti sexaginta septem. Sub Imperatoribus quadringenti septem.

De Regibus.

Regnauerunt Romæ per annos ducentos quadraginta tres, reges numero septem. Romulus regnauit per annos triginta septem. Senatores per quinos dies annum unum. Numa Pompilius regnauit annis quadraginta tribus. Tullus Hostilius regnauit annis triginta duobus. Ancus Marcius regnauit annis uiginti quatuor. Tarquinius Priscus regnauit annis triginta octo. Seruius Tullus regnauit annis quadraginta quatuor. Tarquinius superbus expulsus est regno, anno uicesimo quinto.

De Consulibus.

Consules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Pansam & Hirtium numero octingenti septuaginta septem. Prætereos qui in eodem anno sorte aliqua sunt subrogati per annos quadringentos sexaginta septem. Quadragintaquinque annis Romæ Consules defuerūt: Sub Decemuiris annis duobus. Sub Tribunis militum annis quadraginta tribus. Sine magistratibus Roma fuit annis quatuor.

De Imperatoribus.

Imperatores ab Octauio Cæsare Augusto usq; in Iuianum siue Iouinianum fuerunt numero quadraginta tres, per annos quadringentos septem. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc est, regio, Consulari, & Imperatorio: quantum Roma profecerit breuiter intimabo.

Regnum Regum.

Sub regibus, octo, per annos ducentos quadraginta tres, non amplius quam usq; portum atq; Ostiam decem & octo miliarium à portis urbis Romæ, utpote adhuc parua & à pastoribus condita, cum finitimæ circum ciuitates premerent, Romanum processit imperium.

A Regnum.

Regnum Consulium.

SVb Consulibus inter quos & nonnunquam Dictatores fuerunt, per annos simul quadringentos quadraginta septem, usque trans padum Italia occupata est: Africa subacta: Hispania accesserunt: Gallia & Britannia tributaria factae sunt. Inde Illyrium, Istri, Liburni, Dalmatiae, domiti sunt. Ad Achaiam transitum est. Macedones subacti cum Dardanis, cum Misis & Thracibus bellatum est, ad Danubium usque peruentum. In Asia expulso Antiocho primum pedem posuerunt Romani. Mithridate uicto, Ponti regnum occupatum est, & Armenia minor (quam idem tenuerat) armis obuenta est. In Mesopotamia Romanus exercitus peruenit: cum Parthis foedus initum est. Contra Cardoneos ac Saracenos & Arabes bellatum est. Iudea omnis uicta est. Cilicia & Syria in potestate populi Romani uenerunt, Aegypti reges foederati sunt.

Regnum Imperatorum.

SVb Imperatoribus uero per annos quadringentos septem: cum diuersa reipublicae fortuna multi principes imperaret: accesserunt tamen Romano orbi alpes Maritimae, alpes Goticae, Reticae, Noricae, Pannoniae, Misiae, & omnis ora Danubij in prouinciam est redacta: Pontus omnis, Armenia minor. Oriens totus cum Mesopotamia, Asia, Arabia, & Aegypto sub imperij Romani iure transiit. Quo autem ordine singulas prouincias Romana respublica affecuta est, ostenditur ita infra.

Respublica Romana quo ordine affecuta est regnum.

Prima prouinciarum facta est Sicilia, Eam uicto Hierone Siculorum rege, Marcellus Consul obtinuit: deinde a praetoribus recta est: postea est commissa praesidibus, nunc a consularibus administratur. Sardiniam & Corsicam Metellus uicit, triumphauit de Sardis, qui rebellauere saepe. Iuncta administratio harum insularum fuerat. Post, suos praetores habuit. Nunc singulae a praesidibus reguntur. In Africam pro defensione Siculorum, Romana transmissa sunt signa. Ter Africa rebellauit, ad extremum deleta per P. Scipionem. Carthago prouincia facta est, nunc sub consularibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur, sed Iugurtha ob necatos Adherbalem & Hemphalem Micipse regis filios, bellum indictum est, & eo per Metellum Consulem attrito, per Marium capto, in potestate populi Romani Numidia peruenit. Mauritaniae a Bocco rege obtentae sunt: sed subacta omni Africa Mauros Iuba rex tenebat, qui in causa belli civilis a Iulio Caesare uictus mortem sibi propria uoluntate consciiuit. Ita Mauritaniae nostrae esse coeperunt. Ac per omnem Africam sex prouinciae factae sunt: ipsa, ubi Carthago est, proconsularis: Numidia consularis: Tripolis & Mauritaniae duae, hoc est, Sitinensis & Caesariensis sunt praesidiales. Hispanis primum auxilium aduersus Afros per Scipiones tulimus, rebellantes contra nos. Hispaniam per Decium Brutum obtinuimus, & usque Gades ad Oceanum mare peruenimus. Post ad Hispanos tumultuantes, Decius Iunius Syllanus cum exercitu missus, eos uicit. Celtiberi cum Hispania saepe rebellabant, missa minore Scipione cum excidio Numantiae subacti sunt. Omnes penes Hispaniae, occasione belli Sertoriani, per Metellum & Pompeium in deditionem acceptae sunt. Postea prorogato in quinquennium imperio a Pompeio perdomitae sunt. Ad extremum quoque ab Octauiano Caesare Augusto Cantabri Haestures, qui freti montibus, resistebant, deleti sunt. Per omnes Hispanias sex sunt nunc prouinciae, Tarracensis, Carthaginensis, Lusitania, Gallicia, Betica. Transfretana etiam insula, terrae Africanae prouincia, Hispaniarum est, quae Tingitania cognominatur. Ex his Betica & Lusitania Consulares, ceterae praesidiales sunt. Cum Gallis populus Romanus grauissima bella habuit. Galli etiam illam partem Italiae, ubi nunc Mediola

Mediolanū est, usq; ad Rubiconem tenebant fluuium, in tantū uiribus freti, ut Romam ipsam bello peterēt, & caesis exercitibus Romanis, apud Aliam fluuiū moenia urbis intrarēt: Capitoliū obsiderent, ad cuius arcem sexcenti nobilissimi Senatores confugerant, qui nulle auri pondo se obsidione redemerunt. Postea Gallos cū uictoria remeantes, Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine oppressit. Aurum & signa quæ Galli ceperant, reportauit. Cum Gallis multi Consules, Prætores, & Dictatores euentu uario conflixerunt. Marius Gallos de Italia expulit, & transcensis Alpibus feliciter aduersus eos pugnauit.

Sub C. Cæsare, quomodo aucta sit respublica Romanorum.

Cæterum C. Cæsar cum decem legionibus, quæ quaterna millia militū Italonū habuerant, Galliam subegit. Cum Gallis ultra Rhenū positis, confluxit, per annos octo ab alpihus in Britanniā usq; ad Gallias transiuit. Decimo anno Britanias, Gallias tributarias fecit. Sunt Galliarum cum Aquitania Britannijs prouinciæ decē & octo. Alpes maritimæ prouinciæ Abrianēsis, Vienen sis nouem popularia, Aquitaniarum dux, alpes Gagiarum maximæ Sequanorum: Germaniarum dux: Belgicarum dux: Lugdunenses dux. In Britannia, maxima Cæsariensis: Britannia prima, Britannia secunda. In Illyricū ab ore maritimo paulatim regressi sumus. Leuius Consul Adriaticū atq; Ionicum mare primus ingressus, maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Consulē, qui Creticus dictus, prouincia facta est. Græcis in fidem nostrā confugientibus ad Achaia accessimus: Athenienses aduersus Philippū Macedoniæ regem auxilium nostrū petierunt. Libera diu sub amicis nostris Achaia fuit. Ad postremū legatis Romanorū apud Corinthum uiolatis, per L. Numium Consulē capta Corintho, Achaia omnis obtenta est. Epirotæ, qui aliquādo cum rege Pyrro etiā ad Italiam transire præsumpserant, uicti, atq; Thessali simul cum Achiuorū & Macedonū regionibus nobis accesserunt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perseo, sub Pseudo Philippo. Philippum flaminius, Persem Paulus, Pseudo Philippū Metellus oppressit, quorū triumphis Macedonia quoq; populo Romano adiuncta est. Illyricos, qui auxiliū Macedonibus attulerant, ex eadem occasione per L. Maniliū prætorē uicimus, & eos cum rege Gentio in deditionē accepimus. Dardanos & Mesios Curius Procōsul subegit, & primus Romanorū ducū, ad Danubiū usq; peruenit.

Sub Iulio & Octauiano Cæsare, quæ regiones accesserint Romanis.

Sub Iulio & Octauiano Cæsare, per alpes Iulias iter factū, alpinis omnibus iunctis, Noricorum prouinciæ accesserūt. Buccone Pannoniorum rege subacto, in deditionem Pannoniarum uenerunt. Amantinis inter Sclauum & Drauum prostratus, regio Saluensis ac secundorū loca Pannoniorum obtenta sunt. Marcomanni & Quadi de locis, uarieq; inter Danubium & Drauum pulsi sunt, & limes inter Romanos & Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Moesiam est constitutus.

Sub Traiano quæ accesserint prouinciæ.

Traianus Dacos sub rege Decibalo uicit, & Daciam trans Danubium in solo barbarico prouinciā fecit, quæ in circuitu habuit decies centena milia passuū. Sed sub Galieno Imperatore amissa est, & per Aurelianū translatis exinde Romanis dux Daciæ in regionibus Moesiæ factæ sunt. Habet Illyricus septē & decem prouinciās, Noricorū duas, Pannoniorū duas, Valeriam, Seruiam, Sclauia, Dalmatiam, Moesiam, Daciæ duas. Et in ditione Macedoniæ sunt septem: Macedoniā, Thessalonica, Achaia: Epiri dux, Præualis & Creta. Thracias, Macedonici belli occasione transcursum est. Sauiissimi omnium gentiū Thracæ fuerunt in Thracū regionibus, Scordisci habitauerūt pariter crudeles & calli

dum genus, de quorū fācie multa fabulose memorant, quod hostiū captiuos dijs suis litauerūt, atq; sanguinē humanū in ossibus capitū potare sunt soliti, sēpe per eos Romanus cāsus est exercitus. M. Didius uagantes Thracas repressit. M. Drusus intra fines proprios continuit. Minutius in Hebreo flumine Thracas uastauit. Per Apium Claudiu proconsulē, hi qui Rhodopam incolebant uicti sunt. Europæ maritimas urbes antea Romana classis obtinuit. M. Lucullus per Thraciā cum Bessis primus pugnauit, ipsamq; caput gentiū uincit. Thraces enim Montanos subegit, & Emolphidam quæ nūc Philopolis dicit: Olimpiadam quæ modo Adrianopolis nominat, in ditionē nostrā redegit. Cauilam cœpit, supra portū positas ciuitates occupauit: Apollinā, Gallatiam, Parthenopolim, Thomos: Histrum ad Danubiū usq; perueniens Romana Scythias arma monstrauit. In ditionē reipublicæ sex Thraciarū prouinciæ sunt cōquisitæ, Thracia, Emipontus, Misia inferior, Scythia, Sacia, Rhodopa: in qua nunc sede arces Romanæ urbis sunt cōstitutæ: Constantinopolis. Nunc autē eas partes totumq; orientem, ac positas sub uicino sole prouincias, qui autores scriptis suis paraue-
runt explicabo, quo studium clementiæ tuæ Imperator, quod in hīsdem propa-
gandis habebis, amplius incitetur.

De orientalibus regionibus à populo Romano subactis.

Asia societate Attali regis nota Romanis est. Eamq; Attali testamento re-
lictā, hæreditario iure possidemus, ne quid tale Romanus populus nō ui-
ribus partū haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorū rege maximo est
uindicata. Eadem occasione etiā Lydia sedes antiqua regnorū, Caria, Helleston-
tus, ac Phrigia in potestātē populi Romani facta deditioe uenerūt, Rhodijs &
insularū populis primū infestissimis, post fidelissimis auxiliatoribus usi sumus.
Ita Rhodus insula primū libere agebat, postea in consuetudinē parendi Roma-
nis clementer prouocātibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularū pro-
uincia facta est. Paraphiliam, Phrigiā, Cariam, Hicariam, Seruilius Proconsul
ad bellū Epirotarū missus obtinuit: Bithiniā defuncti Nicomedis testamento
assēcuti: Gallogræciā, id est, Gallatiam: sunt enim ut & Galli sonat nomen Gal-
latæ, quos quod Antiocho cōtra Romanos auxiliū præbuisent, inuasimus. Mu-
nius Proconsul Gallatas persecutus est, cum fugientes partim in Olimpū, par-
tim in Megaram montē, qui nūc Modiatius dicit, de arduis eos in plana detrusit.
Et uictos in perpetuā pacē redegit. Postea Gallatiā Deiotarus Betiæ rex nobilis
Romanis permittentibus tenuit. Ad extremū sub Octauiano Cæsare Augusto,
Gallatia in formā prouinciæ redacta est. Eam primus Lolius administrauit. Cap-
padoces primo societātē nostrā sub Ariararte rege petiuerūt, posteaq; Ariobarza-
nes rex Cappadocū à Mithridate expulsus, Romanorū armis restitutus est, sem-
perq; in auxiliā nostra fuerūt Cappadoces, & ita maiestātē coluere Romanā, ut
in honorē Augusti Cæsaris Megara ciuitas Cappadociæ maxima, Cæsarea nun-
cuparet. Postremo q; sub Impatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia
Romā uenisset, ibiq; diu detentus occubisset, in prouinciæ speciē Cappadociā
migravit.

Orientales partes quomodo Romanis subiugatæ.

Ponthus per Pompeium, uicto Mithridate rege Pontico, formā prouin-
ciæ accepit. Paphlagoniā Philomenes rex amicus populi Romani tenu-
it. Sæpe ex ea pulsus, regno à nobis est restitutus; quo mortuo prouincia
eius Paphlagonibus imposita est. Ultra iuga Thauri montis, quēadmodū Ro-
mana possessio perrexit, consequenti locorū magis q; temporū seruata digestio-
ne monstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus, bellū formidabile populo
Romano intulit. Trecenta milia armatorū habuit. Falcatis curribus & elephātis
aciem instruxit. A Scipione Consule fratre Scipionis Africani in Asia apud
Magneiā uictus est. Pace accepta intra Thaurū regnare permissus est. Eius filij
regnū

regnū Syriæ sub clientela populo Romano retinuerūt, quibus defunctis Syriarū prouincijs potiti sumus. Calices & Hifauros, qui se piratis & prædonibus iunxerant, Seruilius Proconsul ad Prædonū bellū missus subegit, & uinū per Thaurū montē primus instituit: hicq; de Callicibus & Hifauris triumphauit, atq; Hifauricus cognominatus est. Cyprus famosa diuitijs, paupertatē populi Romani ut occuparet sollicitauit. Eam rex foederatus regebat, sed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarū, ut lege lata Cyprus confiscari iuberet. Quo accepto nuntio rex Cyprius uenenū sumpsit, quo uitā prius q̃ diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita ut ius eius insulæ auarius quā iustius sumus assecuti. Cyrenas cū cæteris ciuitatibus Lybiæ Pentapolis, Ptolomæi antiquioris liberalitate suscepimus. Lybiā supremo Apionis regis arbitrio sumus assecuti. Aegyptus omnis sub amicis regibus fuerat, sed uicta cū Antonio Cleopatra prouinciæ formā Octauij Cæsaris Augusti tēpore accepit. Et primū apud Alexandrinos, Cornelius Gallus, Romanus iudex administrauit: per cōfinia Armeniarū primū sub L. Lucullo Romana trans Thaurū signa transmissa, sunt uisæ, rei Saraceni & Hirinæ superati, cessere in Mesopotamia. Ab eodem Lucullo urbs capta est, postea per Pompeiū eadem loca armis obtenta sunt. Syriæ ac Phœnices bello a Tigrane Armeniorū rege receptæ sunt. Arabes & Iudei in Palestina uicti sunt. Ad extremū sub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema sublatū est. Per Traianū Armenia, Mesopotamia, Syria, & Arabia prouinciæ factæ sunt: ac limes oriētalīs supra ripā fluminis Tigridis constitutus est: sed Adrianus qui successit Traiano inuidens gloriæ Traiani, sponte Armeniā & Mesopotamiā & Syriā reddidit, ac mediū inter Persas & Romanos Euphraten esse uoluit. Et postea sub Antoninis duobus Marco & Seuerō nota pertinaciā cæterisq; principibus Romanis, qui aduersus Parthos euentu uario dimicauerūt, quater amissa, quater accepta Mesopotamia est. Et Diocletiani tēporibus, uictis prima cōgressione Romanis: secundo autē conflictu superato rege Narseo & uxore eius ac filiabus captis, & eis summa pudicitia custodiam reueruatis, pace facta Mesopotamia est restituta, & supra ripā Tigridis limes est refirmatus, ita ut quinq; gentiū trans Tigridem constitutarū ditionē assequeremur, quæ conditio fœderis in tēpus diui Constantini cōseruata durauit. Scio nūc quo tua uergat intentio: requiris profecto quēadmodū Babylonix & Romanorū arma collata sunt, & quibus uiribus, sagittis pila confoderēt, breuiter euentus enume-rabo, bellorū furto hostes in paucis inuenies esse latatos, uera autē uirtute semp Romanos probabis extitisse uictores.

De L. Sylla.

Primū a L. Sylla Proconsule Arsaces rex Parthorū, missa legatione amicitiam populi Romani rogauit ac meruit. L. Lucullus Mithridatē regno ponti exutū, ad Armeniā profecutus est. Tigranē Armeniorū regem cū septem milibus clypeatis & centū uiginti milibus sagittariorū, ipse cum decē & octo milibus uicit. Cirram maximā Armeniæ ciuitatē expugnauit. Medenā optimam Armeniorū regionē obtinuit. Per Meletem ad Mesopotamiā descendit. Ninsabiū cum fratre regis cepit, tendere in Persas paratus successionē accepit. Gn. Pompeius ex parte felicitatis ad Mithridaticū bellum missus, Mithridatē in Armeniā minore nocte aggressus, prælio superauit, cæsis duobus & quadraginta milibus hominū, castra inuasit. Mithridates enim cum uxore & duobus comitibus in Bosphoros fugit. Ibi desperatione rerū suarū uenenū hausit, & cum uis ueneni parū ageret, à milite suo ut ferro percuterēt impetrauit. Pompeius auxiliatorē Mithridatis Tigranem, Armeniorū regem, persecutus est. Ille se oblato diademate apud Artassata dedit. Receptæ sunt ab eo Mesopotamiæ, Syriæ, & ali quantapars Phœnicis, & in Armenia minore regnare permissus est. Item Pompeius Bosphoronis, & Colchis Aristarchum regem imposuit, cum Albanis con-

A 5 fluxit.

flīxit. Orcodo Albano regi ter uictō pacem dedit. Iberiam cum Arsace rege de-
ditione accepit. Saracenos & Arabes uicit. Iudea capta Hierosolimam obtinuit.
Cum Persis fœdus fecit. Rodiens apud Antiochiam Damnensem lacum, loci
delectatus amœnitate & aquarum abundantia, addito nẽmore consecrauit.

G. M. Crassi.

M Arcus Crassus Consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is cum
pax missa à Parthis legatione rogaret, apud Thesiphontem responsurū
se ait, qui apud Zeomatem traiecit Euphratē, à transfuga quodam Ma-
racho inductus, ad ignotam camporū solitudinē descendit. Is undiq; circum uo-
lantibus sagittariorū agminibus, cum Silane & Silena præfectis regis est cinctus
exercitus, & ui telorū obrutus ipse Crassus ad colloquiū sollicitatus, uiuus penē
capi posset, repugnantibus Tribunis euaserat, & dum fugā petit occisus est: Ca-
put eius cum dextera manu resectum ad regem perlatū est, atq; ita ludibrio habi-
tum, ut faucibus eius aurū liquefactum infunderet, scilicet ut qui ardens cupidi-
tate prædandi pacē regis rogatus abnuerat, etiā mortuo eius reliquias auri flam-
ma combureret. L. Crassus quæstor uir strenuus, Crassi reliquias fusi collegit.
Exercitus contra Persas in Syriam irrumpens, ter cum summa administratione
conflīxit, eosq; trans Euphraten redactos uastauit. Parthi Labieno duce, qui
Pompeianarū partium fuerat, & uictus ad Persas refugerat, in Syriam irruerūt,
ac totam prouinciā occupauerūt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labie-
no Syriam inuaserat occurrens, in Caparo monte cum paucis fugauit. Labienū
occidit, persecutus est Persas & ad interemptionē strauit. Qua cōgressione Par-
thorum regis filiū, de qua Crassus uictus fuerat, occidit, ne aliquando Romani
ducis mors inulta relinqueret: Ventidius de Persis triumphauit. M. Antonius
in Mediam ingressus, quæ nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, &
primum eos uincit: post, duabus legionibus amissis, cum fame, pestilentia, tem-
pestatibusq; premeretur, uix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit ex-
ercitum, tanto per momenta temporum terrore percussus, ut à gladiatore suo
percuti postulet, ne uiuus ueniret in hostium potestatem.

Regnum quod solummodo sub Cæsaribus habitū est.

S Vb Octauiano Augusto Cæsar Armenia cū Parthis conspirauit. Clau-
dius Cæsar, nepos Augusti, cum exercitu missus ad orientē, cum per ma-
iestatē Romani nominis facile cuncta sedasset, atq; ei tunc Armeni, qui
tunc temporis ualidiores erāt Parthis, dedissent, & iudices ex instituto Pompei,
dictis gentibus Claudius Cæsar præficeret, Dones quidam, quē Arsaces præpo-
suerat, proditione simulata libellum in quo scripti thesauri continerent obtulit,
quem cum Romanus Imperator legeret intentius, ultro Dones aggressus Clau-
diū uulnerauit, percussor quidem à militibus confossus est. Claudius uulnera-
tus reuersus in Syriam obiit. Persæ ad satisfactiōē tam audacis admissi obfides
tunc primū Octauio Cæsar dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pa-
catis gentibus orientis Augustus Cæsar etiā Indorū legationē primus accepit.
Nero quē turpissimū Imperatorem Romana respublica est pāssa, amisit Arme-
nias duas, tum legiones duæ sub iugo à Persis missæ, extremo dedecore Roma-
ni exercitus sacramenta fœdauere. Traianus qui post Augustū Romanæ reipub-
licæ mouit lacertos: Armeniam recepit à Parthis, sublato diademate regi, Arme-
niæ maioris regnū ademit. Albanis regē dedit: Lubros, Bophorianos, Colchos
in fidem Romanæ ditionis accepit. Saracenorū loca & Arabū occupauit. Cardu-
meos & Marcumenos obtinuit ante Mulsium: optimam enim Persidis regionē
Seleuciam & Thesiphontem & Babyloniam accepit, & tenuit usq; ad Indiæ fines.
Post Alexandrū accessit in mari Rubro, classē instituit, prouincias fecit, Arme-
niam,

nam, Mesopotamiā, & Assyriam, quæ post & apud Tigridem atq; Euphraten sita, irriguis tribus amnis instar Aegypti fecundatur. Adrianū gloriæ Traiani certū est inuidisse, qui ei successit imperio. Hic forte propria inde eductis exercitibus in Armeniam, & Mesopotamiā, & Assyriam concessit: Et inter Romanos & Persas Euphraten esse uoluit. Antonini duo Marcus & Seuerus, hic socer, & ille gener, pariter Augusti Imperatores orbis, æquata primū potestate imperium tenuerunt: Sed ex his Antonius iunior ad expeditionē Parthicā profectus est, multa ingētia aduersus Persas feliciter gessit: Seleuciā Assyriæ urbem cum quadringentis milibus hostium cepit, ingenti gloriā de Persis cum socero triumphauit. Seuerus natione Apher acerrimus Imperator Parthos strenuissime uicit: Ariabenos deleuit, Arabes obtruiuit, Arabiā prouinciā refecit: huic cognomina ex uictorijs acquisita sunt: Nam Arabenicus, Parthicus & Arabicus cognominatus est. Antonius Bassianus cognomento Caracalla filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Persas parans in Effreniā apud ciuitatem Edoz sam propria morte obiit, & ibidem sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodam in exitium Persicæ gentis, iuuenis admodum Romanī imperij gubernacula suscepit. Ipse Persarū regem nobilissimū Darsē gloriose uicit. Hic Alexander sacrorū scriniorū magistrum habuit Vulpianum iuriconsultū. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gordiano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi ingentibus prælijs concussi sunt. Isq; de Perside rediens uictor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites eius in uiginti miliario à Circesio, quod nunc extat ædificauerunt, atq; exequias eius Romani cum magna reuerentia deduxerunt. Valeriani infauti principis fortunam tædet referre: Is cum Galieno suscepit imperium, sed hunc exercitus Galienus senatus Imperatorem fecit, e quibus in Mesopotamiā aduersus Persas Valerianus congressus à Xapore Persarum rege superatus est, & captus dedecore uitæ suæ consenuit. Sub Galieno Mesopotamiā inuasam & Assyriam etiā sibi Persæ uendicare cœperāt, nisi quod turpe est Odenatus decurio palmitenus collecta Syriorum agrestium manu acriter restitisset, & suis aliquoties Persis non modo nostrū militem defendisset, sed etiā ad Thesiphontem Romani ultro imperij (quod mirum est dictū) penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ Zenobia ordinati uxor accessit. Ea enim post mortem mariti, foemina ditione orientis tenebat imperium, quam Aurelianus multis clipeatorū & sagittariorū millibus fretam, apud Himas haud procul ab Antiochia uicit, & captam Romæ triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris uictoria de Persis, nimium potens superno numini uisa est. Nam ad inuidiā superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidam, & quasi ei nullo obstante, uastauit. Colcham & Thesiphontem urbes nobilissimas cœpit. Cum uictor totius gentis castra super Tigridem haberet, fulminis ictu interiit. Sub Diocletiano principe pōpa uictori nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima cōgressione cum contra innumerā multitudinē cum paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hic tanta indignatione à Diocleciano susceptus est, ut ante Carpentū eius per aliquot millia passuū occurrerit, purpuratus cum uix impetrasset, ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentū martis repeteret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cū uiginti millibus militū superueniens castris hostiū, subito innumera Persarū agmina aggressus, ad interemptionem occidit. Rex Persarū Narseus effugit, & uxor eius & filix captæ sunt, & maxima pūnitia custodiā resecrata: pro qua admiratione Persidæ nō modo armis, sed & moribus superiores esse confessi sunt. Sed Mesopotamiā cum Transfigranis quinque regionibus reddiderunt, pax facta est, & usq; ad nostrā memoriā reipublicæ perdurauit.

durauit. Constantin^{us} rerū dominus, extremo suæ uitæ tempore expeditionē parauit in Persas: toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis gloriosior uictoria, multis in Persas descenderat agminibus, sub cuius aduentu Babyloniarum in tantū regna trepidauerūt, ut supplex eorū lēgatio occurreret: Persas facturos se imperata promitteret, nec tamen pro assiduīs eruptionibus quas sub Constantino Cæsare per orientē tentauerant ueniam meruerūt. Constantinus in Persas uario ac magis difficili pugnauit euentu, præter leues excubantiū in limite congressiones, acriore acie nouies decertatū est, per duces suos septies, ipse præsens bis affuit. A ueris & grauib^{us} pugnis Berna & Singarena præsentē Constantino & Segarena Constantiensī quoq^{ue} & cum amica capta est, graue sub eo principe respublica uulnus accepit: ter autem est à Persis obseffa Insibi ciuitas, sed maiori suo detrimento dum obsideret hostis affectus est. Marensi autē bello ubi Narseus occidit, superiores discessimus. Nota uero in agro Aliensi prope Singarenā pugna, ubi Constantinus affuit omnium expeditionū cōpensatus fuisset euentus, si locis & nocte aduersantibus parcos ferocia milites, ab intēpestiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendum reuocare potuisset. Qui tamen inuicti uiribus, improuisi aduersus sitim aquarū, subsidijs incumbentes, uespere castra Persarū aggressi ruptis munitionibus occuparunt. Fugatoq^{ue} rege cum à prælio respirantes pretentis munitionibus inhierēt aquæ, morbo sagittarū obruti sunt, cura stolidè ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctē accensa præberent. Iuliano in externos hostes, ex parte felicitatis principi aduersus Persas motus defuit. Is cū ingenti apparatu, utpote totius orbis regnator, infesta in Persas signa cōmouit, instructam cōmeatibus classē per Euphratē inuexit. Strenuus multa Persarū oppida ac castella, aut suscepit dedita, aut manu cepit. Cum contra Thesiphontem in Tigridis & Euphratis ripam mixti castra haberet, ludosq^{ue} campestrēs, ut hosti sollicitudinē demeret & per diem agitasset: noctis in medio impositos nauibus milites, in ulteriōrē ripam partis transuexit, qui per arduas nites, qua difficilis etiam per diem & nullo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscuerūt, uersis agminibus totius gentis, apertis & Thesiphontes portis, uictor miles intrasset, nī maior prædarū occasio fuisset q^{uam} cura uictoriæ tantā adeptus gloriā cum de reditu à militibus admonerē, intentioni suæ magis credidit, & exultis nauibus cum transfuga, qui ad se fallendum obiecerat, inductus in euimandeuā uia cōpendia sectaretur dextrū iter aduersa Tigridis ripa nudato militū latere, iter religens, cum incautius per agmen erraret, excito pulvere ereptus ex suorū conspectu ab hostiū obuio equite conspectus per ilia ictus inguinetenus uulneratus est. Inter effusionē nimij sanguinis, cum suorū ordinē licet saucius instaurasset, cunctantē animā multo suos allocutus efflauit. Iouinianus prælij superiore, sed confusum morte Imperatoris amissi suscepit exercitū. Cum cōmeatus deficerent, & uia in reditu prolixior immineret, Persæ crebris excursibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorū quoq^{ue} latera incurfantes inter agmina morarent, consumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, ut à Persis primus sermo de pace haberē, ac tunc confectus inedia exercitus conditionibus, quod nunq^{ue} antea accidit, dispendiorū Romanæ reipublicæ impositis, ut Insibi & pars Mesopotamiæ traderē, quibus cupidior regni q^{uam} gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quā magno deinceps ore tua princeps facta inclyte sint personanda, quibus me licet imparē dicendi nixu & uo grauior parabo. Maneant modo cōcessa dei nutu & amico cui te credideris creditus es numine inducta felicitas. De hac gente sicut de Gothis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat gloriosissime principū Valentiniane Auguste.

POLYBII HISTO-

RIARVM LIBER PRIMVS,

NICOLA O PEROTTO

INTERPRETE.

Ab ijs, qui res gestas ante nos scripserunt, laudem historiarum prætermittam esse contingeret, fortasse necessarium uideretur, ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendamque historiam hortaremur, cum nulla hominibus facilius ad uitæ institutionem uia sit, quam rerum ante gestarum cognitio. Verum cum non aliqui, neque aliquatenus, sed omnes, ut ita dicam, hoc principio, hocque fine utantur, ut ueram disciplinam, exercitationemque ad res ciuiles, historiarum cognitionem esse dicant, eamque solam ob exempla alienorum incommodorum, effectricem & magistram, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre: profecto neminem puto iudicaturum, necessarium fuisse, ut de ijs quæ recte, & à multis dicta sunt, denuo sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus, satis superque est ad hortandos allicendosque omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorum, ad hanc nostram historiam animos: Quis enim adeo est hominum uel prauus, uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quouere regendi genere uniuersæ totius ferè orbis nationes dormitæ, & intra trium & quinquaginta annorum spatium imperio populi Romani subiectæ fuerint: id quod ante id tempus uisum fuerat nunquam: aut quis rursus ita cæteris spectaculis, ac disciplinis deditus atque affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendum ducat: At quam grande, quamque excellens sit hoc nostrum opus, palam erit, si principatus, qui maxime & dignitate, & gloria floruerunt, de quibus amplissime scripserunt historici, Romani imperij excellentiæ comparabimus. Digni autem hi tandem sunt qui comparentur: Persarum quibusdam temporibus magna potestis fuit: sed quotiescunque transgredi Asiæ terminos ausi fuere, non in principatus solum, uerum etiam in proprii capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij cum diu de Græcorum imperio certauissent, tandem desiderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare libere potuerunt. Macedones in Europa quidē dominati sunt ab Adriæ ad flumen Istrum, quæ exigua quædam eius regionis pars est, postea debellatis Persis, Asiæ quoque principatum habuerunt: sed tamen hi quoque, & si complurium rerum, atque locorum domini sunt uisi, magnam tamen orbis partem intactam reliquerunt: nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem coeperunt: ferociiores uero Europæ nationes, & quæ magis ad occidentem uergunt, uix, ut sic dixerim, cognouere. Romani non aliquam orbis partem, sed uniuersum ferè orbem subiugarunt. Cæterum initium nostri operis erit, à temporibus quidem, olympias centesima & quadragesima: à rebus uero gestis, apud Græcos quidem, bellum sociale appellatum, quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incepit, Demetrii filius, ac Persei pater: apud eos uero qui Asiam colunt, bellum Syriacum, quod Antiochus, & Ptolomæus Philopater inuicem gesserunt: In Italia uero & Africa bellum Romanorum, Carthaginensiumque, quod complures bellum

res bellum Hannibalis appellant. Hæc autem ea sequentur, quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt: Postea uero euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia, & res Italica, Libycaq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerentur, & ad unum finem omnia tenderent: quapropter & exordium nostri operis ab eo tempore sumpsimus: Etenim cum in eo bello Romani Carthaginenses superassent, maiorem à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent, eo primū tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere, & cum potentia, ac uiribus in Græciā Asiamq; trajicere. Quod si eorum mores, atq; instituta, qui de principatu orbis inter se contenderūt, cognita perspectaq; haberemus, fortasse non esset opus alius repetere, quibus uiribus, quæue potentia freti, tales tantasq; res aggressi fuerunt: Verum cum neq; Romani populi, neq; Carthaginensium instituta compluribus Græcorū nota sint, neque eorum uires, neque res gesta, necessarium arbitrati sumus, hunc & sequentem librum, antequā historiam ingrederemur, præscribere, ne quis forte, cum ad lectionem nostri operis se cōtulerit, dubitare possit, quo consilio, quibusq; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eō animum induxerit, quo & orbe terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur: cum potius ex hijs principijs, atque hac nostra præparatione manifeste omnes intelligant, necessarias Romanos facultates habuisse, quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desiderij sui compotes fieri potuerunt: Nam & huius nostri operis, & rerum hac tempestate gestarum pulchritudo in primis hæc est, quod quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis terrarum res ad unam partem inclinauit, & omnia ad unum, eundemq; finem referri cōegit: ita etiam per historiam uniuersa eo ordine, quo gesta sunt, facile scribi, & simul omnia cerni, atq; uideri possunt. Hoc autem uel in primis nos animauit ad scribendam historiam, simul quod temporibus nostris nemo adhuc fuit, qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit: nam id multo minus nos fecissemus: uerum cum plerosq; uideremus singillatim bella quadam particularia, & res in illis gestas annotasse: uniuersalem uero, & ut dicam, coniunctam rerum gestarum cōmemorationem, quando, aut unde inceperint, quomodo gesta sint, quem finem habuerint, neminem prorsus, quod mihi notum esset, usq; in præsentem diem attigisse, operæpretium fore censuimus, si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id quod optimum simul, & utilissimū fortunæ opus fuit: nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna, nihil tamen usque in præsentem diem fecit, quod sit rebus nostri temporis comparandum: Quæ res quidem ex ijs, qui priuatas scripserunt historias, minime intelligi posset: nisi forte quis sit, qui cum præclaram aliquam ciuitatem transierit, aut seorsum pictam uiderit, putet se propterea uniuersi orbis situm, figuram, atq; ordinem intellexisse, quod nullo modo uerisimile est: ac mihi quidem uidentur, qui per particularem historiam satis intelligi posse uniuerse existimant, non minus à uero deflectere, quàm si quis cum animati, atque formosi corporis separatas inuicem partes consideret, putet se propterea omnem eius animalis pulchritudinem, atque ornatum intellexisse: etenim si quis distinctas illas, ac separatas partes sumat, cōiungatq; inuicem, & animal adhibita forma, atque ornatu animi perfectum efficiat, deinde id, rursus illis ostendat, profecto fateantur se longe antea aberrasse, similesq; somniantibus fuisse: quendam enim conceptum totius uisus partibus facere certe licet, certam uero scientiam, ac cognitionē eius habere impossibile est. Quapropter paululum conferre posse particularem historiam putandum est ad uniuersi noticiam, ac cognitionem: ex cōmixtione uero rerum & similitudine, & differentia accidere, ut nemo sit, qui ea legens

ea legens singularem non capiat ex historia fructum ac uoluptatem. Faciemus autem principium huius libri primam Romanorū ex Italia transfretationem, quæ est ijs continua, quæ Timæus ultimo loco scripsit: fuit autem olympiade centesima & uigesima nona: Quamobrem dicendum quidem est, quomodo, quoue tempore res Italicas composuerint, quibus facultatibus freti in Siciliam transfretauerint: nam in eam terram primo extra Italiam sunt profecti: & eius quidem transfretationis causa simpliciter, & ut ita dicam, nude dicenda est, ne causa causam quærente, totius rei principium, & consideratio perplexa sit: Summendum etiam tale principium, quod sit temporibus, ac rebus consentaneum & uniuersis cognitum, quodq; ipsum ex seipso considerari possit, etiamsi oportuerit, temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summatim commemorare: nam principio quidem ignoto, uel, per Iouem, sub obscuro, neq; ea quidem quæ sequitur persuadere, aut facere fidem possunt. Quod si opinio de principio uera sit, tunc omnis quoq; consequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus erat post eam naualem pugnam, qua Cimon Atheniensis Xerxen superauerat, decimus nonus, ante bellum uero in Leuctris gestum, quo Lacedæmonij pacem cum rege Persarum inierant, sextusdecimus, cum Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebant, circa Elleporum superatis, Rhegium Calabriæ ciuitatem obsidebat: Galli uero Romam, Capitolio duntaxat excepto occupabant: quo tempore Romani percusso cum Gallis fœdere, & præter spem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cum finitimis bella cœperunt, & mox Latinis omnibus superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodum Samnitibus intulerunt: non multo interiecto tempore, cum Tarentini ob ea, quæ in Romanorū legatos patrarant, se non satis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad se uocassent, & simul hij, qui apud Delphos erant bello superati in Asiam confugissent, Romani deuictis iam Tyrrhenis, atque Samnitibus, Celtis uero in Italia compluribus prælijs profligatis, tunc primū in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, ueluti iam nō de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contendentes, pugnandi artem ex bellis, quæ iam cum Celtis atq; Samnitibus gesserat, optime edocti. Acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusq; copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quoq; qui cum Pyrrho senserant, persequabantur, ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis qui Italiam habitabant, præter Celtas subiugatis, deinceps Romanos, qui Rhegium tenebant, obsidere cœperunt. Proprium enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt, ea tempestate accidit, Messanæ, & Rhegio: Messanam enim non multo ante hæc tempora Campani sub Agathocle in Sicilia militantes urbis splendorem, atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi oportunitatem uiderunt, per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciunt, ciues partim urbe eijciunt, partim trucidant, uxores, liberosq; eorum, prout cuique in ipso conflictu fors tulit, item postea fortunas, agrosq; inter se partiuntur: ita pulcherrimæ, opulentissimæq; urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repperunt: Rhegini enim tempore, quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam copias traiecit, aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant, populi Romani opem, atque præsidium postulant, missi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati fidem ciuitati seruauerunt, erant numero quatuor milia hominum, quibus duces præerant Decius & Campanus: sed tandem Mamertinorū exemplo permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habentes, ipsi quoq; Rheginis fidem uiolant,

tum rei opportunitate, tum Rheginorū opulentia pellecti: ciues alios ex urbē depellunt, alios eadunt: deniq; ut Mamertini fecerant, ciuitatem detinent. Romani, & si hanc Rheginorum calamitatem graui & iniquo animo ferrent, superioribus tamen bellis occupati subsidium ferre non poterant: Confecto autem bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederunt, ac tandem expugnarunt, interfectis compluribus, qui in ipsa etiā uictoria præcij quæ passuri forent, si superuīerent, usq; ad extremū fortissime repugnarūt: trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam è uestigio missos Consules in forum produci, ac uirgis cædi, & tandem, secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt, quo & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem quantum fieri posset confirmarent: urbem & agros, ceteraq; quæ superfuerāt, Rheginis continuo restituerunt. Mamertini, sic enim Campani se capta Messana nuncupabant, quamdiu legio illa Romanorū Rhegium detinuit, præsidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suū tutabantur, uerumetiam finitimas pleraq; tum Carthaginensium, tum Syracusanorū ciuitates magnopere infestabant: nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerāt. Mox uero restituta Rheginis urbe, Romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoq; à Syracusanis obsidionem passi sunt, ob causas quas dicemus. Non multo ante tempore Syracusanorū copiæ, cum inter se, atq; eos qui reipublicæ præerant, orta seditio foret, duces sibi creauere Artemidorum, & eum qui postea rex fuit Hieronem, admodum quidem adolescentem, sed ita uniuersis naturæ, atq; ingenij dotibus ornatum, ut nihil sibi regium, præter regnū, deesse uideretur: hic suscepto magistratu, cum tandem ceterua amicorum stipatus in urbem introisset, ac diuersæ factionis ciues superasset, adeo clementer, moderateq; uictoria usus fuit, ut consentiente unanimi Syracusanorū omnium, qui non facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant, fauore dux iterato crearetur. Hieron igitur confestim maiora se, quàm ut dux esset, animo concipere manifestissimis argumētis ostendit. Principio enim cum Syracusanos animaduertisset, quotienscunq; copias, ducesq; eorum extra urbem mitterent, seditionibus inter se uexari consuetos: Leptinem autem intellexisset fide, atq; autoritate inter ceteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudinī gratissimū esse, non inutile futurū putauit, si affinitatem cum ipso contraheret, quo haberet quem pro se in ciuitate posset relinquere, quotiens eum ad res gerendas exire, copiasq; in expeditionem educere oporteret. Accepta itaq; in matrimoniū Leptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorū copias, quæ ex conductis militibus erant, instabiles esse, rerumq; nouarum auidas, dedita opera exercitū in Barbaros, qui Messanam tenebant, eduxit, castris q; iuxta Centoripam positis, ac strictis circa Cyamossorum fluuium aciebus, Syracusanos equites, peditesq; secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus foret: gregarium uero, ac conducticiū militem circumueniri ab hostibus ac profligari patitur, ipse diuerso itinere cum Syracusanis omnibus profectus incolumis in ciuitatem reuertitur: liberato per hunc modum ueteranis gregarijsq; militibus exercitu, nouum ipse fidum militem iterato conducit. Itaque rebus omnibus diligenter compositis, cum Barbaros cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos, ipse cum armatorū, & iam satis à se exercitorum ciuium manu extra urbem profectus, citato itinere ad Nyleum agrum peruenit, ibiq; iuxta Longani fluminis ripas ingens cum Barbaris prælium collatis uiribus commisit: quibus tandem superatis, ducibusq; eorum captis, cum Barbarorum petulantiam hac uictoria repressam cerneret, Syracusam copijs reuersus, consentiente omnium ciuium fauore, rex à socijs appellatur. Mamertini primum Romanæ legionis, ut supra diximus, præsidio destituti

destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cum iam ferè animis cecidissent, ple-
 riq; ad Carthagenenses confugiunt, eisq; & sese, & arcem dedunt: Alij ad Ro-
 manos legatione missa ciuitatem illis tradunt, præsidiumq; ueluti ab eiusdem
 generis hominibus postulant. Romani diu inter se quid faciendum esset dubi-
 tarunt: Per absurdum enim putabant, se qui paulo ante in proprios ciues, ob oc-
 cupatum contra fidem Rhegium, tam grauiter animaduertissent: nunc Ma-
 mertinis, qui eiusdem sceleris rei essent, præsidium ferre. Veruntamen cum Car-
 thagenenses cernerent iam non Aphricam modo, uerum etiam pleraq; Hispa-
 niæ loca, insulas præterea omnes Sardonij ac Tyrrheni maris, ui atq; armis sube-
 gisse, periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur, si Siciliæ quoq;
 domini fierent. Hanc autem facile in Carthagenensium potestatem uenturam
 intelligebant, nisi Mamertinis suppetias mitterent: Etenim Messana capta, quæ
 eis à nonnullis, ut supra diximus, offerebatur, confestim Syracusas quoq; recu-
 peraturos haud dubium erat: præsertim cum reliquum Siciliæ sub eorum ditio-
 ne foret. Hæc cum Romani cogitarent, seruare Messanam omnino necessariū
 putabant: neq; pati, ut Carthagenenses quasi pontem quendam sibi constitue-
 rent, per quem transire in Italiam pro libidine possent: diu tamen hæc res in se-
 natu agitata, tandemq; cum iuuare Mamertinos turpius esse quàm cōmodius
 ob patrata scelera uideretur, rem infectā senatus dimisit. At populus Romanus
 cum tot bellis defatigatus, atq; contritus, iam quiete aliqua egere uideretur: &
 simul ostendentibus ducibus utilitatem & cōmodum, quod ex ea re proueniri
 poterat, præstandum Mamertinis subsidium iudicauit: Atq; ea sententia per ple-
 bem confirmata, confestim alterum ex Consulibus Appium Claudium traduce-
 re in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubent. Mamertini de
 Romanorū præsidio certiores facti, Carthagenensium præfectum, quem supe-
 rius positum in arce diximus, partim terrore, partim dolo ex urbe eijciunt: Ap-
 pium Claudium ad se uocant, ciuitatē in eius manibus ponunt. Carthagenen-
 ses præfectum præsidij, quod formidine simul atq; ignauia arcem amisisset, cru-
 ci affigunt: ac repente terra mariq; coactis copijs, classeq; circa pelorum posita,
 terrestribus uero copijs circa Messanam castra metati, urbem diligentissime ob-
 sident. Interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatem ratus, ad expel-
 lendos, fugandosq; à Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant, percussio cum
 Carthagenensibus fœdere Syracusis profectus, positus q; ad aliam partem ca-
 stris, iuxta montē quem Calchidicū uocant, eum quoq; exitū Mamertinis ab-
 stulit. At Consul per noctē non sine periculo traiecto freto Messanā peruenit:
 Cumq; hostes cerneret acriter undiq; urbem prementes: quippe qui non modo
 terra, uerum etiam mari potentiores erant, obsidionem sibi partim turpem, par-
 tim periculosam ratus: primum legatis ad utrumq; missis, an bello liberare Ma-
 mertinos rebus pace compositis ualeret, experiri uoluīt. Sed cum neuter hostiū
 Consuli præberet aures, tandem coactus subire periculum, decernere primum
 cum Syracusanis statuit. Igitur copias aduersus Hieronem educit, hortatur mi-
 lites, acies struit. Nec Syracusanorum rex certamini morā facit. Diu, acriterq;
 pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit: quippe qui magna parte ho-
 stium cæsi, regem usque in castra persecuti sunt. Consul interfectorum corpo-
 ribus spoliatis, se cum exercitu in urbem recipit. Hieron iam plane omnibus
 suis rebus metuens, proxima nocte Syracusas properat. Postridie eius diei Ap-
 pius cum Syracusanorum fugam persensisset, auctis animis persequi eos de-
 creuit. Conuocatis itaque militibus, iubet ut curent corpora: Deinde cum
 primaluce è castris proficiscitur, collatis que cum hoste uiribus, partim tru-
 cidat, alios cogit in proxima oppida se recipere. In hunc itaque modum solu-

ta obsidione, per Syracusanorum atq; sociorum agros intrepidus, nemine obuiam eunte incurſores facit, deuastat cuncta, tandemq; ipsas Syracusas obſidet. Hæc prima populi Romani cum exercitu extra Italiam profectio fuit ob eas quas diximus causas: Quam cum iudicauissemus totius nostri propositi cōmodissimum fore principium, ab ea potissimum incepimus, repetitis paulo altius quæ necessaria uidebantur, ne quam in reddendis causis dubitationem relinqueremus. Nam quo tempore, quoue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoq; urbem Romam amittendi; & quando rursus superata Italia exteros subiugare cœperint, necessarium existimauius ante omnia exponere, quo magnitudo imperij eorum, quæ postea secuta est, intellectus eiusmodi principijs, sumillima ueri uideretur. Quod si in sequentibus quoq; cum de claris ciuitatibus loquamur, aliquid forte paulo altius repetimus, nemo sit qui miretur: id enim eo consilio facimus, ut principia nostra talia sint, ex quibus aperte liceat intelligere, quomodo, quibûsue rationibus ad eum quisq; statum peruenerit, in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Romanis fecimus. Verum his omissis, tempus est ut iam ad id quod propositum erat reuertamur, ea primo breuiter summamq; exponentes, quæ ante ea tēpora, de quibus scribere præcipue intendimus, gesta sunt: Quorū primū est bellum à Romanis Carthaginiensibusq; in Sicilia gestum: proximū huic bellum Punicū, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis, cum ijs quæ sunt à Carthaginiensibus gesta coniungit: Quo tempore prima Romanorū in Illyrium, atq; eas Europæ partes transfretatio fuit: Præterea certamina Romanorū aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. Eodem tempore apud Græcos quoq; bellū gestum, quod Cleomenicū appellatur: ad quod nostra hæc omnis præparatio tendit: Nam singillatim res gestas omnes cōmemorare, neque nobis necessariū uidetur, neq; audientibus utile: neq; enim historiā de illis scribere instituimus, sed summam eā quæ ad futurā historiā necessaria uidebuntur, attingere. Quā propter breuiter ea cōmemorantes, quantū in nobis erit enitemur finem eorum quæ præparationis gratia referemus, cum principio nostræ historiæ coniungere: ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea quæ à cæteris historia conscripta sunt tetigisse, & discendi cupidis apertam, facilemq; ex omni parte uiam parauisse. Verū nobis uel in primis libuit primum hoc Romanorum cum Carthaginiensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere, quod neq; diuturnius bellum reperire facile foret, neq; maiores apparatus, neq; frequentiora facinora, neq; plura certamina, neq; maiores utrinq; rerum uarietates: quandoquidem ea tempestate uterq; populus legibus suis integer erat, fortuna mediocris, uiribus par. Vnde si quis utriusq; ciuitatis uires, atq; imperium considerare uoluerit, non tam ex sequentibus bellis, quàm ex hoc facere e comparisonem debet. Illud quoque nos ad hoc bellum scribendum maxime impulit, quod hij qui optime uidentur de eo scripsisse, Philinus & Fabius, non parum à uero deflexisse mihi uidentur: Quanquam illos quidem de industria mentitos esse non ausim dicere: Sed eos puto, ut amantes consueuerunt, suorum beneuolentiā deceptos: Nam & Philino quidem ex affectu Carthaginienses omnia bene, prudenter, fortiterq; egisse uidentur, Romani contrā. Fabius uero sententiæ est plane diuersæ. Quam modestiam in cæteris uitæ partibus nemo fortassis sit qui reprehendat: Siquidem bonum uirum amicorum patriæ que amicum esse decet, & amicorum amicos colere, inimicos odisse. At eum qui scribendæ historiæ munus suscepit, omnia huiuscemodi moderari decet, & nonnunquam summis laudibus extollere inimicos, cum res gestæ eorum ita exigere uidentur: interdum amicos necessariōsque reprehendere

prehendere, cum errores eorum digni sunt qui reprehendantur: ac ueluti si quis oculos animanti effoderit, quicquid superest corporis inutile fit: ita dempta ex historia ueritate narratio omnis inutilis est. Quamobrem neque à reprehensione amicorum, neque ab inimicorum laudibus, cum ita res ferat, abstinendum: neque turpe putandum, si eosdem aliquando reprehendamus, interim laudemus: si quidem eos, de quibus scribimus, neque semper recte facere, neque continue errare uerisimile est. Quod autem hæc ita sint, ex his quæ Philinus scripsit facile intueri licet: Is enim statim in principio secundi libri ita scribit: Carthaginenses atque Syracusani Messanam obsidebant, quod cum Romani milites traiecto freto aduenissent, confestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab ijs uicti, ac profligati in urbem regressi sunt: rursusque aduersus Carthaginenses profecti, non solum fusi fuerunt, uerum etiam magna pars eorum ui capti: statimque cum hæc dixisset, Hieronem inquit post id prælium adeo timore percussus fuisse, ut non solum incensis castris atque tentorijs per noctem Syracusas fugerit, uerum etiam munitissima quæque loca, quæ inter Messanam ac Syracusas erant, dereliquerit. Carthaginenses quoque refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris per Siciliæ oppida se diuississe, neque post eum diem educere exercitum fuisse ausos: Quin duces eorum, cum populorum animos adeo percussos cernerent, suasisse, ne amplius res eorum fortunæ belli committendas ducerent. Romanos autem Carthaginenses insecutos non solum prouinciã deuastasse Carthaginensium & Syracusanorum, uerum ipsas quoque Syracusas obsedisse. Quæ res adeo omni ratione caret, ut eam refellere sit protinus superuacuum: Quos enim paulo ante Messanam obsidentes collatis manibus uictores fecerat, eosdem mox in fugam conuersos castra reliquisse, & percussis animis sese in ciuitatem recepisse, tandemque obsidionem passos esse commemorat: Quos uero prælio superatos à Carthaginensibus obsideri dixerat, eos sine mora uictores, factis per agros hostium incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. Hæc uero inuicem conuenire nequaquam possunt: Aut enim quod primo posuit, aut quod mox subiecit, falsum sit necesse est: Constat autem hoc uerum esse, cum neminem lateat, Carthaginenses atque Syracusanos relictis castris se in urbem recepisse, Romanos uero citato gradu oppugnatum esse Syracusas. Superest igitur quod primo posuerat falsum esse. Et cum in eo prælio, quod prope Messanam gestum est, uictoria penes Romanos fuerit, autorem tamen illos bello à Carthaginensibus superatos finxisse. Talem frequenter reperias Philinum: neque secus etiam Fabium, ut suis utrunque locis ostendimus. Quapropter ut ed reuertamur unde discessimus, nos pro uili nostra operam dabimus, ut studiosis nostri operis facile ueritas historiarum dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisque Romanis militibus bene strenueque gestarum, ex Sicilia Romanam peruenisset, Consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterque cum omnibus copijs in Siciliam missus est. Erant in Romanorum exercitu legiones quatuor, Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accedebantur: Harum singulæ continebant peditum quatuor milia, equites trecentos. Igitur aduentu Consulum pleræque ciuitates tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ad Romanos defecerunt. Hieron cum iam Siciliæ populos cecidisse animis miscerneret, & simul Romani exercitus multitudinē, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum quam Carthaginensium partes sectari, legatos ad Consules mittit, qui de pace atque amicitia tractarent. Romani quod Carthaginenses undique maria tenentes cernebant: & ne aliquando intercludi com meatus possent uerebantur, commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis his fere conditionibus firmauerunt, ut rex captiuos

quos

quos in uinculis habebat, Romanis sine pretio restitueret: argenti in super talenta centum penderet: & ut deinceps Syracusani socij atq; amici populi Romani appellarentur. Hieron rex iam sub Romanorū tutela sponte constitutus, auxilijs & cōmeatibus, quoties necessariū fuit, populo Romano abunde subministratis, reliquū ætatis suæ felicissimus Græcorum omnium fortunatissimusq; peregit. Etenim hic mihi inter ceteros clarissimus uidetur fuisse, & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cum publicis, tum priuatis in rebus. Verum cum primum earū rerum fama Romā peruenit, populus Romanus approbatis conditionibus pacis cū Hierone initæ, post eū diē haud necessariū putauit, Romanos oēs copias extra Italiā mittere, duas tantūmodo legiones satis supq; esse ratus: simul q; ascito in societatem rege, leuius fore bellū existimabat: simul quod per eum modum maior futura erat copia rerum exercitui necessariarum. Cæterum Carthaginenses ubi Hieronem uident hostem sibi factum, Romanos uero maiorem Siciliæ partem occupatam tenere, ualidiori ad resistendum potentia opus esse rati, Lygurum atq; Gallorum multitudinem, præterea etiam plerosq; ex Hispania milites in supplementū scribunt: Quibus in Siciliā traductis, cum Agrigentinorum urbem ad bellī apparatus peropportuna esse cernerent, quod in fronte aduersus hostes munitissima erat, contractis in eam undiq; copijs, & cōmeatu abundantissime parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos utuntur. Consules fœdere cū Hierone percusso ē prouincia decessere: Post eos uero L. Posthumius, & Q. Aemilius Consules creati in Siciliam cū exercitu ueniunt. Hī primum Carthaginensium rebus diligentissime consideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum factō audacius, quā superiores fecerant, Siciliæ rebus incumbendum censuerunt. Quamobrem coactis in unum omnibus copijs ipsum Agrigentum inuadunt, & non longius octo ab urbe stadijs castra metati hostem moenibus inclusum tenent. Erat iam messis tempus, & longam fore obsidionem omnes rebantur: Quamobrem milites relictis castris audacius quā res postulabat, colligendis frugibus intenti erant: Carthaginenses conspicati hostem palantem, & uagum per prouinciā securum discurrere, magnam in spem adducti, Romanorū exercitum eo die opprimi posse, magna ui pars in castra hostium, pars in ipsos frumentatores impetum faciunt: Sed diuersitas morum cum saepe aliās, tum maxime eo die rem Romanam tutata est: Nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locū in quo constituti sunt reliquerint, aut aliquo modo ē castris fugerint: Quo factum est, ut cum Carthaginensium longe maior numerus foret, Romani tamen fortissime resistentes, multis quidem ex suis amissis, longe plures ex Carthaginensibus interfecerint, tandemq; non solum hostes à castris auerterint, uerum etiā eos insecuti partem trucidarint, reliquos ouantes ipsi redire in moenia præcipites coegerint. Cæterum tantus utroq; metus ex huius diei periculo inuasit, ut deinceps neq; Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorum auderent, neq; Romani temere suos frumentatum abire paterentur. Cumq; Carthaginenses iam non amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes, Consules in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij templum posuerunt; altera ad eam partem, quæ ad Heracliā spectat, castra metati: Quod uero inter duo castra medium erat, ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo: & unam quidem fossam inter se ac moenia urbis fecerunt, quod ab egredientibus tuti forent; alteram uero extrinsecus, ne aliunde uenire subsidia possent, quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus consueuerunt: Loca inter fossas atq; exercitum media præfidijs militum diligentissime firmarunt: Commeatum cæteraq; exercitui necessaria socij omnes in Erbesum

in Erbesum oppidum summo studio congregabant. Hæc postea ex eo oppido, haud enim procul aberat, milites Romani commodissime ferebant in castra. Quinque in hunc modum menses Carthaginenses Romaniq; manserunt, neutram ferè in partem inclinantibus rebus. Tandem uero cum fames premere Carthaginenses coepisset, ob ingentem multitudinem, quæ inclusa moenibus tenebatur (erant enim ultra quinquaginta milia hominum) Annibal, penes quem summa imperij erat, iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit, qui & circunuallationem urbis nuntiarent, & opem atque subsidium peterent. Quibus rebus permoti Carthaginenses, instructo exercitu, magnoque elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus omnes ad Hannonem alterum Carthaginensium ducem in Siciliam miserunt: Hic coactis omnibus copijs Heracleam profectus: principio rebus omnibus diligentissime consideratis, Erbesum oppidum, quod usque in eum diem horreum populi Romani fuerat, per proditionem recepit, & facultatem comitatu, ac cæterarum rerum exercitui necessariarum hostibus ademittit: Quo factum est, ut Romani non minus obsiderentur quam obsiderent: Eodem enim ob penuriam annonæ, & cæterarum rerum necessariarum redacti sunt, ut sæpenumero de dissoluenda obsidione consilium ceperint: quod tandem procul dubio fecissent, nisi Hieron Syracusanorum rex summo studio comitatu & cætera necessaria exercitui suppeditasset. Post hæc Hanno cum uideret Romanos morbo simul atque inopia rerum necessariarum grauiter urgeri, ingens enim exercitum pestilentia inuaserat, & suos promptos paratosque ad prælium intelligeret, coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs exercitum omnem ex Heraclea educit. Iubet equitibus Numidis ut præcedant, conferendo cum hostibus manus eos irrent, & quantum in eis sit, hostium equites prouocare in prælium conentur, deinde insequentibus uertant terga, neque prius desistant fugere, quam ad se reuersi sint. Numidæ mandata ducis exequi, collatisque cum altero exercitu manibus hostes irritare, Romani equites confestim in eos erumpere, Numidas temere insequi: Libes, prout eis mandatum fuerat, quousque ad Hannonem redirent, fugere: tum Romanis terga datibus insequi, complures eorum interficere, reliquos usque in castra fugare. His rebus ita gestis Carthaginenses cum exercitu profecti, collem occupant nomine Torum, non amplius decem stadiis à castris hostium remotum. Hunc in modum duobus mensibus commorati, nihil omnino faciunt, præterquam quod sagittis interdum telisque eminus pugnant. Interea Annibal multis ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisque nuntiis ad Hannonem missis, multitudinem amplius famem perpeti non posse significat, multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse. His tandem causis permotus Hanno in aciem copias educit. Nec segniore ad prælium Consules accedunt ob eas quas diximus difficultates. Vtrique copias in locum æquum deducunt: conferuntur uires, acriter inter se concurrunt. Prælium diu atrox fuit. Tandem Romani primam Carthaginensium aciem in fugam uertunt: fugientes in elephantes præcipites eunt. Qua re conterritæ pecudes agmina conturbant. Per earum stragem subsecuti Centuriones ad extremum terga uertere Pœnos cogunt. Per hunc modum profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elephantis ferè omnibus qui in prælio fuerant, cæterisque Carthaginensium rebus potiti, in castra copias reduxerunt. Adueniente uero nocte cum propter ingentem lætitiā, quæ ex bene gestis rebus euenire frequenter consuevit: nec non ob laborem superioris prælij negligentius à Romanis custodiæ fierent, Annibal desperatis rebus commodissimum tempus ad suam, suorumque salutem, ob eas quas diximus causas, adesse

fas adesse ratus, intempesta nocte cum copijs quas Agrigenti habebat, egressus per medias hostium munitiones, manipulis palearum & aquatis aggeribus, ne mine penitus sentiret, cum suis omnibus incolumis euasit. Romani uero sub primam lucem re intellecta insecuti parumper uestigia hostium, mox omnes ad urbem capiendam reuersi, nullo iam repugnante in portas ciuitatis impetum faciunt, exercitum omnem intra moenia inducunt, urbem locupletissimam diripiunt, multitudine seruorum, uarijsq; præda generibus potiti. Postquam Romæ nuntiatum est Agrigentum profligatis Carthaginensibus in populi Romani potestate uenisse, Romani sublati animis maiora mente agitare coeperunt: neq; iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant, insistentes, aut Mamertinos Messanamq; seruasse, aut Carthaginensium opes contriuisse in Sicilia contenti erant: sed longe maiorum rerum spe concepta, Carthaginenses omnino à Sicilia expellere cupiebant. Eare patrata maximum sperabant incrementum res suas habituras. Huic igitur rei, atq; his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant, haud ignari pedestribus copijs Romanos sine dubio longe potentiores esse. Igitur expugnato Agrigento, L. Valerius, & T. Octacilius Consules creati, magno militum delectu habito in Siciliam mittuntur: Ita Carthaginensibus mari sine controuersia dominantibus, quasi & aquatum erat bellum. Cuius rei argumentum est, quod post expugnatum Agrigentum pleraq; Siciliae mediterranea oppida, ob metum pedestrium copiarum ad Romanos defecerant. Post uero aduentum classis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentia se se Carthaginensibus dederant. Sic par utrinq; ratio belli constabat. Sed Italia sæpenumero ob nauales copias uarijs hostium incursionibus uexabatur. Africa uero classis omnino expers erat. His rebus diligenter consideratis populus Romanus mari quoque cum hostibus congregiendum statuit. Quæ res me uel imprimis hortata est, ut præsens bellum pluribus uerbis conscriberem: ne quis forte hoc quoque principium ignoraret, quo modo, quando, & quibus causis adductus populus Romanus parandam sibi classem, & naualibus quoque copijs cum hostibus dimicandum censuerit. Cum igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur, Romani centum & uiginti nauium classem ædificari curant. Ex ijs centum quinqueremes faciunt, reliquas uero triremes. In huius classis apparatu perquam difficilis fuit quinqueremium ædificatio: quod nemo eiusmodi nauigijs per id tempus in Italia utebatur. Quo magis admiranda est Romanorum excellentia, ac magnitudo animi: Homines enim maritimarum rerum prorsus ignari, qui nullam prorsus cogitationem maris antecum diem habuerant, ita intrepide pelagus ingressi sunt, ut prius nauali bello cum Carthaginensibus certarint, quam ullum eius rei periculum fecissent, cum per id tempus Carthaginenses concessione omnium principatum maris partem olim à maioribus suis, & quasi hæreditario iure sibi relictum tenerent: Quod singulare testimonium est & rerum à nobis scriptarum, & audaciæ Romanorum. Nam hi cum primo Messanam traducere copias tentauerunt, non solum armatam nullam nauim habebant, sed ne paulo quidem longiorē, & ne lembum quidem ullum. At Tarentinorum, & Locrensiū, & Neapolitanorum nauibus usi cum exercitu in Siciliam transfretarunt. Erant eo tempore circa fretum Siciliae complures Carthaginensium naues: quorum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur, casu fracta ad manus Romanorum peruenit. Hæc exemplar eius generis Romanis præbuit, eius instar omnis eorum classis ædificata. Dum uero quinqueremes parabantur, interea multitudo omnis ad remigium exercebatur per hunc modum: Subsellijs in harena per ordinem dispositis, remiges insidentes ad uocem præcipientis, qui in medio

medio eorum erat, omnes unà protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenam mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebāt, simul desinebant. Per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies uerum in undis periculum fecerūt. C. Cornelius Consul, qui paucis ante diebus classi prapositus fuerat, omnibus nauibus ad fretum perductis, ipse cum decem & septem Messanam proficiscitur, reliquas iuxta Italix oram relinquit. Paratis Messanæ quæ ad classis usum necessaria erant, cum res ita poscere uideretur, ipsē cum nauibus Lipparas nauigat. Per id tēpus Annibal dux Carthaginiensium Panormi cū classe erat. Is audito Consulis aduentu, Boodem quendam ex Senatu Carthaginiensi ad ea loca cum uiginti nauibus misit, qui eò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit: Consul inopinato malo circumuentus, nescius quid consilij caperet, tandem sese hostibus dedit. Carthaginenses nauibus & duce earum potiti, confestim ad Annibalem reuertuntur. Non multis interiectis diebus, post adeo apertam recentemq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortuna benignitas uidebatur, non dissimili iactura affectus, audierat Romanorū classē secus Italix littus nauigantem, haud procul à Sicilia esse: multitudinem hostium atq; ordinem, structuramq; nauum cernere mirum in modum ardebat. Delectis igitur quinquaginta nauibus Italiam petit: ibi cum propter oram Italix contrario quàm Romani cursu ferretur, in classē hostium bene instructam paratamq; ex improviso incidit, subitaq; atq; inopinata uī oppressus naues ferē omnes amisit: ipse præter spem suam, atque opinionem omnium cum paucis suorum diffugit. Romani post hæc Siciliæ magis appropinquantes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu ad C. Duellium alterū Consulem, qui pedestribus copijs præerat, mittunt. Hunc aliquandiu præstolati, cum tandem ad eos latum foret, classē hostium non longe abesse, omnes nauali prælio se parant. Sed quia eorum naues tarde nimis, & ad celeritatē parum commodæ erant, singulis quibusque munimenta quadam aptant, quæ postea coruos appellauere. Ea fuit machina huiusmodi: Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium. In eius apice rotam constituerant. Huic præterea tabulæ inhzrentes scalas conficiebāt, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen tabulati per longitudinem erat. Scalæ ab utroq; latere usq; ad genu munitæ. In ligni extremo ferrum erat instar malei peracutum: præterea anulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentarijs simillima uideretur. Igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur, ferrum pondere ac uili ligni super hostium nauim delapsum figebatur: Si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebant, duo primi præferētes scuta, reliqui latera scutis protecti: Si uero obliqua erat hostium nauis, in eam ex tota pariter nauī desiliebat. Facto igitur huiusmodi apparatu ad nauale prælium, C. Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat, quam celerrime cognito, pedestrem exercitum tribunis militum relinquit, ipse ad classē maturat iter. Hic cum intellexisset Carthaginenses non longe à Mylis stationem habere, eò cum omni classe proficiscitur. Carthaginenses simulac aduentare hostem intellexerunt, magna spe adducti, quod maritimarum rerum rudes esse Romanos arbitrabantur, centum & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes in altum feruntur, nullum prorsus periculum timentes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent. Dux eorum erat Annibal, quem noctu Agrigento eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus: is septiremem habebat, quæ olim Pyrrhi Epyrotarum regis fuerat. Vtergo

appropinquare inter se classes coeperunt, corui in singulis quibusque prorsus
 prospecti, ancipites Poenorum animos ob rei nouitatem aliquamdū tenuerunt:
 Tandem uerō quicquid id foret, re contempta infestis signis in hostes feruntur:
 Implicitis iam, ac simul colligatis nauibus militibusq̃, Romanis ex suis in
 hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginenses plerique
 trucidati, alij ob machinas hostilium nauium stupefacti, sese hostibus
 dediderunt. Visum est id certamen pedestri certamini quam simillimum; nec
 periculum impar fuit. Triginta Carthaginensium naues, quæ primæ aduersus
 Romanos impetum fecerant captæ: inter quas fuit nauis prætoria, quam paulo
 ante Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atque opinionem suam
 aduersantibus rebus, in scapham prosiliens fuga salutis suæ consuluit. Reliqua
 Carthaginensium multitudo pari modo aduersum classem hostium cum impetu
 ferebantur. Vt uero hostilium nauium machinis primas suorum naues per
 artem captas intellexere, ad ludificandi artem conuersi, non iam contrario
 impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum,
 & per eum modum uiolentiam coruorum declinare se posse existimantes.
 Verum ita instructæ paratæq̃ erant machinæ, ut undecumque appropinquantes
 hostes facile colligare possent. Quamobrem Carthaginenses nouitate coruorum
 perterriti, tandem in fugam uertuntur, quin quaginta nauibus in prælio
 amissis. Romani iam præter spem in mari potentiam adepti, multo acrius bello
 insistere, factoque in Segestanam oram itinere urbem obsidione liberare:
 Mox inde profecti Macellam urbem expugnaverunt. Post nauale bellum
 Amilcar Carthaginensium dux, qui tum pedestribus copijs in Sicilia præerat,
 cum audisset in exercitu Romanorum inter milites Romanos, atque auxilia
 sociorum uarias de uirtute ac gloria pugnandi contentiones agitari, ob
 eamq̃ rem socios à Romanis superatos per seipso castra metari, citato itinere
 ad socios profectus, eosque ex improviso aggressus, circiter quadraginta
 millia hominum interfecit. His rebus gestis Annibal cum paucis illis, quæ
 à prælio superfuerant nauibus, Carthaginem redijt. Inde non multis
 interiectis diebus, cum classe, & quibusdam claris triremium ducibus
 in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus à Romanis in quodam
 portu inclusus classem ferè omnem amisit: Ipse per hostium manus dilapsus,
 mox à Carthaginensibus captus & crucifixus occiditur. Romani, utpote qui
 iam pelago dominari coeperant, omni studio Sardiniam inuasere: Proximo
 dehinc anno ab exercitu Romanorum nihil sanè memoria dignum in Sicilia
 gestum. Creati deinde Consules Caius Sulpitius, & Aulus Cutilius
 Panormum mittuntur, quod illic per id tempus Carthaginensium copiarum
 erant. Hic confestim eò traiectis omnibus copijs ante urbem aciem struere,
 Carthaginenses mœnibus inclusi pugnandi copiam hostibus non facere:
 Quod cernentes Romani rursus relicto Panormo Hippanam oppidum petunt,
 & breui post tempore expugnant. Myssistratum quoque interiecto tempore,
 quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat, à Consulibus
 capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulo ante à Romanis
 defecerat, ducto exercitu ea quoque urbs machinis atque tormentis
 expugnatur. Capta est etiam ab iisdem Consulibus Aetna, & alia pleraque
 Carthaginensium oppida, Lipparæ quoque ab eisdem obsessæ. Per idem
 tempus Aulus Cutilius Consul, qui classi Romanorum præerat, apud
 Tyndaritanos stationem habebat. Hic Carthaginensium classem non
 longe à littore conspiciatus, mandat suis, ut sese quam celerrime
 sequantur: Ipse cum decem tantummodo nauibus ante

bus ante alteram classem in altum nauigat. Carthaginenses, cum hostes cerne-
rent alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrantes, primos longe à so-
cijs remotos sibi propinquos esse, subito conuersi incredibili celeritate Roma-
norum naues circumstant, plerasq; submergunt, parumq; abfuit, quin naui-
s prætoria cum omnibus qui in ea erant, Carthaginensium in potestatem ueni-
ret: remorum ac nimia celeritate freta tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Ro-
norum classis in altum delata obuia fit hostibus, Carthaginensium naues de-
cem onustas capit, octo mari submersæ, reliquæ arrepta fuga Lipparas se rece-
pere. Ex ea pugna hac opinione utrique discesserunt, ut primas uictoriæ partes
sibi adscriberent: Quare ardentius multo sese ad nauale bellum parabant: mari-
timis rebus longe magis intenti erant: pedestres uero copiæ per id tempus ni-
hil memoria dignum fecere, paruis quibusdam & nullius momenti rebus im-
morati. Adueniente uero ætate instructis paratisq; rebus, ut supra ostendimus,
ad bellum exeunt. Romani quidem cum quinquaginta trecentis & triginta
Messanam conueniunt: Vnde postea mouentes præter dextrum Siciliæ la-
tus, superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant, quo in loco pedestres
copiæ classem præstolabantur. Carthaginenses uero cum trecentis & quinquæ-
ginta nauibus mare ingressi Lilybæi consistunt. Romanorum consilium erat
nauigare in Africam, & eod omnem uim belli transferre, quod Carthaginenses
non in Sicilia solum, uerumetiam in propria domo periclitarentur: Contra Car-
thaginenses cum cernerent, quàm facilis esset in Libyam descensus, quàm im-
belles populi, hostibus semel prouinciâ ingressis pugnare protinus cum Ro-
manis cupiebant, atq; ita eorum transitum in Africam impedire. Per hunc mo-
dum his ad resistendum illis, ad inferendam uim paratis, haud dubie ex utrius-
que obstinatione futurum certamen apparebat. Igitur Romani hîs quæ ad na-
uale bellum, & ad transfretationem in Africam necessaria uidebantur, diligen-
tissime paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus
collocant, classem omnem quadripartito diuidunt: partes singulas duplici ap-
pellatione uocitant: prima quidem classis acies, & prima classis appellata, reli-
quæ eodem modo per ordinem præter quartam, quæ ut in pedestri exercitu,
triarii uocati: Fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia ho-
minum, singulis quibusque nauibus trecenti remiges, & legionarij milites cen-
tum & uiginti imponebantur. Carthaginenses duntaxat aptis ad nauale bel-
lum hominibus classem refertam habebant. Eorum omnis multitudo erat su-
pra centum & quinquaginta millia hominum. Quo fit, ut non modo præ-
sentes uidentesq; uerumetiam audientes magnitudinem periculi, potentiam
partium utriusque exercitus præclara facinora uirorumq; & nauium multi-
tudinem obstupescant. Romani cum animaduiderent necessarium fore, ut
nauigatio obliqua fieret, simulq; intelligerent hostes peritiâ celeriter nauis-
gandi plurimum pollere, firmum atque insuperabile perficere agmen co-
nantur. Duas igitur sexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehe-
bantur, æque distantes in fronte collocant. Has prima & secunda classis ab
utroque cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, seque-
bantur, ita ut continue distantia, quæ inter duas classes mediâ erat, amplior
fieret: rostrum uniuscuiusque nauis extra respiciebat: per hunc modum pro-
tractis, dilatisq; per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabant: ijs
tertiam classem quasi basem pari modo addiderunt, ita ut tres acies sic dispo-
sitæ, plenam trianguli figuram perficerent. Post tertiam classem singillatim
ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur. Hæ tertix classi funem præ-
bebant: post eas triarij sequebantur per ordinem, singulæ quæque naues

dispositæ, adeo ut ex utroque latere antecedentes superarent. Omnis Romanorum classis per hunc modum instructa, primæ partes, hoc est, duo latera trianguli in medio uacui erant: posteriores uero, id est, quæ basim sequebantur, solidiores: classis tota firma, ac prorsus indissolubilis erat. At Carthaginensium duces per idem tempus conuocata multitudo, hortari milites, ut magno fortis animo essent: si uincerent bellum, deinceps pro Sicilia futurum ostendere: sin uictoria penes Romanos foret, non iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro laribus, pro liberis dimicatuuros. In hunc modum hortati militum animos, naues conscendere iubent. Quod cum omnes alacri animo fecissent, per ea quæ à ducebus commemorata fuerant, futura coniectantes, ad bellum audacissime exeunt. Duces interea ordinem Romanæ classis conspicati, in quatuor ipsi quoque partes copias diuisere: harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem circumdaturæ consistunt, prorsis omnibus in hostem conuersis, quarta ad sinistrum cornu propter littus firmatur: Duces Carthaginensium erant Hanno & Amilcar: Hanno cum uelocioribus nauibus dextro cornu præerat, sinistri curam habebat Amilcar, quem apud Tyndaridas nauali bello profugisse diximus: is tunc cum omni robore in medio agmine uersatus, usus est huiusmodi consilio: Consules primo statim congressu tenuem Carthaginensium aciem conspicati, facto in medium agmen impetu, in hostes prorumpunt: illi sicuti eis ab Amilcare mandatum fuerat, simulata fuga, quo Romanorum classem disiungerent, statim cedunt, Romani cupidius insequuntur. Igitur prima & secunda Romanorum classis post hostes audacius profecta: tertia uero, quartaque tardius sequebatur: quamobrem duæ primæ classes statim à reliquis separantur. Quod simulac Carthaginenses senserunt, facto è nauis Amilcaris, quemadmodum ante conuenerat, signo, repente simul omnes conuersi, insequentes Romanorum naues inuadunt. Fit atrox prælium, ac celeritate quidem & arte ambiendi, eludendi que longe præstabant Carthaginenses: robore uero, ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant, Romani plurimum excelebant. Tale itaque naualis pugnae principium fuit. Dehinc Hanno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus, ubi pugnam cum prima Romanorum acie inceptam uidet, superato mari, triarios inuadit: Hic quoque ingens fit prælium, dubioque euentu belli aliquandiu certatur. Interim quarta quoque Carthaginensium acies, quæ propter littus constiterat, conuersis in hostem prorsis, classem cui hippagines alligatæ erant, à fronte aggredditur: illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant: Tres totius certaminis partes, & tres pugnae nauales, diuersis longeque disiectis locis uno tempore cernebantur. Et quoniam numerus nauium in singulis pugnis erat penè par, certamen quoque par erat: Vtrique enim fortissime dimicare, omnia inter certantes quam simillima esse. Tandem superatus Amilcar, & qui cum eo erant, fugam arripiunt. L. Manlius reliquias hostium persequitur: at M. Attilius, ubi triariorum atque hippaginum certamen uidet, cum integris secundæ classis nauibus illis confestim succurrit: triarii, qui iam pridem ab Hannone oppressi, summo in discrimine uersabantur, aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant: ita ancipiti malo circumuenti Carthaginenses, quod à fronte simul, & à tergo hostes haberent, freti celeritate nauium, in altum proficiscuntur, atque ita salutis suæ fuga consulunt. Interea tertia classis Romanorum, quæ circa littus erat, à Carthaginensibus grauiter opprimi: L. Manlius, & M. Attilius triariorum, atque hippaginum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere, illi iam ueluti obsidionem pati, res eorum in extremo sitæ esse: quippe qui proculdubio iam pridem perissent, ni coruos ueriti Carthaginenses

nenses adhærere hostili classi formidassent, tantum propellere hostes ad littus conati. Verum Consules repente circumuentis Carthagenensibus, quinquaginta eorum naues plenas capiunt, pauca ad littus adacta fugiunt. Singulatim igitur tria praelia à Romanis, Carthagenensibusque uno die commissa huiusmodi fuere: Tandem uero totius pugnae uictoria penes Romanos fuit: fregerunt ipsorum naues quatuor & uiginti, Carthagenensium amplius triginta: plena nulla Romanorum nauis à Carthagenensibus capta: Carthagenensium quatuor & sexaginta plenis Romani potiti. Non multo post id praelium interiecto tempore, Romani instauratis, quas ceperant nauibus, & ad classem adiunctis, comeatuque, ac ceteris necessarijs rebus paratis, ueluti in Libyā nauigaturi, discedunt. Est in Africa locus, quod Mercurij promontorium uocatur, longe in pelagus contra Siciliam protendens: eo primum Romani peruenere, mox inde structis, ac reparatis nauibus, Clypeam nauigant. Ibi non procul ab urbe expositis in terrā copijs, naues subducunt, uasque & fossa diligenter muniunt: ipsi obsidere urbem parant, nisi qui urbem tenebant, sponte sese populo Romano dederent. Carthagenenses, qui paulo ante periculum naualis pugnae fugientes Carthaginem peruenierāt, rati classem Romanorum re bene gesta, recto itinere Carthaginem nauigaturam, equestribus, pedestribusque copijs, ac necessarijs nauibus, opportuna urbis loca muniuerāt. Verum postquam expositis in terram copijs, Clypeam urbem obsideri à Romanis intelligunt, deposito domi metu, copias ad terrestre, nauale bellum necessarias parare, domi forisque intenti esse, nihil quod ad urbis, prouinciaeque custodiam pertineat, praetermittere. Consules inter hæc expugnata urbe Clypea, praesidioque militum imposito: missis praeterea Romam legatis, qui Senatum & de rebus gestis certiores facerent, & quid in posterum agendum foret consulerent. Postremo omnibus copijs in agrum Carthagenensem adductis, impetum in prouinciā faciunt, ac nemine obuiam procedente, regionem populatur, pulcherrima, ornatissimaque aedificia incendunt, praedam omnis generis rapiunt, nexorum supra uiginti milia ad naues adducunt. Interim nuncij Romanos uenientes mandare Senatui dicunt, ut è duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret, alter cum classe Romam reuerteretur. Cognita igitur Senatus uoluntate M. Attilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditum, equitibus uero quingentis in Africa remanet: Manlius cum reliqua classe, atque omnibus alijs copijs, cumque omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthagenenses diuturnum fore Romanorum apparatus ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant, Asdrubalem Hannonis filium, & Bostarum: praeterea ex Heraclea Amilcarem, missis ad eum nuncijs accersunt: is confestim Heraclea soluens cum quinque millibus peditum, equitibus quingentis, Carthaginem traiecit, tertiusque ipse dux additur: curam belli unā cum Asdrubale, & Bostaro suscipit. Ducibus igitur inter se de belli administratione consultantibus, placuit prouinciae subsidium ferre, neque tantam regionis stragem populationemque amplius pati. M. Attilius paucis interiectis diebus, ad urbem quā Adim uocant profectus, obsidere illam, atque expugnare nititur. Quod ubi Carthagenenses sentiunt, summo studio urbi suppetias ferre, eamque obsidione liberare cupientes, aduersus Romanos cum omnibus copijs profecti, proximum collem ad dextrā hostium positum occupauere: in eo quoniam omni ex parte commodissimus uidebatur, castra metati, uictoriae spem omnem in equitatu, atque elephantis habebant: Relicta itaque planitie in altum, atque praeruptum locum exercitum ducunt, ueluti hostes, quod agendum esset, edocaturi: quod proculdubio fecerunt: nam Romani cum elephantis, quibus maxime hostes confidebant, in praerupto monte prorsus

prorsus inutiles esse ad bellum considerarent, minime expectandum censuerunt, donec hostium copia in planitiem descenderent: uerum opportunitate temporis usi, ex utroque latere montem cinxere: quo factum est, ut equi, elephantique Carthaginensibus prorsus inutiles forent: mercenarii tantum milites ex superiori loco egregie dimicabant, iamque legiones Romanas referre aliquanto pedem coegerant, cum repente ex alia parte superato monte, reliqui apparent. Carthaginenses cinctos sese undique ab hostibus animaduertentes, per abruptum montem derelictis castris precipites fugiunt: beluae quoque, atque equites, postquam planitiem tetigere, tuto omnes inuadunt: Romani aliquantisper pedestres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisque per uniuersam prouinciā incursionibus, agros atque urbes populantur: interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circumsistunt, atque expugnant, ibique quod per opportunum bello id oppidum uidebatur, eratque Carthagini & prouinciæ oppositum, castra locant. Carthaginenses paulo ante mari, nunc etiam terra, diuersis praesidiis à Romanis superati: non quod multitudo hostium maior foret, sed & quod duces illorum prudentia, & milites fortitudine praestarent, maximis praeterea cladibus afflictis, exiguam spem salutis trahebant: post nouissimum enim praelium, quo fusi, fugatique à Romanis fuerant, Numidarum ingens multitudo acta spe praedae, contra eos aduenit: ab ijs maiorem propè iacturam, quam à Romanis indies patiens gens uaga, & rapax omnia populari: Carthaginenses metu Numidarum trepidantes, e prouincia ad urbem confugere, fame atque morore, cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem diuturnae obsidionis pariter uexari. M. Attilius, tametsi Carthaginenses cerneret terra, marique grauiter oppressos, ac proinde non multo interiecto tempore, urbem in eius potestatem uenturam speraret, tamen ueritus ne nouus Consul, qui propediem uenturus in Africam credebatur, res à se egregie gestas, sibi tandem adscriberet, de foedere agere cum Carthaginensibus coepit. Carthaginenses eam rem latissimo animo accepere. Mittuntur igitur ad Consulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. Hi cum ad eum peruenissent, tantum abfuit, ne foedus cum Romanis inirent, ut ne audire quidem responsum Consulis æquo animo potuerint. Etenim M. Attilius iam rerum omnium potitus, quicquid Carthaginensibus offerret, id eos loco beneficii, ac muneris accepturos sperabat: contra uero Carthaginensibus uidebatur nihil sibi etiam ad extremum uictis à Consule grauius, nihil acerbius responderi potuisse. Quapropter legati non solum re infecta discordes discesserunt, uerum etiam responsum Consulis, ut nimis graue atque superbum, mirum immo, dum detestati sunt. Ea uero cum in Senatu Carthaginensium retulissent, tametsi Carthaginenses rebus suis iam pridem prorsus desperauerant, tantam tamen auditis Consulis petitionibus indignationem simul atque audaciam animo conceperunt, ut subire potius extrema omnia, mortemque ipsam prius experiri decreuerint, quam aliquid aut nomini suo ignominiosum, aut rebus à se antea praclarissime gestis indignum perpeti. Redierat forte ea tempestate Carthaginem quidam ex ijs, qui principio ad conducendos mercenarios milites missi in Graeciam à Carthaginensibus fuerant: hic secum magnum militum numerum adduxerat, inter quos fuit Xantippus quidam Lacedaemonius, uir rei militaris peritissimus, & in bello non mediocriter exercitus: is audito Carthaginensium conflictu, & quemadmodum, quoue loco, aut tempore id accidisset cognito: considerato praeterea Carthaginensium apparatu, equitumque, atque elephantorum multitudine, confestim ad amicos conuersus, minime, inquit, hanc à Romanis cladem acceperunt Carthaginenses, uerum ipsi à seipsis ob suorum ducum imperitiam: Ea uoce statim per uniuersam urbem, ac principes ciuitatis sparsa, Carthaginenses

thaginenses uocare uirum, atque eius sententiam experiri decreuerunt. Cum igitur ad eos uenisset Xantippus, rationem rerum à se dictarum ante oculos eorum posuit, causam cladis, quam à Romanis acceperant, ostendit: si tibi audire uellent, & relictis montibus deinceps per loca æqua grassari, illicque locare castra, atque acies struere, se eos dociturum, quo pacto & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. His Xantippi uerbis permoti Carthaginensium duces confestim omnem totius rei bellicæ summam in eius manibus ponunt. Erat iam ob hanc Xantippi uocem per omnem exercitum coortus rumor, & quidam in ore omnium spe atque lætitia plenus sermo: ubi uero eductis ex urbe copiis, per ordinem cuncta disposuit, tanta inter ipsum atque superiores duces, qui rei militaris rudes atque imperiti fuerant, differentia apparuit, ut mox omnis multitudo clamore indicauerit, nihil se magis quam prælium cupere, adeo nihil mali pati se posse existimabant duce Xantippo. His ita gestis, Carthaginensium duces cognito militum ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias dimisere: Erant in exercitu Carthaginensium plus quam duodecim millia peditum, equitum quatuor millia, elephantum propè centum. M. Attilius cognito hostium aduentu, quanquam & Carthaginensium iter per loca æqua, & castra in planitie posita, præter consuetudinem uerebatur: tamen dimicandi cupidus obuiam hostibus processit, suaque castra non amplius mille ducentorum passuum intervallo longe à castris hostium collocauit. Postridie eius diei duces Carthaginensium quid, quodue modo agendum foret, inter sese consulere: multitudo omnis Xantippum conuersa, nomine eum appellare, sese ad maxima quaque pericula subeunda promptam, paratamque ostendere, ut in prælium quameelerrime copias educeret hortari. Duces Carthaginensium simul quod animatam, accensamque ad belligerandum multitudinem conspiciebant, simul Xantippo adesse iam prælio commodissimum tempus testante, & multitudinē, ut se pararet, & Xantippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur permisere. Xantippus accepta à ducibus Carthaginensium potestate, purgandi copiam hostibus facit, in instruendaque acie elephantos singulos quosque per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit: post hos aliquo intervallo legionem Carthaginensium collocat: dextro deinde ac sinistro cornu mercenariorum multitudinem distribuit, expeditissimum quencumque militem inter alas equitum ab utroque cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, instructosque ad pugnam hostes conspicati, nullam prælio moram faciunt, aduersus elephantos expeditissimum quencumque, toto exercitu delectum militem opponunt: post hos multiplici subsidio aciem firmant, equitatum in utrumque cornu distribuunt, signa militaria non in fronte, sed intra aciem continent: fit tota acies in fronte angustior, multiplicique subsidio firmatur, ne prærumpi medium agmen ab elephantis posset. Verum ut ad uiolentiam elephantorum optime id à Romanis prouisum, ita ad periculum circunventionis inutiliter: nam cum longe multitudine equorum præstarent Carthaginenses, coarctatio ipsa aciei facilem hostibus circundandi facultatem præbitura erat. Structis itaque utrinque aciebus, uterque initium prælij ab altero expectabat. Simulac uero Xantippus elephantos concitari in hostes iubet, equitatumque ab utroque cornu in hostes infestissime ruere, Romani quoque, more patrio, tubas canere, & in cōfertissimos hostes acerrime concurrere iubent. Ingens initur prælium. Verum equites Romani multitudine hostilium equitum perterriti, confestim ab utroque cornu fugam arripiunt: pedites uero in sinistro cornu positi, declinato elephantorum impetu, & simul multitudine mercenariorum contempta, in dextrum Carthaginensium cornu infestissime ruunt, conuersosque in fugam usque in castra persequuntur: at ij, qui iuxta ele-

D phantos

phantos constiterant, fœda beluarum strage cateruatim conculcantur. Anceps aliquamdiu ob resistentium fortitudinem prælium fuit, sed posteaquam extrema Romanorum legiones ab equitibus undiq; circumuentæ, coactæ sunt Carthaginensibus resistere, hijs uero, quos in media acie elephantis oppositos diximus, impetu ferarum in firmissimâ hostium cateruam acti, fusi ab illis, oppressiq; fuere: Tunc omni ex parte laborantes Romani partim fœda immanium pedum strage conculcati, atque oppressi, alij eodem in loco, quo initio constituti fuerant, ab equitibus occisi: pauci ad extremum nullam amplius rebus suis spem relictam cernentes, celeritate pedum salutem quæsiuere: sed ij quoq; quoniam in hijs locis ubique planities erat, alij ab elephantis, equitibusq; profligati, alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatem uenerunt. In exercitu Carthaginensium octingenti mercenarij milites, qui aduersus sinistram Romanorum cornu constiterant interfecti: è Romanis uero duntaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo ante diximus, salui cum militaribus signis euasere: reliqui omnes trucidati, præter M. Attilium, atque alios paucos, quos unâ cum eo fugæ se commisisse diximus. Carthaginenses spoliatis hostium cadaueribus, cum Consule, cæterisque captiuis in urbem lati atq; orantes reuertuntur. Hic si quis recte considerare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emendationem utilissima: siquidem primo quàm uanum, quàmq; ridiculum sit, ob res secundas, atq; ex animi sententia egregie gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere, singulare uniuersis exemplum præbuit M. Attilius, qui cum modo tot uictorijs gloriosissime partis, nulla erga Carthaginenses ad extremum redactos, misericordia moueretur, pacemq; suppliciter orantibus negaret, mox ipse eò redactus est, ut eadem illa suppliciter à Carthaginensibus petere cogeretur. Præterea quod olim ab Euripide sapientissime dictum fertur: unicum rectum consilium magnam militum manum uincere, hoc tempore ex iisdem operibus fidem acceperit: siquidem unus homo, atq; una sententia multitudinem, quæ antea inuicta semper, atque insuperabilis fuerat, uicit, superauitq; ac profligatam urbem, & collapsos tot uirorum animos instaurauit, atque erexit. Equidem hæc libenter commemorauim, quod me non latet, quàm utilia sint ad humanæ uitæ emendationem: nam cum duo hominibus modi propositi sint, quibus facile mutari in melius queant, unus ob suam cuiusq; calamitatem, alter ob alienæ calamitatis exemplum, proculdubio primus efficax quidem magis est, uerum non sine detrimento eius cui accidit: Secundus uero, & si non habet in se tantum uirum, ideo tamen præstat, quod omnis damni prorsus est expers: quo fit, ut priorem quidem modum nemo sit qui sponte eligat, quandoquidem absque dolore atq; periculo accidere id nemini potest, hunc uero libenter omnes uenantur, quod per eum sine aliquo suo detrimento, id quod melius est, cernere unicuiq; liceat. Idcirco recte consideranti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse experientia, quæ fit ex cōmemoratione rerum ab alijs gestarum. Hæc enim duntaxat semoto prorsus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. Sed de his hæcenus. Carthaginenses rebus ex sententia felicissime gestis, nullum laticæ genus prætermisere, siue in agendis deo gratijs, uictimisque patrio ritu immolandis, seu in faciendis ludis, dandisque atque accipiendis muneribus. Xantippus restitutus in pristinum statum Carthaginensium rebus, non longe post in patriam reuertitur, optime rebus suis consulens: nam præclara facinora, & res à quoquam egregie gestæ, magnam plerumq; inuidiam, & graues calumnias conflare solent, quibus ciues quidem, affinium atq; amicorum multitudine freti, facile resistunt: hospites uero omnis præsidij expertes, utroq; malo quam celerrime conteruntur. Afferunt & aliam

discellus

discessus Xantippi causam, quam suo loco latius referemus. Romani ubi profligatū in Africa exercitū, captumq; Consulem, ac reliquas copias in urbe Clypea obsideri nunciatū est, confestim ad salutem eorū qui relictī in Africa erant, conuersi, magnam classem parandam statuūt, & in Africam dimittendam. Carthaginenses interea Clypeam urbē obsidere, ac summa ui oppugnare nitebātur, sperantes se propediem compotes fore eorū, qui praelio superfuerant. Sed tanta erat propugnantium Romanorū uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostiū conatus in irritum caderent: quamobrem desperata ad extremū expugnatione obsidionē soluerunt. Nunciatur interea classem à Romanis parari, quæ rursus in Africā mitteretur: quo rumore permoti Carthaginenses, ad ueterem classem reficiendam, nouamq; parandam omni studio incumbunt. Statim igitur instructis, armatisq; ducentis nauibus obseruare, atq; impedire Romanorū nauigationem in Africam conabātur. Romani facto apparatu trecentarū & quinquaginta nauium, M. Aemiliū, & Seruiū Fuluiū Consules, principio ueris, cum omnibus copijs traicere in Africā iubent. Igitur Consules, qui Siciliā primo, deinde in Africam nauigaturi oras soluunt, iamq; non longe distant à Mercurij promontorio, cum ex improuiso classem Carthaginensiū, quam obseruare hostiū aduentū diximus, obuiam habuere, factoq; in eam repente impetu, centū & quatuordecim Carthaginensium naues plenas cepere: dehinc facto in Clypeam urbē itinere, susceptaq; Romana iuuentute, paucis diebus in Africa commorati, Siciliā repetunt: traiecto prospere pelago, quod Africam, Siciliāq; interiacet, cum non procul à Camerina urbe constitissent, in tantam procellam calamitatemq; incidere, ut ne referri quidem satis pro rei magnitudine possit: ex quatuor enim & sexaginta supra quadringentas nauibus, uix octuaginta incolumes à tēpestare superfuere, reliquæ omnes aut submersæ undis, aut scopulis infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribusq; cōplerunt: maiorem iacturam uno tempore mari factam, nemo ante nostrā ætatem meminit: Quæ res nō tam fortunæ culpa accidit, quàm Consulū temeritate: nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externū Siciliæ latus, quod importuosum atq; infestum esset, præsertim eo anni tempore: inter Orionis enim & Canis signa nauigabant: illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarū uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, urbes quasdam hostiū per id littus capere properant, exigua admodum spei gratia in maximas calamitates inciderūt: ita rebus à se pauloante præclarissime gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. Enimvero Romani cum uiribus in omni re utantur, & quod semel decreuerunt, omnino perfici necessariū ducant, nihilq; sibi impossibile factu existiment, quod semel eis uisum fuerit, etsi plerunq; ob eam animi obstinationē recte faciūt, interdum tamen in apertissimos errores dilabuntur, maximeq; in maritimis rebus: nam in terrestri praelio cum hominibus belligerantes, quia certamen inter pares est, nō ab re sæpenumero uictoria potiuntur, quanq; hic quoq; superantur aliquando. In mari uero, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habētes, in maxima nonnunquā pericula incidunt, quod & nunc, & aliàs sæpenumero illis accidit, accidetq; posthac sæpius, quousq; eam animi temeritatem, qua sibi cunctarūque licere existimāt, represserint, ac cohibuerint. Carthaginenses cognitis hijs, quæ Romanæ classi acciderant: quoniā nec terra inferiores se esse Romanis putabāt, propter profligatum M. Attilij exercitū: nec mari, propter ingentem iacturam ex naufragio factā, maiori iam studio ad pedestres simul atq; maritimas copias parandas incumbunt: mox Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq; insuper militibus, ac centū & quadraginta elephantis in Siciliā mittunt: præterea ex ueteribus nouisq; rostratis classem ducentarū nauium efficiunt. Asdru

bal igitur copijs omnibus tuto Lilybæi expositis, elephantos militesq; cōtinue exercere: Romanorū socios per Siciliam infestare: deniq; omnibus rebus intentus esse. Romani, etsi calamitas ex naufragio accepta omnium animos fregerat, tamen ne cedere Carthagenensibus uiderentur, nouam ducentarū & uiginti nauium classem ædificandam curant: quod tanta celeritate factum est, ut intra trium mensū spacium ædificatæ naues fuerint, atq; in mare deductæ: quod uix credibile cuiquam uideatur: Cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius Consules petere Siciliam, bellumq; Pœnis inferre iussi, repente traiecto freto Messanam peruenerūt: ibi acceptis quæ ex naufragio superfuerant nauibus, totam simul classem trecentarū nauium fecere: hinc Panormum profecti, quæ præcipua Carthagenensium ciuitas erat, eam magna ui aggrediuntur, duobusq; è lateribus castra metati, paucorū dierum interuallo, machinis ac ui tormentorū deposita arce, ingressisq; cum impetu militibus, eam partē urbis ceperunt, quæ Neapolis appellatur: quo facto, reliqua pars urbis, quā urbem ueterem uocāt, metu exanimatis ciuibus, Consulibus deditur: Capto Panormo, Consules relicto in urbe præsidio Romā reuertuntur. Proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn. Sempronius Consules creati, accepta classe in Siciliam trañciunt, mox inde in Africam profecturi: Simulac uero in prouinciā uentū, diuersis locis copias exponunt, magnasq; ubiq; inferunt clades, nihil tamen memoratu dignū facientes: tandem in Lotophagorū insulā peruenerē, quæ Mirmix dicit, nec longe abest à parua Syrtē: ibi ignari locorū per quæ proficiscebantur, in arcta quadam loca deuenere, ubi refluxu maris in arido destituta classe, inopes consilij aliquandiu constiterūt: mox cū penē desperata iam salus foret, rediēs unda eos recepit, uerū non nisi euacuatīs nauibus, omniq; onere abiecto euadere incolumes potuerūt. Post eum diē perterriti tot periculis Romani, continue per undas ita iter fecerunt, ut fugæ similis eorū nauigatio uideret. Interiecto tēpore rursus in Siciliam reuersi, superato Lilybæo, Panormi constiterūt. Hinc cum nō longe post in Italiam nauigarēt, tanta repente coorta tēpestas fuit, ut supra centū & quinquaginta naues, ex ea classe procella maris per uaria loca disiectæ, tādē naufragio perierint. Tantis calamitatibus acceptis populus Romanus, etsi honorē ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendā existimabat, tamen magnitudine miseriarū superatus, mari omnino abstinendū decreuit: paratis itaq; duntaxat pedestribus copijs, L. Cæcilius, & C. Curius Consules in Siciliā cum omni exercitu mittuntur: his naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia datæ: quo facto, accidit Carthagenensium rem denuo superiorē esse: quippe qui & mari sine controuersia imperitabant, sublata Romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spem sitam habebant: neq; id iniuria, perlata enim Romam fama de bello in Africa gesto, profligatisq; Romanis, cum cognouissent id in primis uī atq; impetu elephantorum accidisse, quod illi acies disiecissent, quod ordines perturbassent, quod maximam in exercitu stragem fecissent, tantus elephantorum terror post eum diē Romanos tenuit, ut proximo biennio, cum sæpe in Africa, sæpe etiam in alijs locis obuī hostibus fuissent, nunquam tamen aut congregi cum Carthagenensibus, aut in locis æquis castrametari ausi sint, collibus semper ac montibus, nullo alio quā elephantorum metu setutantes. Quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ classi rursus omni studio incumbunt. Habitis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Manlius Consules designati, nouas quinquaginta naues ædificant: ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthagenensium dux, cui nota Romanorum formido erat, cum ex perfugis intellexisset alterum Consulū cum parte copiarum in Italiam reuersum, solumq; Metellum uix cum

cum media exercitus parte Panormi relictū, instante iam tempore messis Lilybzo profectus exercitum in Panormitarum agrum induxit. Metellus cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uoluntatem pugnandi habere intelligeret, intra mœnia exercitum continebat. Quibus rebus maiore fiducia elatus Asdrubal, quod Metellum cernebat pauidum sese intra urbem continere, deuastato undiq; atq; incenso agro tandem exercitū uersus Panormū mouit. Consul tam diu in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem transire flumen, quod iuxta mœnia urbis erat, coëgit. Postq; igitur elephantos, omnēq; exercitum appropinquantē uidet Metellus, uelocissimū quēq; & maxime expeditū militem exire atq; irritare hostē iubet, quousq; uenire ad manus uniuersi cogantur. Animaduertentes itaq; non longe post, quæ cogitauerat ex sententia successisse, quosdā ex ijs qui maxime leues atq; expediti erant, pro mœnibus supra fossam constituit, iubetq; ut contra elephantos telisq; ueribusq; eminus pugnent. Quod si quando iraræ pecudes cum impetu contra ipsos ferantur in fossas se dimittant, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea ingentem telorū multitudinē extra urbem ferri, & in fossis collocari. Ipse cum signis militaribus diuersa regione urbis, quæ laxū hostium cornu spectabat constitit. Simulac igitur pugnari coëptum, magistri elephantorū, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriā cupiebant, non expectato Asdrubalis mandato beluas in expeditos concitant. Illi sicuti eis à Consule uisum fuerat, statim terga uertunt, infestiusq; insequentibus beluis in fossas se dimittunt. Belux cū primū ad aggerem fossarū peruenere, uno tempore & à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis telisq; multifariā feriuntur. Cumq; ultra aggerē progredi non possent, necessariō terga uertentes in suos ruunt, agmina perturbant, magnam suorū stragem faciunt. Inter hæc Metellus alia urbis parteeductis repente copijs in hostes impetū facit. Illi iam pridē à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à Consule oppressi facile profligantur: pars eorū trucidatur, ceteri fuga salutē quærunt. Elephantī cum Indis decem capti, reliqui disiectis Indis finito prælio omnes in potestatē Consulis peruenere. His rebus feliciter gestis magna fuit gloria Metelli Consulis: quippe qui confessione omnium solus fuisse causa uidebatur, ut Romani milites non iam per saltus montesq; discurrent, sed æquis locis dimicare cū Carthaginensibus auderent. Verū cū fama eius uictoriæ Romā peruenisset, incredibili omnes lætitia affecti, non tam q; captis elephantis longe iam inferiores essent hostiū uires, quā q; sui, quia potius beluis fuerant, audaciores iam facti ad bellum uidebantur. Igitur quēadmodū ab initio decreuerāt, parata rursus classe Consules in Siciliā mittūt, cupientes aliquando bello finē facere. Hi cōmeatu cæterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traſciunt. Erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postq; igitur in Siciliam uentum, Consules acceptis pedestribus copijs quæ in insula erant, obsidere Lilybzū pergunt, q; ea urbe expugnata facile se sperabāt bellū in Africā traducere posse. Verū Carthaginēses iisdē planē quibus Romanis rationibus moti, omni studio Lilybzū seruare constituerunt, haud ignari, amisso Lilybzo nihil eis in Sicilia reliquū fore: nam præter Drepanū reliqua ferē omnis insula sub Romanorū ditione erat. Cæterū ne cui forte ob ignoratiōē locorū, quæ à nobis de Sicilia dicuntur obscuriora uideantur, eius insulæ sitū paucis referemus. Sicilia omnis eodē ferē modo se ad Italiā atq; Italiæ terminos habet, quo Pelopōnesus ad reliquā Græciā ac terminos eius. Verū hoc inuicē differūt, q; hæc paruo admodū freto ab Italiā diuiditur, illa exigua terra cū reliqua Græciā coniungitur: siquidem ex Peloponneso in Græciā pedibus iri, ex Sicilia in Italiā non nisi nauibus traſci potest. Forma Siciliæ triquetra specie figuratur,

ratur, quotq; eius anguli sunt, totidem promontoria ad extremū efficiunt. Horum quod in meridianam plagam dirigitur, abluiturq; Siculo pelago, Pachynus uocatur. Quod uero ad Septentriones uergit, fretiq; terminus est, neq; amplius ab Italia distat mille & quingentis passibus, Pelorum appellatur: Tertiū quod in Africam, ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamq; Carthaginem spectat, neq; amplius abest à littore Africæ, quàm millia passuum centum & uiginti septem, Lilybæum incolæ uocant: diuiditq; Sardonicū pelagus à Siculo. In hoc promontorio urbs est eiusdem nominis, quam Romani eo tempore obsederunt, mœnibus fossisq; munitissima: præterea etiam stagnis, quibus nauigantibus in portum iter est, difficilisq; admodum ingressus, nec nisi peritis expertisq; obtinendus. Romani igitur Lilybæū obsidentes binis castris ex utraq; parte urbem cingere: fossam & aggerem, & crebra castella per media loca excitare: machinas struere, nihil deniq; quod ad expugnationē urbis conducere uideretur prætermittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, Africanumq; pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediūtur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntq; per ordinem. Tandem sex turres ei quam modo dixi propinquas, omnes uno tēpore arietibus muros ferientibus euertunt. Itaq; cum ardua periculosaq; obsidio foret, turribus partim laborantibus, partim impetu tormentorum euerfis: machinis præterea indies magis magisq; urbem infestantibus, ingens pauor atq; formido obsessorum animos occupat. Erat eorum numerus qui in urbe obsidebantur, præter urbanam multitudinē, ultra decē milia hominū. Inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præerat, obsidionem Romanorū magnitudine animi & cōsilio sustinebat. Vbiq; Romani mœnia arietibus conuassabant, noua ipse mœnia intra urbē sufficiebat: Sicubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuabat: ita semper operam atq; laborem hostium frustrabatur. Interdum eruptiones faciebat, opera hostiū turbabat, si quo modo incendere machinas posset experiebatur. Sæpe etiā uel interdiu, uel per noctem hostes inuadebat: adeo ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quàm perire in ueris prælijs consueuerint. Per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem in præsidio Carthaginensium ducebant, de prodenda Romanis urbe consilium ineunt, consensuq; commilitonum freti per noctem mœnia prosilientes, in castra Romanorum profiscuntur, Consulibus rem omnem exponunt. Erat ea tempestate Lilybæi achæus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbē tenentibus Agri gentum à proditione liberauerat. Hic cognitis ijs quæ de proditione agitabantur, euestigio rem omnem Imilconi pandit. Ille celeriter omnibus qui ordines in exercitu ducebant, conuocatis, præter eos qui noctu mœnia transgressi fuerant, uniuersa quæ de proditione intellexerat eis aperit, rogat obtestaturq; ne per ignominiam dedere sese atq; urbē hostibus uelint. Magna insuper præmia si in fide permanserint pollicetur. Cum respondissent omnes, nihil sibi esse antiquius fide, confestim unā cum ipsis ad Gallorum quidem multitudinem placandam Annibalem mittit, Annibalis filium eius quē in Sardinia post amissam classem cruci à Carthaginensibus fixum diximus, gratissimū hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. Ad ceteros uero mercenarios milites Alexona ire iussit, quod magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant: confestim uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide atque beneuolentia erga Carthaginenses permanerent. Quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogarēque eos, & quæ cum Romanis egerāt aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis, sed ne audire quidem eorum uoces uoluere

uoluerunt: quin telis lapidibusque eos infecuti procul à mœnibus fugarant: ita Carthaginenses ex manifesto prodicionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit quin in hostium potestatem uenirent: Sed Alexon, qui superiori tempore ob suam in Agrigentinos fidem non solum urbem, uerum etiam patriam, leges, libertatem seruauerat, nunc quoque ne Carthaginenses ad extremam perniciem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthaginenses etsi nihil ex iis quæ Lilybzi agebantur intelligere poterant, suspicati tamen difficultates eorum, qui iam pridem obsidebantur, quin quaginta nauibus ad hoc ipsum paratis decem millia militum imposuere. Classi præficiunt Annibalem Amilcaris filium: eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybzum penetrare, suisque subsidium ferre iubent. Annibal cum decem millibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem ac Lilybzum, nauigat. Nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces lilybetani portus ferebatur, suos omnes instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. Consules partim repentino aduentu hostium perculsi: partim ueriti, ne si congregari cum hostibus tentarent, nimia uentorum uis suæ quoque naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt. Armati tantum ad littus, si forte hostem deterere ab ingressu possent, concurrunt. Interea multitudo omnis quæ in mœnibus erat aduentum suorum conspicata, animos erigere, spe simul atque lætitia trepidare, aduenientes plausu, sublatiisque in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus cum suis nauibus aduolat, portumque præter spem atque expectationem omnium ingressus, incolumes copias Lilybzi exponit: accepto mœnibus præsidio, incredibili omnes lætitia affecti, non tam aduentu nouarum copiarum, quam quod Romani impedire Carthaginensium naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthaginensium, quoniam omnes suos promptos animatosque ad bellum cernebat, ueteres quidem milites ob aduentum noui supplementi, nouos uero quia anteactorum malorum expertes erant, minime prætereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. Igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur, eorum animos confirmat, præmia singulis quibusque, qui se fortiter gesserint, pollicetur. Carthaginenses uniuersis gratiam relatuos affirmat. Eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt: Vociferantes præterea rogant, ne cunctetur amplius: iam iam exire in hostes iubeat. Dux exosculata militum fortitudine confestim eos dimisit, mandans omnibus ut corpora curarent, deinde præsto essent, facturi quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. Paulo post conuocatis ducibus quid facturum sit indicat: partes distribuit, suum cuique locum designat, iubet ut ipsi ante omnes alios in conticinio locis sibi designatis adsint. Illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copiis pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere, arma capere, rebus omnibus quammaxime intenti esse. Igitur ubi primum egredi Carthaginenses coeperunt, à Romanis occurrunt. Ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginenses circiter uiginti milia hominum erant, Romani etiam plures: quoque magis relicto omni ordine pugnabatur, eò apertiora pericula erant: In tanta enim multitudo militum uir aduersus uirum quasi singulari certamine congressus depugnabat. Verum maxima pugna, atque ingens tumultus circa machinas erat: nam qui ab utroque exercitu in eo loco constituti fuerant, illi quidem ad expugnandum, hi uero ad propugnandum omni studio inuixi, in tantâ, tamque atrox certamen deuenire, ut tandem in iisdem, in quibus constituti fuerant locis

locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. Sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant, tanta audacia contra Romanos ferri, eorū machinas, igne, telis, ceterisq; huiusmodi rebus impetere, ut Romani eo die cum nullo modo inceptis hostium resistere possent, res suas in extremo propēditas uiderint. Post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cades fieri, nihil tamen sese proficere posse intelligebat, receptui canere iussit. Romani etsi eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatus amittendi, tamen incredibili fortitudine animi hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt. Post hæc Annibal cū ijs quas secum adduxerat nauibus, in tempesta nocte nihil sentientibus hostibus Lilybzo soluens Drepanū ad Aterbalem Carthaginiensium ducem proficiscitur: Quoniam tum propter loci opportunitatem, tum ob speciem ac pulchritudinē portus, præcipua semper cura Carthaginensibus fuerat, eam urbem seruandi. Distat autem à Lilybzo millia passuum non amplius quindecim. Carthaginenses interea etsi quid Lilybzo ageretur scire magnopere cupiebant, tamen quia ita sã post discessum Annibalis pressa obsidio erat, ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret, compotes desiderij fieri nullo modo poterant. Per id tempus Rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanè uir, cognito Carthaginiensium desiderio pollicetur se nauī inuitis omnibus Lilybzum aditurum, inspectisq; omnibus rebus Carthaginensibus renuntiaturum. Id quanquam hilari animo audirent Carthaginenses, tamen quia Romana classis in ipsis propē faucibus portus erat, impossibile esse eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepide deducta nauī proficiscitur: Cumq; in proximam insulam, quæ contra Lilybzū est, applicuisset, nactus postridie secundam auram Lilybzum nauigat, per diemq; spectantibus hostibus, atq; omni conatu profectiōē eius impedire laborantibus, portum ingreditur, cuncta quæ animo conceperat perfecit: alter Consul tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere abeuntem posset, per noctem decē uelocissimas naues in faucibus portus continet, cum ijs discessum Rhodij ipse quam diligentissime obseruat, itidem reliquum exercitum facitare iubet. Naues igitur quæ in faucibus portus erant, ex utraq; parte proxime pauludem extensis remis aduentum rhodiz ratis expectabant: hanc euestigio in eorum potestatem futuram arbitantes. At Rhodius non per noctem, neq; ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas ac paratas, audacia simul atq; celeritate fretus præteruectus est: Nec euasisse contentus, ubi paululū hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit, nemine omnium ob stupendam eius nauis celeritatem adire eum auso. Rhodius unica rate, quasi triūphatis hostibus, Carthaginem redijt: Senatui omnia quæ uiderat curauit. Eius exemplo moti postea complures idem facere sunt ausi. Quibus ex rebus accidebat, nihil eorū quæ Lilybzi agebantur à Carthaginensibus ignorari. Romani eam hostium ludificationē grauiter & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere tentauerunt. Quamobrem primum onerarias naues quamplures sabulo onustas in profundum mittunt. Hinc supra eas infinitam penē uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitantes: Nam & uasta profunditas cuncta simul absorbebat, & fluxus refluxusq; maris iniecta omnia passim diffundebat. Aegre tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit: eò confestim uelocissima quxdā Carthaginiensium nauis uasto impetu prorupit: Qua confestim potiti Romani, armatam instructamq; in portu tenentes, aduentum cæterarum & maxime illius Rhodiz cupide expectabant. Illa casu per noctem adueniens solita uelocitate portum ingreditur. Sed dum redire uellet, secuta ex improviso quadriremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio uelocitatem nauis admiratus

admiratus, ubi eam diligenter perspexit, & quadriremem Carthaginensium à Romanis captam agnouit, iam desperata fuga congregi cum hostibus statuit. Postquam ad manus uentum, quia & numero nauium, & præstantia militum Romani longe superiores erant, nauis rhodia nullo negotio expugnatur. Rhodius ipse capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas instructas paratasque continue in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere. Vrbs interea acriter à Romanis oppugnari, mœnia plerisque in locis uel tormentorū euerit, Imilcon nouum continuo murum pro euerso sufficere, in eruptionibus & machinarum incendijs nullam amplius spem habere. In hunc modum cum aliquandiu perseveratum esset, tanta repente uentorum tempestas coorta est, ut machinas omnes atque opera, stridore ac procella conflictaret, quarundam etiam turrium tabulata alta deiceret. Tantū uentorum turbinem græcus quidam miles ex ijs qui intus erant aptissimum fore ad incendia machinarum ratus, cogitationē suam duci aperit: Dux probata militis sententia, necessarijsque omnibus euestigio paratis, confestim eruptionem facere suos, ac ignem machinis tribus locis iniicere iubet: Quo confestim à militibus peracto, ignis uel uentorum facile in opera depellitur: quæ quia arida erant, ac diu iam ad solem uisita igni facillime absumebantur, & dominante uento nulla humana ope resisti poterat: siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erant, ut neque uidere quid agerent, nec considerare quippiam possent: Quin & cadentibus ex alto lignorum frustis percussi, & fumo occæcati interdum cadebant, dum ferre præsidium machinis nitebantur: quoque maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant, eò Carthaginensibus omnia commodiora erant: Siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspici facile poterant: & si quid aduersus Romanos iactabant, id uiolentia uerit facillime ferebatur, maioremque in machinas impetū faciebat. Tandem uero tanta uis ignis fuit, ut & bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarentur, & arietum capita liquefieret. Post hæc Consules in reficiendis machinis operā ponere destiterunt. Aggere tamen atque fossa urbem undique cingentes lenta obsidione superare hostes decreuere, nec prius cum castris abscedere, quam Lilybæo potirentur. Lilyberani refectis quæ conuenerant mœnibus, ociose iam obsidionem tolerabāt. Hæc cum Romæ nuntiata essent, Senatus quod multi in obsidione interierant, & penè uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementū decem milia hominū in Siciliam mittit. Hi primo Messanā ducti, inde pedibus in Lilybetana castra iter fecere. Iam Appius Claudius consulatū inierat, prioribusque Consulibus Romam reuersis ipse apud Lilybæū exercitū præerat. Hic simulac aduenisse supplementū uidet, uocatis ad se Centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginensium ducem, qui illic erat, nihil tale suspicantem ex improviso aggrediantur: eum nouarum copiarum in Siciliam aduentū ignorare, neque existimare classem Romanorū, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. Post ea uerba Consulis, omnibus consiliū eius approbantibus, ex ueteribus nouisque copijs milites delegit, naues optimis quibusque è toto exercitu delectis uiris compleuit: Nam quod & nauigatio propinqua erat, & præmiorū spes maxima, omnes id munus hilari animo suscipiebāt. Paratis igitur omnibus quæ necessaria uidebantur, nocte intempesta nihil sentientibus hostibus Drepanum uersus nauigat. Adueniente uero luce, cum iam non longe à Drepano forent, nauibus Romanorū apparentibus, Adherbal et si primum inopinato hostium aduentu perculsus fuit, statim tamen ad se reuersus atque animo confirmatus, tentare omnino fortunam prælij constituit, & omnia

E potius

potius experiri, quàm pati sese in portu per ignominiam ab hostibus obsideri. Quamobrem euestigio turbam remigum ad littus cogit: mercenarios milites ex urbe tuba conuocat: eos pro temporis angustia cohortatur, si fortiter dimicarent, spem uictoriæ: sin subire periculum recusauerint, acerbiter obsidionis ante oculos ponit. His dictis omnibus præsto sese esse ostendentibus, uociferantibusq; ne amplius tardaret, sed iamiam in hostes classem immitteret, Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet. Admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. Nihilo deinde commoratus ipse, uti pollicitus erat, primus nauigat diuersa regione portus, quàm Romani aduentabant. Consul hostes conspicatus, præter opinionem suam non solum non cedentes, neq; ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conferere cupientes, naues suas, quarum alix iam intra portum erant, alix in ipsis faucibus, alix mox sequebantur, omnes referre gradum iussit. Hic cum primæ naues iussu Consulis iter uertissent, alijs quæ ponè sequebantur, adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est exeuntibus pariter atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasque in ordinem iuxta littus collocabant, prioris aduersus hostes conuersis. At Consul qui ab initio post omnem classem sequebatur, tum in altum profectus læuum cornu obtinuit. Inter hæc Adherbal cū quinque nauibus supra læuum Romanorū cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmauit: Idem ut alix quatuor naues, quæ suam sequebantur facerent, per nuncios imperauit: Ita omnibus à fronte consistentibus, sublati signis à pelago in Romanos defertur: quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. Hoc enim ideo à Romanis prouisum fuerat, ut exeuntes è portu Carthagenensium naues facilius opprimi possent. Verum id postea magnam Romanis iacturam intulit, ob causas quas dicemus: Nam ut primum appropinquare inter se classes cœperunt, signis è prætorijs nauibus ab utraque parte sublati, inuicem concurrentibus hostibus pugna committitur. Diu acriter certatum, ita ut æquale esse periculum uideretur. Erant enim in utraque parte ex omni exercitu delecti præstantissimi milites: semper tamen Carthagenenses præualebant: tum quod naues eorum uelociiores erant, tum quod peritiores ad nauigandum remiges, tum uel maxime, quod pelagus tenebant, per quod longe lateque pro eorum libidine discurrere poterant: Siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur, confestim celeritate nauium freti in altum euadebant: ac si forte in sequebantur hostes, in eos plurimæ simul conuersæ eadem celeritate circumueniebant, maximasq; inferebant clades: nonnullas interrim naues submergebant: Siue aliqui ex socijs periclitabantur, confestim sine labore atq; periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigantes. At Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat: siquidē in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; seipsos tutari, neq; laborantibus succurrere poterant, & quod in bello nauali præcipuum haberi solet, per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes imperum facere, impossibile Romanis erat, tum quod naues eorum grauissimæ erant, tum quod remiges maritimarum rerum rudes, & ad nauigandum inepti. Consul igitur cum rem in deterius labi cerneret, nauibus partim in littore fractis, nonnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. Circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic forte propinquæ erant, eū secutæ, reliquæ omnes, tres & nonaginta numero, in Carthagenensium potestate uenere. Præterea copia omnes captæ, exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus perierāt.

Adherbal

Adherbal magnam ijs rebus gestis laudem apud Carthaginēses meruit, ut qui singulari prudentia ac magnitudine animi omnia felicitates peregrisset. Appius uero Claudius à Romanis iurgiis contumelijsq; uehementer affectus, quod a deo imprudēter se gessisset, quod rem Romanam summum in discrimen adduxisset: ipse tandem consulatu abdicatus summa cum ignominia in iudicio concidit. Romani etsi ingens se accepisse uulnus intelligebant, nihil tamen pristinae magnanimitatis immemores, cōfestim reparata classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium Consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs qui Lilybæū obsidebant subsidium ferre, commeatumq; & cætera exercitui necessaria subministrare iubent. Ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. Hic contractis ab omni Sicilia præterquam à Lilybæo nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, & quas frumentationis causa secum habebat, numero circiter octingentas. Earum mediam ferè partem, & quasdam ex rostratis Quæstoribus tradit, ac ferre in castra commeatum iubet: ipse interea Syracusis manet, reliquas quæ paulo post à Messana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione à socijs imperatum excepturus. Per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues quas prælio acceperat, Carthaginem misit: hinc Carthalonem præfectū triginta nauibus ei traditis exire in hostem iubet, ipse paulo post cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quasq; naues hostiū possit, integras capiat, reliquas incēdat. Carthalo igitur per noctē impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorū, quæ in Lilybæa non portu asseruabatur superuenisset, maximo in periculo rem Romanam posuit: Nam cum inter eos qui custodiæ gratia circa classem excubabāt, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret, Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus hostes inuadit: ita ex omni parte circunuentis Romanorum copijs in nō mediocri periculum deuenerunt. Præfectus Carthaginensium paucis Romanorum nauibus partim captis, partim incensis, non longe post Lilybæo soluens uersus Heracliam nauigat, ut commeatum qui ex ea parte in castra Romanorū ferebatur, intercluderet: Iter facienti speculatoriæ naues Carthaloni nunciant, magnum nauium numerū aduentare: Quo nuncio accepto, Carthalo nequaquā cunctatus, quod ob res paulo ante egregie gestas Romanos spernebat, aduersus eas properauit. Eodem modo Romani quoq; adesse classem hostium à speculatoribus cognouere. Verum hij cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrantur, in proximum forte littus naues subduxere. Erant in ijs locis recessus quidā atq; anfractus, quibus desuper rupes imminēbāt: in ijs cōsistentes Romani lapidibus fundisq; naues hostium arcebant. Carthaginenses etsi à principio tamdiu obsidere illos, quoad eorum potirentur, decreuerant, tamen cum propter naturam loci nihil proficere se posse intelligerent, & Romanos acrius quàm sperabant resistere intuerentur, paucis tandem onerarijs nauibus acceptis ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. Inter ea loci Consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promōtorio Lilybæum petebat, ignarus earum rerum, quæ superioribus diebus suis acciderant. Dux Carthaginensium aduentu Consulis rursus per exploratores cognito, cōfestim aduersus eum properauit, cupiens procul a cæteris Romanorū nauibus illi occurrere. At L. Iunius cum de longe aduentum hostilis classis prospexisset, magnitudine eius perterritus committere pugnam nō audebat, fugere ob propinquitatem hostium non licebat: quare ad loca difficilia atq; periculosa conuersus, in proximo portu stationem fecit, decreuitq; potius extrema omnia experiri, quàm pati ut exercitus Romanorum in potesta-

tem hostium ueniret. Id conspiciatus Carthalo praefectus Carthaginiensium, proficisci aduersus hostes destitit, sed medium quendam inter utranque Romanorum classem portum tenuit, ratus per eum modum utrique classi abeundi facultatem ablatum iri. Interiectis diebus ingens procella insurgere coepit, quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginiensium nautae, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumque in quibus erant, peritiam habebant, Carthagini suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio uim tempestatis euitaret. Id cum ille fecisset cum omnibus suis incolumis euasit. At Romanorum classis uim tempestatis agitata, quoniam loca importuosae erant, ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus quod utile in posterum foret, superauerit. Hijs Romanorum tot tantisque calamitatibus rursus accidit Carthaginiensium rem superiorem fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali praelio affecti, tunc uero omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spem habentes. Contra uero Carthaginienses & maris imperium sine controuersia tenebant, & in terra haud prorsus sine spe erant. Igitur & qui Romae erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utrique ob praedictas clades maxime afflicti forent, tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere: Quare & illi quae necessaria erant suppeditabant, & hijs, quantum prouiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius Consul post amissam naufragio classem, curae ac sollicitudinis plenus Lilybæum peruenit: ibi omni cogitatione quam maxime intentus, noui aliquid agere studet, quod acceptam ex superiori clade ignominiam minuat. Quocirca non longe post tenui quadam oblata occasione Erycem per prodicionem occupat, simulque & templo Veneris, & oppido potitur. Eryx est Siciliae mons, mari imminens ex ea parte quae ad Italiam spectat, inter Drepanum ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic magnitudine omnes Siciliae montes excedit, praeter unum Aetnam. In eius uertice planities est, ubi Eryciae Veneris templum, quod sine controuersia omnium Siciliae templorum opulentissimum, atque ornatissimum est, paulo infra uerticem urbs est eiusdem nominis, longissimum ac difficillimum undique habens aditum. Hic Consul uno in uertice, altero ad radices montis, qua aditus a Drepano erat, praesidio collocato, custodire utrumque locum pergit, sperans se per eum modum & urbem, & totum montem tutum tenere posse. Carthaginienses capto Eryce Amilcarem, cognomento Barcam, classi praeficiunt: Hic cum omnibus copijs in Italiam delatus maritimam oram populatus est. Erat autem annus eius belli decimus octauus, Hinc uastatis Locrorum ac Brutianorum agris, cum omni classe in Panormitarum agrum reuertitur. Hic locum occupat bello gerendo aptissimum, inter Rhegium ac Panormum, alte mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum: Est enim mons, quem praecipue undique rupes cingunt, in summitate habens planitiem quandam, non minori ambitu quam duodecim milia passuum, peruiam, & culturae aptissimam. Est praeterea maritimis auris praedare expositus, mortiferarum ferarum omnino expers: à mari, & à mediterranea regione rupes habens inaccessas: eas uero quae inter has mediae sunt haud facile peras. In eo tumulus insurgit, qui speculae simul atque arcis locum obtinet: portum habet amoenissimum, & ijs quae à Drepano uel Lilybæo Italiae petunt commodissimum: aquarum praeterea copia insignis: Aditus ad eum omnino tres sunt, & hi perdifficiles: duo à mediterranea regione, tertius à mari. In eo loco Amilcar castra posuit, ut quae neque propriam urbem, neque spem ullam habebat, sed medijs sese obiciebat hostibus: neque tamen gescere interea hostes permittebat: nam & mari saepe ab eo loco delatus, in maritimam Italiae oram omnia usque ad regionem Cumarum uastauit, & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormum positus, non longe

gius ab exercitu Romanorū octingentis passibus, ibiq; tres ferè annos cōmora-
tus, multa & prælara facinora fecit, quæ particulatim cōmemorare difficillimū
foret. Romanis igit, quēadmodū supra diximus, non solū in uertice, uerumetiam
in radicibus montis Erycē custodientibus, Amilcar urbē Erycinā per fraudem
capit, quæ mediā erat inter uerticē montis, & præsidia Romanorū, quæ in radici-
bus erant: quo facto accidit Romanos, q in uertice erāt, à Carthaginēsis ob-
sessos, summo in discrimine uersari, nec minus sanè Carthaginēses ipsos in Ery-
cina urbe premi, duobus Romanorū præsidijs, altero supra uerticē, altero à ra-
dicibus montis obsessos, nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in
urbem necessaria, habentes uiam: ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa
obstinatione animorū utriq; perdurabant, extrema omnia tolerantes, & maxi-
mis quibusq; periculis sese obijcientes. Cum in hunc modum traheretur bellū,
& Amilcar Romanos mari quammaxime infestaret, quod illi iam annos ferè
quindecim mari abstinuissent, commoti maiorem in modum Romani, utpote
qui bellum aliter finem nunquam habiturū uidebant, ad studium parandæ clas-
sis iterum conuertuntur. Verum quia exinanitū iam pridem ærarium fuerat, pri-
uatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures unā simul quin-
queremem ædificabant, & necessarios ad eam sumptus subministrabant: tantus
erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumq; Romanū propagandum.
In hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis Rhodiæ,
quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. Huic classi præficiunt L. Lu-
tatiū Consulem, eumq; adueniente iam uere aduersus Carthaginēses mit-
tunt. Hic igitur cum omni classe ex improviso in Siciliam delatus, primo aduen-
tu Drepani portum, cæterosq; qui circa Lilybæum erant occupauit, uniuersis
Carthaginensium nauibus sese ad ducem pauide recipientibus. Hinc Drepanū
instructis machinis, cæterisq; ad obsidionem necessarijs expugnare nititur: &
quia non longe aberat Carthaginensium classis, memor præteritarum rerum,
quantum momentū bello maritimæ res afferrent, haudquaquā per ocium, atq;
sotordiam tempus conterebat, sed remiges, ac nautas assidue exercebat, nemi-
nemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur. Ita breui tempore factū est, ut Ro-
mani milites ad nauales pugnas aptissimi forēt. Carthaginēses cognito aduen-
tu Romanæ classis, confestim ipsi quoq; naues parant, frumento, ac cæteris ne-
cessarijs rebus onerāt, ne quid hīs qui apud Erycem obsidebantur, è necessarijs
rebus deesset. Classi Hannonem præficiunt: hic delatus ad insulam quā uocant
Hieronesum, inde nihil sentientibus hostibus, in castra ad Amilcarem nauigare,
& euacuare naues, ac commeatum exponere properabat. At Lutatius aduentu
hostium cognito, eorū consiliū suspicatus, haud enim difficilis coniectura erat,
optimis quibusq; è pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad
Egusam insulam nauigat: hæc insula non longe abest à Lilybæo: hic hortatus
pro tempore militum animos, ut in sequentem diem omnes sese ad pugnam para-
rent edixit: postridie cum iam diluescere dies cœpisset, Consul prosperū qui-
dem, ac secundum adesse hostibus uentum conspicatus, classi uero Romanæ
planè aduersum: præterea mare turbidum esse, ac procellosum, quid agendum
foret aliquādiu dubitauit: mox uero considerans suos, si durante procella maris
ad manus cum hostibus ueniāt, præliū duntaxat cum Hannone, & cum nauali-
bus copijs, & cum impeditis atq; onustis nauibus inituros: si uero prorogato pu-
gnæ tēpore tranquillitatē maris expectent, iam necesse fore, ut cum euacuatīs,
ac maxime expeditis nauibus cum optimo quoq; milite è pedestri exercitu de-
lecto, & quod maximū est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id
tēpus audiebat, in certamen descendāt, statuī tandem quāuis turbido, & aduer-

sante mari cum hostibus congregiendum. Venientibus igitur plenīs uelis Carthaginensium nauibus, classē structuram atq; paratam opponit. Carthaginēses ubi interceptū classis suæ cursum ab hostibus uident, nauesq; illorū ad certamen paratas, dimissis uelis ipsi quoq; se ad prælium comparant: hic confirmatis animis utrinq; confligitur: quo in loco cum omnia ē diuerso forent, quā olīm in pugna apud Drepanū fuerant, non immerito diuersum quoq; res exitum habuere. Romani naues quāmcclerrimas habebāt, onera omnia, exceptis quæ ad bel ligerandum necessaria uidebātur deposuerant: remiges eorū diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant: optimi quicq; milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerant. Carthaginensibus hæc omnia contrā euenerāt: eorū naues onustæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant, turba remigum ac nau tarum ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis: milites noui, necdum periculis assueti: nam quod Romanos nunquā amplius mari quicq; molituros existima bant, omnem protinus rei nautalis curam cogitationemq; deposuerant: quam obrem simulac pugnari cœptum, à Romanis superantur: naues eorū quinquaginta uel fractæ, uel submersæ, septuaginta plenæ captæ, reliquæ sublati uelis, subita uenti mutatione facta, mirabili celeritate sese ad Hieronēsū ex fuga receperunt. Consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædam & captiuorū corpora inter suos diuidit: fuerunt enim ē Carthaginensibus uiui cap ti, præter eos qui inter certandum perierāt, ultra decem millia hominū. Cartha ginenes tali ac tanta clade perculsi, etsi animo ad belligerandum promptissimi erant, diuersis tamen rationibus impediabantur: Siquidem neq; hīs qui in Sici lia erant, subministrare com meatum poterant, amissa classe, & hostibus mare undiq; tenentibus, & derelinquere ducem, ac milites optime de re publica meri tos, prodicionis simile existimabāt, quibus uero copijs, aut quibus ducibus con tenderent non habebant. Quapropter misso ad Amilcarem quācelerrime nuntio, potestati illi tradunt, quicquid de republica uisum fuerit faciendi. Amilcar optimi simul ac sapientissimi ducis officium fecit: quandiu enim aliqua Cartha gineniū rebus spes superfuit, nullum unquā laborem, nullū periculū euitauit, sed summa industria atq; audacia fretus, omnia pro adipiscenda uictoria haud secus quā ceteri duces assidue subiit: ubi uero Carthaginensiū rebus nullam amplius relictam spem uidet, prudenter ac moderato animo cedens tēpoti, lega tos qui de fœdere agerent, ad Consulem misit. Enimuero optimi ducis officiū existimandum est, posse non solum uincendi, uerūetiam cecidendi tempora per spicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaquā aspernatus est, conscius difficultatum, quibus ex diurno bello populus Romanus premebatur: Ita tan dem de fœdere conuenit, huiusmodi conditionibus præscriptis: amicitiam esse Romanis, Carthaginensibusq; si id populo Romano uideatur, excedere pror sus omni Sicilia Carthaginenses, neq; post hac Hieroni bellum inferre, neque contra Syracusanos, Syracusanorum ue socios mouere arma: Carthaginenses sine pretio captiuos omnes reddere, insuper talenta argenti Euboica duo millia & ducenta Romanis annos uiginti pendere: Has conditiones Romam missas, populus Romanus comprobare noluit, uerum in Siciliam decem uiros cum autoritate publica legatos misit: hī in Siciliam delati summam rei haudquaquā imminutarunt, tempore pendendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis: Id præterea conditionibus addidit, ut non solum Sicilia, sed etiā omnibus insulis, quæ inter Siciliam atq; Italiam mediæ sunt, Carthaginen ses excederent. Per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduersus Carthaginenses pro Sicilia gesserunt, finis impositus. Durauit id bellum conti nuos quatuor & uiginti annos, omnium sanè quæ nos audiuerimus longissimū atq;

atq; maximum: in quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraq; parte amplius quingentis, iterum non multo minus quam septingentis inuicem pugnatū fuit. Amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas, præter eas quæ diversis naufragijs perierūt: Carthaginenses uero circiter quingentas. Itaq; qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni & Ptolemæi, & Demetrii copias, & classem, & bella naualia, merito posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginensibusq; gestarum, omnem admirationem deposuere. Quod si quis considerare uelit, quantū intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursusq; Athenienses, & Lacedæmonij bello inter se uisi fuere, profecto nunquā maioribus copiis mari pugnatū intelliget. Quibus ex rebus clare constat id quod principio à nobis propositū fuit, Romanos neq; fortuna, quidam ut Græcorū putant, neq; casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi, tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint: quanquā erunt fortasse qui dubitent, quæ causa sit, quod cum longe magis polleat hac tempestate terra, mariq; Romani: quippe qui uniuerso iam orbi dominātur, non tamen aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeāt: uerum eius rei causam facile licebit intelligere, cum ad expositionem Romanæ reipublicæ, morumq; atq; institutorū eius uentum erit: nam de hijs præter propositū facere mentionem, neq; nobis commodum, neq; lectoribus nostri operis utile foret. Siquidem res ipsæ amplissimæ sunt, sed tamen usq; in hunc diem, ut id quod sentio dicam, nemini notæ, culpa eorū qui historias scripserunt: Hi enim partim ignorarunt quæ scriberent; alij, & si recte intellexerūt, obscure tamen ac prorsus inutiliter scripsere. Enim uero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusq; populi animos, resq; omnes duarum maximarū ciuitatum inter se simillimas inueniet: Principio desiderium utriusq; simile fuit, magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis: uiri apud Romanos longe quidem præstantiores, sed dux Carthaginensium Amilcar cognomēto Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes ferè casus utrunq; populum excepere, Romani enim statim cum gente Faliscorum bellum gerere cœperunt, quod tamen intra paucos dies, ciuitate eorū potiti, terminarūt. Carthaginenses uero per idem tempus finitimorum, ac Numidarū, & aliorum Africæ populorum bello circumuenti, in extremū ferè discrimen deuenere, tandemq; non modo pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare: quod bellum, cum memoratu dignū sit, summam, breuiterq;, sicuti ab initio proposuimus, referemus: nam quale, quamq; atrox sit id bellū, quod omnes cruentum uocant, facile quiuis ex rebus gestis eorū temporū suspicari poterit. Quam uero multa prouidere ducem exercitus, & longe antea cauere oporteat, quidq; barbari mores differant ab hijs, qui sub disciplina & legibus educantur, ex iisdem planè rebus palam fiet, quodq; præcipuū est, ex cognitione earum rerū facile intelligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduersus populum Romanū gessit: quæ quoniam non modo apud eos qui historias scripserunt, uerum etiam apud eos qui in ipso bello fuere, interdum dubiæ sunt, ac perobscuræ, operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri operis apertam faciemus. Amilcar post percussam cum Romanis fœdus, copias ab Eryce in Lilybæum deduxit: hinc sese statim magistratu abdicauit: copias Gestoni duci, qui Lilybæi erat, transmittendas in Africam tradidit. Gestum quod res nouas in tanta multitudine hominum, si simul in Africam delatæ forent, uerebatur, præsertim cum magna militibus stipendia deberentur, quæ

quæ propter inopiam ærarij solui non poterāt, prudentissime antea prouiderat, ne simul omnes, sed diuersis inter se temporibus copiæ mitterentur: factis etiam de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset, primiq; ante domum abiissent, quàm secundi superuenirent. Carthaginenses partim negligentia, partim inopia ærarij, non solum nō dimittebant copias, sed ut in urbe aduentum cæterarū expectarēt, iubebant, quo simul cum omnibus de stipendijs transfereretur: Cæterum cum multa in urbe, & per noctem, & interdū à militibus maleficia cōmitterentur, intolerabilisq; iam foret multitudinis intemperantia, Carthaginenses accersitis ducibus eos rogant, ut omnem multitudinem, quæ in urbem conuenerat, ad oppidum Siccam traducant, ibiq; tamdiu expectent, quoad reliquæ copiæ in Africam uehantur: Præterea nonnihil pecuniæ singulis quibusq; tradi iubent, quo facilius tolerare moram possint. Duces dicto Carthaginensium obtemperantes, sine mora multitudinem educere cœperunt: uerum cum singuli quicq; quemadmodum superiori tempore fecerant, uellent impedimenta Carthaginī relinquere, ueluti paulopost eō pro stipendijs reuersuri, Carthaginenses ueriti, ne si id eis permitteretur, alij amore liberorum, pars uxorū gratia, uel non abirent, uel mox in urbem reuerterentur, & ita conditiones ciuitatis nihilo meliores fierent, tandem hostiliter cum omnibus rebus suis exire inuitos cōegere. Vt igitur in Siccam traducti sunt milites, licentius iam per ocium atq; socordiam uitam agebant, id quod in exercitu perniciosissimū est, & fons atq; origo seditionum omnium, quidam stipendia insolentius quàm ante, ac longe maiora quàm prius postulabant, omnes memores munerum, quæ inter pericula duces, cum eos ad bellum hortarentur, sibi polliciti fuerant, etiam præter stipendia longe maiora expectabant: Verum spes sua eos frustrata est: nam simulatq; omnes in Sicca oppido conuenere, missus ad eos Hanno Carthaginensium prætor, non solum non attulit munera quæ sperabant, sed de penuriæ ærarij multa locutus est, & aliquam stipendiorū remissionem postulauit. Quibus rebus commota multitudo, confestim insurgere cœpit. Ingens tumultus, magnaq; in oppido seditio orta, utpote in tanta morum atq; linguarū uarietate: nam Carthaginenses, quod ex uarijs, diuersisq; hominū generibus exercitum componerent, partim quidem recte faciebant, siquidem neq; conspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat, & mandatis ducum facilius uniuersi obtemperabant. At si quando tumultus, aut seditio in exercitu oriebatur, tunc neque mulcere quenquam, neq; alicui modum imponere licebat: gens ignara cum impetu ferebatur, ubi semel ad iram uentum erat, more ferarum continue magis crudefcebat, neq; ullus erat sœuitiæ modus, quod ea tempestate in exercitu Carthaginensium euenit. Erant enim Hispani alij, alij Galli, quidam Lygures, item Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi, fugitiuorum & transfugarum ingens numerus: quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiquam licebat, neque alius ad eam rem modus inueniri poterat: prætorem singulorum linguam nosse impossibile erat: plures uno tempore ad conuocandam multitudinem adhibere interpretes stultissimum uidebatur: reliquum erat, ut id per duces eorum fieret, quod Hanno euestigio expertus, frustra laborauit. Siquidem alij mandata ducum nequaquam intelligebant, alij aliter referebant quàm dicerentur, pars id ignorantia, pleriq; uitio faciebant: quamobrem ira, impetu, tumultu omnia plena erant: inter cætera querebantur, à Carthaginensibus neminem ex hijs, sub quibus in Siciliam militauerāt, quicq; munera eis polliciti fuerant, ducem ad se missum. Tandem uero raptis per iram armis, contempto Hannone & cæteris ducibus, Carthaginem uersus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus passuum à Carthagine castra locāt: erant hijs supra uiginti

viginti millia hominū. Carthaginenses tunc demū se circūspicere, tunc errata
 sua recognoscere cōperūt, cum nullum amplius rebus suis remediū erat: in-
 gens enim Carthaginensium error fuit, tantam conductōrū militum multitudi-
 nem, finito bello in unum locū cōgisse: nec eo minor, liberos, uxoresq; eorū,
 aut cetera impedimenta non retinuisse Carthaginē, quibus si res postularēt, ue-
 lutī obsidibus uti possent: tamen cum tantam multitudinem hominū haud pa-
 rum formidarent, nihil quo illorū iram leniri posse arbitrantur prātermittere,
 iubere, ut in castra eorū a suis frumentū, & cetera necessaria portarentur, uende-
 rentq; quo pretio illi uellent: crebras prāterea legationes ad eos ex Senatu
 Carthaginensi mittere: At mercenarij milites singulis diebus noui aliquid cogi-
 rare, audaciores iam facti, quod timeri sese a Carthaginensibus senserāt, quodq;
 bello Siculo exerciti erant, & Carthaginenses nullas prorsus urbanas copias ha-
 bere intelligebant: quamobrem ubi prius debita sibi stipendia petere consueue-
 rant, nunc etiā interfectorum equorū pretia exolui sibi postulabant: neq; hijs
 contenti, rursus multorū annorum frumentū deberi sibi asserabant, pro eo inau-
 ditum ante eum diem pretiū flagitabant: deniq; quotidie noui aliquid, quo
 bellum mouerent, reperiebant: pessimi quicq; & maxime seditiosi milites in exer-
 citu prāualebant. Carthaginensibus omnia sese facturos pollicentibus, tandem
 inter eos conuenit, ut omnia quæ in dubio essent unius arbitrio cōmitterentur,
 quo duce illi in Sicilia usi forent: sed enim Amilcarem Barcam, sub quo in Sici-
 lia militauerant, nō satis diligebant, quod neq; nunc in tanta dissensione ad eos
 ijsset, & antea sponte sese magistratu abdicasset. Gestonem uero omnes unani-
 miter amabant, quoniam & dux in Sicilia fuerat, & erga eos perhumaniter se ges-
 serat, cum ceteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarū in Africam.
 Huic igitur summā rei cōmittendam omnes censuere. Gestō euestigio cum pe-
 cunijs mari profectus, simulac Tunes appulit, principio duces conuocat, dein-
 de singulas quasq; nationes congregari iubet: hic eos partim prateritarū rerum
 increpat, partim præsentiū admonet in futurū, ut Carthaginenses, quorū mili-
 tes longo tempore fuerunt colant, longa oratione hortatur: tandem suadet, ut
 suum quisq; stipendiū æquo animo capiat, id uero per nationes diuidere cupie-
 bat: erat in exercitu Campanus quidam, qui nuper seruus è Sicilia à Romanis
 transfugerat, uiribus corporis atque audaciā in rebus bellicis insignis, nomine
 Spendius: hic metuens, ne si fœdus cum Carthaginensibus fieret, in domini sui
 potestatem deueniret, ac secundum leges populi Romani caderetur, summam
 audaciam uerbis ac re ipsa quæcunq; moliri, quo omnia magis perturbarentur,
 seditionem quā fœdus, bellum quā pacem prāoptare: prāterea etiā Afer
 quidam nomine Matho, qui liber quidem erat, atq; in Sicilia pro Carthaginen-
 sibus dimicauerat, sed quia multa in dissensione seditiose fecerat, suppliciū for-
 midabat. Hic igitur conuocata Afrorū multitudine admonet, ut prudenter re-
 bus suis consulant, neq; dubitent Carthaginenses, cum primum ceteri milites,
 accepto stipendio in prouincias reuersi fuerint, omnem suam irā in Libyes con-
 uersuros, ita illos sibi persuasisse omnem seditionem initium habuisse ab Africa-
 nis, proinde uideant quid agant: Quibus uerbis cōmota mirum in modum mul-
 tudo, simul quod mentionem duntaxat de stipendio à Mathone factam intel-
 ligebant, nihil autem neq; de precio interfectorū equorum, neq; de frumento
 tot annorū ab eo cōmemoratum, extemplo omnes simul in concionem delibe-
 randi causa uenere: Hic Spendio, ac Mathone uehementer in Gestonem, ac re-
 liquos Carthaginenses inuehentibus, omnes facillime aures prāstabant: quod
 si quis prāterea aliter consulere nitebatur, nō expectabant idem ne quod Spen-
 dius, an diuersum sentiret intelligere, sed cōfestim iactis in eum lapidibus inter-
 ficiebant.

ficiebant. Multi in hunc modum non solū duces, uerumetiam priuati homines cæsi: nihilq; aliud in tanto tumultu per totum exercitum audiebatur, quā uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant: eoq; magis eorū animus sæuiebat, quod pauloante ebrj à cœna surrexerant. Itaq; si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq; lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur: ita cum nemo amplius consulere in concione quippiam auderet, Spendium & Mathonem unanimi consensu duces sibi constituere: Geston, et si tantum tum in multitudine tumultum ac seditionem cerneret, tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponendam existimabat. Itaq; cum intelligeret, crudescantibus indies magis multitudinis animis, res Carthaginensium summū in discrimen adduci, etiam cum sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit: & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorū animos precibus, pollicitationibusq; mulcere conabatur. At illis nondum frumentū quod petierant consecutis, & tamen deberi sibi affirmantibus, acriterq; petentibus, Geston sese id libenter daturum respondit, si Mathonem in eius manibus ponerent. Ad eam uocem indignata multitudo, in tantam insolentiā prorupit, ut confestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipendia parata erat, diripuerint, Gestonemq; ipsum, ac cæteros, qui cū eo erant, Carthaginenses ceperint. Matho autem ac Spendius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellum, immane aliquod patrare facinus properabant. Quamobrem insolentiā multitudinis collaudata, unā cum pecunijs etiam sarcinas Carthaginensium rapuere: Gestonem, cæterosq; qui cum eo erāt, post multas contumelias duci in uincula iusserunt: ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginensibus bellum gessere. Ex huiusmodi igitur causis natum est, taleq; principiū habuit bellū quod Africanū dicitur. Matho ac Spendius patris hys, quæ supra memorauimus, confestim per omnes Africæ populos legationes mittunt, ad libertatē eos prouocantes, & ut sibi contra sæuum populū Carthaginensis, crudeleq; imperiū adiumento esse uelint rogantes: omnibus ferē Africæ populis inceptū comprobantibus, cōmeatuq; & copijs abunde subministratis, Duces diuiso inter se exercitu, pars Uticam, alij Hipponem, quod hæc ciuitates in conspiratione dissenserant, obsedere. Carthaginenses qui rem quidem familiarē duntaxat agricultura sustentare: publicas uero pecunias ex tributis Africæ colligere: præterea conductis tantūmodo militibus bella gerere consueuerant, tunc hys nō modo priuati, sed ea omnia in capitis sui perniciem conuersa animaduertentes, multis uno tempore difficultatibus premebant, nec quō se uerterent satis sciebant: tantoq; hæc grauiora eis uidebantur, quanto præter spem acciderāt magis. Etenim longo ac difficili in Sicilia bello fatigati, percussio ad extremū cum Romanis fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere ac respirare posse: at id longe contrā euenit. Bellum enim subito exarsit infestius multo ac periculosius quā antea. Siquidem primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabāt, nunc uero pro seipsis, pro liberis, pro patria subire pericula cogebātur. Ad hæc nulla amplius arma, nullæ nauales copię, nullius classis apparatus apud eos erāt, ut qui tot naualibus prælijs uicti ac profligati fuerant: nulla præterea in posterū tributa, nullum amicorū aut sociorū præsidium expectabant: tunc demum intell. gentes quantū inter externum, ciuileq; bellum interesset, cuius mali causa profecto ipsi sibi ipsi fuere: etenim superiori bello, quod iustas se causas habere putarent, superbe nimium atq; auare Africæ populis imperauerant, uniuersorū fructū medietatem abstulerant, tributa duplicauerant, nullum etiam hys qui per ignorantia deliquerant remittere crimen uoluerant: magistratū eos duntaxat honestauerant, non qui

benign

benigne ac clementer se gessissent, sed qui grandem ærario pecuniam cumulassent, quamlibet iniuste per eos in populum saxitum foret, qualis fuit is, quem supra memorauimus Hanno: Quibus rebus factum est, ut populi Africæ non solum hortatu multorum, uerumetiam unico nuntio facile ad rebellionem induci posse uiderentur: Siquidem mulieres ipsæ, quod superiori tempore uiros, liberosq; earum, ob non soluta uectigalia duci in seruitutem uiderant, in singulis quibusq; ciuitatibus conspirauere, nihil relictorum sibi bonorum occultantes, sed mundos etiam muliebres, quod dictu incredibile uidetur, ad soluenda stipendia sponte conferentes. Quibus ex rebus tantum Mathoni ac Spendio facultatum comparatum, ut non solum militibus quæ principio coniurationis polliciti fuerant abunde persoluerint, uerumetiam ad futuros belli apparatus satis superq; haberint. Quamobrem non presentia solum, uerumetiam futura prospicere recte consulentem conuenit. Carthaginenses etsi tot undiq; calamitatibus circunuenti forent, non tamen omnino animi concidere, sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus ducem præficiunt Hannonem: Hinc urbanam iuuentutem armant, equites etiam urbanos exercent, reliquias nauum triremesq; partim ueteres instaurant, partim nouas instruunt. Interea Matho & Spendius, cum iam septuaginta armatorum millia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quemadmodum supra diximus, inter se copijs, Vticam atq; Hipponem obsidebant, nondum tamen desertis castris, quæ apud Tunes oppidum ante constituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginenses omni Africa excluderentur. Siquidem Carthago in promontorio sita est, in mare protendens, insulæq; speciem habet, nisi quod arctissima tellure Africæ coniungitur: urbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur: latitudo telluris quæ eam cum Africa iungit, non amplius quam tria millia passuum continet: huius ab una parte quæ in mare protenditur, non longe abest Vtica ciuitas: in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant, ac modo noctu, modo interdiu, ad moenia usq; Carthaginis prorumpentes, tumultu & trepidatione urbem complebant. Inter hæc Hanno quæ bello necessaria erant diligentissime parauit: erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. At paulo post aduersus hostes cum exercitu profectus, quod recte discernere tempora nesciret, magnam ducis imperitiam præ se tulit: missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantorum multitudine perterritos dissipauit, mox uero adeo imprudenter se gessit, ut ipsos obsessos, in quorum subsidium uenerat, maximum in discrimen & extremam ferè perniciem adduxerit: nam cum balistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarum urbium machinas secum Carthagine detulisset, castris ante moenia urbis positis, pugnam cum hostibus commisit: Illi cum elephantorum uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis in proximum collem, natura & arborum frequentia munitissimum, se recepere. Hanno duntaxat aduersus Numidas bellare solitus, qui ubi semel fugam arripere, uix ad tertiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus tantummodo curando corpori operam dabat: hostes uero sub Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simul atq; Hannonem Vticam ingressum cognouere, exercitumq; fiducia uictoris securum degere, repente castra hostium aggressi eorum partem interfecere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coegerunt, machinis, & cætero belli apparatu, nemine iam contra dicente potiti: neq; hoc solum tempore Hannonis imprudentia Carthaginensibus obfuit: nam paucis interiectis diebus,

cum castra hostium apud Sorzam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus, quo hostes bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto superare facile potuisset, utrunque tempus ignavia atque socordia prætermisit. Carthaginenses itaque cum Hannonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant, huic elefantos septuaginta tradunt, omnem præterea conductum militem & transfugas, item equites, peditesque urbanos, ita ut uniuersi essent circiter decem millia hominum: hic cuestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute uno tempore & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit, & dignus ea gloria quam ex rebus gestis antea comparauerat, eaque expectatione, quæ de eo apud omnes erat, apparuit. Fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita: Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniungitur, uiasque habent ea loca perdifficiles, atque inaccessas, & magna ex parte manu factas: Igitur tumulos omnes qui itineribus imminet, Matho occuparat, præsidij ea loca diligentissime firmauerat. Fluuium præterea per hæc loca Machæra fluuius altis quidem ripis, ac prærapido gurgite, nec nisi unico ponte transmeabilis: supra pontem urbs est nomine Sephyra, hanc eodem modo Matho tenebat. Quibus ex rebus accidebat, ut non modo exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus præclusus in Africam transitus foret: quæ cum animaduerneret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret, tandem hoc consilio usus fuit: animaduernerat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita destineri, ut stagnarentur ferè eius ostia, nec multum per id tempus in mare deflueret, itaque facilem fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit, duntaxat quæ exercitui ad profectionem necessaria erant, parat: hinc opportunum ei rei tempus expectat: quod simul atque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, præter fluuij ostia copias omnes traducit: orta uero luce, & hostibus, & hijs qui in urbe erant, tantæ rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos qui Sephyram custodiebant exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, rapto confestim agmine in subsidium suorum proficiscitur: ita sibi inuicem utrique exercitus opitulabantur: Erant autem Sephyræ ad decem millia hominum: Vticæ uero circiter quindecim millia: hijs facile à se circumueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utrique aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt: at Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elefantos habens, deinde equites ac leuis armaturæ milites, postremo legionarios: ubi uero hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, ac totum conuertere agmen iubet, ita ut qui à fronte erant conuerso itinere de industria quasi fugam facerent, qui uero postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent: quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur, statimque ad manus ueniunt: Simulac uero equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur: ac postremo se fugæ committunt: alij à legionarijs militibus à latere inuadentibus magna cum cæde profligati, alij ab elefantis, equitibusque, qui post legionarios ruebant, pessundati: ad sex millia hostium in eo prælio cecidere, capti circiter duo millia, reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra quæ circa Vticam erant

cam erant, se recepere. Amilcar hijs rebus felicissime gestis, hostes qui Se-
 phyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cepit, militibus qui in ea
 erant ad oppidum Tunes euestigio fugientibus: hinc per reliquam prouinciā
 grassatus pleraque oppida in potestatem redegit, alia tormentis ac manu mili-
 tari expugnauit. Ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo ante nul-
 lam rebus suis relictam spem cernebant, pristinum robur audaciāq; resume-
 rent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat: Hic Spendio & Autarico
 Gallorum duci persuaserat ut hostes insequerentur, & plana quidem loca, ob
 elephantorum equitūq; hostilium multitudinem euitarent, radices uero mon-
 tium tenerent, neq; ab hostibus, ob multa quæ accidere poterant, longe secede-
 rent. Præterea Numidas Libyesq; frequentibus nuntijs sollicitabat, monens
 atq; orans, ut sibi præsidium ferrent, neq; paterentur tam opportuna ad libera-
 tem Africæ tempora in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus
 ex omni multitudine quæ apud Tunes erant assumptis, per radices montium
 non longe ab hostibus castrametabatur. Habebat præterea unā Gallos, qui
 sub Autarico militabant. Erant hijs circiter duo millia hominum: nam reliquæ
 Gallorum multitudo bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos trā-
 fugerat: cum interea Amilcar in quadam planitie undiq; montibus circumsepta
 cum omni exercitu moraretur, auxilia Numidarum Afrorumq; magna multi-
 tudine Spendio superuenire. Quo factum est, ut exercitus Carthaginensiu tri-
 bus undiq; hostium castris cingeretur, à fronte Afri, à tergo Numidæ, à latere
 Spendius imminere. In tam iniqua conditione maxima diu Amilcarem dubi-
 tatio tenuit, quid sibi agendum foret. Erat per id tempus inter Numidas Narua
 quidam, nobilitate generis clarus, ac in primis manu promptus: Is semper Car-
 thaginensibus affectus fuerat, & tunc in primis Amilcaris uirtutem admiraba-
 tur. Quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum A-
 milcare iniret, in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centū:
 Cumq; iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar
 eius uiri audaciā admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. Ille idcirco se
 uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq; id creden-
 te, Numida equum atq; hastam ijs qui secum erant tradit, ipse intrepidus ad
 Amilcarem proficiscitur. Cuncti admirabantur, obstupebantq; tantam unius
 Numidæ audaciā. Tandem uero in colloquium uocatus, narrat sese omnibus
 Carthaginensibus mirifice affectum semper fuisse, Amilcaris uero amicitiam
 iam pridem summopere optasse: Proinde adesse nunc sese nunquam duci defu-
 turum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo sine fraude communicaturū.
 Ea re audita, Amilcar tantam animo lætitiā concepit, tum ob audaciā ado-
 lescentis, quod adeo intrepide ante eius conspectum profectus fuerat, tum ob
 simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus, ut non modo eum rebus suis
 socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem traditurum iureiurando affirma-
 uerit, dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. Post hæc Narua ad suos re-
 uersus postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amil-
 carem transit. Ea manu militū Carthaginensibus addita, Amilcar iam dimicare
 cū hostibus ausus fuit. Spendius itē auctis suorū uiribus, aduentu Afrorū ac Nu-
 midarū exercitū in loca æqua deducit, ac sine mora cū hostibus congredit. Fit a-
 trox præliū. Tandem Carthaginenses & multitudine elephantorū freti, & Nar-
 ua egregie operā nauante, uictores in eo prælio fuere. Autaricus & Spēdius de-
 speratis rebus fugam arripuerunt. Ex reliquis ad decem millia hominū in præ-
 lio cæsi: capti uero circiter quatuor millia. Post id prælium Amilcar captiuos o-
 mnibus qui secū militare uellent, licentiam concedit, armaq; ex defunctorū ho-

stius spolijs præbet: ceteros uero ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthagenenses moueant, se omnium quæ usque in eum diem patrarant impunitatem concedere: proinde si uelint, licere unicuique in patriam reuerti. Per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant, Mathonem ac Spendium imitati, Carthagenenses omnes qui in insula erant, inuadunt: Bostarum ducem ac reliquos qui cum eo erant, in arcem adductos paulo post obtruncant. Hannonem rursum duce in Sardiniam cum nouis copijs misso, conducti milites confestim simul cum ueteranis contra eum conspirant, & mox excruciatum cruci affigunt: Post hæc dignam tam atroci scelere poenam ueriti, Carthagenenses omnes qui in insula morabantur, passim interfecere, oppidisque omnibus atque arcibus potiti ipsi post eum diem insulam tenere, donec orta inter se ac Sardiniae populos seditione, ab illis expulsi in Italiam uenerunt. Per hunc modum Sardinia à Carthagenensibus defecit, insula & magnitudine, & multitudine hominum, & omni fructuum genere excellens. De qua quoniam multi ante nos scripsere, non duximus necessarium ea repetere, quæ à multis tradita omnibus notissima sunt. Matho ac Spendius, & una Autaricus Gallorum dux, ueriti ne Amilcaris benignitas in dimittendis captiuis, præsertim oblata immunitate, apud Libyes, ceterosque conductos milites præualeret, crudele aliquod facinus machinari conabantur, quo multitudinis animos à Carthagenensibus omnino alienos facerent. Igitur concionem aduocare iubent: quod simulac omnis multitudo conuenit, tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos ex Sardinia missus. Tenor literarum fuit, ut Gestonem, ceterosque captiuos diligenter custodirent: Esse enim in exercitu nonnullos, qui Carthagenensium gratia liberationem illorum quærant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primo hortatur milites, ne simulata Amilcaris clementia in dimittendis captiuis fidem adhibeant: non enim idcirco eos dimisisse, quod saluos esse cuperet, sed ut per illorum dimissionem omnium simul potiretur, neque de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. Præterea admonet, ut Gestonem & ceteros Carthagenenses diligenter obseruent, neque abire per negligentiam permittant: nam si aliter fecerint, statim sese & hostibus contemptui futuros, & in rebus gerendis maxima incommoda subituros: Etenim quis dubitet, si tam egregius dux, tamque præstans in re militari ex eorum manibus per socordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicissimum fore? Adhuc eo dicente alter à Tuncere tabellarius aduenit, eiusdem planè sententiae literas afferens. Quibus in concione recitatis, Autaricus dux Gallorum assurgens, unam inquit salutis uia se rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthagenensibus habeant, præci datur, quoadiu quis ad illorum benignitatem respexerit, fidum in bello socium esse non posse. Itaque illis maxime credere oportere, illos audire, illis mentem adhibere, qui quam acerbissima contra Carthagenenses consulerent: Qui uero aliter suaderent, proditores atque hostes iudicandos esse. Hæc cum dixisset, hortatur, suadetque, ut Gestonem ac ceteros qui cum eo in uinculis erant, item Carthagenenses omnes, qui postea capti forent, grauiter excruciatos necent. Erat hic maximæ in concionibus autoritatis, quod eius orationem plurimi intelligebant: Nam homo longo tempore militiæ assuetus, Punica lingua utebatur, quæ iam ob diuturnitatem eius belli omnibus ferè notissima erat. Igitur oratio eius fauore militari excepta à multitudine laudatur. Verum multis ex singulis quibusque nationibus simul euntibus consultantibusque inter sese optimum fore ut duriora illa supplicia tolerentur, præsertim in Gestone, cuius multa erga se beneficia extabant, nihil prorsus quod ab illis dicere intelligi poterat, utpote multis simul, & singulis propria lingua consulentibus. Cum uero tandem constaret, eos supplicia

supplicia Carthaginiensium deprecatorios, seditiosus quidam qui tum forte aderat, sublato clamore, iniice, inquit: Quo uerbo audito, continuo omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulo post eos ueluti à feris laniatos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gestonem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt: Ibi à Gestone incipientes, quem paulo ante ex omnibus Carthaginensibus ueluti de se optime meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorum manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremū fractis cruribus adhuc uiuos in scrobē quamdam coniiciunt. Carthaginenses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent non habebant, duntaxat, quod in eis erat, supra modum affligebantur, ac tantam urbis ignominiam, tantamq; suorum ciuium calamitatem deplorabāt: Deniq; ad Amilcarem atq; Hannonem alterum Carthaginiensium ducē legatis missis rogant obtestanturq; ne tantam in conciuēs suos crudelitatem inultā relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepulturā petant, ad crudelissimos hostes transmittunt. Illi non solum cadauera eis negant, uerum etiam Carthaginenses admonent, ne posthac caduceatores ad se mittāt, neq; etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis quod nuper de Gestone supplicium sumptū iri: quod reliquum sit, sese unanimi consensu iamdiu cōstituisse, fixumq; animis tenere, ut quicumq; è Carthaginensibus in potestatem suam ueniant, duris affecti supplicijs necentur: Qui uero ex Carthaginiensium socijs capiantur, eos præcis duntaxat manibus Carthaginem remittant. Quam postea rem diligentissime obseruarunt. Quo fit, ut si quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, non modo corpora hominū, & quædam in illis ulcera ita interdum crudescere, ut sanari nullo modo possint, sed id longe magis humanis animis accidere: Vt enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentum curandī gratia adhibeas, ulcus ipsum uel medicaminis refricatum augetur: si uero curā eius negligas longe magis sua ipsius natura extenditur, neq; prius desinit, quam omnino subiectum corpus corruptum labefactumq; sit, ita animis quoq; consimiles interdum morbi ac tabes accidunt: ut nullum ex reliquis animalibus hominem atrocius atq; efferacius fiat: cui si interdum ueniam, aut impunitatem aliquam concesseris, aut aliter benignitate eum fueris persecutus, id omne dolum fraudemq; existimans deterior fit, & erga beneficum longe magis infidus. Si uero te contrā opposueris, nihil est adeo durum, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eam temeritatē existimans, donec ad extremum omnino efferatus animus humanam naturam exuit. Quarū rerum initium, ac sanè maiore partem mali mores afferunt, & deprauata à teneris annis educatio. Additamenta postea multa sunt, sed imprimis auaritia ducū atq; crudelitas, quæ omnia ea cōpestare & multitudinē, & imprimis ipsis ducibus accidere. Inter hæc Amilcar Hannonē alterum Carthaginiensium ducem ad se uocat, ratus congregato simul omni exercitu facilius perducere ad finem res bellicas posse: hostiū uero quoscunq; aut tunc captiuos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenire, bestiis obiecit, unam tantū belli dissolutionē uidens, si aliquando posset hostes radicitus euertere. Per id tempus cum uideretur Carthaginenses longemeliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna uerti in contrarium res cœperunt: Simulac enim in unū duces cōuenere, tāta inter eos dissensio orta est, ut non solū curā persequendi hostes omiserint, sed potius opprimēdi se facultatē hostibus præbuerint. Quibus rebus p̄moti Carthaginenses iussere, ut è duobus ducibus alter in urbē reuertere, alter quē milites mallerent, in exercitu maneret. Accessit ad hæc, qd onerariæ ferè oēs, qbus ad ferendū in castra frumentū, ceteraq; necessaria importāda utebāt, aduersa cōpestare correpta naufragiū fecerāt:

Præterea

Præterea Sardinia, ex qua plurimum subsidij ad res bellicas habere semper consueverant, à Carthaginiensibus, uti supra diximus, defecerat: & ne quid eorum calamitati deesset, Hipponenses atq; Uticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis non solum in eo bello, sed etiam Agathoclis, Romanorumq; temporibus cōtinue Carthaginiensibus fidem seruauerant, tunc mutata uoluntate ad hostes defecerunt, Carthaginēsesq; omnes, qui præsidij causa apud illos erant, unā cū eorum ducibus crudelissime interfectos mœnibus præcipitauere, neq; eorū cadauera petentibus ad sepulturā ciuibus reddere uoluerunt. His rebus elati Matho ac Spendius, ipsam Carthaginē obsidere aggrediunt. Amilcar tunc Annibalem Carthaginiensiu ducem collegā habebat: hunc enim miserūt Carthaginēses repulso à cura belli Hannone per milites, quibus in dissensione ductū data fuerat à populo potestas quē uellent retinēdi. Cum hoc igitur & Narua cōiunctus per prouinciā discurrebat, præcidents undiq; hostibus com meatū: maximā enim cum in hac, tum in cæteris rebus præsentia, naturæ ue operam nauabat. Carthaginienses undiq; ab hostibus circumuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur. Quibus per ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia, suppeditatis omnibus quæ à Carthaginiensibus petebantur: Siquidem salutem illorum plurimum rebus suis conducere sibi persuaserat, & ad imperium in Sicilia & ad amicitiam cum populo Romano conseruandam, ne Carthaginiensibus omnino oppressis, liceret Romanis omnia quæ collibuisse, nemine iam contradicente, perficere: prudenter sanè atq; astute: nunquam enim huiusmodi res contemnendæ sunt, neq; permittendum cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neq; de manifesta iniustitia apud eum dubitare liceat. Romani quoq; fœdere cum Carthaginiensibus astricti, nihil industriæ, quo minus omnem illis opem præstarent, prætermisere: A principio enim orta inter utrunq; populum quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis: Carthaginienses cum primum obsideri ciuitas coepit, circiter quingentos homines, qui ab Italia quæstus gratia nauigantes frumentum in castra hostium deferebant, capi & in carcerē conijci fecerunt. Eam rem grauiter, & iniquo animo populus Romanus tulit. Verum cum paucis interiectis diebus ob eam rem legatos Carthaginē misissent, Carthaginienses benigniter omnes qui in uinculis erāt dimisere: quæ res usque adeo grata Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginiensium, qui ex bello Siculo apud eos remanserant, sine pretio liberauerint, semperq; post eū diem Carthaginiensibus subsidium petentibus dederint: mercatoribus, qui sub eorum imperio erant, ut frumentum Carthaginē exportarent permiserint: contra uero ferre in castra hostium com meatum omnibus prohibuerint. Præterea quo tempore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginiensibus defecere, missos ad se legatos, qui insulam populo Romano traderent, audire noluerunt. Uticenses uero paulo post se ac sua pari modo illis dedentes respuere, nullaq; in retrāsgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginienses talibus amicorū præsidij subleuati, obsidionē tolerabant. Matho uero ac Spendius non minus obsidebantur quàm obsidebant: siquidem in tantam rerum necessariarum penuriā eos Amilcar adduxerat, ut tandem coacti fuerint obsidionem dissoluere. Interiecto tempore optimis quibusq; ex omnibus copijs militibus delectis, & quinquaginta millibus hominum simul congregatis, confestim contra Amilcarem contendunt. Cæterum planitiem ob elephantorum atq; equitum, qui sub Narua erant, multitudinem semper uitabant, loca duntaxat edita, ac non facile per uia præoccupare nitebantur. Quo tempore etsi uiribus, atq; audacia hau quaq; inferiores erant hostibus: ob imperitiā tamen rei militaris sæ penumero à Carthaginiensibus superabantur: tum deniq; recte discernere licuit, quantum inter peritiā

peritiā ducis, ac temeritatem imperitæ multitudinis interesset : Nam cum per singulos dies prælia committerentur, Amilcar nil temere, nil imprudenter gerendo, Spendij audaciam domuit : nonnunquam enim simulata fuga in insidias præcipitem traxit, interdum ex improviso hostes aggressus magnū eis terrorem iniecit. Quicumque uero uiui in eius potestatem uenere, feris laniandos obiecit. Tandem castris circum copias hostium positis, in locis hostibus quidem prorsus incommodis, Carthaginensibus uero commodissimis, eò difficultatis adduxit, ut neq; pugnare cum hostibus metu equitum atq; elephantorum auderent, neq; fugere tutò possent, fossa undiq; ac uallo circumsepti, & ad extremum fame coacti suis inuicem corporibus uescerentur, dijsq; eam ultionem dignam sceleribus quæ in proximos patrarant inferētibus. Igitur neq; ad manus cum hostibus ueniebant, cum & uictoria Carthaginensium, & genus supplicij in aperto forent, neq; de fœdere mentionem faciebant, cum nullum misericordix locum sibi relictum ob superiora scelera intelligerent: Præsidium duntaxat à Tunete singulis diebus expectantes omnia tolerabant. Postquam uero & captiuorum, & ministrorum corpora crudelissime absorpta: hoc enim alimento diutius usi fuere: incerto consilio inter angorem famis, ac formidinem supplicij fluctuabant: tandem uero adire hostes, ducemq; de fœdere alloqui decreuere. Misso igitur caduceatore petunt, ut liceat legatos ad Amilcarem mittere. Cum id impetrassent, legati ad ducem ueniunt: cum quibus Amilcar ita paciscitur, ut liceat Carthaginensibus decem ex hostibus quos uelint eligere, reliqui cum singulis tunicis abire impune possint. Id cum firmatum inter eos esset, Amilcar inquit eos sese qui præsentibus erant secundum pactionem eligere. In hunc itaq; modum Spendius & Autaricus, alijq; exercitus primores Amilcari traduntur. Libyes, ubi captos eorum duces intellexere, rati fidem à Carthaginensibus fractam, quod eius pactionis ignari fuerant, captis armis in parte castrorum se turbabantur. Eos Amilcar elephantis, ac reliquis copijs aggressus cōtinuo oppressit, omnesq; qui supra quadraginta millia hominum erant trucidauit, iuxta locum quem Serram uocant, à similitudine instrumenti, quod hac appellatione in præsentia notatur, ita appellatum. His rebus gestis Carthaginenses, qui paulo ante desperasse de salute uidebantur, confirmare animos, ac uires aliquantisper resumere cœperunt. Amilcar, & unà cum eo Narua, atque Annibal per prouinciam urbesq; discurrent. Hinc magna Afrorum multitudine in Carthaginensium partes conuersa, multisq; receptis urbibus Tunes exercitum ducit: Mathonem, ac cæteros qui cum eo erant, obsidere aggrediuntur. Ab eo latere oppidi, quod ad Carthaginem spectat, Annibal castrametabatur: Amilcar uero ad eam partem quæ huic opposita erat. Hic adducto Spendio, cæterisq; qui in uinculis erant, omnes in conspectu hostium crucibus sustulerunt. Matho interea digressis hostibus cum conspicaretur Annibalem temere nimium atq; imprudenter in castracum exercitu redeuntem, haud prætermittendam eiusmodi occasionem ratus, facto in Carthaginenses impetu plerosq; eorum interficit, reliquos fugat, castra depopulatur, impedimenta omnia diripit: dux ipse Annibal uiuus capitur: hunc euestigio ad crucem Spendij tractum, diuersis affectum supplicijs, illius corpore deposito, uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthaginensi uiros circa Spendij corpus crudelissime trucidant, fortuna utrinq; uicissim facultatem ulciscendi se præbente. Amilcar nec satis propere eruptionem hostium intellexit, ob distantiam castrorū, nec postq; intellexit ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. Quamobrem Tunete profectus, exercituq; ad Macharam fluuium ducto, iuxta fluminis ostia secus litus castrametatus est. Carthaginenses clade suorum præter spem acce-

G pta,

pta, rursus rebus suis diffidere cœperunt, sed statim ad se reuersi salutis ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta senatores ad Amilcarem legatos mittunt, cum hijs Andonem priorem ducem nouo iuuentutis factio proficisci iubent. Senatoribus mandant, ut priuatas ducum similitudines omnino dissoluant, cogantq; eos communi consilio bellum gerere, acerbiter tempore, & presentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq; sermones tandem Hannonem, atq; Amilcarē agnoscere sibi inuicem, & parere Carthaginensibus cogunt. Ita posthac omnia communi duorum ductu consilio administrabatur. Quapropter bellum aduersus Mathonem gerentes post multos casus, quos & apud Leptem oppidum, & alijs in locis habuere, tandem ex composito decernere cum hostibus statuerunt. Vtrique ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnes conuocant, copias undiq; contrahunt, praesidia etiā ex ipsis urbibus educūt, tanq; de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraque parte omnia ad pugnam instructa parataq; erant, ex composito se inuadunt. Fit atrox praelium. Ad extremum uictoria penes Carthaginenses fuit. Hostium magna pars inter certandum cæsi: reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe post sese Carthaginensibus dedidere. Uticenses duntaxat, atq; Hipponenses conscij perpetrati a se sceleris, neq; ullum ueniae aut misericordiae locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Usque adeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest, praestatq; nihil sponte uideri affectasse, quod cuiquā intolerabile futurum sit. Ad extremum Amilcare atq; Hannone quamproxime eos castra mouentibus sublata omni spe dedere sese, atq; ea pacisci quæ Carthaginensibus uiderentur coacti fuere. Per hunc modum finis Africo bello impositus ita prospero Carthaginensium euentu, ut non solum omnem Africam recuperarint, uerum uniuersos rebellionis principes meritis tandem supplicijs affecterint: Siquidem Matho, reliquiq; captiui in triumphum à iuuentute Carthaginensi per urbem ducti dignas tandem sceleribus suis poenas luere. Tribus ferè annis & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium quæ nos audierimus crudelitate, ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasilibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Cæterum Carthaginensibus id ægre ferentibus, quod ad se potius spectare insulam dicebant, & iam copias quas in Sardiniam mitterent parantibus, Romani eam nacti occasionem bellum illis indixere, quærentes eum belli apparatus non tam contra Sardiniam, quàm contra seipsos fieri. At Carthaginenses quod se per id tempus minime idoneos esse ad bellum denuo cum

Romanis gerendum intelligebant, cedentes tempori usque adeo omnes

belli causas auertere conati sunt, ut non modo insulam relinquerent,

uerum etiam mille & ducenta talenta, ne se in praesentia bello infestarent Romanis miserint.

Hæc igitur ita gesta fuere.

POLYBII HISTO-

RI ARVM LIBER SECVNDVS,

NICOLA O PEROTTO

INTERPRETE.

Vperiore libro exposuimus, quando Romani compositis Italiae rebus exterarum nationum res aggredi coeperunt, quomodo in Siciliam nauigarunt, quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthaginensibus gesserunt: quo primum tempore nauales copias pararunt, & breuiter quaecumque hoc bello utrique ciuitati usque ad finem accidere: in quo Carthaginenses quidem prorsus Sicilia excesserunt, Romani uero omnem insulam, praeter ea loca quae Hiero Syracusanorum rex tenebat, imperio suo adiecere. Hinc a nobis commemoratum, quo pacto orta inter Carthaginenses & conductos eorum milites seditione, bellum exarsit quod Africanum nominatur, & quod tandem inaudita hominum crudelitas euasit: postremo quem finem eiusmodi res habuere: Nunc uero quae hac secuta sunt summam conabimur perscribere, singula quaeque, quemadmodum initio proposuimus, attingentes. Postquam Carthaginenses Africae res composuere, confestim Amilcarem cum exercitu in Hispaniam mittunt. Hic cum omnibus copiis profectus, Annibalem filio comite, qui tum ferè nonum aetatis suae annum agebat, superatis columnis Herculis magnam Hispaniae partem Carthaginensibus recuperauit. In his locis annos circiter nouem commoratus, multis Hispaniae ciuitatibus bello subactis, plerisque etiam pacta salute, atque impunitate bonorum in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandem rebus a se gestis mortem obiit: siquidem aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellum gerens, & maximis quibusque periculis intrepide sese, ac cum summa omnium admiratione subiiciens extremum uitae diem morte contexit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris socium praefecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atque eas Europae partes cum exercitu transfretarunt. Quae res diligenter animaduertenda est ab his, qui uere & propositum nostrum, & originem atque incrementum Romanae potentiae intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit: Hic equestres pedestresque copias longe plures habuit, quam quispiam ceterorum regum, qui ante eum Illyrio regnauerant. Atqui mercede a Demetrio Philippi patre corruptus, Midionijs, quibus ab Aetolijs obsidebantur, subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent, ut suis institutis ac legibus uterentur, tandem uiribus aggredi eos coeperunt, positisque circa urbem diuersis in locis castris eam obsedere, omnem uim atque machinam adhibentes, quo urbe potirentur. Ceterum cum interea comitiorum dies aduenisset, essetque dux alter exercitui praeficiendus, obsessorum rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud quam deditionem cogitare uiderentur, Asdrubal Aetolos adit, atque aequum inquit esse, sese qui tot labores periculaque in ea obsidione perpessus fuerat, fortunis quoque hostium, si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures, ex ijs praesertim ad quos peruenturus huiusmodi magistratus uidebatur, qui eam conditionem moleste ferentes multitudinem rogarunt, ne quid noui decernerent, sed rem omnem integram ei quem fortuna uellet reseruarent. Tandem ab Aetolis de-

cretum, ut quicumque urbis potiretur, prædam omnem, fortunas, atque arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent, essetq; postridie comitiorum dies, quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusq; creandus erat, per noctem circiter centum lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. In his erant Illyriorum decem millia. Vbi ad portum uentum est, ac iam dilucescere dies coepit, clàm maturato gressu in terram descendunt, & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei atq; audacia Illyriorum omnium simul corda mentesq; perstrinxerat, animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorem equitum atq; armatorum partem ante castra in plano collocant, cum alia quadam equitum, atq; expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quod agmen in medio densissimum erat, sine mora eos expulere: Equites uero qui unà erant, recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coegerunt. Hinc ex opportunis locis in eos qui constituti in planitie fuerant, citato agmine irruentes è uestigio omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur. Aetolorum magnam partem cadunt, alios capiunt, armatorum atque impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisq;, atque omni præda nauibus impositis, solutis lembis è uestigio domum redeunt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoq; concilio cum de alijs rebus inter se consultant, tum in primis de diuisione prædæ, armorumq; hostilium, fortuna quasi de industria uim suam ex ijs quæ illis acciderant, cæteris quoque hominibus ostendente: nam quæ propediem passuros sese ab hostibus uerebantur, eadem ipsi iubente fortuna intra paucorum dierum spatium hostibus intulerunt. Aetoli uero eò calamitatis redacti omnibus documento extiterè, nunquam futuris rebus ueluti iam factis confidentum esse, neque spem in ijs collocandam, quæ euenire aliter possunt, sed continue partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent, reseruandam, cum omnibus in rebus, quandoquidem homines sumus, tum uel maxime in bellicis. Agron rex postquàm lembi uictores affuere, cognitis suorum rebus gestis incredibili lætitiâ elatus, quod Aetolos tantopere uiribus suis confidentes à suis uictos intelligebat, intempestiuus conuiujs, & perpotandi peruigilandiq; insanæ dulcedini deditus, in agritudinem incidit, qua paucos post dies consumptus diem suum obiit. Extincto Agrone in locum eius Teucam uxorem suffecere. Hæc regnum per fidem amicorum administrabat. Atqui muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primum omnibus suis concessit, ut qui priuatim nauigare uellent, depradari quoscunque impune possent. Post hæc parata ingenti classe eam emisit, oppositam omnem prouinciâ sibi inimicâ esse ducibus asserens. Hi primo impetu Elienses Messeniosq; inuadunt: Quippe eas frequenter regiones Illyrij populabantur: nam & propter longitudinem maris, & quod mediterraneæ erant præcipue earum regionum ciuitates, non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat, intrepidi per omnem prouinciâ discurrebant, uastabant, diripiebantque omnia. Per idem tempus quum forte in Epyrum proficiscerentur exportandi commeatus gratiâ Phœnicem uenire: Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti, qui mercede ab Epyrotis conducti urbem tutabantur. Cum hijs habito sermone de proditiōe ciuitatis, haud reluctans Gallis in terram descendunt, statimque & urbe, & omnibus quæ intus erant, Gallis iuantibus, potiuntur. Epyrotæ
care

eare cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferunt, & non longe ab urbe iuxta propinqui fluminis ripas castrametantur, tabulas, ut ab hijs qui in urbe erant tuti forent, è ponte dirimunt. Interea cum eis nunciaretur, Scerdilaïdum cum quinque millibus Illyriorum pedestri itinere per angusta Antigoniae loca aduentare, exercitum diuidunt: partem in Antigoniā seruatum ea loca transmittunt, reliqui ibidem securi permanēt, perinde ac si nullum ab hostibus periculum metuerent. Illyrij, quos esse in ciuitate diximus, cognita & diuisione exercitus, & negligentia hostium, intempesta nocte urbem exeunt, ponti tabulas imponunt, flumen traſciunt, & munitum natura locum naſti, reliquum noctis quieti peragunt. Vix dies aduenerat, cum instructis utrinque aciebus praelium collatis uiribus capeſſunt. Victoria penes Illyrios fuit. Hostium paucos fuga seruauit, ceteri aut occisi, aut capti. Hijs tot tantisque obſeſſi calamitatibus Epyrotæ desperata prorsus salute legatos ad Aetolos atque Achæos mittunt, ab hijs opem precantur. Illi miserati eorum ſacturam, praesidiumque afferre cupientes, Helicranum proficiſcuntur. Illyrij quoque, quos Phœnicem cepiſſe ſupra memorauimus, cum Scerdilaïdo coniuncti ad eundem locum uenere: nec longe ab illis caſtramentati capeſſere praelium ſtudebant, ſed difficultas locorum id prohibebat: & allata interim à regina literæ, quibus amputari moras, & reuerti ad ſe omnes iubebat, quod nonnullæ Illyriorum ciuitates ad Dardanos defeciſſent. Quam obrem depopulati omnem prouinciā, inducias Epyrotis conceſſere: in quibus libera quidem corpora, & ciuitatem eis reliquerunt, multitudinem uero ſeruorum, & reliquam omnem praedam adduxerunt ad naues. Ita pars mari, alij terreſtri itinere per angustias Antigoniae domum reuerſi, non paruum terrorem maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt: nam cum munitiſſimam, potentiſſimamque Epyrotarum urbem præter fidem atque expectationem omnium deprædatam cernerent, non iam agris, ut antea, ſed ſibiſſis, ſuisque ciuitatibus timebāt. Epyrotæ rebus ſuis præter ſpem compoſitis, tantum abſuit ut uel eos ulciſci conarentur, à quibus iniuriā acceperant, uel hijs referre gratiā, qui ſibi opitulati fuerant, ut ſtatim miſſis ad Teucam legatis ſocietatem cum Acarnanibus, atque Illyrijs inierint. Quapropter Illyrios deinceps ſecuti Achæis atque Aetolis hoſtes fuere, non ſolum ingrati erga beneficos, uerumetiam imprudentiſſimi rerum ſuarum ab initio conſultores. Nam quod plerique interdum cum homines ſint ex inſperato in grauiffimas clades incidunt, non tam eorum qui patiuntur, quam fortunæ, & eorum qui agunt, culpa euenit. Quod uero ſponte ſeſe, & per imprudentiam nonnulli calamitatibus obijciunt, apertus eorum qui patiuntur error eſt. Ideo ſi quos in grauioſorem aliquem caſum fortunæ ſcizitia deductos intelligimus, non ſolum miſericordia proſequimur, ſed quantum in nobis eſt, ueniam, opemque præſtamus: quos uero per imprudentiam, aut peruerſitatem ſuorum ſibi malorum autores cognoscimus extitiſſe, reprehendimus, culpamus, atque odio habemus: quod merito Epyrotis ea tempeſtate à cæteris Græcis accidere debuiffet: nam quis adeo rerum expers, qui non ueritus cōmunem apud omnes de leuitate atque inconstantia Gallorum famā, urbem nobiliſſimā, & in qua totius rei ſumma conſtituta erat, fidei eorum credere auſus foret: & præſertim eorum Gallorum qui primo proprijs laribus expulſi à ſuis fuerant, quod inſidi fuiſſent erga cognatos atque affines, hinc à Carthaginēſibus recepti, quod bello à Romanis infeſtarentur. Primo audita defectione conductorum militum, qui ſibi debent ſtipendia dicebant, deprædari Agrigentum urbem fidei eorum cōmiſſam cœperunt, numero circiter mille hominum exiſtentes: dehinc rursus in Erycinā urbem à Carthaginēſibus præſidij gratia inducti, obſidentibus eam Romanis de prodenda hoſtibus ciuitate conſilium ceperunt: quod cum eis non ſucceſſiſſet, ad Roma-

nos transfugere : à quibus in fidem recepti , rursus Erycinæ Veneris templum depopulati sunt. Romani scelere , ac perfidia barbarorū cognita , cum primum pacificati cum Carthaginensibus fuere , inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epyrotæ legum , & reipublicæ suæ custodes fecere , eorū fidei pulcherrimā ac felicissimam ciuitatem credidere. Quis igitur eos non reprehendat : ac omnium suorum malorum causam ipsos sibi ipsis fuisse asseueret. Magna quippe stultitia est , tale præsidium , præsertim barbarorū hominū , in urbem inducere , quod aut uiribus , aut multitudine magis quàm ciues polleat. Sed hæc de Epyrotarum imprudentia satis. Illyrij & anteaetis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestabant , & ex Phœnice , cum eam nuper urbem colerent , plerique interdum à classe diuisi italici generis mercatores deprædati erant. Id ante eum diem Romani sæpe ad eos relatum contempserant : tunc uero cum plures simul de iniuriā Illyriorū questum ad senatum uenissent , legatos in Illyrium Caium , & Lucium Coruncanos misere. Teuca , cum lembi è Phœnice incolumes reuertissent , speciem ac magnitudinē prædæ admirata , siquidem ea urbs inter omnes Epyri ciuitates felicissima erat , auxit contra Græcos animū , ac longe magis bel ligerandi studio exarsit , sed nequid tum noui tentaret , domesticæ seditiones impediabant. Cæterum compositis in Illyrio rebus , cum Iſſam obsideret , quæ sola ciuitas usque in eum diem in pertinacia durauerat , legati Romanorum ad eam uenere : quibus dato dicendi quæ uellent à regina tempore , de iniurijs sibi illatis disſerebant : regina superbe nimium , atq; insolenter eos audiebat : cumq; illi dicendi finem fecissent , effecturam inquit sese , ne qua ab Illyrijs iniuriā publice Romanis hominibus inferret : prohibere uero Illyrijs ne priuatim è mari quam quisq; possit utilitatem capiat , haud esse regibus consuetū. Ad ea reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat , intrepide quidem magnanimū responsum , sed non satis pro tempore respondit : At quoniā , inquit , Romanis dè Teuca optimus mos est , priuatas iniurias publice ulciscendi , iuuandiq; iniuriā affectos , dabimus operam dijs uolentibus , ut non longe post regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina temere sanè ac muliebri ingenio ed iracundiæ prorupit , ut neglecto iure gentium , cum legati reuerterentur , miserit post eos qui iuniorem illum autorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani fama tanti facinoris in urbem perlata , extemplo ad belli apparatū intenti esse : milites scribere , classē ædificare : nihil deniq; prætermittere , quod ad ultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longe plures quàm antea lembos in Græciam mittit : eorum pars Corcyram nauigant : alij Dyrrhachienſium portum petunt , & dum se aquæ & cōmeatus gratia ed proficisci simulant , consiliū capiendæ urbis ineunt. Dyrrhachienſes securi , & nihil prorsus suspicantes , intrare urbem inermes permittunt , aquæ & commeatus gratia uenire eos rati. At illi ubi sese intra urbem admissos cernūt , nudatis quos in aquarijs urceis absconditos gestauerant gladijs custodes portæ obtruncant , porta potuntur : hinc ex composito irruentibus à littore reliquis , magnam moeniorū partem occupant. Ciues etsi tali , ac tam repentino casu nonnihil perterriti fuere , acriter tamen ac fortī animo propugnantes diu resisterunt , tandemq; Illyrij excedere moenibus coacti. Itaque qui per negligentiam in periculo fuerant & urbem , & patrios lares amittendi , per fortitudinē nihil mali perpeſſi , prudentius in posterum rebus suis consulere. Duces Illyriorum solutis extemplo nauibus in altum profecti , & cum hijs quos nauigare Corcyram diximus , coniuncti , omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenſes insperato malo circumuenti , nec suis freti uiribus , legatos ad Achæos , atque Aetolos mittunt : præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidium , rogantq; ne expelli

seſe per ſcelus natali ſolo à barbaris patiantur. Hij caſum Corcyrenſium miſe-
 rati, decem Achæorum cataphrattas naues muniunt, ac paucis interiectis die-
 bus Corcyram nauigant, ſperantes ſeſe primo aduentu obſidionem barbarorū
 ſoluturos. At Illyrij ſeptem cataphrattis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus
 ſocietatem inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt, nec longe ab inſulis,
 quas Paxos appellant, eos naſti ineunt prælium. Acarnanes, & naues Achæo-
 rum quæ aduerſus eos pugnabant, æquales erant in certamine, atq; integræ in
 congreſſibus permanebant, præterquam quod uiri ex ipſis pugnantes uulnera-
 bantur. Illyrij uero quaternis ſimul lembis connexis naues hoſtium implica-
 bant, & undiq; circumdatas impediēbant: hinc in eas cum impetu proſilientes
 facile ob multitudinem ſuperabant. Per hunc modum quatuor Achæorū qua-
 driremes ab Illyrijs captæ, quinqueremis una ſubmerſa cum omnibus qui in-
 tus erant, inter quos fuit M. Caryneus, uir maximæ apud Achæos autoritatis,
 & quandiu uixit omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acar-
 nanes pugnabant, ſimulac Illyriorum uictoriam proſpexere, freti celeritate na-
 uium, uerterunt terga, & omiſſo prælio domum incolumes remigrarunt. Illy-
 riorum multitudo hac uictoria elata facilius atq; audacius ſolito urbem obſide-
 bat. Corcyrenſes iam omni ſpe deſtituti, tolerata aliquandiu obſidione, ad ex-
 tremum Illyrijs ſeſe dederunt, præſidiumq; eorū, & ducem præſidij Demetrium
 Pharium intra urbem acceperunt. Hijs rebus geſtis Illyriorū duces iterato Dyr-
 rhachiū reuerſi, urbem obſedere. Per idem tempus Conſules Romani C. Ful-
 uius cum claſſe ducentarum nauium, & A. Poſthumius cum terreſtribus co-
 pijs Roma proſecti, Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obſi-
 dionem: ſed cum ſero ueniſſe ſe intelligeret, Illyrijs iam urbem adeptis, nihilo-
 minus nauigare in inſulam ſtatuit, tum intelligendi gratia quid actum foret,
 cum ut ea quæ de Demetrio ſenſerat experiretur. Quippe Demetrius, quoniā
 exhibitum ſibi ab æmulis apud reginam negotium intellexerat, mulieris iram
 ueritus miſerat Romam, qui & urbem, & cætera quorum dominus erat Roma-
 nis pollicerentur. Corcyrenſes igitur aduentu Romanorū hilares facti, conſen-
 tiente Demetrio, & præſidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis,
 & urbem, ac poſtremo ſe ipſos fidei eorum commiſere, ita demum ſe tutos fore
 contra ſcelera Illyriorum rati. Romani Corcyrenſibus in amicitiam receptis,
 Demetrio duce itineris uſi in Apolloniā nauigant. Eodem tempore A. quo-
 que Poſthumius terreſtres copias Brundiuſo transfretabat: erāt circiter uiginti
 millia peditum, equitū duo millia. Hij ſimul omnes Apolloniā uenire, ſtatimq;
 urbe in fidem recepta Dyrrhachiū nauigarunt, quod obſideri ab Illyrijs urbem
 intellexerant. Illyrij aduentu Romanorū cognito, præ timore ſoluta obſidione
 paſſim fugiunt. Romani Dyrrhachio quoq; in amicitiam recepta ad loca ma-
 gis intra Illyrium nauigant, multis itinere receptis oppidis. Interea legati è Par-
 thenia obuiam Romanis ueniunt, ſeſe & ciuitatem ſuam dedentes: quibus unā
 cum hijs qui ab Atintanis mittebantur, in fidem receptis, iter uerſus Iſſum fa-
 ciunt, quod eam quoq; urbem audierant ab Illyrijs obſideri. Qua ſimili mo-
 do diſſoluta mox obſidione potiti, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugna-
 uere: in quibus non ſolum pleroſq; milites, uerumetiam tribunos militum ali-
 quos, & Quæſtorem amiſerunt: uiginti quoq; Illyriorū lembis potiti, qui com-
 meatum uehebant in caſtra. Ex hijs qui Iſſam obſidebant nonnulli qui ex Pha-
 ro erant, Demetrii gratia ſalui permanſere, cæteri omnes proſligati Narbonem
 fugerunt. Teuca per quā paucis comitantibus Rhizonem ſe recepit, oppidum
 ſanè munitiſſimū, & procul à mari in ipſa Rhizonis fluminis ripa ſitū. Poſthæc
 Conſules pleriq; Illyriorū ciuitatibus Demetrio traditis, cum claſſe atq; omni
 pedestri

pedestri exercitu Dyrrhachium reuenterunt. Hinc C. Fuluius cum magna naua-
 lium ac pedestriū copiarū parte Romam nauigat: Posthumus uero Dyrrhachij
 cōmoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuita-
 tibus habito statua faciebat, Ardienses, ceterosq; qui se fidei Romanorū tra-
 diderāt secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanū
 misit, qui de fœdere agerent: tandemq; hijs conditionibus initum fœdus fuit,
 ut Teuca quotannis tributū Romanis solueret, ut omni Illyrio excederet, pau-
 cissimis quibusdam locis exceptis, & quod maxime ad Græcos attinebat, ut na-
 uigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque hijs
 inermibus. Hijs peractis Posthumus ad Achaos atque Aetolos legatos mittit,
 qui causam belli & transfretationes Romanorū edoceant, res gestas referant,
 condiciones legāt iniri inter eos fœderis. Hī peracto Consul is imperio, ab utro-
 que populo humanissime recepti rursus Corcyram redierunt, magno metu libe-
 ratis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cum Illyrijs percutsum: quippe ea tempesta-
 te Illyrij non aliquorū, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Ro-
 manorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atq; eas Europæ partes hæc,
 & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoq; atq;
 Athenas misere, quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus Isthmios ge-
 rebant, participem esse populum Romanū uoluerunt. Asdrubal ea tempestate,
 nam hic res hispanas supra dimissimus, incredibili uirtute imperium Carthagi-
 nensium in Hispania adauxerat, urbem condiderat, quæ à quibusdam Cartha-
 go, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem non solum ad res
 Hispaniæ, uerumetiam Africæ cōmodissimam: de cuius situ, & quam præstare
 utriq; prouinciæ potest utilitate, aliàs opportuniorem naçti locum disseremus.
 Romani cum intelligerent uires Carthaginensium usque adeo in Hispania cre-
 uisse, ne eam quidem partem negligendam putauere, sed ignauiam suam accu-
 santes, quod anteactis temporibus per socordiam quasi dormitantes aboleri in
 Hispania Carthaginensium nomen permisèrant, recuperare quod omissum fu-
 erat decreuerunt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum
 non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorū multitudinem, quo-
 rum impetum indies magis formidabant. Quamobrem componere primum
 cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos, & utcunq; cessura
 res esset, subire periculū statuerunt, haud dubij se non solū non dominari Italia,
 sed ne tutò quidem patriam, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gal-
 lis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniam legatis, percutsum cum Cartha-
 ginensibus fœdus fuit: In quo inter cætera cautum, ne liceret Carthaginēsis
 Iberum fluuium cum armis transire, per reliquā Hispaniam impune progredi
 ualerent. Hijs compositis extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt:
 quod summatim exponere operæ precium duximus, quo præparatio ad reliquā
 historiam, quemadmodum ab initio proposuimus, dilucidior fiat. Repetemus
 autem paulo altius ab eo tempore quo primū Galli obtinuerunt Italiam: quip-
 pe hanc historiam non solū iucundam, ac scitu & memoria dignam, uerumetiā
 necessariam putauimus ad intelligendum quibus postea uiris, aut quibus locis
 fretus Annibal imperium Romanorū ausus sit inuadere. Primū uero de pro-
 uincia dicemus, quis eius situs sit, & quo modo se ad reliquam Italiam habeat:
 quippe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent facilius pote-
 runt intelligi, descriptis primo locorum ac regionis proprietatibus. Omnis igitur
 Italia trianguli figuram habet: latus, quod Orientem spectat, Ionio mari &
 sinu Adriatico terminatur: quod uero ad meridianam regionem, atq; occasum
 uergit, Siculo & Tyrrheno clauditur pelago: hæc latera inuicem copulata ap-
 cem trian-

cem trianguli faciunt: propositum Italix promontorium, quod Cocynthus incolæ uocant, & meridianâ plagam spectans, Ionium ac Sículum diuidit mare. Tertium latus quod ad gelidissimum septentrionis axem, & mediterranea loca prætenditur, terminat continuatio Alpiû, quæ à Massilia & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continue extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Hunc lateri quod terminari Alpibus dicimus, & quasi trianguli basem intelligimus, à meridiana regione uersus septentrionem subiaccet campi extrema totius Italix, omnis Europæ maximi atq; uberrimi: horum etiam forma triangularis est: apicem trianguli facit Appennini atq; Alpium copulatio, non longe à mari Sardoo supra Massiliam. Latus quod septentrionem spectat, quemadmodum supra diximus, Alpes faciunt, quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uero quod ad meridiem uergit, perficit Appenninus: hic ad tria millia & sexaginta stadia protenditur. Basig locum tenet littus ipsum maris Adriatici: eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum: hæc duorû millium & quingentorum stadiorû spacio continetur. Ita omnis camporû circuitus decem millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim: ita enim in omnia frugum genera fecunda est, ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti siculus non amplius quatuor obolis uenum ierit, ordeï uero nō amplius duobus, dolium uini tantundem: milij præterea & farris tanta copia est, ut opionem hominû superet. Quam uero glandibus abundet, quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producuntur, uel id in primis testimonio est, quod cum infinitam penè porcorû multitudinem italici generis homines alant, & ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitiis apparatus, hijs omnibus abunde hæc regio alimenta subministrat. Iam uero quanta particularium etiam rerû, quæ ad uictum hominû spectant, in ea prouincia copia sit, ex hoc licet intelligere, quod uiatores cum in hospitia diuertunt, nunquã de rebus, quas sint accepturi particulatim paciscuntur, quod cæteris in locis fieri consuevit, sed quantû singuli quicq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt: hijs uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abunde subministratis, non amplius quam siliquam capiunt: hæc oboli tertia pars est: id pretiû raro excedunt. Hominû uero tanta copia, ea proceritas ac pulchritudo corporû, tantum in rebus bellicis robur, ut facilius sit id ex eorû rebus gestis, quam ex cuiusquam oratione intelligere. In Alpibus ab utroq; latere loca montuosa habitant ad eam partem, quæ uersus Rhodanû & septentrionem spectat, Galli qui Transalpini appellantur: ad eam uero quæ campis imminet, Taurisci, Agones, & alia pleraq; barbarorû genera, à quibus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt, ideo Transalpini dicti, quod trans montes colant. Summa uero Alpium iuga tum propter locorum asperitatem, tum quia altæ niues premunt terram gelu, & perpetuo penè rigore constrictæ, tantû abest ut ab hominibus colantur, ut nullum quidem uestigium extet humanû. Apenninû uero à principio supra Massiliam, ubi cum Alpibus coniungitur, Lygures colunt: præterea omne id latus, quod mare Tyrhenû & campos spectat, uersus mare quidem usq; ad Pisanâ urbem, quæ prima Tyrreniæ ciuitas ad occidentem uergit: uersus mediterraneam uero regionem Arretium usq; post Lygures Tyrreni habitant, mox utrunq; Apennini latus Umbri. Dehinc Apenninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia dimissis campis conuersus ad dexterâ, & per mediâ Italiâ transiens protendit in Sículum pelagus. Campi uero, qui inter Apenninû & Adriaticum sinum medijs sunt, usq; ad urbem Senam extenduntur. Padus fluuius quem poëtæ Eridanum uocant, ortum habens in

H radicibus

radicibus Alpium, ubi quasi apicem trianguli esse supra memorauimus, in planitiem uersus meridiem defluit, hinc sese ad orientem flectens, duobus ostijs prorumpit in Adriaticum sinum: aquarum multitudine præter ceteros Italiae amnes abundat: quippe omnes aquae quae ab Apennino, Alpibusque descendunt, in unum coeunt Padus alueum: aestiuo quam hyemali tempore maior fluit, ob liquefactionem niuium multitudinem. Nauigatur à loco quem incolae Volanam appellant, uersus Alpes circiter duo millia stadiorum: Vbi primum oritur simplex est, mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticum ostijs erumpit, Padoam Volanamque incolae uocant, Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici portus tutissimum. Padum eius loci habitatores olim Bodencum uocauere. Multa praeterea de hoc fluuio Graeci scriptores referunt, utputa Phaërontem ex auriga patris praecipitem in eum decidisse, continuas Heliadum lachrymas quas deinde arbor reseruat, incolae loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signum mortis gestare inceperant, assidue usos, atque alia plurima, quae nos in praesentia omisimus, superuacua fore rati ad nostri operis praeparationem: posthac cum se locus offeret, quantum res postulare uidebitur referemus, praesertim cum Tirmaxum constet ea, quae ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes quos Apennino atque Adriatico mari terminari diximus, olim habitauere Tyrreni, quo tempore Phlegraeos etiam campos, qui circa Capuam & Nolam sunt tenebant. Cum hijs ob uiciniam loci frequenter Galli conuersabantur: hijs specie ac fecunditate regionis plecti, exiguam quandam nacti occasionem exercitum comparant, factoque in Tyrrenos impetu, finibus expellunt: campos deinceps ipsi tenent. Inter Padum atque Alpes habitant Laii, mox Lebitij, dehinc ingens Insubrum natio, post non longe à ripa fluminis Cenomani. Loca uero mari Adriatico uicina antiquum ex Paphlagonia genus colit: hijs Veneti appellati, neque moribus, neque ornatu corporis, sed tantummodo lingua à Gallis differunt. Inter Apenninum rursus & Padum primo Ananes, post Boij, inde Eganee, postremo Senones, qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorum incolae erunt. Praecipue igitur autoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabatur, hijs sunt, uillas habitabant nullis septis moenibus, apparatus omnium prorsus expertes erant: in terra super strato gramine dormiebant: uescebantur carne: bellicas solummodo res, atque agriculturam exercebant, & simplicem uitam uiuentes neque scientijs, neque alijs artibus operam dabant: diuitias suas in auro & pecudibus habebant, quod haec sola cum ferret necessitas, quocumque liberet, facile transferri possent: amicitijs comparandis maximum quisque studium adhibebat: quippe hijs maxime pollens inter eos putabatur, qui factiosis abundaret: principio dum taxat eam regionem tenebant, postea plerisque ex uicinis audacia eorum deterritos sibi asciuire. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populum Romanum gererent, superatos praelio Romanos, ac turpiter in fugam conuersos persecuti, triduo post initam pugnam Roma, praeter Capitolium, potiti sunt. Sed Venetis per id tempus regionem eorum infestantibus retrocedere coacti, foedere cum Romanis percusso, ac restituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis inter se bellis uexari coepere: nam qui Alpes incolebant animaduertentes uires istorum indies summo opere augeri, plerumque aduersus eos mouebant. Interea Romani instauratis uiribus res Latinorum composuere. Annus erat post captam urbem trigessimus, cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertuntur. Romani quod aduentus eorum repentinus fuit, & neque exercitum cogere, neque à socijs auxilia conuocare potuerunt, haudquaquam aduersati Galli fuere. Ceterum post duodecimum annum cum iterum Galli eodem reuerterentur, euestigio Romani aduentu eorum cognito, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil magis quam

gis quàm dari sibi ab hostibus pugnandi copiam cupientes, qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorū perterriti, simul orta inter se seditione per noctem terga uertentes turpi fuga redierūt in patriam, atq; annos tredecim quieti permansere: postea cū uires populi Romani indies quam maxime augeri cernerent, de pace agere coeperunt, qua impetrata ad trigessimū annum quievere. Iam uero Transalpini iterato eos infestare: hī ne utrinq; premerentur ueriti, per generis affinitatē precari, ne sibi inimici essent: munera præterea opima offerre, ut bellum in populum Romanum conuerterent hortari, se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi persuasum illis intelligunt, omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrreniam profecti, quippe magnus Tyrrenorū numerus apud eos morabatur, facta ingenti præda domū incolumes reuertuntur: hic orta inter eos pro diuisione prædæ seditio usque adeo processit, ut non solum prædæ, uerum etiam imperij magnā partem perdiderint: quod frequenter accidere Gallis consuevit, ob immoderatas eorū crapulas atq; ebrietates. Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti denuo Romanos inuadunt, plurimos eorū cādunt. Non multis interiectis diebus eos iterato aggressi, iuxta Sentinatum regionem prælium ineunt, plurimos obruncant, reliquos ad suam quēq; domū fugere compellunt. Post decimum annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriam profecti Arretium obsident, Romani Arretinis auxilium ferentes non longe ab urbis moenibus dimicarunt. In qua pugna superati Lucio Consule amisso M. Curium in eius locum suffecere. Hic statim legatos in Galliam ad redimendos captiuos mittit: qui cum eō peruenissent, uiolato iure gentium à Gallis interficiuntur. Quo scelere indignati acriter Romani nouo delectu habito penetrare in Galliam aggrediuntur. Sed parū processum erat, cum eis Senones occurrūt: Hos collatis signis euestigio aggressi superant: magnam partem interficiunt, si qui superfuerant, sedibus fugiunt, regione potiuntur: nouam ipsi in urbem coloniam inducunt: eam ueteri nomine quod primo à Gallis habitata fuerat, Senam appellāt. Est autem ea urbs, quemadmodum supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita, ubi campi Italiæ terminantur. Boi cum Senones proprijs finibus fugatos à Romanis intelligerent, ueriti ne ipsi quoq; idem paterentur, coacto exercitu, Tyrrenisq; omnibus in subsidium uocatis, arma aduersus Romanos mouent, nec multis interiectis diebus prælium ineunt: in quo Tyrrenorū magna pars caesa, Boiorum ad extremum quam paucissimi fugere. Nec tamen ob eam stragē cecidere animis, quin proximo anno iterum aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuentute, quæ ad usum armorū apta uidebatur, in Romanos exeunt: ubi adeo fusi, profligatiq; fuere, ut penè ad internitionem delerentur. Quamobrem mitigatis parumper animis, fœdus cum Romanis per legatos percutiunt. Erat, dum hæc gerebātur, tertius annus post traiectionē Pyrrhi in Italiam, & quintus post eam cladem, quā Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tempestate fortuna quasi pestis quædam hostilibus in Gallos immissa passim omnes persequabatur. Verum enim uero ex hīs prælijs, quæ supra memorauimus, duplicem utilitatem Romani cepere: nam & assuescenti dimicare cum Gallis, quorū nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse cōsueuerat, præstantissimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt, & ita Gallorū audaciam paulatim contriuerunt, ut nō longe post securi primo cum Pyrrho de Italia, deinde cum Carthaginensibus de imperio Siciliæ dimica uerint. Galli superioribus prælijs uexari, quinq; & quadraginta annos quievere, nō uiolata pace quam cum Romanis habebant. Postquā uero senes, qui & conspexerāt sæpe pericula, & uarias experti fuerāt iacturas, naturæ concesserūt, insurrexere iuuenes ingenio prauo, rudes, & præteritarū rerū omnino inexperti.

Hij, ut fert natura hominū, cōfestim nouis rebus studere cœperūt, & quocunq; res ferret, infesti Romanis esse, à Transalpinis etiam auxiliū aduocare. Verū id principio duces tantū inconsulta plebe peragebant: quo factum est, ut uenientibus Ariminū cum exercitu Transalpinis, multitudo Boiorū, quæ huiusmodi rerum ignara erat, aduentū Transalpinorū uerita, cum ducibus suis in dissensionem uenerit, ætati atq; Gallo regibus interfectis, præliū cum Transalpinis commiserint. Romani quoq; ea tempestate aduentu Transalpinorū deterriti, copias eduxerant: sed cum primū Gallorū inter se conflictum audiuerē, domū iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido Consule, C. Flamminius legem ad populum tulit, ut ea regio Galliæ, quā Picenum uocant, unde Senones fuerant expulsi, militibus Romanis diuideretur: Quæ res causa extitit, ut nouum bellū statim suscitātū fuerit: nam pleriq; ex Gallis, ac præcipue Boij, qui proximi Romanis erant, eam rem grauissime indignabantur, ratī Romanos iam non amplius de principatu, aut gloria, sed de præda atq; interitu suo certaturos. Boios igitur atq; Insubres in sententiā trahunt, cōmuniq; consilio trans Alpes legatione missa Congolitanū atq; Aneroëstem Gallorū reges, itemq; alios eius prouinciæ circa Rhodanū habitantes populos, ac præcipue Gessatas, qui ex eo quod mercede militare soleant, ita appellātur, aggrediuntur. Hortantur ut coacto exercitu in Italiā transeant: in præsentia utilitatem belli, in posterū magnitudinē Romanæ felicitatis illis ostendunt: quæ sint parata cōmoda si uicerint, ante oculos ponunt; simul dant illis fidem, se socios belli futuros: res gestas maiorū suorum in memoriā reuocant: eos nō solum prælio fuisse olim Romanos iactant, uerum etiam post præliū incredibili celeritate urbem Romā cepisse: dehinc rebus omnibus, quarū ea urbs refertissima erat potitos, cum in ea mensibus septē imperassent, sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis feliciter in patriā reuersos. Hæc iactando, monendoq; ita reges ipsos, populosq; Galliæ ad bellum incenderūt, ut neq; maior unquā exercitus, neq; ex ualidioribus, pugnacioribusq; militibus, neq; omni apparatu insignior ex hijs Galliæ partibus descenderit. Hæc ubi Romā delata fuere, tantus in urbe terror coortus est, ut cōfestim nouos delectus facere cœperint, cōmeatū parare, interdū copias ad fines suos educere, uelut iam præsentibus Gallis, qui tamen nondū proprijs sedibus exceßerāt. Quæ res non parū Carthaginensibus profuere ad imperiū in Hispania propagandū. Siquidem Romani hæc, quæ admodum supra diximus, magis necessaria putantes, q̃ hij populi eorū ceruicibus imminerent, negligere res hispanas coacti sunt, quoad res Italiæ cōponerētur. Itaq; renouato cū Asdrubale duce Carthaginensiū, quæ admodū supra memorauimus, fœdere, totis iam animis in bellū gallicum uersi, id unū per id tēpus maxime cogitabāt, quo pacto aduersus Gallorū impetū resistere possent. Galli coacto circa Rhodanū exercitu, & cum ingēti multitudine hominū superatis tandē Alpibus, in campos, qui sunt circa Padū, descenderūt: cū hijs cōfestim Insubres, Boijq; magna multitudine coniungunt. Veneti uero & Cenomani legationibus Romanorū delinīti amicitia populi Romani societati Gallorū prætulerūt. Quāobrem reges ob suspicionē eorū parē copiarū Insubribus præsidij gratia relinquere coacti, ipsi cū reliquo exercitu castra uersus Hetruriā mouerūt, ducentes peditū circiter quinquaginta millia: equitū uero ac bigarū duo millia. Romani cum primū superatas à Gallis alpes cognouere, L. Aemiliū Consulē cū exercitu Ariminū miserūt, ut illic oppositus hostibus transitū eorū prohiberet: unus uero prætorū proficisci in Hetruriā iussus, q̃ alter Consulū C. Attilius principio cōsulatus sui in Sardiniā cum classe nauigarat. Ciuitas tota mœsta atq; sollicita erat, nec sine ingēti metu tanti Gallorū conatus expectabant: ueniebat in mentē uetustæ cladis, & quasi fatalem

fatalē Romanę urbi gentē omnes formidabāt. Itaq; maximus iam pridem exercitus paratus erat, noui insuper delectus quotidie habebantur: admonuerant socios, ut instructi paratiq; forent. Præterea ut descriptiones omnium copiarum totius Italię ad senatū referrentur mandauerant, omnē simul multitudinē italici exercitus nosse cupientes. Frumenti insuper telorumq; ac ceterarum rerum bello necessariarum tantum apparatus fecerant, quantum nemo ante nostram ætatem meminit. Nec sane ceteri Italię populi segniore: adeo enim aduentu Gallorum perterrefacti omnes erant, ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorum imperio certari, sed pro sua singuli quicq; salute, pro ciuitate, pro patria existimarent. Propterea omnes Italię populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatus populi Romani, & magnitudinē copiarum, quas ea tempestate habebat, commemorare, quo manifeste omnes intelligant, quales quantasq; res quibus tunc uiribus aggredi Annibal fuerit ausus, & quibus copiis potentię Romanorum oppositus urbem Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum Consulibus quatuor legiones urbanę in expeditionē exiuerant: Harum singulis quinque millia & ducenti pedites, equites uero trecenti ineran. Habebant etiam iidem Consules auxilia sociorum: horum numerus erat triginta millia peditum, equitum uero duo millia. Erant præterea tumultus gallici causa hæc copię paratę, a Tuscis atq; Sabinis peditum circiter septuaginta millia, equitum uero ad quatuor millia. Hi statim ut Galli transire Apenninum nuntiati sunt, uersus Hetruriā missi, atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Umbri & Sarsenates Apennini accolę ad uiginti millia coacti. Veneti itē atque Cenomani circiter uiginti millia. Hi omnes in Apennino consistere iussi erant, ac in Boiorum agros cum facultas daretur irrumpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerant. Erant præterea in urbe Roma paratę alię copię, quę præsidiorum gratia tenebantur, & si quid subitanē accideret, iussu senatus expectabant. Romanorum uiginti millia peditum, equites uero mille & quingenti, sociorum autem triginta millia peditum, equitum duo millia. In tabulis uero relatę erant copię Latinorum octuaginta millia peditum, equitum quinque millia: Samnitium septuaginta millia peditum, equitum septē millia: Lapigum ac Messapiorum peditum quinquaginta, equitum uero sexdecim millia: Lucanorum peditum triginta, equitum tria millia: Marforum autem & Marrucinorum, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorum peditum uiginti, equitum quatuor millia. Erant quoq; per id tempus in Sicilia, & circa Tarentum legiones duę præsidij gratia constitutę. Harum singulę habebant peditum quatuor millia & ducentos, equites uero ducentos. Insuper Romanorum ac Campanorum multitudo erat circiter ducenta & quinquaginta millia peditum, equitum uiginti tria millia. Ita omnium copiarum quę senatui populoq; Romano subiectę erant, numerus fuit peditum supra centum & quinquaginta millia, equitum uero circiter sex millia. Omnium autē simul ex tota Italiā armatorum numerus septies centena millia, equitum ad septuaginta millia. Aduersus quos Annibal uix uiginti millia hominum habens in Italiā ausus est irrumpere. Sed de his aliās latius. Galli tandem superato Apennini iugo in Hetruriā descenderunt, omnia ferro igniq; uastantes. Cumq; iam circa urbem essent quam Clusium appellant, distatq; ab urbe Roma non amplius trium dierum spacio, nunciatur eis, Romanorum copias, quas præsidij gratia in Hetruria collocatas diximus, simul conuenisse ac insequi. Quo nuncio accepto Galliuestigio iter in Romanos tumultuosius conuerterunt. Cumq; in conspectu essent, iam occidente sole, sua utriq; castra munuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus equitatum omnē in castris relinquunt, iubetes ut cum prima luce postq; hostibus conspici fuerint, iter post eos arripiat: ipsi occu-

ta fuga cum omni multitudine peditum Fesulas uersus iter faciunt, eo consilio, ut simul equites suos reciperent, & simul insequentes hostes circumuenirēt. Romani sub prima luce Gallorum equites tumultuosius abire cōspicati, fugam & trepidationem existimantes, rapto post eos agmine incautius feruntur: quos simulatq; nacti fuere, conuersantibus undiq; ex composito Gallis, atrox initum est certamen. Tandem Gallis numero atq; ferocia animi longe præstantibus, Romanorum circiter sex millia in ea pugna cecidere, reliqua omnis multitudo salutem pedibus quaesuit, eorum magna pars recepit sese in tumultum, situ atq; natura loci munitū. Hos principio Galli obsidere aggressi. Sed quoniā & trāsactæ noctis uigilijs, & eius diei labore confecti erant, ad curanda duntaxat corpora uertuntur, relicto ibidem præsidio equorū, qui diligenter tumultum custodirent, eo proposito, ut nisi postridie se sponte dederent, totis uiribus eum locū expugnarent. Per idem tempus L. Aemilius Consul, quem Arimini cum exercitu fuisse memorauimus, cognito Gallorū in Hetruriā transitu, & quod uersus urbem Romam cum exercitu properarent, præsidium ferre socijs maturat. Cumq; iam superatis Apennini saltibus non longe ab hostibus castra posuisset, qui ad tumultum confugerant cognito aduentu Consulis, id enim per nocturnos ignes intelligebatur, auctis confestim animis quosdā e suis inermes per propinquam syluam ad eum mittunt, ac omnem rei gestæ seriem nuntiant. Consul in tanto sociorum periculo minime cunctandum ratus, Tribunis militum mandat, ut cum prima luce pedestras copias educere maturēt, ipse cū equitatu præcedens iter uersus tumultum facit. Gallorum quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentū Consulis coniectati concionem aduocarunt, ut quid agendum foret cōmuni consilio decerneretur. Tum rex Aneroëstes stultum esse inquit, antequā tantum prædæ abigant (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omniū rerum copia in Gallorum potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere, & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. Proinde primo in patriam reuertendum, relictiq; ibi sarcinis atq; impedimentis, Hetruriam denuo, si uideatur repetendam, ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroëstis cum omnibus placuisset, Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda per litus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemilius Consul susceptis copijs quæ in tumultum confugerant, Gallos cū exercitu prosequabatur: non enim pugnare ex composito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat, sed commoditatē aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam, qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædam ualeret. Per idem tempus C. Attilius alter Consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat, expositis in terram copijs cōtrario quàm Galli itinere per litus inferi maris Romā uersus ductabat exercitū. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate, cum quidam ex eis qui exercitum antecedeabant, in Romanos ex improviso incidentes, captiq; rem omnē Consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nuntiantes, L. uero Aemilium Consuleponē seq. Quibus rebus auditis C. Attilius partim nouitatē rei admiratus, partim adductus in spē uictoriæ, quod obieciſſe sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebat, legiones tribunis militū tradit, iubēs ut aduersus hostes præcedāt quousq; locorū opportunitas sinat. Ipse interea imminentē uix collē cōspicatus ad rē gerendā popportunā quod rēdere iā Galli uidebant, collectis equibus locū præoccupare cōstituit, & primū se piculo obijcere, sperans per eū modū si uictoria penes Ro. foret, summā totius rei sibi attributū iri. Galli principio aduentū Cōsulis ignorātes, cōiectatiq; ex his quæ cernebāt L. Aemiliū p noctē cū equibus præcessisse, quo loca bello opportuna præoccuparet, confestim cōgatum omnem

rum omnem, ac partem expeditorum præmittunt ad eum collem occupandū. Cum uero captum iam ab Attilio collem ex captiuis intellexissent, confestim pedites iubent præcedere, à fronte simul atq; à tergo aciem struunt, quod hos quidem post tergum insequi uiderent, illos uero à fronte consistere, & ex captiuis, & ex ijs quæ in præsentia acciderant scirent. Qui cū L. Aemylio erant etiam aduenisse Pisas ex Sardinia copias dicebatur, nondum tamen eam rem comper tam habentes, tunc è certamine quod in colle fiebat plane cognouerunt: iam enim quamproxime hostes accesserant. Quāobrem ingenti latitia profusi equites Aemyliani per proximum callem in subsidium eorum qui pro colle pugnabāt transuere. Aemylius uero ipse cum legionibus solito ordine post Gallos iter maturabat. Galli ubi se ab hostibus utrinq; circumuentos uidere, contra Aemylum, qui à tergo sequebatur, Gessatas atq; Insubres constituerunt, à fronte autem aduersus C. Attilium Taurinos, & qui circa Padum habitant, Boios, Carros, ceteraq; impedimenta unum in locum extra utranq; aciem collocarunt: prædam uero omnem in proximum tumulum, relictis qui eam custodirent equitibus, exposuerunt. Ita cum bifrontem aciem constituissent, accidit eam non modo terribilem aspectu, uerumetiam ad pugnandum efficacissimā esse. Boij quidam atq; Insubres auratis fulgebant sagulis. Gessatæ uero ob magnitudinē animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiusmodi ornamentis abiectis, nudum tantum cum armis ante omnes stabant, ratiper eum modum aptiores sese, & magis expeditos ad bellum fore: Siquidem densæ in ijs locis sentes implicarent uestes, & armorum usum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conspicuum, simul hinc atq; illinc concursantibus equitibus, & summa uirtute ab utroq; agmine pugnātib. Hoc in loco C. Attilius Consul fortissime dimicans occiditur. Caput eius ad Gallorum reges delatum. Romanorum equites haud ob eam rem cecidere animis, sed longe atrocius prælio incumbentes, tandem non solum collem tutati sunt, uerum etiam Gallorum equitatū omnem fuderunt. Interea cum peditum inter se acies appropinquassent, præliū commissum non modo præsentibus uisu, uerumetiam cæteris auditu horrendum, mirabileq; futurum. Primo enim cum ex tribus exercitibus pugna constaret, facile sibi quisq; persuadere potest, non solum aspectum, uerum etiam usum eius prælii nouum atq; horribilem aspicientibus fuisse. Deinde quis non ambigat, uel in præsentiarū, uel eo tempore, si interfuit, utrū Galli peiores partes in eo prælio habuerint, quod non solum à fronte, uerumetiam à tergo ab hostibus premebantur, an meliores? simul quod cum utroq; exercitu pugnabant, simul q; utraq; pars impetum hostium ab altera propulsabat, ut sese inuicē uno tempore utrinq; protegerent, & quod præcipuum est, à fronte quidem præsumere, à tergo uero fugā sperare minime possent: Habent enim hunc in primis bifrontes acies usum, q; nullam militibus uertendi terga spem præbent. Atqui Romani simul in spem uictoriæ ducebantur, q; medios hostes quasi de industria sibi oblatos cernebant, simul ordinē strepitūq; Gallici exercitus formidabāt. Terribilis erat classicorū sonitus, cū quibus omnis simul Gallorū multitudo tantum clamorē ululatūq; attollebat, ut incredibilis uociferatio audiretur, nec tubæ solū militesq; uerumetiam circumstantia omnia loca uocē emittere uiderent. Terribilis etiā præcedentiū nudorū hominū aspectus: magna enim ac nuda corpora, & bellici quidā motus sub clipeis miraculo simul & formidini erāt. His accedebat splendor & pulchritudo ornamentorū: quippe tota acies torq;bus aureis, & uirgatis sagulis fulgebat, quæ aspicientes Ro: partim obstupebāt, partim spe prædæ uehemētius incedebant. Tandē uero sagittarijs, q; aciem Ro: ex more præcedebāt, tela passim emittētib, q; posteriores erant armis tecti se facile tutabant: qui uero ante

ante alios nudī pugnabant, re longe aliter quā sperarāt procedente, maxime infestabatur: prægrandia enim, ac nuda corpora scuto gallico protegere omnino nequibant: itaq; spicula intro adacta facile cohærebant. Deniq; cū infestius ferirentur, & sagittarios cum propter distantiam loci, tum multitudinem uolantum undiq; telorum ulcisci nequirent, in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur, alij pedem ad suos referentes foedati sanguine terrebant cæterorum animos, atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum tactantia Gessatarum, qui ante signani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium excepere: neq; iam sagittis eminus, ut ante, sed cominus pilis, & gladijs certabatur. Hic uero quantum nunquam aliās atrox prælium fiebat, nec quicquam erat in tantis exercitijs segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant: quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad protegenda corpora ualidioribus utebantur, & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper, & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant: Stetit tamen immota eorum acies, donec equites Romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur. Pedites quidē in iisdē locis, in quibus constituti fuerant, cecidere: equites uero in fugā se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum, decem millia duntaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit, uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uero Gallorum rex Anerocæstes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset, non longe post omnes sibi mortem conscituere. His rebus gestis L. Aemilius Consul spolia hostium Romam misit: prædam uero ijs quorum fuerat restituit: ipse cum omnibus copijs per Lyguriam in Boiorum agrum profectus omnia uastat populaturq;, & intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur: armis, torquibusq; id genus ornamentis est ex auro, quod Galli circa collum gestare solent: Capitoliū ornat, reliquam uero prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorum conatus, quos non solum populus Romanus, uerum etiam tota Italia formidat, in irritum deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fulgiū, & T. Manliū creatos nuper Consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hij simulac prouinciā ingressi fuere, Boios in ditionē populi Romani uenire cōpulerunt. Deinde cum in reliquos Gallos grassari cōpissent, multitudine imbrum, ac subinde pestilentia impediti desistere coacti sunt. Post hos creati Consules P. Furius, & C. Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitia Ananibus, qui non longe à Massilia habitant, mox in Insubrum agros legiones traxerunt, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant, à quibus non modo in transmittendo amne, uerum etiam in muniendis castris cum magna detrimenta Romani suscepissent, statim ex eo loco discesserunt, profectiq; in Cenomanorum regionem, & illorum copijs, erant enim socij Romanorum, ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad alpes spectat, in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe lateq; uastantes. Principes Insubrū immutabile hoc Romanorum consiliū animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decernere statuerunt. Coacto itaque exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersos Romanos intrepide profecti, non longe ab illorum

copijs

copijs castrametati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominū existētes. Romani cum se numero longe inferiores esse perspicerent, aduocare Gallorum, cum quibus societate iuncti erant, auxilia cogitabant. Ceterum quoniā cum eiusdem generis hominibus dimicandum illis esse intelligebant, periculosum uidebatur eiusmodi hominibus in eo discrimine, atq; ijs præsertim locis salutem suam committere. Ita ancipites consilij tandem periculosum cōsilium capiunt. Castra erant apud Aduam amnem, ubi & pons erat ad ulteriorem fluminis ripam. Vocatos igitur ad se Cenomanos transire amnem iubent. Cum omnis multitudo transisset, pontem rescindunt, uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes, & suis unam duntaxat spem salutis in uictoria relinquentes. Quæ cum fecissent, copias in aciem educunt, potestatemq; pugnandi Insubribus faciunt. Vicerunt id prælium Romani prouidentia Tribunorum: Hij enim quod ex superioribus pugnis animaduenterant Gallorum gentem primo impetu acerrime dimicare, mox uero labascere animis atq; confringi. Enses præterea illorum, quemadmodum supra memorauimus, unā duntaxat plagam uehementem habere, sed esse ad crebriores ictus prorsus inutiles. Cum structæ iam acies essent, acceptas à triarijs hastas antesignanis tradidere, admonentes ut Gallorum impetum tamdiu distinerent, quoad primus ille ardor animi efferuesceret. Tum dimissis hastis ensibus uterentur. Illi Tribunorum imperio parentes ex composito in Gallos irruunt, pectoraq; eorum hastis feriunt. Galli in præcidendis hastis omnem impetum effudere. Tum denique Romani abiectis hastis pedem pedi conferentes, Gallorū conatum omnino inutilem fecere: quippe auferentes ijs spacium ex distantia pugnandi, quod proprium eius gentis est, propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum, nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uero breuioribus ensibus freti, nec casum, ut illi, sed punctum ora pectoraq; Gallorum crebris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecere: Tantum in eo prælio ualuit prouidentia Tribunorum. Nam Consul haud sanè prudenter locum ad pugnam elegerat: quippe structa acie iuxta ripam fluminis abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur, nihil loci eis relinquens ad referendos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere coegisset, incidere omnes in profluentem oportebat ob inscitiam Consulis. Præclaram tamen, ut diximus, uictoriam propria uirtute adepti fuere, & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti incolumem Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno Galli tantis cladibus afflicti pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius Consules creati, ne id à senatu impetrarent, educere omni celerrime in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri iterato exercitum comparare, conductisq; triginta millibus Gessatarum, quos cis Rhenū habitare supra memorauimus, omnes instructos paratosq; in armis habere, Romanorū aduentum præstolari. Consules igitur adueniente uere, copijs in Insubres ductis, Aceras urbem, quæ est inter Padum & Alpes, obsedere. Insubres etsi ferre auxilium obsessis nequibant, propterea quod media loca fuerant à Romanis præoccupata, ad dissoluendam tamen obsidionē toto animo intenti, partem copiarū trans Padum mittūt. Hos obsidere Clastidium oppidum sociorū populi Ro. iubent, rati ea difficultate coactos Consules urbem obsidione soluturos. Id simulac Consulibus nunciatum M. Claudius cū equitatu, & parte expeditorū ferre obsessis auxiliū properat. Galli postq; aduentū Consulis cognouerūt, soluta mox obsidione aduersus Romanos intrepidi fecerunt iter, structaq; acie in conspectu constitere. Sed

principio quidem Galli, incidentibus ex improviso in ipsorum equites Romanis meliores partes habuerunt. Postea uero undique circumuenti ab equitibus Romanis fusi passim, profligatique fuere. Multi in fluuium metu hostium precipitati, uorticibus absorpti periere: magna pars ab hostibus caesa, reliqui uiui capti. At Galli qui apud Acerras obsidebantur, simulac superatos apud Clastidium suos audiuere, fuga salutis suae consulentes, Mediolanum praecipuam Insubrum ciuitatem petierunt. Cornelius urbe, quae & frumento, & omni genere comestus refertissima erat, potitus, Gallos persequitur, nec longe à Mediolano exercitum duxit. Cum uero obusam Galli non prodirent, Mediolanensem agrum populatus copias reducebat. Galli redeuntē insecuti extremum lacescere agmen coepere, plerisque Romanorum obruncatis, nonnullis & in fugam conuersis, donec Cornelius cum legionibus conuersus omnes ad praelium cum hostibus capeffendum cohortatus est: Qui mandatū Consulis alacri animo audientes, in Gallos audacissime irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti haud diu resistere, sed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos persecutus Consul, simul provinciam omnem populatus est, simul Mediolanum profectus urbem per uim in populi Romani ditionem redegit. Quibus rebus gestis duces Gallorum nullam amplius salutis spem sibi relictam uidentes, sese, resque suas omnes in populi Romani potestate posuerunt. Hic tandem belli gallici finis fuit, quo nullum usque in hunc diem uel obstinatione animorum, uel militum audacia, uel atrocitate praeliorum, uel multitudine intersectorum, uel numero copiarum maius aut audiuius aut legimus: quantum & consilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorsus inutile fuerit, propterea quod Galli ira potius atque impetu mouentur, quam ratione. De quibus cum consideraremus, quam breui tempore ē natali solo expulsi à Romanis fuerint, paucis quibusdam locis sibi intra alpes relictis, contentum existimauimus, cum primos eorum conatus, tum omnem rerum successum, ac postremo ultimum interitum ipsorum breuiter commemorare: id maxime proprium historiae existimantes, huiusmodi res casusque fortuitos posteris tradere, ne forte nostri homines eiusmodi rerum ignari, uanas ac frequentes barbarorum infestationes facile pertimescant, sed certi quam leuiter, quamque nullo negotio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur & corruat, omnem potius fortunae euentum experiri malint, quam aliquid necessarium, ut barbaris cedant, praetermittere. Equidem qui Perfarum aduersus Graecos Gallorumque contra Delphos res gestas scripserant, plurimum profuisse arbitror ad certamina Graecorum pro communi patriae libertate. Et certe nemo uel diuitijs alius cuius, uel armis, uel multitudine hominum deterritus à patriae & communis solidefensione desistet, si sibi ante oculos ponet res ea tempestate gestas, considerabitque quot millia hominum, quas uires, quātos apparatus uirtus Romanorum cum ingenio & ratione pugnantium superarit, fregerit, profligauerit. Sed enim Gallorum error non solum priscis temporibus, uerum & nostra aetate saepenumero Graecorum animos inuasit. Quae res me uel in primis animauit, ut eorum res gestas summam quidem, sed tamen ab origine referre. Verum ut aliquando eō reuertamur unde discessimus: Asdrubal dux Carthageniensium annos octo in Hispania commoratus, tandem per insidias noctu à Gallo quodam priuatarum inimicitarum causa domi occiditur, uir non modo bellicis artibus, uerum & eloquentia ad mouendos hominum animos adeo pollens potensque, ut magnam imperio Carthagenensi accessionem fecerit. Copiae quae in Hispania erant, Annibali filio eius adhuc satis adolescenti, ob egregiam iuuenis indolem, & incredibilem in ea aetate magnitudinem animi, traduntur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi Romani futurum declarauit. Quod non longe post accidit. Ex eo tempore

uariz inter Romanos Carthaginensesq; suspiciones oriri cœptæ: Quippe Carthaginenses, quod expulsi è Sicilia fuerant, secreto Romanis insidias machinabantur, Romani uero è contrario consilia eorum intelligentes, non satis Carthaginensibus fidebant. Quibus rebus facile intelligebatur, non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idem tempus Achæi, & Philippus Macedonix rex, cæterisq; eorum socij bellum aduersus Aetolos gerebant, quod sociale appellatur. Nos igitur cum bellum à Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atq; Africa gestum, cæteraq; quæ id bellum secuta sunt cōmemorauerimus, ac deinde secundum ordinē nostræ præparationis uentum sit ad principiū socialis belli, & secundi belli Carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant, atq; ex his temporibus nobis institutū sit nostræ narrationis initium facere, consentaneū est, ut iam ad res in Græcia gestas ueniamus, quo per hunc modum simili uencunq; præparatione facta, cum ad eundem rerum omnium exitum uentum fuerit, institutam à nobis historiam inchoemus. Cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodū cæteri scriptores fecere, utputa Græcorū, siue Persarum, sed omnium simul totius orbis partium, quæ in nostram notitiā uenerunt, res gestas scribere præposuerimus, non absurdum erit, notissimarum gentium, locorumq; totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur quæ in Asia atq; Aegypto gesta sunt, satis erit à nostris inde temporibus referre, quod multi ante nostram ætatē res gestas eorū scripsere, suntq; ferè omnibus in promptu, nec quicq; ex eo tempore immutatū est, qd sit à scriptorum cōmentarijs alienum. Quæ uero Achæi, Macedonesq; gessere, breuiter nobis ab initio repetenda sunt, q; earum rerum, quemadmodum supra memorauimus, incredibilis mutatio fuerit nostris tēporibus: nam cum multi ante hæc tempora laborassent, ut Peloponneses in unam uoluntatem redigerent, neq; id perficere potuissent, q; omnes suo potius cōmodo, quàm libertatī patriæ studerent, tanta hac nostra tempestate immutatio facta est, ut non solum amicitia, societatemq; inter se inierint, sed etiā iisdem legibus usi sint, iisdem ponderibus, iisdem mensuris, iisdem nummis, præterea iisdem principibus, iisdem consultoribus, iisdem iudicibus, ut nulla alia res Peloponneso deesset, quin omnis una ciuitas foret, nisi q; non erant una mcenia habitantiū, cætera omnia uel eadem, uel quam simillima erant. Primum autē quomodo regnare inter Peloponneses cœperit Achæorum nomen, haud absurdum erit ostendere. Nam hanc quī appellationē ab initio sortiti fuere, neq; regione cæteris præstant, neq; urbium multitudine, neq; diuitijs, neq; uirtute: Siquidem Arcades atq; Lacedæmonij multitudine uirorum urbiumq; non parum cæteros antecellunt, uirtute ac rebus gestis nemini Græcorū secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hij quos modo memorauimus, uel cæteri Peloponneses pati æquo animo possunt, se nō solum in rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorū transmutatos? Ac fortuna quidem hoc factum esse stultissimū esset asserere. Causa potius huius rei perquirenda est, sine qua nihil nec eorum quæ ratione fiunt, nec eorū quæ præter rationem agi uidentur, perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio, æqualitas & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur, & quoddam quasi exemplar ueræ reipublicæ: quippe synceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosq; Peloponneses sponte sua æmulos atq; imitatores eius reipublicæ fecit, alios ad id rationibus persuasionebusq; adduxit, nonnullos cum tempore paulatim coëgit, ita tamen ut statim postea animos eorum sedaret: Nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset, sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore, statim ad eam amplitudinē Achæos perduxit, duabus rebus ad id efficacissimis usa, æqualitate

atque clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est, quæ Peloponneses unanimes inter se atque concordēs ad eam felicitatem, in qua modo sunt perduxit. Verum hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrandæ reipublicæ longe ante hæc tempora apud Achæos fuit, quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. Sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tēpore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit, magna rerum publicarum mutatione facta, utpote principibus uniuscuiusque ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca, easque urbes maximis cadibus seditionibusque uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt: quin etiam non multo interiecto tempore omnino instituta illorum imitari, atque eam rempublicam effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimitè rebus primo Omarij Iouis templum publice constituerunt, ubi & conciones fieri, & cum populo agi posset. Præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs duntaxat uti, suamque rempublicam componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incepto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profligatis, Thebanis uero iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciā tumultus, atque incredibilis perturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios atque Thebanos, cum & illi superatos se arbitrarentur, & hi non dum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterque populus communi consilio solos ex omni Græciā Achæos delegere, quibus rerum omnium quæ in ambiguo erant iudicium permitteret, non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quàm fidem atque integritatem populorum, quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat, sed res gestæ nullæ quæ gloriā dignæ forent. Itaque respublica eorum parum augebatur, quod neminem uirtutibus suis dignum principem haberent, semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. At postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere, clarī euestigio atque illustres facti sunt. Perfecerunt Hi quod optimum omnium erat, Peloponnesium inter se concordiam. Cuius autorem ac ducem fuisse nemo ambigit Aratum Sicyonium: Qui uero rem cœptam confirmauit atque perfecit, Philopœmenem Megalopolitanum: Tertium autem, qui eam auxit, amplificauitque, Lycertam, & cæteros eius sequaces. Quæ uero à singulis gesta fuerint, & quemadmodum, quoue tempore, hinc ostendere conabimur, quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus posthac summam referemus, quod ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus uere, quàm aperte copioseque complexus. De cæteris uero paulo diligentior, atque prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationem, & discen-
tibus apertiore historiam futuram arbitramur, si ab hijs temporibus repetemus, in quibus Achæorum populi, qui à principibus Macedoniæ per ciuitates diuisi fuerant, rursus in unum quasi corpus coaluerunt, & ita aucta confestim ea gens fuit ut ad hanc amplitudinem peruenerit, de qua hætenus particulatim diximus, & quæ durat usque in præsentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesima quarta, cum Patrenses, & Dimensorina animis conuenire, tēpore quo Ptolemæus Lagi filius, & Lyfimachus, & Seleucus, & Ptole-
mæus Ceraunus uitā obiere; omnes enim sub hac olympiade diem functi sunt.

Super

Superioribus itaq; temporibus hic erat Achæorū status. Regnari apud eos cœptum tempore quo Tisamenes Horestis filius, post descensum Heraclidarum Lacedæmone expulsus, loca quæ sunt circa Achaïam, occupauit. Ab hoc contine per successionē usq; ad Sygī tempora reges habuere. Postea uero moleste ferre regnum cœperunt, quod filij Sygī iam non legitime, sed per tyrannidem prouinciā gubernarent. Igitur rempublicam à regibus ad populum transtulerunt: & reliquū quidem tempus usq; ad Alexandri, Philippiq; ætatem uarie uarijs temporibus se gesserunt: conati tamen quantū in se fuit rempublicam publice administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat, quæ nostra quoq; ætate extant, præter Olenum & Elicem, quas solidas ante certamen Leucticū terramotus absorbuisset. Hæ sunt Patræ, Dymæ, Phare, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carynia. Post Alexandri uero ætatē, & ante eam olympiadem, de qua modo locuti sumus, tanta inter eos maxime propter reges Macedoniæ dissensio orta est, ut diuisa inter se ciuitates id demū conducere sibi arbitrentur, si arma aduersus se inuicē hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit, alias Achaïæ ciuitates præsidium Demetrii, Cassandriq; & non longe post Antigoni intra urbem recipere, plerasque à tyrannis qui tunc in Græcia complures erant occupari. Centesima uero & uigesima quarta olympiade, quemadmodū supra memorauimus, rursus conuenire inter se hī populi cœperunt, tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiā transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, & Tritenses, & Pharenenses. Postmodum uix elapso quinquennio Egirense eiectione extra urbem præsidio illis adhaeserunt, quos Burijs interfecto tyranno, ac non longe post Ceraunij secuti. Quippe Iseas Cerauniorum ea tempestate tyrannus cum eiectione Egiræ præsidium, interfectumq; à Burijs tyrannum, se uero bello undique circumuentum intelligeret, deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorū reliquit. Sed quamobrem hæc tam alte à nobis repetita sunt? Primo ut palam omnibus fiat, quo pacto, quibus uel temporibus, qui primū Achæorum rursus hanc rempublicam, quam florere hac tempestate cernimus, instituerit: deinde ut non solum historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum, cognitis ipsorum institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ reipublicæ mos, una ratio fuit, per quam seruata continue erga suos omnes æquabilitate, & hīs qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur, frequenter bello profligatis, tandem opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab hīs secutis postea temporibus in ea prouincia gesta, ad Achæos referenda sunt: qui cum multis maximisq; in rebus socij Romanorum fuissent, nunquam sibi quicquam ex rebus gestis adscribere, ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem atque concordiam intenti. Verum hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinque igitur & uiginti annos cum hīs pariter rempublicam administrarunt à principio hæc, quas modo memorauimus ciuitates, Quæstorem unum, & duos duces uicissim creantes, postea rursus unum duntaxat ducem decernere statuerunt, cui summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Geryneus, post quem perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sicyonius, cum esset annorum uiginti. Hic statim singulari uirtute ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit, & reipublicæ Achæorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat adiunxit. Nec longe post cum octo annis imperasset, dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quā tunc Antigonus tenebat, capere posset animum intendere cœpit: qua mox potitus, perterritis omnibus qui Peloponnesum colebāt,

Corinthiis uero tyrannide liberatis, eam quoque urbem Achæis addidit: idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Hæc gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum, quo Carthaginenses omni Sicilia excedere, ac tributum populo Romano pendere sunt coacti. Aratus huiuscemodii rebus intra breue tempus strenue peractis, reliquum ætatis in administratione reipublicæ consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unum finem dirigens, ut Macedones Peloponneso eijceret, tyrannides infringeret, communemque ac patriam libertatem unicuique conseruaret. Itaque quamdiu Antigonus uixit, facile & conatus, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum resistit, utrisque alioquin eodem temeritatis atque audaciæ prolapsis, ut foedus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achæiæ facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaque inter Achæos atque Aetolos societas, cum bello à Demetrio infestarentur, dissensiones atque discordiæ paulisper sedatae, communisque & mutua quædam amicitia inter eos orta est: Postquam uero Demetrius qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit, tempore quo primū Romani Illyrium transfretarunt, incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes tyranni qui in Peloponneso regnabant in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrii mortem, quo duce atque imperatore uti consueuerant, tum quod Aratum cernebant totis uiribus adniti, ut tyrannides deponerentur, & hijs quidem qui sese sponte imperio abdicarent, summos honores, præmiaque proponere: hijs uero qui in pertinacia permanerent, metum, terroremque iniicere, denique uniuersos hortari, ut tyrannides dimitterent, patrias in libertatem uendicarent, & in rempublicam Achæorum conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat, confestim deposita tyrannide reipublicæ Achæorum adscribi uoluit, Aristomachus quoque Argiuorum tyrannus, & Xenon Hermioniorum, & Cleominus Phliasiorum, depositis tyrannidibus in eandem rempublicam confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirum in modum adoleuisset, Aetoli ob innatam eis cupiditatem Achæis inuidentes, sperantesque se ciuitates quæ unâ coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant, Acarnanum ciuitates cum Alexandro, Achæorum uero cum Antigono se diuifuros pollicentur. Ita simili spe in sententiam trahunt Antigonom, qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij Tutor, & Cleomenem regem Lacedæmoniorum: nam cum Antigoni ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob amissam Corinthi arcem Achæis maxime infestum, facile sibi persuadebant, si Lacedæmonios quoque eo bello adiutores haberent, se haud dubie eam gentem armis undique circumuentam oppressuros: quod proculdubio euenisset, nisi quod illi minime considerauerant, Aratum singulari uirtute ac magnitudine animi uirum propugnatorum habuissent. Totis itaque uiribus iniquissimum bellum aggressi, non solum quod sperabant, perficere nequiuissent, sed è contrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat, & omnem illorum gentem robustiorem, audacioremque fecere, duce callide omnia ac diligenter prouidente, quemadmodum ex sequentibus liquerit. Nam cum uir prouidus animaduertisset, pudere Aetolos palam Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello demetriaco beneficia, proptereaque Lacedæmonios, ut id ipsi facitarent hortari, tanta deinde inuidia ob res Achæorum secundas premi, ut Cleomeni qui Tegeam, Mantiniam, Orchomenumque, amplissimas Aetoliæ ciuitates sibi per fraudem sustulerat, non solum irati non fuissent, sed eas regi latissime confirmassent: præterea nulla ab Achæis iniuria laceratos, duntaxat immani cupiditate regnandi omnem bello occasionem queritare, patique in præsentia haud inuitos ut foedus sibi à rege uiolaret, auferrenturque per fraudem

fraudem amplissimæ ciuitates, eo tantum fine, ut auctæ per eum modum Cleomenis uires facilius Achæorum rempublicam labefactare possent: cum inquam hæc omnia Aratus, ceteriq; Achæorum duces animaduerneret, statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendum, sed conatui Lacedæmoniorū totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se duces decreuere. Interiectis uero temporibus cum animaduernerent Cleomenē oppidum quoddam, quod postea Atheniense appellatum, in regione Megalopolitarū intrepide ædificantem, & iam sese apertum atq; acerrimū Achæorum hostem indicantem, congregato concilio decernunt bellum aduersus Lacedæmonios non iam ex abdito, sed palam esse suscipiendum. Bellum igitur quod cleomenicum appellatur, per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primū per seipsos sine cuiusquā subsidio resistere Lacedæmonijs coeperunt, simul quod gloriosius nomini eorū futurum arbitrabantur, per seipsos quā per alios, ciuitates patriamq; tutari, simul quod seruare cum Ptolemæo amicitiam totis uiribus adnitebantur, uerit̃ ne forte is ægreferret, si ab alijs potius quā à se præsidia quarirarent. Iam uero procedente bello cum Cleomenes pessundata republica legitimū imperium in tyrannidem uertisset, & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur, Aratus quod futurum erat longe prospiciens, quippe quem minime latebat consilium atq; audacia Aetolorum, sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerneret Antigoniū industria atq; experientia rerum, præterea etiam fide præter ceteros præstantem, & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem, uel amicum habere, sed ex eorum cōmodo amicitias, inimicitiasq; metiri, conuertere se ad eum regem decreuit, omnemq; belli euentum illi ante oculos ponere, postremo unā belli societate inire. Verum id palam facere complures causæ prohibebant. Quippe ea re intellecta Cleomenes atq; Aetoli diligentius se paraturi ad bellum uidebātur, & Achæi nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostem confugere existimarēt, magna ex parte bellum deserturi: quamobrem ne quid huiusmodi accideret, non modo nemini consilium aperiebat, sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturq;, quæ contrariū eius rei quam moliebatur ostenderet. Cum itaq; Megalopolitanos cerneret ob uicinītatē, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter ceteros quammaxime affligi, neque ullum ab Achæis qui eodem bello premebantur, expectare præsidium, fœdere præterea atque amicitia cum Macedonibus coniunctos esse, quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia, non dubitabat eos quamprimum infestari à Cleomene cœpissent, Antigoni atque Macedonum præsidium imploratuos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani & Cercidæ Megalopolitanis aperit: hij ei paterni hospites erant, ac præter ceteros ad cōponendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaque Macedonas hortatur, legatos ad Achæos mittant, rogentq; ut secum unā præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt, & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonom proficiscantur iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant referunt, & ex hijs quidem quæ ad patriam eorum spectabant, duntaxat necessaria breuiter, summamq; exponunt: de uniuersa uero re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq; conatus quid possint, quod tendant, ante oculos ponunt: esse id bellum in præsentia quidem Achæis periculosum, sed posthæc si illi uoti compotes fuerint, ipsi Antigono longe pernitiosius futurum. Neminem quippe dubitare, Achæos uno tempore amborū uiribus oppressos, facile pessundatū iri: at Cleomenem, Aetolosq; si ea uictoria

potit̃

potiti fuerint, haudquaquā in hijs finibus permanfuros, longe minus dubium esse: quippe Aetolorum cupiditatem credendum non solum non Peloponnesium, sed ne totius quidem Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uero ambitionem, tametsi in præsentia Peloponnesi tantummodo principatum appetere uideatur, tamen si uoti compos fuerit, non prius ab incepto destitutam, quā omnem Macedoniam subiugauerit. Hijs atq; alijs huiuscemodi rationibus regem admonent, ut futura diligenter prospiciat, consideretq; quid rebus suis magis conducere uideatur, uel una cum Achæis atq; Bœotijs bellū in Peloponneso pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere, uel derelicta maxima gente, non longe post aduersus Aetolos, Bœotios, atq; Lacedæmonios in Thesalia pro principatu Macedoniæ certare. Quod si Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur, in amicitia, quemadmodum in præsentia faciebant, persistere simularent, Achæos per seiplos satis superq; esse ad Cleomenis iniurias propulsandas. Itaque si fortuna secundis rebus secum ageret, nihil opus esse aliorum subsidio: sin uero rebus suis iniqua, Aetolos potius respiceret: regem, ut sibi adesset, obtestabantur, neq; opportunū tempus prætermitteret, Peloponneses antequam ad internitionem delerentur conseruaret. De fide ac præmijs nullam in præsentia curam habendam dicebant: inuenturum esse Aratum in summa rerum necessitate modum, quo utriq; rei satisfaceret: hunc ipsum tempus, quo opus præsidio foret, regi indicaturū. Antigonus auditis quæ relata per legatos fuere, Arati prudentiam summopere cōmendauit, seq; ad omnem rei euentum paratum respondit: dedit præterea ad Megalopolitanos literas quibus significauit, præsto fore à se subsidium, dummodo id uolentibus Achæis fieret. Hijs peractis, Nicophanes & Cercidas domum reuertuntur, redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinem regis ostendunt. Megalopolitani hijs rebus latitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos, rogantes ut fœdus cum Antigono ineant, ac totius rei summam fidei illius credant. Aratus intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio regis erga Achæos, seq; ipsum cognito, incredibilem cepit animo uoluptatem, simul quod haud frustratum se spe sua esse intelligebat, simul quod Antigonus præter spem Aetolorum haud aspernari amicitiam suam uidebatur. Stabat tamen in sententia à nemine petendi subsidium, nisi summa rerum necessitudine cogeretur: quod si accideret, nequaquā id per se solum, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne si forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremū aliquid noui contra rempublicam Achæorū tentaret, causam cuius rei sibi ascriberent, quod regem sibi ob captam Corinthi arcem infensum admittendum intra patriæ limites per imprudentiam censuisset. Cum igitur legati Megalopolitanorū ad consilium uenissent, & recitatis primo literis regis benignitatē atq; amicitia ostendissent, ac postremo Achæos hortati forent ad res cum Antigono componendas, atq; ad id prompta esse omnis multitudo uideretur, procedens in medium Aratus regis benignitatem facile amplexus est: dehinc multitudinis studium summis laudibus extulit. Verum pluribus eos hortatus est, ut per seiplos seruare ciuitates & patriam conarentur. Si id fieret, nihil neq; præclarius, neque utilius fore. Quod si rebus suis omnino fortuna aduersaretur, omnia prius experienda, & postquā nullam amplius intelligerent spem sibi relictam esse, tunc demum ad amicorum præsidia confugiendum. Id consilium facile multitudo omnis probauit: decretumq; à concilio fuit, ne quid in præsentia noui tentaretur, sed per se ipsos Achæi præfens bellum administrarēt. Cum uero interea Ptolemaus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellum suppeditare cœpisset, cupiēs eum per hunc

hunc modum Antigono infestum facere, quod Lacedæmoniorū potius, quā Achæorum uiribus Macedoniæ regnū consequi posse sperabat: Achæi autem primo iuxta Lyceum ex improviso Cleomeni obuiam facti cæsi, ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea nō longe ab urbe Megalopoli, cum ex composito ad manus uenissent, ingentem iacturam passi, tertio prope Dymeam, in loco quod Hecatombeum appellatur, adeo fusi, dissipatīq; ut penē in extremū periculum incidissent, tunc demum tot malis circumuentus Aratus, moram omnem amputandam censuit, subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat petendum. Filium itaq; legatum ad regem mittit, ea confirmatū quæ de subsidio inter se conuenerant. Verum anceps consilij, ac non parum sollicitus erat, quod neq; Antigonus cum præsidio uenturum sperabat, nisi arcem Corinthi, quam Acrocorinthium uocant, & ipsam Corinthiorū urbem fidei gratia accepisset, neq; intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eam urbem Macedonibus tradere. Quamobrem dilatum consilium fuit, ut de modo dandæ fidei consideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter à se gestis elatus, intrepide per omnem prouinciā discurrere, ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi adsciscere. Cum uero per hunc modum Caphyas Pellenem, Pheneum, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurum, Hermionem, Tryzenem, & ad extremū Corinthum cepisset, castra non longe ab urbe Sicyoniorū posuit, pariterq; Achæos ab ea, quā supra diximus, sollicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simul atque nunciatum est, eiectum à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorum, missosq; ad Cleomenem legatos qui urbem ei traderent, optimam ad eam rem occasionem nactus arcem quæ ab Achæis tenebatur Antigono restituit, quæ res & offensam, quam apud regem contraxerat purgauit, & fidem ac munimentū quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli regi breuiter. Cleomenes, postq; conuenisse cum Antigono Achæos intellexit, arcemq; illi sponte tradidisse, confestim soluta obsidione castra non longe ab Isthmo traduxit: atque eum locum, qui mediū est inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocāt, uallo ac fossa diligentissime munīuit, ut qui iam animo spem conceperat, totius se Peloponneso imperio potiturum. Antigonus iam pridem ad bellum paratus opportunitatem temporis præstolabatur. Cum uero ex hijs quæ acciderant, appropinquare profectionem Cleomenis in Thessaliā, sicuti ab Arato didicerat coniectaretur, missis ad Achæos de omni re nuncijs, ipse cum exercitu uersus Isthmum per Eubœam iter facit. Nam Aetoli aduentum ipsius ægre ferentes ei nunciarunt, ne intra Thermopylarum angustias exercitum duceret: quod si faceret, armatos inter se eius impedituros. Igitur Antigonus atque Cleomenes aduersus se inuicem castra posuere, ille animo ingrediendi Peloponnesum, hic studio arcendi eum à finibus suis. Achæi etsi maximam in uniuersum iacturam passi erant, haud tamen prorsus cecidere animis, sed quamprimum rebellasse contra Cleomenem Aristotelem Argiuum senserunt, in eius auxilium profecti Timoxeno duce, Argos cepere. Quæ res non mediocrem momentum attulit uiribus Achæorum. Siquidem & Cleomenis impetus ob eam rem non parum repressus, & animi militum prostrati fuere, ut res ipsæ facile ostenderunt: nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atque audacia militum longe præstaret Cleomenis exercitus, tanta repente facta est immutatio rerum, capta Argiuorū ciuitate, ut Cleomenes dimissis hijs omnibus fugæ similem profectionem fecerit, ueritus ne ab hostibus undiq; circumueniretur. Profectus autem est Argos: ubi facto in urbem impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortissime resistentibus, illinc Argiuis ob poenitentiam commissi erroris acerrime propugnantibus, ea quoq; spe frustratus,

K facto per

facto per Mantiniam itinere, copias Spartam traduxit, Antigonus Peloponnesum ingressus, Acrocorinthum capit. Hinc citato gradu Argos contendit: Argiuos pluribus uerbis laudat, res ciuitatis componit: dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis à Cleomene extructis extrahit præsidia, eaq; per Egyptanā regionē profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egium, ubi Achæorum concilium erat, se transtulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur, futurorū etiā haud paucis admonet: postremo omnium sociorū dux creatus, exercitū per hyemem in agro Corinthiorū detinet. Ineunte autem uere copias educit: coniunguntur unā Achæi. Itaq; triduo, Tegeam profectus obsidere urbem aggreditur. Tegetani conspicati Macedones, fossis, cuniculis, atq; omnifariam machinis ad expugnationē urbis intentos, desperata prorsus salute sese hostibus dedunt. Antigonus compositis in urbe rebus, confestim Laconicē traducit exercitum. Ita Cleomeni qui se intra fines suos continebat appropinquans, exiguis interdum certaminibus manus cum hoste conferit. Interea per exploratores nunciatur, milites ab Orchomeno in subsidium Cleomenis uenisse. Quamobrem conuerso itinere Orchomenū contendit, urbemq; nullo negotio capit. Post hæc Mantiniam ciuitatem obsidet, qua mox potitus uersus Heream, & Thelphusam legiones ducit: & eas quoq; urbes per deditionē sine interuallo accipit. Post hæc huiusmodi sunt tempestates inscutæ, uti opus necessariō intermitteretur. Itaq; Macedones domi in hibernis relinquit, ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium, ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes cum animaduerneret Antigoni relictis domi copijs Egij moram trahere, distantem Megalopoli amplius trium dierū spatio, eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuā esse, multis præsertim pauloante in hijs prælijs, quæ iuxta Lyceum & Laodiceam facta memorauimus, inter certandum interfectis: præterea eo tempore propter præsentiam Antigoni negligentius obseruari, facile est adductus in spem urbis capiundæ. Eō itaq; repente profectus, comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extorresq; Megalopoli uitam trahebant, ab hijs noctu intra moenia admittitur. Facta uero luce parū absuit quin cum omni exercitu periclitaretur, Megalopolitanis fortissime resistentibus: ueruntamen ad extremū & multitudine militū, & quia opportunissima quæq; loca præoccupauerat, uoti compos fuit. Urbem captam spoliatamq; funditus euerit, ut nulla in posterum spes ipsius denuo ædificandæ relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse, ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stymphalijs, cæterisq; propinquis populis ostenderet, nihil proditoribus, aut hijs qui res nouas molirentur tutum esse: nam Clitoriorū uirtutem ac gloriā unius hominis peruersitas foedauerat. Is fuit Thearces, quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt, dicentes eum aduenæ cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Cæterum cum non desint, qui inter huius historiæ scriptores Philarchum cæteris omnibus præponant, cum tamen plerunq; contraria Arato & dicat, & sentiat, utile, immo potius necessariū iudicauimus nobis præsertim qui sumus Aratum secuti, hanc partem nequaquæ præterire silentio, ut facilius discerni à mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiā, prout libido animi tulit locutus est, quæ refutare in præsentia superuacuum duximus, rati ea duntaxat penes hunc autorem discutienda nobis esse, quæ hijs temporibus quopios meminimus, id est in bello Cleomenico, gesta fuerūt: hæc sanè satis superq; erunt ad reliquos eius auctoris errores intelligendos. Principio cum niteretur ostendere Antigoni, & Macedonū, præterea etiam Arati atq; Achæorū crudelitatem, Mantinienses inquit, cum primum in eorum potestatem uenere, omnia sæua, crudeliaq; ab hostibus passos, antiquissimam

antiquissimam, nobilissimamq; Arcadiæ ciuitatem in tot ærumnas, tot calamitates incidisse, ut uniuersam Græciam ad lachrymas mouerit. Post hæc dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad cōmiserationem studet, refert mulierum mutuos amplexus, crines passos, nudatas papillas, uirorū & fœminarum gemitus, atq; ululatus, paruos liberos, & confectos ætate parentes circum se trahentium. Hoc uero homo in malis ambitiosus passim per uniuersam historiam facit, ubiq; uulnera, gemitus, cruorem ante oculos ponens, ut nihil in operibus eius legi contingat non muliebri atq; effœminatū. Atqui scriptorem rerum gestarū decet, non mouere hominū affectus, neq; orationem ad id aptam perquirere, neq; calamitates mortalium insectari, quod tragoediarum scriptores faciunt, sed dicta, factaq; hominū uere referre, etiam si mediocria fuerint: neq; enim est idem historix atq; tragoediæ finis, sed planè contrarius: Quippe in hac elaborandum, ut uerisimili oratione audientium animos in spem, metum, sollicitudinem, uoluptatem, aut alium huiuscemodī affectum trahamus: Illic autem totis uiribus adnitendum, ut studiosis nostrorū operum dicta factaq; hominum uere referamus: Quamobrem illic uerisimilibus rebus opus est, ut spectatores facilius decipiantur: hic ueris, quia in utilitatem legentium scribuntur. Adde quod idem autor plerunq; inter scribendum nullam neq; causam, neq; rationē earum rerum adducit, sine quibus neq; ad misericordiam, neq; ad indignationē mouere quempiam iuste possumus in rebus mortalibus: nam quis est, qui non indignum putet hominem liberum loro cædi? tamen si quis ob patratum à se delictum quid passus fuerit, iure eum id passum fatemur: porro si castigandi, emendandiq; gratia quispiam hominem liberum uerberarit, nōne honore, ac gratia dignus ab hominibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas est, idq; puniatur acerrime: at si quis furem, aut adulterum interfecerit, nōne insons est? Quod si proditorem patriæ, aut tyrannum quispiam obtruncarit, nōne ab omnibus laudabitur? cōmendabitur? extolletur? Ita in omni re finis, & intentio hominis spectari debet. Mantinienses igitur primo relicta republica Achæorum, Aetolis se patriamq; sponte tradiderūt, nec longe post Cleomeni. Inter hæc dum sub republica Lacedæmoniorum uiuerent, anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto, iterum ab Achæis duce Arato capti fuere: quo tempore tantum abfuit, ut ob contractam offensam mali quippiam paterentur, ut incredibile omnibus apparuerit, quàm facile, quàmq; celeriter uterq; populus in unam denuo rempublicam coaluerit: quippe Aratus, simulatq; potitus est urbe, mandauit suis, nequid alienum tangerent, postea uocatos ad se ciues hortatus est, ut bono animo essent, suisq; rebus fruerentur: futuros enim saluos quandiu sub republica Achæorum manerent. Mantinienses qui omni prorsus spe destituti uidebantur, Arati uerbis summopere recreati, euestigio sententiam mutant, & quorum modo perniciosissimi hostes erant, in proprias domos admittunt, cum hijs res, fortunasq; suas cōmunicant, nihil deniq; pratermittunt, quod ad ineundam firmissimam amicitiam pertinere uideatur: Neq; id iniuria: nescio enim an aliqui unquam uel in manus mitiorum hostium uenerint, uel in maiores fortunæ casus lapsi cum minori detrimento surrexerint: quod Arati atq; Achæorum humanitas fecit. Post hæc cum & futuras inter se seditiones, & Aetolorum, ac Lacedæmoniorum machinas longe prospicerent, mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorū tradant, ac subsidium postulent. Achæi sine mora trecentos uiros ex suis forte deligunt, hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorū, relicta patria, fortunisque suis omnibus, Mantiniæ moram trahebant, & libertatem, ac salutem urbis tutabantur: mercenarios præterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto

tempore seditio inter Mantinienses oritur: quamobrem aduocatis confestim Lacedæmonijs, urbē eis tradunt. & ne quid sceleri desit, Achæos omnes obtruncant: Quo nescio an perniciosius aliquod facinus memorari possit: nam si recedere omnino à fœdere atq; amicitia Achæorum statuerant, fuerat saltem præsidium incolume in patriam remittendum. Quippe hæc consuetudo etiā cum hostibus iure gentium seruari solet. Sed hij ut facilius facerent fidem sui erga Cleomenem & Lacedæmonios animi, eò immanitatis ac uecordiæ processere, ut uiolato iure gentium ne amicis quidem parcerent. Quod igitur tantopere in eos sauerint, qui etiā pauloante urbe eorū per uim potiti omnes ueluti insonites dimiserāt, & in præsentia patriam ac libertatem eorū tutabantur, qua poena, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudiciū par tanto sceleri excogitari poterit: an ut unā cum liberis atq; uxoribus uenum eant: at hoc iure belli etiā de hijs qui nihil saxum, nihil crudele cōmiserunt, fieri licet. Non igitur maiori poena, & grauiori exemplo digni putabuntur? Quo circa si ea tantum passi fuere, quæ scribit Philarchus, non solum non credendum, Græcos ob eam rem miseratione affectos esse, sed potius laudasse iudiciū Achæorū, quod tantam, tamq; inauditam crudelitatem censuissent acerrime puniendam. Quamobrem cum nihil aliud fuerint ea tempestate Mantinienses passi, quā quod spoliati fortunis suis, & uenundati ab hostibus fuere, quis non uideat hunc historiarū scriptorem non modo fuisse mendacem, uerumetiam incredibilia dictu scripsisse: & ut ignorantiæ cumulus accederet, ne id quidem animaduertisse, quod Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos nihil tale moliti sunt. Atqui si eius rei causa crudelitas Achæorū fuisset, profecto Tegeata quoq; eandem crudelitatem forent experti. Sed cū hæc diuersitas duntaxat aduersus Mantinienses fuerit, manifestū, ipsam quoq; causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rursus hic ipse autor Aristomachum Argiūum refert clarissima familia ortum Argiuorū tyrannū fuisse, antiquam à tyrannis originem ducentem: hunc ab Antigono, atq; Achæis captum, ac Cenchream adductum iniustissimam atq; iniquissimā omnium mortaliū necem tulisse: Facit præterea eum, ubiq; sui similis, per noctem uoces quasdam in uinculis emittentem, quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos, partim ut rem certius intelligerent, nonnullos etiā grauitur indignatos ad eum locum cursitasse, & alia quædam muliebria atq; effœminata, quæ in præsentiarū omittimus, contenti hijs quæ hactenus cōmemorata à nobis fuere. Ego uero Aristomachū arbitror, etiam si nihil aliud aduersus Achæos deliquisset, præterquā quod pessundata republica libertatem patriæ in tyrannidem conuerterat, quamlibet magno cruciatu dignum extitisse: quanquam præclarus autor cupiens illius gloriam extollere, & cōmemoratione malorū quæ pertulerat mendicare ab audientibus misericordiam, non solum tyrannum fuisse scribit, uerumetiam è tyrannis genitū: quo quid grauius, aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quasi seminarium in se continet crudelitatis, & omnes hominum iniurias, sceleraq; complectitur. Atqui Aristomachus, etiā si grauissimos cruciatus passus fuisset, ut Philarchus tradit, non tamen dignas uel unius dici poenas lussit. In quo cum Aratus Argos cum Achæorū manu per insidias ingressus uindicare in libertatē Argiuos niteretur, tandem nemine ob metum tyranni se mouente, exire urbe coactus est. Quāobrem Aristomachus occasione sumpta, quod conscij aduentus Achæorū fuissent, octuaginta ciues trucidari in conspectu necessariorū iussit: fœdum prorsus, miserandumq; spectaculū. Sed longū esset ipsius per omnē uitam crudelitatem referre: quippe hanc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis, ac cruciatibus affectus fuit, haud est indignū censendū: siquidem longe indignius fuisset, sceleraussum

ratissimū hominē post tot uirorū cades, tot rapinas uelutī insontem impunitū mori. Neq; Antigonī, atq; Aratī scūitix adscribendum est, q; tyrannū, quo bello potitū legitime fuerant, interfici in uinculis iusserūt, quem etiā tempore pacis capere, & iūmis afficere cruciatibus optimū simul atq; honorificū fuisset. Quod uero prater hęc Achæos & prodiderit, quibus supplicijs dignus iudicabitur. Deposuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrii mortem omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achæi eum non modo saluum fecere, uerum etiā ita humaniter ac benigne susceperunt, ut & iniurias omnes, quibus usus in tyrannide fuerat, ei dimiserint, & in suam remp. acceptum maximis honoribus affecerint, ac demū ducem Achæorum creauerint. At homo omnī sceleratissimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, statim cogitare cœpit, quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset: nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achæorū tempore maxime necessario ad hostes defecit: quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis per noctem in uinculis interficidignū erat, quem admodū Philarchus scribit, sed per omnē Peloponnesum circumductū post multa maximāq; supplicia tandem crudelissimē trucidari. Veruntamen homo omni genere sceleris præditus, nihil grauius pertulit, quā q; in uinculis strangulatus est. Adde, q; idem autor Mantinien-
sum calamitates pluribus uerbis prosequitur, quasi decere scriptorem historiæ putet, duntaxat res crudeles, atq; iniustas legentibus exponere. De Megalopolitanorū uero uirtute ac magnitudine animi, qua per id tempus usi fuere, nullā prorsus mentionē facit, perinde ac si magis propriū historiæ foret, scelera atque flagitiā hominū, quā quæ iuste honesteq; facta sunt cōmemorare, præclari uiri minus laudis ex rebus egregie gestis assequi, quā ex scūitix ac crudelitate uiderentur. Præterea quo pacto Cleomenes ciuitatē ceperit, integrā seruauerit, tabellarios Messenē ad Megalopolitanos cū literis miserit, ut in incolumē patriam reuerterentur, sibiq; adessent hortatus fuerit, quo deinde modo Megalopolitani literas dum legerentur absolui non permiserint, & uix à tabellarijs manus abstinerint, ceteraq; huiusmodi leuia atq; humilia consecatur. Quod uero sequebatur, quodq; maxime propriū erat historiæ prætermittit, laudē uidelicet atq; memoriā rerum egregie gestarū. At qd ei erat impedimento: nam si eos qui solūmodo uerbis ac uoluntate bellū pro socijs sustinent, bonos uiros putamus: qui uero populationē patriæ, incendia, obsidiones patiuntur, non solum laudamus, atque admiramur, uerum etiā gratijs muneribusq; prosequimur: quibus laudibus Megalopolitanos efferemus: quibus studijs complectemur: nōne maximis atq; amplissimis? Hi primo prouinciā Cleomeni reliquerunt, deinde omnino se patriā abdicarunt, ne ab Achæorū societate recederēt. Postremo cum prater spem atq; opiniōnē omniū reuertī incolumes in patriā possent, maluerūt uitā in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus deniq; rebus necessarijs, quā aliquid uiolata socijs fidei signū præ se ferre. Quo qd maius, aut præclariū factū est unq; uel in posterū fieri. Cui igit rei magis attentos reddere auditores scriptorē historiæ oportebat: aut qbus exēplis melius poterat hortari homines ad fidē seruandā: resq; egregie gestas imitandas? At Philarchus nullā huiusmodi rerū mentionē fecit, cæcus, ut mihi quidē uidet, ubi pulcherrimæ res occurrūt, & inter ceteras maxime memoratu dignæ. Addit nō longe post, cepisse Lacedæmonios Megalopoli prædā sex milliū talentorū: ex quibus duo millia Cleomeni ex cōsuetudine dedisse. Vbi quis non statim admiret inscitā atq; ignorantā hominis de diuitijs & potētia Græcorū, quæ maxime nota esse historico debet. Equidē ita affirmo, nō ijs tēpibus, qbus & à regibus Macedonibus oppressæ, & uarijs inter se bellis exhaustæ erant Peloponnesiū uires,

sed ea tempestate, qua iunctæ unâ cunctæ ciuitates secunda fortuna potiri uidebantur, haud tantum pecuniarum ex omni Peloponneso colligi potuisse: Nam quis ignorat, Athenienses quo tempore cum Thebanis bellum aduersus Lacedæmonios gessere, ut exercitum decem millium hominum, & classem triremium centum pararent, facto censu non solum ærarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem denique prouinciâ exhaustisse: & uix tandem congregare potuisse sex millia talentorum, ducenis quinquaginta exceptis. Ex quo haud absurdum uideri debet quod modo de Peloponneso affirmauimus. At ijs temporibus in urbe Megalopoli nemo sit qui audeat dicere amplius quam trecentorum talentorum prædam potuisse capi, præsertim cum clare apud omnes constet, homines tam liberos quam seruos Messenem confugisse. Maximum uero huius rei argumentum est, quod cum per id tempus Mantinienses, qui neque uiribus, neque fortunis inferiores Arcadibus erant, ut hic ipse autor testatur, cincti undique obsidione ita in manus hostium uenissent, ut neque fugere quispiam, neque surripere quicquam potuisset: ad extremum tamen præda omnis etiam cum corporibus non amplius trecentis talentis æstimata ab omnibus fuit. Caterum quod mox subiungit, quis non magnopere admiretur? Venisse inquit decimo ante id prælium die a Ptolemæo oratorem, qui Cleomeni nuntiaret, negare Ptolemæum se ad belli impensas suppeditare aliquid uelle: proinde eum hortari, ut pacem cum Antigono faceret. Qua re audita Cleomenem statuisse, de omni simul re confestim decernere, antequam id ad aures militum ueniret, ne forte indignarentur, nullam sibi amplius spem stipendij relictam intelligentes. At si nuper sex millia talentorum Megalopoli lucrifecerat, quid erat Ptolemæi præsidium necessarium? cui trecenta solummodo talenta satis superque fuissent ad uires Antigoni confringendas? Simul igitur asserere Cleomenem omnem spem stipendij in Ptolemæo collocatam habere, simul tantum pecuniarum Megalopoli nactum affirmare, nonne summa inscitia est? Longa mihi suppeditaret oratio, si cætera uitia, quibus egregius scriptor & hic, & ubique scatet, persequi uellem. Sed hæc in præsentia satis esse existimaui. Post Megalopolis captiuitatem Antigono in ciuitatem Argiuorum in hybernis commorante, Cleomenes cum primū per anni tempus licuit, copias cogere coepit: hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Argiuorum regionem educit. Fuere plerique, qui eum ob hanc rem uelut audacem nimis, ac temerarium reprehenderunt, propter situs locorum asperos, ac natura munitissimos. Alij id melius considerantes, sapienter eum fecisse existimauerunt: Nam cum animaduerneretur Antigoni uictoriam in manibus, ut qui longe multitudine militum præstaret, dimisso domi exercitu paruum admodum mercenariorum manum secum habere, huiusmodi quædam cogitare coepit, facile sibi fore prouinciâ sine discrimine ingredi. Quod si per eam ferro ignique uastata usque ad moenia urbis pergeret, necessario Argiuos Antigoni, quod talia per desidia pateretur increpaturos: Qui si murmure multitudinis commotus aduersus hostem exire cogeretur, quidni esse sibi uictoriam in manibus? ut qui longe multitudine militum præstaret? Sin uero fretus ratione in urbe permaneret, factis per omnem agrum incursionibus, ac non paruo terrore hostibus relicto, suorum uero animis confirmatis, tuto ad proprias sedes reuersurum. Quæ res ita planè ut cogitauerat euenit: Nam cum passim uastari prouinciâ multitudo cerneret, Antigoni reprehendere: ille nihilominus prudentissimi ducis officio fungi, sese intra urbem continere, Cleomenes per omnem regionem intrepide discurrere: ita tandem rebus ex sententia gestis, deuastata prouincia, perterritis Argiuis, suis uero ad futura bella audacioribus factis, securus domum reuersus est. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuersi ex hybernis forent

forent, Antigonus cum exercitu Laconicen proficiscitur, Macedonum intra phalangem habēs circiter decem millia, sagittariorum ad tria millia, equites trecentos, præterea ferentarios mille, Gallos totidem, mercenariorū tria millia peditum, equites trecentos: Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonum armatos, quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex socijs uero Boiorū duo millia peditum, equites ducentos: Epyrotarum mille pedites, equites quinquaginta: Acarnanū totidem: præter hos etiam mille & sexcentos Illyrios, quibus præerat Demetrius Pharensis: ita ut omnis summa copiarum esset octo & uiginti millia peditum, equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hostium per exploratores cognito, omnes aditus qui in prouinciam patebant, militibus, fossis, ac sectis arboribus diligenter muniuit: ipse aditum, quem Sellasiam uocant, cum exercitu occupauit, ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos. Erant eius copiae circiter uiginti millia hominum. Duo colles huic loco imminebant, quorum alterum Euam incolae uocant, Olympum alterum. Via inter hos media est, quæ per ripam profluentis fluminis ducit Spartam. Cleomenes igitur occupatis collibus, ualloq; & fossa diligentissime munitis, in Eua gregarium militem ac socios posuit: ijs ducem reliquit germanum suum Euclidē, ipse cum Lacedæmonijs & mercenarijs in Olympo constitit: equites autem in planitie supra utranq; fluminis ripam cum parte mercenariorū collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus, uno tempore & difficilem locorum sitū, & miram Cleomenis in disponendo exercitu industriam conspiciens: quippe qui nullum optimi ducis officium prætermiserat, abstinendum sibi prælio in præsens tempus existimauit. Itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam castra posuit. Vbi paucis quibusdam diebus commoratus, loca omnia atq; exercitum hostium lustrabatur, postea lacessere ad prælium hostes tentauit. Sed cum nullum prorsus uacuum custodia locum offenderet: siquidē Cleomenis prouidentia omnia diligentissime construxerat, ab incepto destitit. Veruntamen ad extremum communi consensu prælio inimicitias dirimere statuerunt: ita prorsus uno tēpore duos duces, uirtute, consilio, ac sapientia pares, fortuna cōiunxerat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos diximus, Macedones scutatos opponit: itē Illyrios, cohortesq; in plures partes diuisas alternatim disponit: His Alexandrum Ameti filium, & Demetrium Pharensē duces præfecit: Post hos Acarnanes & Cretenses collocat: Postremo duo millia Achæorum subsidij gratia subsequi iubet: Equites nō longe à ripa fluminis aduersum hostium equitatum constituit, Alexandro duce cum duobus millibus peditum illis relicto: ipse cum mercenariorū ac Macedonū manu contra Olympum constitutus, inire cum Cleomene prælium decreuit. Deductis igitur in aciem mercenarijs, Macedonum phalangem statim subsequi iussit: quippe locorum angustiae ne secus fieret impediēbant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis, quum primum ostensum ex locis quæ circa Olympum erant lintheum prospicerent: Nam hi per noctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis constiterunt. Megalopolitanis quoque, atque equitibus signum ineundi prælij erat, cum primum à rege purpuream uestem erectam aspexissent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat, & Illyrii datum ab Antigono signum notauerunt. Hortantur pro tempore socios, ut forti magnosq; animo sint, uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Post hæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planitie relictos supra memorauimus, ubi animaduertēte cohortes Achæorum omni subsidio nudas esse, à tergo iam collem ascendentes insecuti, maximum in discrimen adduxerunt: Siquidem à dextra

quidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præstabat, à læua uero mercenarij milites de tergo pertinacissime irruentes impressionē faciebant. Quibus ex rebus accidebat eos uno tempore ab utroq; hostium agmine circunueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus, statim qd' optimū factu erat excogitauit, idq; aperuit ducibus. Sed quia & adolescens admodum erat, nec ducatum unquam fuerat assequutus, parum ei adhibita aures fuere. Quapropter ad conciuēs suos conuersus: parta, inquit, nobis est uictoria fortissimi uiri, si me sequimini. Factoq; contra hostium equitatum impetu, audacissime eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnantes collē infestabant, audito ingenti strepitu, simulq; equorum certamen conspicati, retrahunt gressus, & ad equitum subsidium, ubi constituti ab initio fuerant, reuertuntur. Per hunc modum turbatis hostium ordinibus, Illyrij atq; Macedones, ceteriq; unā ab Antigono constituti magno impetu in hostes feruntur. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit, Euclidem eo tempore Philopœmenis industria ac magnitudine animi superatum. Vnde & Antigonom tradunt cum postea Alexandrum interrogasset, quamobrem haud expectato, uti conuenerāt, signo mouisset aduersus hostes equitatum: atq; ille respondisset, id à se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano se incito factum, dixisse: adolescentem quidem optimi ducis, Alexandrum uero ignari adolescentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant, ascendentes hostium cohortes cōspicati, facile imperitiam suam ostendēre: neque enim cunctandum erat, quoad hostes ad uirtutem collis integri peruenirent, sed fretos opportunitate locorum obuiam hostibus procedere, & ex superiori loco impetum in eos facere oportebat: postea cum opus foret ad dexteram conuersos confestim sese ad tuta recipere, dehinc rursus in hostes ferri. Per hunc modum fractas tandem dissipatasq; Macedonum copias facile uertissent in fugam. At hij tanquam uictoriam in manibus haberent, planē contrariū fecere: si quidem immoti in loco ubi collocati à Cleomene fuerant, aduentum hostium præstolantes constiterunt, rati ed maiorem fore hostium cōflictum, quo ex altiori loco & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq; essent. Verum mox incitiæ suæ poenas dedere: Quippe Macedones sine impedimento superato colle, postquam in æquum locum uenerunt, pedem pedi conferentes tanta audacia in medios hostes prorupere, ut eos statim in præcipitem, ac pernitiosissimam fugam conuerterint. Atrox eodē tempore prælium etiā inter equites gerebatur, ubi operæpretium erat aspicere quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi concurrant: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipue tamen inter ceteros Philopœmenis uirtus clara atq; illustris habebatur. Hic cum eius equus telo grauiter confossus exanimis cecidisset, nihilo timidior factus, pedestri certamine diu atrocissime se exercuit. Ad extremum utrunque crur sagitta transfixus cum incredibili animi robore spirauit. Reges quoque in Olympo cum mercenarijs, ac leuis armaturæ militibus prælium inierant. Erant hij circiter quinque millia hominum, qui interdum priuatis certaminibus inuicem congressi, nonnunquam uniuersi simul fortunam belli tentantes diu uariam uictoriam experti fuerant: eratq; ad extremum æquo Marte discessum: At postquam Cleomenes relictū ab Euclide collem, sociosq; in fugam conuersos animaduertit, equites uero iam ad summam desperationem redactos, undiq; formidine circumstrepēte, patefacere propinquum aditum, & fronte per unum ex latebris aciei exercitum educere decreuit. Iubet itaque tubicines receptui canere: ac statim per eū modum reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuersis hastis prælium capeffunt. Fit atrox certamen: tantisq; animis utrinq; concurritur, ut modo cedentibus

do cedentibus Lacedæmonijs, modo facta impressione Macedones cedere compellentibus, diu anceps uictoria fuerit, & cuius laus prima esset difficile iudiciū uideretur. Ad postremum Lacedæmonij superati, cum se fugæ cōmiserent, passim instar pecudum cæsi trucidatiq; fuere. Cleomenes paucis quibusdam equis comitatus Spartam incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythium profectus, naues quæ iam dudum ad necessarios usus paratæ erant conscendit, atque Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam resistente Sparta potitus, cum cæteris in rebus magnanimitè se, ac perhumanitè erga Lacedæmonios gessit, tum uel in primis, ut salua integræq; republica patrijs institutis uiuerent permisit. Paucos deinde dies ibi commoratus, cum ei nunciatum esset, Illyrios Macedoniam ingressos prouinciã deuastare, in patriam cum exercitu reuertitur: Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat: Nam si uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius distulisset, uel saltem post fugam Spartæ cōmoratus, spem aliquandiu protraxisset, procul dubio discedente Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaq; Tegeam Antigonus ijs quoq; integram rem publicã permisit. Postridie Argos aduenit, tempore quo omnis populus ad celebrandos Nemæ ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit: in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit: hunc laudibus efferunt, hunc omnibus non humanis tantum, uerum etiam diuinis honoribus, & commune Græcorum concilium, & per se singulæ quæq; ciuitates honorant. Demum Macedoniam properat. Vbi cum uagantes offendisset Illyrios, structis utrinq; aciebus eos adortus, post longum certamen superauit. Verum tantis inter certandum clamoribus usus est, ut profluvio sanguinis paucos post dies interierit, ingenti spe fraudatis Græciæ populis, quam de eo non tam propter armorum usum, quàm propter uirtutem atq; integritatem regiam conceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrii filio reliquit. Verum si quis forte à nobis quærat, cur præsens bellum tam longe repetitum tot uerbis scripserimus, sciat nos illud consulto fecisse: Nam cum hoc tempus in ea potissimum tempora incideret, de quibus scripturi in præsentiarum sumus, dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat, Macedonum ac Græcorum statum, qualis ea tempestate extiterit, notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiam morbo consumpto Ptolemæus Philopater regnum suscepit: Seleucusq; diem functus est Seleuci, Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriæ successit: ita simile quiddam his accidit atq; superioribus illis, qui post mortem Alexandri ea regna obtinuerant, id est Seleuco, Ptolemæo & Lyfimacho: Illi enim centesima & uigesima quarta olympiade, uti supra memorauimus: hij uero centesima & trigesima nona diem suum obierunt. Nos igitur postquam totius nostræ historiæ præparationem exposuimus, satisq; abunde declaratum est, quo tempore, quo modo, quibus causis populus Romanus omni Italia potitus exterarum gentium regna adortus fuerit, quis eo tempore Græciæ ac Macedoniæ status, quis Carthaginensium extiterit, consentaneum arbitramur, cum ad ea uentum sit tempora, uti ab initio fuerat institutum, in quibus Græci sociale, Romani Annibalis bellum gessere, reges uero Asiæ inferioris Syrio imperio contenderunt, præsentem librum unà cum huiusmodi commemoratione, & hac permutatione regnorum terminare.

L

POLYBII

POLYBII HISTO-

RIARVM LIBER TERTIVS,

NICOLA O PEROTTO

INTERPRETE.

Atis est à nobis in primo libro ostensum, quod sociale Annibaliscq; & Syriacum bellum ueluti principia ac fundamenta rerum à Romanis gestarum subieciimus: ubi etiam redditæ sunt causæ, quæ nos ut repetitis altius principijs secundî libri historiam connecteremus impulere: nunc uero ipsa bella, causasq; à quibus & orta sunt, & tam longe lateq; diffusa, demonstrare conabimur, si prius conatum populi Romani quam breuius fieri poterit exposuerimus: Nam cum unum opus ac ueluti unum spectaculum sit, quod scribere aggressi sumus, quo pacto, quando, aut quamobrem uniuersæ orbis partes in populi Romani ditionem peruenere, idq; & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum, profecto utile existimauius, res etiam quæ intra principium ac finem huiusmodi bellorû gestæ sunt, duntaxat memoratu dignas summam cõmemorare, rati per hunc modum studiosos nostri operis totius historię cognitionem facilius adipisci posse: multa siquidem animus noster ex uniuersalis historię cognitione ad particulariũ rerum historię necessaria percipit, nec parũ etiã particulariũ rerum peritiã ad uniuersalis historię scientiã confert. Quod si utrũq; inuicẽ iunctum ueluti unam ex ambobus faciẽ præbeat, incredibilem sanẽ legentibus fructum affert. Verum nos quidem de summa totius operis satis superq; duobus superioribus libris diximus: particulariũ uerorũ rerum, quæ medio tempore gestæ fuerunt, principia quidem sunt hæc quæ supra memorauimus bella: finis uero, regum Macedoniæ interitus: tempus inter principium finemq; medium anni quinquaginta. Intra quos tales ac tantæ res gestæ sunt, quales quantasq; superior ætas intra tam breue temporis spatium nunquã tulit. De quibus nos à centesima & quadragesima olympiade scribere incipientes hunc ordinem seruabimus: Principio ostendemus causas unde id bellum, quod Annibalis appellatur, inter Romanos ac Carthaginienses oriri cœpit, ut Carthaginienses Italiam ingressi maximum in discrimen populum Romanum adduxerunt, ut repente inciderunt in spem, nō solum reliqua Italia, sed ipsa etiam urbe Roma potiundi. Post hæc exequi conabimur, quo pacto Philippus rex Macedoniæ post bellum cum Aetolis gestum, compositis in Græciæ rebus, in Carthaginensium quoq; spem deuenit. Antiochus uero & Ptolemæus Philopater post longam dissensionem tandem pro inferiori Syria bellum inter se gessere, Rhodij autem, & Prusias illato Byzantijs bello, abstinere eos ponto cœgerunt. Hic huiusmodi narratione terminata, de institutis atq; re publica Romanorum dicere aggrediemur, quod hæc ueluti peculiaris populi Romani in tantum uires eorum auxit, ut non solum Italia Siciliaq;, præterea & Gallijs atq; Hispanijs incredibili celeritate potiti fuerint, sed tandem superatis bello Carthaginensibus totius orbis imperium affectarint. Hinc ueluti per transgressionem narrabimus, quo pacto Hieronis Syracusani imperiũ dirutum prostratumq; sit: item uarias turbationes, quæ in Aegypto fuere: præterea quemadmodum post Ptolemæi regis interitũ Antiochus & Philippus iunctis inter se consilijs de diuisione regni puero relictis gerere bellum cœperunt: Philippus aduersus Aegyptum

ptum ac Samum, Antiochus aduersus Syriam atq; Phoenicem. Post hæc receptis summatis Hispaniæ, Libyæ, atq; Siciliæ rebus, sermonem protinus simul cum ipsarum rerum mutatione ad loca Græciæ transferemus: Expositis enim naualibus prælijs, quæ Attalus & Rhodij aduersus Philippum gessere: item Romanorum, ac Philippi bello commemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit, quæ finē habuerit, seruata serie rerum ad indignationē Aetolorū ueniemus, quæ indixere Romanis bellum, Antiocho ex Asia aduocato, Cuius belli causas unā cum transfretatione Antiochi in Europam executi, primo ostendemus, quo modo Antiochus ē Græciā fugerit, dehinc quo pacto bello superatus omni prouincia, quæ est citra Taurū, Romanis cesserit: Tertio, quibus uiribus freti Romani post Gallorum, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicauerint, omnesq; citra Taurum habitantes populos barbarorum timore, & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc commemoratis Aetolorū ac Cophallinorum rebus infelicitè gestis, Eumenidis, Prusiæq; & Gallorum bellum aggrediemur: item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnesium, & incremento reipublicæ Rhodiorū breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus, repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit, in Aegyptum expeditionibus: item bello Persico, & interitu regni Macedoniæ. Quibus ex rebus facile intelligi poterit, quomodo Romani singula quæq; aggressi haud longo interuallo uniuersum terrarū orbem subiugarunt. Quod si ex rebus prospere, siue infelicitè gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominē ab illaudato discernere, profecto hic finem facere oportuisset, narrationemq; ad ea quæ nouissime explicare à principio proposueramus, conuertere: nam & tempus trium ac quinquaginta annorū in hæc desinit, & imperium Romanorum ita propagatum est, ut in posterum omnes clare intelligerent, id factu necessarium fore, quod populus Romanus iuberet. Verum quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non rectè possunt, cum sæpenumero ea quæ factu optima uidentur, nisi opportune fiant ingentes afferant iacturas, & e contrario qui in aduersum aliquem casum inciderunt, si id fortī ac magno animo tolerant, plerumq; fortunam suam in melius uertant, dignum iudicauimus, hijs quæ scripta à nobis sunt etiam illud addere, quæ conditio uictorum fuerit, quæ ratio administrandi imperij, quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos descīuerint: Præterea qui mores, quæ uel instituta apud omnes fuerint, tum uitæ priuatæ, tum in uniuersum totius reipublicæ: ficenim & præsentibus palam fiet, fugiendum ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi Romani: & posteris, utrum laude & memoriā dignæ, an ē contrario uituperandæ omnino sint res gestæ Romanorum: In hoc enim consistet in primis nostræ historiæ utilitas, siue ad præsentēs, seu ad posteros respereris. Quippe nec qui bella gerunt, nec qui de bellis iudicant, finem bellorum statuunt ipsam uictoriam, nec ut imperio suo cuncta subijciant: neque enim prudens quispiam idcirco cum finitimis bellum gerit, ut fusos profligatosque inspiciat hostes, neque multa maria nauigat, duntaxat transfretandi gratia, neque artes & disciplinas illarum tantummodo causa sectatur: sed omnes ad hæc mouemur ob id quod sequi exinde cernimus, uel iucundum, uel utile, uel honestum. Quamobrem & finis nostri operis merito dicetur, nosse quæ conditio omnium fuerit, post acquisitum à Romanis imperium orbis terrarum, quousque rursus noua rerum turbatio orta est. De qua quoniam multa maximaq; res memoratu dignæ acciderunt, quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerum etiam hortator, atque adiutor interfui, haud inuitus factō quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit, in qua Romani

maní quidem bellum aduersus Celtiberos mouerunt, Carthaginenses uero aduersus Masanissam Libyæ regem. Quo tempore in Asia quoque Attalus, & Prusias inuicem contendebant, Ariarathes autem Cappadociæ rex à Roferne per Demetrium regno expulsus, non longe post per eundem in paternum imperium restitutus est. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duodecim regnum Syriæ tenuisset, cæteris regibus aduersum se conspirantibus, uita simul ac regno spoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello Persico patrio solo extorres egerant, ciuitatibus suis restituerunt, ipsi non longe post Carthaginensibus bellum intulere, ob causas quas dicemus. Ita cum Macedones quidem ab amicitia Romanorum, Lacedæmonij uero ab Achæorum republica descisissent, secuta est communis totius Græciæ calamitas. Sed hæc de apparatu nostro satis. Vtinam mihi tantum uitæ deinceps deorum uoluntate sit, quantum ad perficiendum inceptum opus sufficiat. Quanquam mihi persuadeam, etiam si longiora uiuendi spacia nobis negarentur, non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus nostrum ad finem perducerent, & quod nobis repentina mors uetasset, exequi conarentur. Verum cum res quæ memoratu digniores uidebantur abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus nostri operis omnia & in uniuersum, & per species innotescant, tempus est ut iam propositi nostri memores ad narrationem ueniamus. Ex hijs quires gestas Annibalis scripserunt, plerique cupientes causam eius belli ostendere, quod inter Romanos Carthaginensesq; exarsit, primam quidem asserunt, quod Carthaginenses Saguntum obsederunt: secundam, quod præter fœdus cum Romanis percussum Iberum amnem transgressi sunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuisse existimo, causas uero minime: Multum enim inter principia rerum, ac causas interest: nisi forte quispiam aut Alexandri transitum in Asiam causam fuisse dicat eius belli quod aduersus Persas gessit, aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam quod est cum Romanis inceptum. Quod neque uerum est, neque uerisimile: Nam quis adeo rerum ignarus, eas belli causas uocet quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum Persicum parauerat: siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendū? Sed hæc hominū sunt non animaduertentiū quantum inter principium causamq; intersit, & quod causæ omnibus in rebus primæ sunt, principia uero ultima causarum. Equidem ita existimo, principia dici primas hominum actiones in rebus quæ iudicatæ ac deliberatæ sunt: causas uero, quæ iudiciū deliberationemq; præcedunt, quæq; efficiunt ut ita iudicemus deliberemusue, ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, ceteraq; huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palam fiet: Nam quæ causæ belli Persici fuerint, aut unde id bellum ortum sit, facile erit cuius perspicere. Prima quidem fuit Græcorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. In quo nemo barbarorum per tanta itineris spacia, totq; hostilium terrarum anfractus Græcis se opponere ausus fuit. Secunda, transfretatio Agesilai Lacedæmoniorum regis in Asiam. In qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum cōperisset, ueluti triumphatis barbaris, ob turbationes quæ in Græcia exarserant retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus rex Macedonū ignauiam atq; segnitiam Persarum expertus, & simul fretus sua atq; Macedonum in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cum primum Græcorum sibi beneuolentiam haud dubie conciliatam intellexit, sumpta occasione, quod Persæ in Græcos asperrime fauissent, omni conatu bellum contra eos mouit. Quapropter causæ quidem huius belli dicendæ sunt, quas primo memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus: principium

cipium autem transfretatio Alexandri in Asiam: eius uero belli, quod sub Antiocho contra Romanos gestum est, causa extitit indignatio Aetolorum: Hii enim cum in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, sprete atq; contempti fuisse à Romanis uiderentur, non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt, sed omnia & facere & perpeti decreuere: tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat: occasio uero fuit Græciæ libertas, sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiâ suam trahere conabantur: principium uero belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verum nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus, non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur, sed ut studiosorum utilitati consuleremus: nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt, si morborum causas ignorant, ita qui circa res gestas uersantur, omni prorsus utilitate carent, nisi & loci, & temporis, & causarum atq; occasionum omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tantopere quarendum, quàm causas rerum omnium quæ accidunt nosse: siquidem ex opportunitate maximæ interdum res oriri solent, facillimumq; est cuiuslibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius belli, quod Annibale duce inter Carthaginenses atq; Romanos exarsit, causam fuisse refert sauitiam atq; crudelitatem Annibalis in Saguntinos, & Asdrubalis ambitionem, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperium Carthagenensium in Hispania mirifice auxisset, paulo post Carthaginem delatum, rempublicam eorum pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse. Quod cum principes eius reipublicæ intellexissent, facto inter se concilio ab Asdrubale dissensisse. Quare motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniam reuersum, resq; Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine auctoritate senatus Carthagenensium tractasse. Annibalem uero quod ab ineunte ætate sub eo imperator e meruerat, eiusdem planè consilij fuisse refert. Quo circa tunc Hispaniensium rebus positum Asdrubalis uestigijs planè instituisse: ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum inuitis Carthagenensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reipublicæ cara foret, qui facta Annibalis in Saguntinos non maxime improbarit. Hæc locutus addit, post captiuitatē Saguntii uenisse Carthaginem legatos Romanos qui Annibalem in poenam rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur, bellum Carthagenensibus indicerent. Si quis uero Fabium roget, quidnam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthagenensibus, quandoquidem ab initio, ut idem inquit, factum Annibalis ægre tulerant, quàm ipsum autorem culpæ & criminis reum poscentibus Romanis ad piaculum tradere: atque ita cōmunem patriæ hostem per alios ulcisci, statumq; ciuitatis suæ quietum facere, autore bellorum eiecto, cum id duntaxat decreto fieri liceret: quidnam respondere possit: profecto nihil. At hii tantum absuit ne quid tale agerent, ut decem & septem annos in bello continue cum Romanis perseuerauerint, neq; prius destiterint, quàm omni spe nudati non solum in patriâ, uerumetiam in caput suorum discrimen deuenerint. Sed quorsum hæc de Fabio & scriptis eius? Non quo fidem auctori detrahamus, quandoquidem scriptorum ipsius uanitas facile per seipsam legentibus apparet, uerum ut studiosos eius hortemur, ne tam auctoris antiquitatem, quàm ipsam rerum gestarum seriem animaduertant: sunt enim nonnulli, qui non tam scripta ab auctore, quàm ipsum amplectuntur autorem: & quia ille tempore, quo hæc gerebantur uixit, senatuq; Romano interfuit, nihil ab eo dici posse non uerum existimant. Ego uero adhibendam quidem in multis huic auctori fidem existimo, haud tamen usquequaq; credendū: siquidem res ipsæ, quæ, qualesq; fuerint, quomodo conueniāt considerandum.

Ceterum ut eò reuertamur unde discessimus: causa quidem eius belli quod Romanis cum Carthaginiensibus gesserunt, prima existimari debet, indignatio Amilcaris, cui Barcæ cognomen erat: fuit autē Annibalis pater. Hic enim in bello Siculo haudquaquam à Romanis uictus est: nam exercitum omnem cui præerat iuxta Erycem singulari uirtute seruauit incolumem. Sed cum Carthaginienses nauali prælio profligatos cerneret, tempori consulendum ratus, pacem cum Romanis iniit, nequaquam tamen indignatione deposita: quin continue opportunitatem aliquam præstolabatur, qua Romanos ulcisci posset, & nisi turbulento mercenariorum militum motu res Carthaginiensium uexari coepissent, euestigio bellum renouasset, sed intestino malo impeditus rem in aliud tempus distulit. Romani uero periculum Carthaginiensium animaduertentes in mercenariorum dissensione, bellum eis minati sunt: quod illi ut euitarent, nullam conditionem respuebant, sicuti superioribus libris ostendimus, sine quibus nec quæ in præsentia diximus, nec quæ relaturi posthac sumus intelligi possunt; tandemque cum Romani desistere à proposito aliter non uiderentur, consilij atque subsidij inopes Sardinia eis cesserunt, tributoque de quo primo conuenerat, mille & ducenta talenta addiderunt; quæ res secunda, & maxima causa extitit eius belli, quod postea ortum est. Amilcar enim, cum ad indignationem eius totius quoque Carthaginiensis populi indignatio accessisset, simulatque extincto mercenariorum tumultu, res patriæ compositas, sedatasque intellexit, bellum in Hispania aggressus est, studens hac ueluti præparatione uti ad bellum contra Romanos gerendum. Hac uero tertia causa eius belli existimari debet, id est felix Carthaginiensium in Hispania successus: hijs enim aucti Carthaginiensium animi audacius postea huic bello incubuerunt: Quod autem Amilcar maxima causa extiterit secundi belli punici, quanquam decennio ante mortuus, multis quidem testimonijs comprobari potest. Sed satis in præsentia erit, quod sequitur referre: Quo tempore uictus à Romanis Annibal relicta Africa cursum ad Antiochum direxerat, Romani conatum Aetolorum animaduertentes legatos ad Antiochum miserunt, qui uoluntatem regis explorarent, & sub specie legationis apparatus eius specularentur. Hijs simul ac fauere Aetolis Antiochum intellexerunt, paratumque inferre Romanis bellum, omnibus diebus assidui circa Annibalem fuere, studentes eum assiduo colloquio suspectum, inuisumque regi facere: neque eos consilium suum fefellit: quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiam existimans, diu Annibalem suspectum habuit: uerum interiecto tempore accidit, ut in consilium uocatus à rege, liberio rem loquendi locum nactus sit. Tunc commemoratis multis, tandem ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit: Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hispaniam traiecturus erat, annum ætatis agebam ferè nonum. Tunc patre Ioui sacrificante altaribus adhærebam. At pater meus sacrificijs rite peractis, secedere parumper ab aris ceteros iussit, meque solum ad se uocatum perhumaniter, & blandienti similis, an uellem in expeditionem duci, rogauit: qui cum id non solum libenter acceptassem, uerum etiam pueriliter deprecatus forem, pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit ut tactis sacris iureiurando assererem, me, cum primum per ætatem liceret, hostem populi Romani futurum. Itaque quandiu hostis Romanis eris o rex, licet in tuto credas omnia, nec quicquam de Annibale suspiceris: simulatque uero uel foedus cum Romanis percusseris, uel in amicitiam redieris, tunc noli expectare alium de me calumniatore, sed statim ueluti hostem populi Romani cauendum puta. Semper enim quantum in me erit, illis aduersus ero. Hæc cum intellexisset Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dici, confestim suspitionem

nem omnem. Hoc itaque apertissimum testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infestiq; aduersus Romanos animi: quanquam id ex ipsis rebus intueri liceat: eiusmodi enim hostes populo Romano reliquit Asdrubalem filia suæ unum & Annibalem filium, ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verum Asdrubal quidem morte interceptus, suum aduersus Romanos animum ostendere non potuit. Annibali uero tempora concesserunt, ut factus uoti compos paternū odium longe lateq; diffunderet. Idcirco eos qui in publicarum rerum administratione uersantur, intueri hæc diligenter, & exactissimo studio examinare decet, ne eos lateat animus illorū, cum quibus uel iunguntur foedere, uel pace conciliantur, quando id cedentes tempori faciant, quando animo non ulterius sauiendi, quo ab hijs quidem, qui opportunitatem malefaciendi præstolantur, cauere assidue possint, hijs uero quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint, quandocunq; res ferat, secure ac fideliter utantur. Causa itaq; secundi belli punici hæc sunt, quas hactenus diximus, principia uero quæ mox referemus. Carthaginenses grauiter atq; iniquo animo ferebant iacturam ablatæ sibi à Romanis Sicilia: hanc eorū indignationem, sicuti supra diximus, intercepta per fraudem inter motum Africæ Sardinia, & superimpositum stipendium augebat: quas ob res, simulatq; imperium in Hispania auxissent, ultro arma iniecturi Italiae uidebantur. Mortuo autem Asdrubale, cui post Amilcaris obitum summa imperij commissa fuerat, antequam nouum ducem crearent, expectare exercitus uoluntatem decreuerant: Ut uero è castris nuncius aduenit, Annibalem ingenti omnium clamore, atq; assensu Imperatorem appellatum, aduocata euestigio concione, unanimi consensu electionem exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio nihil cunctandum ratus, exercitum in Olcadum fines, ueluti per transitum ducit: hinc discedens Carteiam urbem, caput gentis eius obsidet, nec multis interiectis diebus expugnat. Quo metu perculsæ reliquæ ciuitates, ultro se Carthaginensibus dederunt. Exercitus uictor præda onustus Carthaginem nouam in hiberna deducitur. Ibi Annibal prædam omnem inter milites liberalissime partitus, mirifice omnium beneuolentiæ sibi conciliauit, nec paruam futurarum rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitum ducit. Ermandica mox potitur. Arbacalam uero ob magnitudinem ciuitatis & multitudinem, uirtutemq; oppidanorū diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Post hæc repente in maximū periculum præter opinionem incidit, Carpetanis eum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis, quæ gens & ferocia, & multitudine hominum ceteros eius provinciae populos antecellit. Cum hijs etiam se coniunxerāt profugi ab Ermandica, quos Olcadum exules in eam sententiam adduxerant. Quod si Carthaginenses aperto prælio unâ concurrissent, profecto uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verū Annibal prælio abstinuit, & callide hostibus cedens, castris supra ripam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit, ut cum hostem aquam ingressum uiderint, adoriantur peditum agmen: in ripa elephantos præterea quadraginta disponit: ita cum & flumen, & feras ueluti concertantes haberet, omnia ex sententia processerunt: nam barbari metu celsisse Carthaginenses rati, sublato clamore passim in amnem ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis absumpta ab elephantis per ripam grassantibus, & ad se delatos inaniter conculcantibus obriti, pleriq; autem ab equitibus in ipso flumine trucidati, quod eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rem gereret, peditemq; uix uado fidentem infestaret, posteriores quibus regressus in suam ripam facilis erat, retrocedebant: cum tandem Carthaginenses omnibus copijs amnem ingressi uniuersos in fugâ uerterunt.

terunt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus atq; Vacceis ultra centum millia hominū: quibus superatis, nemo trans Iberum fuit qui postmodum resistere Carthaginensibus auderet, præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat, ne prius causam aliquā belli Romanis præberet, quàm cætera omnia iuxta Amilcaris parentis admonitionem sibi constantissime asciscuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuncios mittebant, simul solliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorū, simul ne Romanos laterent felices Carthaginensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosq; de eadem re nuncios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem nouam in hiberna secesserat. Vt primum uero aduenisse legatos Romanorum nunciatum est, ad se admitti iussit, & loquendi quæ uellent potestatem fecit. Hī primo Annibali denunciant, ut à Saguntinis abstineat, esse enim socios populi Romani, deinde ne Iberum transgrediatur, id enim in fœdere cū Asdrubale iēto cauēri. Quæ cum audisset Annibal, ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quicq; facillime omnia per principes factionis suæ in senatu Carthaginensi obtinebat, ac iam iam in bellū aduersus Romanos exarserat, legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorū, increpans populum Romanum, quod nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab hīs literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent, per iniuriā quosdam e principibus ciuitatis interfecissent, quos ulcisci se uelle minatus est: esse enim hunc ueterem Carthaginensibus morem, ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuncijs Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit, cum Saguntini societate Romanorū freti plerisq; Carthaginensium oppidis graues iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantia atq; indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium, inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur: quod hīs accidit, qui uicti perturbationibus animi officium deserunt: nam quanto melius erat id dicere? Optimo quidem iure petere à Romanis Carthaginenses, ut Sardiniam, stipendiumq; quod iam tot annis in summa eorū necessitate per iniuriā abstulerant, restituerent: id nī facerent, bellum se eis indicturos. At nunc prætermissa uera causa, falsam hanc de Saguntinis fingens, non solum præter rationem, uerum etiam per summam iniuriā moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessariò suscipiendum esse bellum intelligebant, Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoq; denunciarūt. Verum Romani quidem non in Italia se, sed in Hispania dimicatueros, Saguntumq; ueluti monumentū ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res Illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiae habituros. Accidit per ea tempora, ut Demetrius Illyriorū rex oblitus complurium populi Romani erga se officiorū, cum eos cerneret hinc Gallorū, illinc Carthaginensium terrore perculos, omnemq; suā spem in regibus Macedoniae haberet, quod particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenem Antigonus gesserat, oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorum subiecta erant uastaret, urbes expugnaret, terminos in fœdere nominatos transgrediretur, plerasq; insulas e Cycladibus diriperet, & quasi tempestas quadam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt, uidentes florentem ea tempestate Macedonum principatum, componere omni studio res Illyricas in præsentia nitebantur, sperantes id facile factu fore, seq; paucis diebus & Illyriorum inscitiam castigaturos esse, & ulturos Demetrii ingratitudinem. Verum res longe aliter quàm sperabāt euenit: nam dum tempus huiusmodi rebus teritur,

teritur, Annibal omnium spe celerius Saguntum capit. Quo factum est, ut bellum iam non in Hispania, sed prope urbem Romam, & per omnem Italiam exardesceret. Romani tamen hoc consilio freti, L. Aemylum in Illyrium cum exercitu misere, qui res eius provinciae componeret. Anno primo centesimæ & quadagesimæ olympiadis, Annibal Carthagine noua cum omnibus copiis profectus, Saguntum petit. Ciuitas ea ultra Iberum sita est in radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit, circiter mille passus distans à mari. Cuius incolæ & copia terrestrium fructuum, & multitudinis incremento, & uirtute militari cæteris Hispaniæ populis præstant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, perualtatis passim agris, ad obsidionem urbis omnes machinas adhibet, commodissimum rebus suis fore ratus, si ea per uim potiretur. Primum enim ablatum se Romanis spem gerendi in Hispania belli animaduertebat: præterea non paruum metum cæteris iniecturum; ex quo & ciuitates Hispaniæ, quæ iam in eius potestatem deuenerant, fideliores futuræ, & quæ adhuc in libertate uiuebant, euestigio se dedituræ uidebantur: tertio quod se deinceps tutò ad reliqua progredi posse intelligebat, nullo hostili loco post se relicto. Præter hæc sperabat se ingentem pecuniam comparaturum, qua postmodum in rebus agendis uteretur, militum uero animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisque ex præda urbis caperet: postremo etiam beneuolentiâ ciuium, qui Carthagini morabatur, sibi conciliaturum ob munera quæ de manubijs ad eos missurus foret. His rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhæret, multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit: interim se ipsum exemplum præbet, tum in conficiendis, admouendisque ad mœnia machinis, tum in adeundis locis, ubi magis imminens periculum ostendebatur: omnia denique non secus agit, quam si nihil inter se atque militem interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum uicinitate caput. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multisque captiuis in potestate redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiusque partitus est: reliquam autem supellectilem dono Carthaginensibus misit. Quibus peractis, haudquaquam opinione sua frustratus est, sed omnia ei ex sententia successerunt: siquidem & militum animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula, & Carthaginenses sibi obsequiosiores fecit, & ipse maiorem rerum gerendarum facultatem ob partam pecuniæ summam adeptus est. Dum hæc agerentur, Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atque apparatu Romanorum, confestim Dimalam urbem præsidio, & comæatu diligentissime muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrij eiectionis diuersæ factionis hominibus, suos tantum manere passus est: ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemilius Consul in Illyrium applicuit integris omnibus copiis: ubi cum animaduertisset, hostes forti ac constanti animo esse, quod situ ac munitionibus Dimalæ freti, irritum fore Romanorum aduentum opinabantur, eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere, ratus id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas percussas timore in potestatem Romanorum uenturas: hortatusque milites, & ad motis urbi machinis, Dimalam obsidet: qua intra septem dierum spatium uicinitate capta, adeo animos hostium fregit, ut repente ex omnibus Illyricis ciuitatibus legati aduenerint, sese fidei Romanorum dedentes. Quibus in amicitiam receptis, ictisque cum singulis pro cuiusque conditione foederibus, exercitum uersus Pharum mouet, ubi Illyriorum rex immorabatur. Hic, quoniam eam urbem & natura loci munitissimam esse intelligebat, & electorum ex omni numero militum præsidio firmatam, comæatu præterea & cæteris rebus ad bellum

necessarijs abundantem, ne difficilis, & perquam diuturna futura esset eius obfidio uerebatur: quamobrem diu consilij anceps tandem hanc uiam ingreditur: Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarū intra syluam densissimis obsitam arboribus collocat: ipse orto iam die cum uiginti nauibus parā propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrunt ad portum, ut Romanos à littore arceant: ubi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur, multis continue ex urbe in subsidium suorum exeuntibus: tandemq; omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant, audito clamore per loca abdita tempestiue eodem concurrerunt, occupatoq; colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat, reditum hostium in urbem prohibent: quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deferunt, atq; omnes in unum congregati se inuicem hortantur, ueluti ex composito cum hijs qui collem occupauerant conflicturi. Romani uero iam appropinquantibus Illyrios conspicati, instructis aciebus eos aggredimur, atq; alacres capessunt praelium: iam etiam pars altera à nauibus aderat, hostesq; premebat à tergo. Ita undiq; concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit, Illyriorum maxima pars caesa: pauci se intra urbem receperunt, reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad lembos, quos fugæ gratia, si qd tale accideret, tribus in locis parauerat, clam perlatus, in sequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit: profectusq; ad Philip-pum Macedoniæ regem, reliquā tatis suæ apud eum egit, uir alioquin audax atq; robustus, sed temere ac parum considerate in rebus bellicis se gerens: quapropter exitum quoq; talem habuit, qualis ante acta eius uita fuerat: nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset, nimia audacia profusus turpissime ab hostibus interfectus est. Verū quæ de hijs particulatim dicenda erunt, cum ad ea tempora uentum fuerit differemus. Aemylus Pharo repente potitus, urbem funditus euertit: hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio Romanorū additis, rebusq; omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam autumnno Romam reuersus est, ubi cum summa gloria receptus triumphauit, iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerū, etiam fortissime egisse. Cum interea nuncius de excidio Sagunti Romam peruenisset, haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum, ut quidam scripsere, addentes rationes & causas, quæ animos eorū in utranq; partem impellebāt: Quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim credibile est, ut qui proximo anno bellum Carthagenensibus denunciarant, nī Saguntinorū finibus abstinere, iidem nunc capto per uim Sagunto, an sit cum Carthagenensibus belligerandum, an contra bello abstinendum inter se consulant: quid uero minus credibile? quā ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerū dubitaret, tristitia atq; mœrore incredibili affectū: ex altera uero pueros omnes qui duntaxat duodecimum annum transgressi essent, in senatum à parentibus perductos, & consiliorū omnium participes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisset: Hæc profecto neq; uera sunt, neq; uerisimilia. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chereæ & Solyi, satis: nō tam enim historiarū, quā fabulæ animalium uidentur, & hijs similes quæ in conuictis memorari solent. Romam nuncio capti Sagunti, sociorumq; indigne peremptorū accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denunciuros, quorum alterum ignominiam pariter, ac detrimentum allaturum Carthagenensibus uidebatur, alterum uero in summū discrimen imperium eorum adducturū. Petebant enim, ut uel Anniba-

lem in

lem in poenam rupti fœderis senatui traderent, uel bellum sibi à populo Romano indictum scirent. Legati postquam Carthaginem uenerunt, datusq; eis est senatus, non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere: quo peracto, Carthaginenses elegerunt Annonem, qui de iure suorum differeret. Is primo fœdus Asdrubalis ueluti nunquã cum Romanis ictum præterire, deinde etiam si ictum fuerat, non teneri eo Carthaginenses asserere, quod absq; autoritate senatus, & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum, quod fœdus à Luctatio Consule in Sicilia ictum, quia id sine autoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationem insistere, id sæpius lectitare, in eo nullam de Ibero factam esse mentionem asserere, sed tantummodo de socijs utriusq; populi caueri: hoc uero ad Saguntinos nihil attinere, quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romanorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem, ut alienam à dignitate populi Romani, atroci oratione respuerunt, dicentes eam facile tolerari posse, si res Saguntinorum integra foret: nunc uero excisa Sagunto, uiolatisq; iniquissime fœderibus, uel patratores sceleris Romanis dedant, quo manifestum omnibus sit, Saguntum publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum, uel, si id nolint, consilioq; eorum expugnatam urbem fateantur, se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verum nobis quidem necessariũ uisum est, haud tacitam hanc partem præterire, ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur, quorumq; interest hæc exactissime considerare, in rebus maxime necessarijs lateat ueritas, uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur, ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli punici usq; in nostram ætatem inter Romanos ac Carthaginenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrumq; populum initum est statim post eiectionem urbe regium nomen, L. Iunio Bruto, & M. Valerio Consulibus. Sub quibus etiã Ioui Capitolino templum dicatum, duodetriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem: quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem, ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, plerq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo Romano Carthaginensiq; item Romanorum Carthaginensiumq; socijs. Romani, socij uel Romanorum ultra promontorium Pulchri non nauiganto, nisi uel intempestatis, uel hostili impetu coacti: si quis ob huiusmodi causas eò applicuerit, nihil emito, nihil uel sumito, nisi quantum ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintum inde abito. Hijs qui mercimonij gratia aduenerint, immunitas esto, præter scribam & præconem. Quotcunq; presentibus hijs in Africa uel Sardinia uenium ierint, de hijs publica fides esto. Si quis Romanorum in Siciliam uenerit, ubi Carthaginenses imperent, æqua omnia sunt. Carthaginenses iniuriam non inferunt Ardeatibus, Antiatis, Aricenis, Circeis, Terracinenis, alijs uel Latinis, quotcunq; imperio populi Romani parèt. Si quacuius non pareat, aliena esto: Si Carthaginenses ceperint, populo Romano integram reddunt. Præsidium in Latio nullum ædificant: Si perduelles provinciam ingressi fuerint, non pernoctant. Huiusmodi ferè primum fœdus fuit. Promontorium uero Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Ultra hoc meridiem uersus nauigare Romanos Carthaginenses non permiserunt, ea causa, ut mihi quidem uidetur, ne in eorum notitiam uenirent loca syrtibus propinqua, quæ illi propter fertilitatem regionis Emporia appellant. Si quis uero intempestatis, uel impetu hostium huiusmodi loci applicuisset, nihil sumere licebat, præter ea tantummodo, quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia

opus forent, ceteris prorsus abstinebant, atque intra quintum diem inde abire cogebantur. Carthaginem uero & ad cetera Africae loca, quae cis promontorium erant; item in Sardiniam atque Siciliam, ubi Carthaginenses imperabant, nauigare mercimonij gratia licebat, dataque hijs à Carthaginensibus de seruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidem foedere Carthaginenses uidentur de Sardinia atque Africa, ut de proprijs prouincijs sermonem facere: de Sicilia autem longe secus: addunt enim in eam Siciliae partem, ubi Carthaginenses imperent. Eodem modo Romani de Latio foedus ineunt, de reliqua uero Italia nullam faciunt mentionem, quod nondum sub imperio foret ipsorum. Post haec aliud foedus initum est, in quo additi sunt Tyrij & Uticenses: Cuius foederis uerba haec fuere: Amicitia esto populo Romano sociisque, & Carthaginensibus, Tyrijs, atque Uticensibus, eorumque socijs. Romani, socij uel Romanorum ultra promontorium Pulchri nec praedae, nec mercaturae gratia nauiganto. Si quod oppidum in Latio Carthaginenses ceperint, quod populo Romano non sit subiectum, praedam omnem ipsi habento, oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo, qui cum foedus populo Romano sit, in portum populi Romani non adducito. Si quis adductus fuerit, atque à Romanis deprehendatur dimittito. Idem Romani in locis ubi Carthaginenses imperant faciunt. Si aquam uel com meatum sumpserit Romanus, iniuriam non infero quibus amicitia, foedus uel cum Carthaginensibus fuerit. Si fecerit, publica iniuria esto. In Sardinia atque Africa nulli Romanorum, sociorum uel negociantorum, ne uel oppidum possidento, nihil emunto, praeter res ad sacra, & ad nauigia necessarias. Si quas naues eodem tempestatas detulerit, intra quintum diem abeunto. In Sicilia ubi Carthaginenses imperent, item Carthagini, Romani omnia faciunt, negociantorumque, quae facere, negociarique ciuibus Carthaginensibus licet. Idem Romae Carthaginensibus ius esto. In hoc quoque foedere Carthaginenses Sardiniam quidem, atque Africam suas prorsus ostendere uidentur. Siciliae uero duntaxat eam partem, quae ipsorum imperio pareat. A Romanis etiam cautum, ne Carthaginenses iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeis, Terracinenibus, ceterisque Latij ciuitatibus: de reliqua uero Italia nulla mentio facta est. Post haec tertium foedus inter Romanos ac Carthaginenses ictum est, tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli punici. In eo foedere eadem quae in superioribus comprehenduntur, deinde adijciuntur haec: Si cum Pyrrho foedus percusserint, curato uterque populus, ut auxilium ferre alterutri liceat hijs, quibus bellum inferetur. Si Carthaginenses, socij uel auxilium Romanorum implorabunt, nauigia praebento ad traieciendum, belligerandumque. Si Romani, socij uel Romanorum postulabunt, mari Carthaginenses opitulantur. In terram uero ut descendant nemo compellito. Suis quisque stipendia soluito. In primo foedere iusiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginenses deos patrios iurati sunt: deinde Romani per lapidem secundum uetustissimum ritum, Martis, Quirinique numinibus additis, iusiurandum praestiterunt. Ritus uero lapidis fuit huiusmodi: Ecceialis sumpto in manibus lapide, postquam de foedere inter partes conuenerat, haec uerba dixit. Si recte ac sine dolo malo hoc foedus, atque hoc iusiurandum facio, dii mihi cuncta felicia praestent: Sin aliter aut ago, aut cogito, ceteris omnibus saluis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris, solus ego peream, ut hic lapis è manibus meis decideret. Nec plura locutus, manu lapidem defecit. Haec cum ita sint, & in hodiernum diem tabulis aeneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis, ubi ab aedilibus diligentissime custodiuntur, quis non magnopere admiretur, Philinum historicum, non quod haec ignorauerit, nam multi nostra quoque

estate Romanorum Carthaginensiumque antiquissimi, quique huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt, hæc ignorant: sed quod his plane contraria scribere fuerit ausus: contineri enim in foederibus ait, ut Romani omni Sicilia, Carthaginenses uero omni Italia abstinerent, idcircoque Romanos in prima transfretatione in Siciliam foedus ac iusiurandum transgressos, cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secundo libro aperte Philinus scribit, quæ nos breuiter in primo libro commemorata in hunc locum reseruauimus, ut de hijs particulatim dissereremus, rati id uel maxime necessarium fore, ne quis errorem Philini secutus à ueritate deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorum in Siciliam ideo reprehensione dignam censuerint, quod Mamertini ab ijs in amicitiam recepti, praesidiumque non longe post in summo discrimine laborantibus missum fuerit, cum paulo ante Messanam primo, deinde etiam Rhegium, opulentissimas Siciliae ciuitates crudelissime diripuissent, fortasse id non immerito fecerint. Quod uero præter foedus ac iusiurandum in Siciliam traiecerint, non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello aliud foedus actum, cuius hæc fere summa fuit. Excedere Carthaginenses non solum omni Sicilia, uerum etiam in insulis omnibus quæ inter Siciliam atque Italiam forent. Variisque socios apud utrumque populum tutos esse, neutrum in alterius locis imperare, aut ullum munimentum adificare, aut mercenarium militem conducere, alterius socios neutrum in amicitiam recipere. Carthaginenses duo milia & ducenta talenta in annos decem pendere, in praesentia mille: captiuos præterea omnes sine pretio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur, Romani indicto eis bello, ut nouum foedus inirent coegerunt: in quo continebatur, ut Carthaginenses Sardinia excederent, stipendioque mille & ducenta talenta adderent. Post hæc omnia ultimum foedus in Hispania cum Asdrubale actum: in quo cauebatur, ne liceret Carthaginensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur foedera, quæ inter Romanum & Carthaginensem populum inita sunt ab initio usque ad secundum bellum Punicum, quod Annibale Carthaginensium duce gesserunt. Verumenimvero quemadmodum in transfretatione Siciliae non uiolatum à Romanis iusiurandum ostendimus, ita post hæc per summam iniuriam indictum Carthaginensibus à populo Romano bellum, facile quisque perspexerit, tum cum foedus de Sardinia percusserunt: siquidem nulla ratio eius belli assignari potest, sed manifeste deprehenditur, Carthaginenses præter omnium foederum iura, iniquitate temporum coactos & Sardinia excessisse, & auxisse stipendia. Nam quod Romani dissimulant, se propterea id facere compulso, quod mercatores suos mari infestassent, iam antea dissolutum erat, captiuos omnibus à Carthaginensibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus, quando ea quæ particulatim dicenda erant superiori libro memorauimus, nunc ad secundum belli Punici causas ueniamus, atque utri populo adscribenda sint perscrutemur. Carthaginenses igitur reddabant eas quas supra retulimus causas. Romani ob indignationem excelsi Sagunti nullas in praesentia referebant. Hæc uero sunt quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primo quidem non fuit foedus Amilcaris cum Luctatij foedere comparandum, ut Carthaginenses dicere ausi: siquidem & in Luctatij foedere additum, ita id ratum fore, si populus censuisset: in foedere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum, ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo, ut socij utriusque populi tuti forent. Quibus uerbis non hijs tantum comprehensi qui tunc essent: Additum enim in foedere fuisset, uel ut neutri liceret novos socios adsciscere, uel ut nouiter in societatem acciti foedere non comprehenderentur. Hoc uero nemo sanæ mentis affirmabit: Nam præterquam quod ante id tempus obseruatum semper fue-

rat, ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat, duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate uel recipiendi in amicitiam quos uellent, uel receptos in fidem defendendi? Enim uero intentionem eorum in fœdere ineundo hanc in primis fuisse reor, ut præsentes socij tuti forent, nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum, ne mercenarium militem conducere, ne imperare quicquam in alterius prouincia liceret, omnesq; apud utrunq; populum tuti essent. Hæc cum ita sint, illud quoq; manifestum est, Saguntinos cōpluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum cōmendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumentum ne à Carthaginensibus quidem negari potest, quod Saguntini orta intra ciuitatem seditione non ad Carthaginenses, quanquā finitimos, & iam summā in Hispania obtinentes, sed ad populum Romanum se uertērūt, quo autore ciuilis dissensio sedata atq; restincta est. Si quis igitur excidiū Saguntī causam huius belli fuisse dixerit, idem Carthaginenses per iniuriā bellum gessisse cum Romanis fateatur necesse est: tum ex fœdere Luctatij, in quo continebatur, ne quis alterius socijs iniuriā afferret: tum ex fœdere cū Asdrubale icto, quo cautum, ne Carthaginenses Iberum flumen armati transirent. Si uero propter ablatam Sardiniam, auctumq; stipendium exarsisse eos in id bellum existimet, prefecto non immerito id ab illis factum uidebitur, qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerunt fortasse, qui hæc parum considerantes, me superuacuo censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirere. Ego uero ita sentio: si quis omnibus necessarijs ita instructus sit, ut nulla re extrinsecus egeat, huic iucundam quidem, non tamen fortassis necessariam fore præteritarum rerum cognitionem. Si quis autem id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit, cum homo sit, ac præsentem felicitatem, ut sunt res humanæ fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat, non modo iucundam, uerumetiam necessariā rerum gestarū peritiā dixerim. Etenim quo pacto quispiā uel illata sibi aut patriæ iniuria, socios atq; adiutores ad eā propulsandā inuenierit, uel nouis rebus studens, alios in sententiā suam traxerit, uel prospere cedentibus cunctis suorum animos recte confirmauerit, nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitū perspectumq; habuerit? Ita enim in rebus præsentibus paratus semper atq; instructus ea loquaturque agere poterit, quibus & consilia cunctorum intelligantur, & ueritas omnibus patefiat. Præteritæ quippe res optima gerendarum rerum documenta sunt, facileq; nobis ostendunt uiniuscuiusq; rationes, consilia, machinas: quid nobis gratiam, opem, beneficiū parere possit, quid quenq; aduersus nos mouere, quid ad misericordiam, quid ad indignationē, quid ad iustitiam atq; æquitatē impellere: quæ omnia & publice & priuatim plurimum in uita mortalium momenti habent. Quapropter ego quidem ita censeo, scriptores historiarum, eosq; qui in earum lectione uersantur, non tam res gestas, quàm quid eas sequatur atq; antecedit animaduertere oportere: nā si quis ex historia tollat, quid, quomodo, cuius gratia actū sit, q̄ finis fuerit, quod superit, ueluti contētio quædā, nō doctrina erit, & in præsentia quidē iucunditatis fortasse aliquid, in posterū uero nullā prorsus ad uitā humanā utilitatē afferet. At enim dicerent aliq: nec facile haberi huiusmodi historia, nec ullo modo perspicui atq; uideri poterit, ob multitudinē magnitudinemq; librorū. Verū hī quidem ignorant, quanto facilius sit, habere atq; p̄discere quadraginta libros recte in ordinē digestos, ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiā usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uero orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorū cum Achæis iuxta Isthmum cōprehensæ sint, quàm tot particulariū historiarum uolumina uel tenere uel legere:

uel legere: nam præterquam quod & numero, & magnitudine librorum nostra superant, difficile est quicquid apud eos certi comprehendere: primo quod non idem omnes de iisdem rebus scribunt: tum quod res simul gestas prætereunt: quæ si inuicem conferantur, longe clarius discerni ueritas potest: denique quod id quod maxime proprium est historiæ, ne attingere quidem possunt, hoc est ea quæ res gestas præcesserunt, quæ secuta sunt, & præsertim quæ ad causas attinent. Nos autem ita bellum Antiochi consideramus, ut à Philippico causam sumpserit, Philippicum ut à Punico, Punicum ut à Siculo: ubi quæcunque interea rerum sunt gesta, & ad idem caput referri possunt, diligentissime rimantur: Quæ omnia apud eum quidem qui uniuersalem historiâ scribat, facile intelligere licet: apud eos uero qui de particularibus bellis differunt, ut puta Persico, aut Philippico, impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summam se putet posse intelligere: quod fieri non potest. Itaque quanto præstat didicisse aliquid perfecte, quam id tantummodo audiuisse, tanto historiâ nostra particularibus bellorum descriptionibus præstantior existimanda est. Caterum ut ad id unde in hoc diuerticulum excessu reuertar, legati Romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere, nullum amplius uerbum fecerunt. Sed qui inter eos natus grandior erat, sinum à toga factum senatui ostendens: hic, inquit, uobis bellum pacemque portamus: utrum placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. Cumque is excussus in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi plane id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset, accipere se alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthaginensi nouæ in hibernis erat, militibusque, si qui forte suos inuisere uellent, redeundi in patriam potestatem fecerat, quo post tot labores exhaustos corpora, animosque ad omnia de integro patienda renouarent. Præterea fratrem Asdrubalem instruit, quo pacto Hispaniam, si eum decedere prouincia oporteret, regere, tuerique ab omni populi Romani conatu debeat. Dehinc Africam quoque ualido præsidio firmat, aduocato ex Hispania supplemento: Nam Afrum militem in Hispaniâ acciuerat, callide nimirum partitus copias, ut Afri in Hispaniâ, Hispani in Africa ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Africam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos, pedites ad tredecim millia, octingentos, quinquaginta: præter hos etiam baleares funditores octingentos septuaginta. Horum maiorem partem distribui per Africam iubet, reliquos Carthaginensi præsidio esse: simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delecta iuuentutis peditum quatuor millia: eos non tam præsidium quam obsides Carthaginem duci. In Hispaniâ uero Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinque, sed aptas instructasque remigio duas & triginta quinqueremes, triremes quinque. Addit deinde equites Libyphœnices, mixtum punicum Afri genus, circiter quadringentos quinquaginta, Ilargetes trecentos, Numidas Maurosque accolæ oceani ad mille octingentos, pedites autem ex Africa undecim millia octingentos quinquaginta, ex Liguribus trecentos, ex Balearibus quingentos, & ne quod terrestris auxilij genus deesset, elefantos unum & uiginti. Nec admirari quispiam debet, si non minori diligentia hæc à nobis memorantur, quam si ab Imperatore exercitus census militum fieret: neque nobis succensere, quod mendacium instar minuta quadam ac leuia sectemur, quo facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Nos enim cum apud Lacinium tabulam æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat, positam in eo loco ab Annibale quo tempore per Italiam grassabatur, adhibendam ei omni ex parte fidem duximus. Ideoque hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal cum rebus Africa atque Hispaniæ prouidisset, reditum eorum præstolabatur, quos ad sciscitandos Gallorum animos

animos, quā traducendus erat exercitus, miserat: nam quia & fertilissimam esse eam regionem intelligebat, & multitudine hominum refertam, qui uirtute atq; experientia in rebus bellicis plurimum pollerent, essentq; ob bellum gallicum, quod superiori libro huius rei gratia memorauimus, populo Romano infensissimi, prēmiserat eō quī illorum animos donis conciliarent, & transitum alpiū specularentur: Sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendum, si per angustos alpiū saltus fauentibus Gallis incolumem traducere exercitum posset. Reuersis itaq; nuncijs, ubi expectationem ac desiderium Gallorum intelligit, transitumq; alpiū difficilem sanē ac laboriosum, non tamen usquequaq; inaccessum esse, instante iam uere copias ex hibernis aduocat. Allatus per idem tempus de hijs quæ Carthagini gesta erant ad eum nunciū indignationē eius aduersus Romanos auxerat: spem uero de fide ac beneuolentia suorum mirifice confirmauerat. Itaq; quamprimum copiarū omnes in unū conuenerūt, Annibal aduocata concione non iam occulte, sed palam milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat, ut ipse paulo ante, ut ceteri Carthaginensium duces, ob expugnatum Saguntum postulatī ad supplicium fuerint, edocet fertilitatem opesq; prouinciæ ad quam profecturi sint: præterea amicitiam atq; societatem Gallorum ostentat. Quibus dictis cum animos omnium alacres, & nihil magis quā discessum expectantes animaduerneret, fidē ac uirtutem eorum laudat, dieq; profectionis indicto concionē dimittit. Paratis interea omnibus quæ ad iter necessaria erant, ut primum statutus dies aduenit cum nonaginta millibus peditum, equitum duodecim millibus profectus, Iberum traiecit. Nec multis interiectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos, Aquitaniam, ceteraq; usq; ad Pyreneum montem oppida subegit, ut omnium opinione celerius, ita non sine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorū militū cæde. Ora huic omni præfecit Hannonem, quem Bargusius etiam dominū constituit, quod magis huic populo diffideret, ob amicitiam qua astricti cum Romanis erant: decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendæ regionis dedit, & equites mille: omnia eorum qui cum Annibale proficiscebantur, impedimenta eidem reliquit: Totidem ferē ex Hispanis militibus domū remisit, tum quia grauari eos longinquitate uia, insuperabiliq; alpiū transitu senserat, tum ut cæteris quoq; præberet spem in patriam quandoq; reuertendi, nec minus ut hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat, alacriori animo, si quando supplementi usus foret, in Italiam proficiscerentur. Ipse cum reliquis copijs, numero quingentis millibus peditum, equitum ferē nouem millibus Pyreneum transgressus ad proximum Rhodani ostium tendit, non tam multitudine, quā uirtute militum stipatus, utpote qui triū & uiginti annorum durissima militia inter Hispanas gentes exercitati uictores semper extiterant. Verum ne ob ignorationē locorum hæc pars obscurior foret, referendum breuiter censuimus, unde discedens Annibal, quibus quantisque locorum spatijs superatis, quas Italia partes ingressus fuerit: neq; ipsas locorum appellationes adiecimus, ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfecte intelligi, si nomina locorum in noticiam uenerint. Atqui ego qui dem ita censeo, in relatione locorum quorum cognitionem habemus, plurimum momenti nomina afferre, & ut facilius intelligantur res ipsæ, & pertinacius memoriæ hæreant. Vbi uero loca ipsa ignota sunt, similem esse appellationem eorum ijs uocibus, quæ præterea quod aures percutiunt, nullam prorsus significationem habent: ita sit ut cum mēs nostra nihil omnino ex eo nomine comprehendat, neq; id referre ad aliquid sibi cognitum possit, uana penitus atq; inutilis narratio fiat. Quamobrem inuestigandus modus est, quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat auditoris in notionem

notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus communis notio est, diuisio huius quo claudimur mundi, per quam omnes etiam ineruditi ortum, occasum, meridiem, septentrionem nouimus. Secunda est, per quam unicuique supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorum quaecunque uidimus quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarum multae partes sint, quaedam inhabitabiles, aliae contrario quam nos situ ab Antichthonibus habitae, in praesentia desitu duntaxat eius plagae quam nos incolimus dicendum. Haec cum in tres partes diuidatur, unam Asiam uocant, Africam aliam, tertiam Europam. Hanc diuisionem mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt, Tanais & Nilus. His Asia à reliquis partibus diuiditur, ingenti perpetua fronte uersa ad orientem, tamen meridiem atque septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uero ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur, uersaque ad meridiem nihilominus ad Iberum occasum usque ad columnas Herculis protenditur. Itaque haec duae partes, si quis in uniuersum consideret, meridiem ab oriente interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem septentrionem uersa ab oriente utriusque opponitur, extenditurque usque ad occasum. Eius praecipua pars septentrionem spectat intra Tanaim & Narbonem fluuium, qui non longe distat ab ora Massiliæ ac Rhodani ostiis, quæ in Sardonum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usque ad Pyreneum montem, extenditurque à mari nostro ad oceanum. Reliquam uero Europae partem à Pyreneo ad occasum, hoc est usque ad columnas Herculis à latere circuit mare nostrum, ab altera oceanus. Ora quæ mari nostro abluitur, usque ad columnas Herculis Hispania uocatur: pars quæ oceanum spectat commune quidem nomen non habet, ut quæ recens in cognitionem nostram uenit, sed longe lateque à barbaris colitur, de quibus suo loco particulatim dicemus. Nam quemadmodum ea regio quæ iuxta Aethiopiæ est, ubi Asia atque Africa iunguntur, usque in nostram ætatem ignota est, nesciturque utrum perpetua sit & continens, an claudatur pelago: ita omne id quod intra Tanaim atque Narbonem ad septentrionem uergit, usque in praesentem diem ignoratur: somniantque, si qui deus uel loquuntur aliquid, uel scribunt. Enimuero hæc referre operæ pretium fuit, ne istis, qui eorum locorum ignari sunt, obscura omnia forent quæ scripturi sumus, sed per eas coeli ac terræ regiones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri traherentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginenses ea tempestate omnem Africæ oram tenebant, quæ mari nostro abluitur, ab aris Philenorum haud multum distantibus à magna syrtis usque ad columnas Herculis. Continet ea longitudo sexdecim millia stadiorum: transgressique paruum fretum, quod inter Africam atque Europam interiacet, omni Hispania potiti erant usque ad Pyreneum montem, quæ eam prouinciæ à Gallis diuidit. Distat autem hic locus ab angustiis freti, ubi sunt columnæ Herculis, circiter octo millia stadiorum, inde ad nouam Carthaginem, unde Annibal in Italiam transiturus mouerat, stadiorum tria millia. Hæc ab Ibero duobus millibus & sexcentis stadiis distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimensa ea loca per Romanos fuere. Exitus uero Rhodani à radicibus alpium, unde in Italiam transitur, mille & trecentis: reliquæ alpes mille & ducentorum stadiorum spacio continentur. Quibus transactis statim obuia fit ea pars Galliarum quæ Padus fluit. Itaque à noua Carthagine usque ad Italici fines nouem millium stadiorum iter facere Annibalem oportebat. Quod si longitudinem uis animaduertas iam ferè dimidium itineris confecerat: Si uero difficultatem locorum aspexeris, maior pars profectionis supererat. Annibal igitur omni conatu Pyreneum transgredebatur, non sine metu Gallorum, ne forte situ locorum freti transitum

eius in Italiam prohiberent. Interim Romā de ijs, quæ Carthagini dicta acta-
 per legatos fuerant, perlatum, & simul Annibalem omnium opinione celerius
 Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. Quæ res nō
 paruum metum patribus iniecerunt, eo maxime quod concitum aduersus se
 audas semper armorum gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam
 Consulibus provincias nominant, P. Cornelio Hispaniā, T. Sempronio Afri-
 cam cum Sicilia. His sex legiones in eum annum decernunt, sociorum quantū
 ipsis uideretur, classis quantum parari posset. Dum Romæ scribuntur milites,
 classisq; & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur, omni
 studio ad perficiendas colonias incumbunt, quas circa Padum in Gallia nuper
 inchoauerant. Iam ædificata erant oppida, oppidanis ut intra triginta dierū spa-
 cium adessent mandatum, decreta singulis coloniis sex millia hominum: quæ
 citra Padum ædificata Placentia, quæ ultra, Cremona appellata. Eam rem gra-
 uiter & iniquo animo ferentes Boij, nec ueterum irarum immemores, ubi Car-
 thaginensium aduentum compertum habuere, à Romanis defecerunt, dimissis
 obsidibus quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant: arreptisq; repen-
 te armis, & ad id ipsum sollicitatis Insubris, tantum tumultum in agrum su-
 pradictis coloniis assignatum fecerunt, ut perterrita ita omnis multitudo unā cū
 triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant, Mutinam confu-
 gerit: Quos persecuti Boij urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper ob-
 sidio durasset, simulari cœptum de pace: euocatiq; à Gallorum principibus ad
 colloquium legati, contra ius gentium, ac uiolata fide cōprehenduntur, negan-
 tibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimisuros. Cum hæc de legatis
 nunciata essent, L. Manlius prætor, qui tum in hijs locis cum copiis erat, ira ac-
 census subsidiū ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere, in sylua quæ
 uix propinqua erat insidias ponunt, uenientemq; inexplorato hostem aggressi
 magnam partem Romanorum cædunt: reliqui agrē in apertos cāpos emerfere:
 Vbi relictis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga
 Boios animaduernerent, præcipiti fuga Cannetum uicū contendere. Qui tu-
 multus postquam est Romā perlatum, patres ueriti ne diuturna obsidione præ-
 sidium Romanorum periclitaretur, Attilium prætorem cum copiis delectu no-
 uo Consulis cōscriptis auxilium ferre obsessis iubent: Consuli, ut in eorum lo-
 cum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit gallicarum rerum usque ad
 aduentum Annibalis status. Consules interea paratis omnibus necessarijs Ro-
 ma profecti, P. Cornelius in Hispaniam cum sexaginta longis nauibus, Sem-
 pronius in Africam cum centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto im-
 petu res bellicas aggressus tantum in Lilybæo apparatus undiq; congeffit, ut
 mox ipsam Carthaginem obsessurus uideretur. Cornelius uero per oram He-
 ruræ ac Lygurum profectus, quinto die peruenit Massiliam, proximūq; Rho-
 dani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cum classe ingressus
 est. Hic cum Annibalem superare iam Pyreneos montes didicisset, satis tamen
 adhuc eum putabat abesse, tum propter difficultatem loci, tum ob multitudinē
 Gallorum, qui frequentes circum ea loca habitabant. Verum Annibal incredi-
 bili celeritate Gallis omnibus partim pretio, partim metu pacatis, ad Rhodani
 transitum per maris Sardois littus cum exercitu properabat. Quod postq; Con-
 sul intellexit, etsi inops consilij erat ob celerem Annibalis aduentum, nullum ta-
 men optimi ducis officium prætermisit. Eductos ē nauibus milites à iactatione
 maritima refecit. Tribunos quonam in loco occurrendum hostibus foret edo-
 cuit, trecentos delectos equites ducibus Massiliensibus, & auxiliatoribus Gal-
 lis ad exploranda hostium consilia præmisit. Annibal iam Rhodano propin-

quus

quos transfretare quam celerrime festinabat. Itaque aduocatos omnes fluminis accolae muneribus sibi conciliat. Ab hijs lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum usum lembos emit, nouas item lintres cauari ex singulis arboribus iubet. Quod etiam milites ipsi & copia materiae, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spatium tantum nauium lintriumque comparatum est, ut abunde ad traiciendum sufficeret, singulis laborantibus, ne sociorum auxilio indigerent, sed proprijs lignis se suaque transueherent. Inter haec ad ulteriorem ripam fluminis maximus barbarorum numerus confluxerat, quo Carthaginenses a transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intellegens se neque ui traicere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tunc ibi consistere, ne undique a barbaris circumueneretur, prima noctis uigilia Hannonem Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. His duces itineris nonnullos ex incolis loci tradit, qui per ripam Rhodani aduerso flumine ad ducenta stadia profecti supra paruae insulae circumfusum amnem constiterunt. Nam quia illic diuidebatur aqua, non immerito minus altus esse alueus existimabatur. Casis igitur euestigio arboribus rates fabricatae, quae ad uiro- rum, ceterarumque rerum transfretationem sufficerent. Ita impedi- ente ne- mine tuti Rhodanum traiecerunt, nactique locum natura munitissimum, corpo- ra nocturno itinere, ac labore operum confecta quiete unius diei refecerunt, om- nibus ad consilium opportune exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum ceteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traiciendorum elephantorum, qui numero septem & triginta erant. Igitur in sequenti nocte qui fluuium transferant, cum primum lucescere aurora coepit, per ripam flu- minis profecti aduersus barbaros, quos conuenisse ad eum locum diximus, con- tendunt. Annibal autem paratas habens copias, omnes iubet ut ad traicien- dum se praepararent, lembos equitibus impleant paratis instructisque ad bellum, ut, si ita res ferat, extemplo egressi usui forent. Lintres uero expediti occupent, peditesque ut maiore tranquillitate fluminis tutius traducerentur, undarumque im- petum firmiter sustinerent, superiori parte fluminis ad dexteram lembos ponit, quo uehementior illum, ac praecipitem aquae fluxum exciperent: equos a pup- pibus nantes loris trahi iubet tres & quatuor simul, duobus uiris ad utrumque la- tus puppis sedentibus. Quo factum est, ut maior pars equorum in prima trans- fretatione traduceretur. Haec autem conspicati barbari, ingenti tumultu relictis castris passim temereque in ripam concurrunt, ueluti nullo negotio transitum ho- stibus prohibitori. Annibal aliquandiu commoratus, ubi appropinquare suos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit, dat simul omnibus signum ad tra- iendum. Quo uiso repente Carthaginenses ingenti clamore facto traicere a- mnem, atque impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur, certantque in- ter sese, qui primus ad ulteriorem ripam perueniat. Ita cum iam utraque ripa a Car- thaginensibus teneretur, omnesque cum ingenti uociferatione flumen traicerent, Galli cum uarijs ululatus more suo praena canentes, arcere summo impetu hostem nitebantur. Terribilis aliquandiu tumultus, uisusque horrendum certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant, Mox Hanno cum suis aderat: Horum pars in castra impetum faciebat, reliqui a tergo pugnantes premebant. Galli nouitate rei obstupefacti, pars in castra, ut ea ab hostibus tu- rentur recurrunt, alij nihilo segnius pugnae insistent. Annibal ubi consilium sibi ex sententia successisse animaduertit, hortatur suos, ut pristinae uirtutis me- mores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium ir- rumpunt. Tandem Galli, & quia nullo ordine praedium inchoauerant, & im- prouisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt.

Dux Carthaginensium uno tempore flumine atq; hostibus superatis, reliquas copias per ocium traiecit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripā peruenissent, spernens iam gallicos tumultus castra locat: atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postridie cum audisset Consulem Romanorum cum classe ostia Rhodani ingressum, Numidas equites quingentos misit speculatum, ubi & quantā copiarū hostium essent, quid ue pararent. Interim traiciendis elephantis per magistrōs dari operam iubet: ipse aduocata cōcione, regulos qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant, acciri fecit. Hi per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum alpium hortantur, se ceterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur: iter fore tutum, & nulla re necessaria egēs: nec difficilem sanē alpium transitum esse, loca ad quā profecturi sint omni genere rerum opulentissima habituros: præterea eiusmodi socios, quorum uirtus non parū præteritis temporibus populo Romano formidolosa fuerit. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis reguli discessere. Post hos Annibal ingressus, primum quidem præteritas res gestas multitudinī commemorat. In quibus eos per tot discrimina bellorum, consilium ac sententiā suam secutos, uictōres sæpenumero fuisse refert, nunquam minus prospere rem gessisse. Dehinc hortatur, ut magno fortisq; animo sint, scientes maiorem partem laborum iam emensam esse, superato difficillimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquunt, ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obediētes sint, pristina uirtutis, rerumq; à se fortissime gestarum memores. Hijs dictis cum multitudinē alacri uultu animi audaciam præ se ferentem uidisset, uniuersos laudauit: dehinc deos secundū morem precatus abiit, indicto militibus ut corpora curarent, seq; in posterū ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat, cum Numidæ, quos speculatum missos supra diximus, fusi profligatiq; ab hostibus redeunt: Etenim cum non longe à proprijs castris equitibus Romanis, qui ex eadem causa missi à Scipione fuerant occurrissent, tanto ardore utriq; conseruerunt manus, ut ex Romanis & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint, ex Numidis plus quàm ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissime omnibus ad Consulem reuersi sunt, præsentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitum indicarunt. Quibus auditis P. Cornelius Scipio haud cunctandū ratus impedimēta nauibus imposuit: ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat, tum prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit: peditum uero multitudinē è castris motam paulatim procedere iubet, ipse ut elephanti ocyus traiciantur, omni sollicitudine intendit. Eorum traiciendorum consilium huiusmodi fuit: Compluribus paratis ratibus duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt, latas pedes quinquaginta: hijs alias duas à parte ripæ adijciunt, quas ne secunda aqua deferrentur, compluribus retinaculis ualidis ad arbores parti ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes: post alias duas rates, quæ reliqs longe maiores erāt, extremis illis leuiter adnectunt, quo haud difficulter solui possint. Ab hijs pendeant funes aliqui, qbus ab actuarijs nauibus, postq; dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulteriorem ripā ualeant. Postremo eas oēs humo tegūt, ut beluæ per eas sine pauore ueluti per solum progredierent. Hoc apparatu facto, elephanti, q Indis ubiq; præterq; in undis, parere cōsueuerant, per stabilem ratē tanq; per uia prægredientibus duabus foeminis agūtur: qui ubi in extremas rates applicatas transgressi sunt, extēplo resolutis quibus leuiter annexæ erant uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil sanē

sanè trepidantes, donec continentí agebantur: ubi uero soluta à cæteris rate in alium se uehi cernebant, undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant: quietem tamen timor ipse faciebat, omni ex parte aquam circumspectantibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt, qui tamen peremptis rectoribus incolumes euasere: siquidem & pondere isto stabiles, & magnitudine prominentiū extra aquā nariū, quibus emittere si quid ebiberant, ac respirare poterant, pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti perueniunt. Traiectis itaq; elephantis, Annibal cum hijs atq; omni equitatu aduersa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimum sinum: deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum, seq; per medium interagens egreditur, & inde in Occidentem ablatus aliquandiu Galliās dirimit, post cursu uersus meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad septentrionem uergit, incolunt Galli, quos Druentes uocant. Latus uero quod meridiem spectat, terminant alpium saltus, qui ad septentrionem eriguntur. Campos autē circa Padum, de quibus supra memorauimus, à Rhodano diuidunt alpes, quæ à Massilia incipiētes usq; ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur. Has tunc prætergressus Annibal, à locis qui circa Rhodanū sunt, in Italiam uenit. Hoc loco scriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student, non animaduertunt labi se in duo ab historiæ lege alienissima. Siquidem & falsa scribere, & planè inter se repugnantia coguntur: simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino imitabilem uolunt, omnis prorsus consilij atq; rationis expertem ostendunt: simul nullum exitum mendacio reperientes, ad deos & deorum filios confugiunt: nam cum iter alpium adeo immensum atq; asperum faciant, ut non solum equitibus, impedimentis, atque elephantis, uerumetiam ipsis leuis armaturæ peditibus inuium, inaccessumq; sit, præterea etiam tantam in eo solitudinem, ut nisi quis deus, aut heros ducem se itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditum, apertissime in utrunq; labuntur errorem. Primum enim quis ducem Annibalem imprudentior erit: qui tot copijs, taliq; exercitui præfectus, in quo spem omnem bene gerendarum rerum reposuerat, neq; uias, neq; loca, ut ipsi asserunt, nec quā iret omnino, nec ad quos tenderet, sciebat: nam quod cæteri post maximos conflictus etiam in summa desperatione rerum non faciunt, id isti fecisse Annibalem in tanta spe, ita florente exercitu uolunt. Quo quid ineptius dici potest? At quod de solitudine, atq; asperitate locorum dicunt, apertius etiam mendacium indicat: neq; enim referunt ut Galli Rheni accolæ, non semel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint, neq; ut olim cum magno exercitu superatis alpijs in subsidium Cisalpinorū contra populum Romanum uires aduocarint, neq; ut ipsis etiam in alpijs multorū hominū gens habiteret, sed hæc omnia ignorātes, deum quendam inquit apparuisse Annibali, iterq; monstrasse. Quo fit, ut tragœdis potius, quàm historicis similes uideātur: nam ut illi frequenter dramata sua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant, quod falsa, irrationabiliaq; principia sumpserunt, ita hī rerum gestarum scriptores simile quiddam patiunt, & dum falsa sumūt exordia, tandem ad deos aliquos, siue heroas confugere cogunt: nam qui fieri potest, ut ex falsis inijs ueri fines sequant? Atqui Annibal non talem se, qualem hī tradunt, sed callidum simul ac prudentem ducem præstitit: quippe & fertilitatem regionis, ad quam festinabat, & incolarū aduersus Romanos odium diligentissime scrutatus est, & in

ascensu alpiū, quod asperum difficileq; iter erat, duces habuit accolas locorū quos iam ad bellum contra Romanos in sententiam suam traxerat. Quibus de rebus nos quidē eo audacius scribimus, quod & ab hīs didicimus, qui ea tempestate rebus interfuerunt, & ea loca ipsi uidimus, ob eam solummodo causam eō profecti, ut alpes conspiceremur. P. Scipio Consul Romanus, triduo postquam Carthaginenses à ripa Rhodani mouerāt, ad castra hostium animo præliandi profectus, ubi deserta munimenta uidet, obstupefactus aliquandiu constitit: quippe sibi persuaferat, hostem nunquā per ea loca in Italiam facturū iter, tum ob asperitatem uiarum, tum ob incolentium barbarorū multitudinem. At ubi audaciam Carthaginensium perspexit, extemplo ad mare ac naues reuersus, conuocari copias iubet: & fratrem quidem in Hispaniam, ne ea pars nuda præsidio foret, cum parte copiarū mittit: ipse rursus in Italiam reuertitur, facilius per eum modum, tutiusq; descendentem ab alpibus Annibali occursurus. Annibal quartis castris ad insulam peruenerat, locum & multitudine hominū, & feracitate regionis prædiuitem. Cui propterea Insulæ nomen inditū, quod ibi Arar, Rhodanusq; ex alpibus decurrentes aliquantū agri amplexi defluunt in unū, faciuntq; insulam & figura, & magnitudine similem ei, quæ in Aegypto Delta appellatur, nisi quod illic latus unum mare efficit, cum quo duo amnes coniunguntur: hic uero difficiles atq; asperi montes, & planè inaccessi. Eō cum applicuisset Annibal, reperit duos fratres inuicem de regno dissidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppositū: uocatus abq; eo, qui natu grandior erat, rogante ut sibi paternum imperium restitueret, haud minus paruī, per opportunū id rebus suis fore arbitratus. Excluso igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito non solum cōmeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit, uerum etiam arma omnia renouata, & additæ uestes, quas infames frigoribus alpes præparare cogeant: præterea quod maximum fuit, comitante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris omnibus copijs ad alpes usque perductus est. Ita cum intra decem dierum spaciū à Rhodano profectus circiter octingenta stadia confecisset, conscendere alpes cœpit: ubi mox maxima pericula oblata sunt: nam quandiu campestri itinere progressi Carthaginenses fuerant, duces Allobrogum cum bona pace transire omnes permisere, partim equites ueriti, partim præsidium comitantium Gallorum: ubi uero & illi domum reuersi, & hī loca aspera, difficiliaq; conscendere cœperūt, congregata Allobrogum multitudo ingens opportuna præoccupat loca, per quæ necessariō transire Annibalem oportebat: qui si in ualles occultiores insedissent, coorti repente in pugnam, magnam profecto stragem Carthaginensibus dedissent. Sed uisi procul ab Annibale non tam hostibus, quàm sibi ipsis obfuere: etenim cum aspexisset Annibal opportunissima quæque loca tenere barbaros, consistere signa iussit, castrisq; inter confragosos ac præruptos saltus locatis, quosdam ex Gallicis, quos secum habebat, ad uisenda loca, explorandamq; hostium intentionem atq; omnem apparatus præmisit: per quos cum comperisset, hostes interdum tantum in hīs locis consistere, nocte uero in propinquā urbem ad sua quenq; tecta dilabi, tali consilio usus est: Prima luce aperte cum omnibus copijs subiit tumulos, tanquam uī interdum per medios hostes erupturus: cum uero hostibus appropinquasset, castra eo in loco diligentissime muniuit: tum ubi primum facta nocte digressos tumulis montanos sensit, plurimis ignibus accensis maiorem partem exercitus ibi reliquit: ipse cum expeditis acerrimo quoq; milite raptim angustias euadit, & in hīs tumulis, quos hostes tenuerant, confedit. Quo facto, ubi primum orta luce id conspicati sunt barbari, immobiles parumper consistere: deinde uidentes iumentorum, equitumq; multitudinem in angustijs

angustijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adieciſſent, ſatis fore ad perniciem arbitrat, per inuías rupes diuerſis è locis concurrunt. Tum uero non tam ab hoſtibus, quàm ab iniquitate locorũ Carthaginiſes oppugnabantur, equis maxime, iumentisq; ingentem ſtragem hominũ ac rerum facientibus: nam cum præcipites & diruptæ utrinq; anguſtiæ forent, multa iumenta ex immenſa altitudine cum ſarcinís inſtar maximæ ruínæ deciderunt: ſiquidem icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerum conſternati incredibilem turbationem in tanta locorũ anguſtia faciebant. Quæ conſpicatus Annibal, cum nullam in fuga ſpem ſalutis repositam intelligeret, iumentis qui ſarcinæ ferebant amiſſis, ex ſuperiore loco cum hijs quos ſecum per noctem tenuerat, ingenti impetu decurrit. Quo facto etſi magnā partem hoſtium fuderit, tamen è ſuis quoq; multos interemit: ſiquidem auctus ex utriſq; tumultus multos paſſim præcipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpiſſime fugatis, Annibal quod reliquũ fuit impedimentorũ atq; equitum, uix & non ſine graui labore traduxit, coactisq; copiarum ſuarũ reliquijs, ad caſtellum unde Allobroges exierāt, profeſtus, quod uacuum cuſtode erat, nullo negotio cepit. Id ei magnam non ſolum in præſens tempus, ſed etiam in futurũ rerum neceſſariarum comoditatem præſtitit: nam in præſentia quidem magnam equorum atq; iumentorũ multitudinem, præterea etiam captiuorũ tulit: in futurum uero frumento ac pecoribus per triduum exercitum aluit: & quod fuit pluris faciendum, cæteros alpium accolæ perterruiſſe, ne quid tale moliri in poſterũ auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit: deinde cum copijs profeſtus, reliquis duobus diebus aliquantum uix confecit: quarto dehinc die rursus in maximũ periculum prolapſus eſt. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populũ: hijs ut dolo circumuenirent Pœnos, unā conſpirauerant. Adueniēti igitur Annibali obuiam procedunt, florentes capiti corollas geſtantes: quod ferè apud barbaros pacis, atq; amicitia ſignum eſt, quemadmodum apud Græcos caduceus. Annibal haud temere credendum barbaris arbitratus, uoluntatem intentionemq; eorum callide perquiri. Hijs placere ſibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduerſantium Gallorum reſponderunt, ſeq; obediēter poſthac imperata facturos, ut qui nec facere, nec pati iniuriā uelint: & ad fidem promiſſorum obſides ſe Annibali daturos pollicentur. Quod etſi diu Annibalem conſilij dubium fecerit, ſuſpicatus tamen hæc ſi æquo animo accipiantur, mitiores fortaſſe barbarorum animos facere poſſe: ſi uero repudientur, eoſdem aperte hoſtes ſibi futuros, benigne illis reſpondendo accipere ſe eorum amicitiam ſimulauit. Illi cum iam non ſolum obſides dediſſent, uerum abunde ſubmiſtraſſent commeatum, & deniq; ſe ipſos in Carthaginienſium manibus poſuiſſent, tantum fidei ab Annibale meruerunt, ut hijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cum igitur biduo iter feciſſent, uentumq; eſſet in anguſtiorē uallē, & ex parte altera iugo ſubiectā, barbaris undiq; ex inſidijs prorumpentibus in tantum periculi Carthaginiſes inciderunt, ut ad extremā penè perniciem peruenturi fuerint, niſi Annibal nondum ſatis fidei Gallorũ credens, ac futura planè proſpiciēs, elephantos equitesq; in primo agmine collocaſſet, ipſe poſt cum robore peditum ſollicitus circumſpectansq; omnia à tergo ſecutus eſſet: hijs enim ita in præſidio diſpoſitis, minorem contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominũ, & equorũ, iumentorumq; numerus periit: quippe hoſtibus imminens iugũ tenentibus, & nũc ſaxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipſis percutientibus, in tantũ periculum uentũ eſt, ut neceſſe fuerit Annibalem noctem unā cum medietate copiarũ ſine equitibus atq; impedimētis agere.

Poſtero

Postero die iam legnius intercurfantibus Gallis, cum equitibus atque impedimentis iunctus saltum superat, barbaris quidem iam aperto bello minime occurrantibus, sed latronum more modo primum, modo nouissimum agmen infestantibus, prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magni Carthaginensibus usum elephanti praebebant: nam quacunque incederent, quia insuetus adeundi propius metus erat, eum locum tutum ab hostibus faciebant. Nono die in iugum alpium peruentum est: Ibi biduo statua habita, partim ut incolumes milites labore fessos reficeret, partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraque iumenta, quae delapsa rupibus in praecipitium ierant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam uix ea omnia oppleuerat loca occidente uergiliarum sydere, & fessos tandem tot malorum militum animos ueluti in desperationem adduxerat. Annibal id conspiciens, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eam rem unam tantum occasionem habebat, propinquitatem Italiae, felicitatemque ostendere: ea enim ita alpibus subiacet, ut si quis utrumque consideret, ueluti arx totius Italiae esse alpes uideantur. Hanc igitur e promontorio unde longe lateque prospectus erat, ostendit: inde subiectos Alpibus circumpadanos campos: posthac amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. His uerbis recreatis paulisper militum animis postridie eius diei deducere agmen coepit: nihil iam hostibus quidem, nisi per latrocinium tentantibus, sed non paucioribus ob locorum, niuiumque asperitatem mamissis, quam in ascensu alpium propter hostium incursiones fuissent: nam cum natura locus angustus, praecipitiumque foret, tum uero recenti niue omnia usque adeo obruta, ut nullum prorsus uestigium callis appareret, neque sustinere se a lapsu poterant, & qui parum titubassent, continuo in praecipitium ferebantur. Verum hanc quoque difficultatem aequo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus affueti. Interea uentum ad rupem alteram, quam neque elephanti, neque iumenta pertransire poterant: quippe angustam natura uiam recens terrae lapsus circiter ducentos passus angustiore fecerat. Hic rursus turbati, affligique multitudo coepit. Dux Carthaginensium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita, circumducere agmen conatus, quoniam iter id niues insuperabile faciebant, a proposito destitit. Sanè supra ueterem niuem intactam noua praesentis anni nix deciderat: in ea quod recens lapsa permollis erat, & nullam ferè adhuc altitudinem habebat, facile ingredientium pedes insistebant: ubi uero tot hominum, iumentorumque incessu dilapsa erat, per nudam infra glaciem, & fluentem liquefcentis niuis labem ingressi, ambobus simul pedibus ruebant, quemadmodum in locis coenolubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere: & quod longe miserius erat, homines cum sistere in lubrico uestigium non possent, prona decident, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur, tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per praecipitia uolutabantur. Iumenta uero interdum quidem prolapsa glaciem secabant: sed pressa oneris magnitudine, pedibusque eorum indurata glacie perstrictis, moueri postea inde non poterant. Tum Annibal iumentis, atque hominibus nequicquam fatigatis, omnia praesenti spe, castra in iugo montis collocat, & gerrime ad id ipsum purgato loco: dehinc multitudinem ad eam rupem, qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur equis atque iumentis uno die sufficienter parata, confestim eos traducit, & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua disponit. Numidas interim parare elephantis uiam iubet. Hi uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt, & eas quidem propè fame consumptas: nuda enim sunt iuga montium herbis atque arboribus, quod continuis rigeant niuibus hyberno aestiuoque tempore. Mediae
uero

uero conualles ab utroq; alpiū latere laxta pascua, atq; apricas arbores habēt, & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copijs, profectus qui iter cœpit, & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planū peruenit, magna parte exercitus amissa, partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copijs, partim asperitate montium in transitu alpiū absumptis, neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquā Carthagine noua discesserat, ingressus, alpibusq; quindécimo die superatis, circumpadanos campos, & Insubrum gentem audacissime petit, ex Afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia & ducentos, ex Hispanis ad octo milia, equitum ad summam sex millia: hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est, apud Laciniū testatur. Per eadem tempora, quemadmodum supra diximus, P. Cornelius Consul, fratre in Hispaniam cum exercitu ad resistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur factio per Tusciam itinere, & à Manlio, Attilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant, ad Padum festinat, ut cum hoste nondum refecto manum confereret. Verum nos quidem, quando & narrationem nostram, & utriusq; populi duces, & bellum ipsum in Italiam traduximus, antequā ad res in ea provincia gestas ueniamus, breuiter nonnulla haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existimauimus. Erunt enim fortasse qui à nobis quærant, quo modo cum Libycas, Hispanicasq; res pluribus superius uerbis attigerimus, nihil tamen dictum à nobis fuit, neq; de columnis Herculis, & quod inter Africam Europamq; interiacet, paruo freto, neq; de exteriori Oceano, rebusq; ad eum pertinentibus, neq; de Britannicis insulis, neq; de stanni, auriq; & argenti copia, quorum metallorum Hispaniæ feracissimæ sunt: hijs enim de rebus multa, uariæq; inter se dissidentes historici ueteres cōmemorant. A nobis autem nō ideo hæc omissa sunt, quod ea ab historiæ lege aliena putaremus, sed eo consilio factum, ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur, ne ue audientes frequenter ab ipsa rerum gestarū serie auocaremus: iudicantes præterea huiusmodi res non diuisim, neq; præter propositum, sed suo loco ac tempore quamuerisime fieri possit, cōmemorari oportere. Quamobrem nemo admirari debet, si etiam in sequentibus libris, cum ad eiusmodi loca uentum fuerit, hanc partem prætermittamus: id enim consulto à nobis fit, & ob eas quas diximus, rationes. Si quis autē id protinus in singulis locis, singulisq; partibus audire uelit, nescit se guloso conuiui merito comparari posse: nam quemadmodum ille, ubi primum discubitu uenit, appositos singulos quosque cibos degustans, neq; in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurū utilitatis potest, quando nec saporem ullum perfecte sentit, & omnia simul congesta stomachum, digestio, nemq; impediunt: ita qui hoc ipsum legendis autoribus faciunt, nec præsentem aliquam percipiunt uoluptatem, nec utilitatis quippiam retinent in posterum. Quod uero hæc potissimū pars historiæ præter cæteras omnes ueriori correctione egeat, cum ex pluribus alijs, tum ex eo maxime liquet, quod omnes ferè antiqui scriptores conati sitis, & proprietates extremarū orbis regionum referre, multis in locis longe aberrarunt à ueritate. Proinde non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra eos dicendum, neq; reprehendendi ignorance eorū gratia, sed potius laudandi, corrigendiq;: quippe quos non dubitamus, si hac tempestate fuissent, ipsos errorem suū fuisse emendaturos: siquidem superiori ætate raro quispiam inter Græcos reperiri potuit, qui extremas orbis partes scrutatum proficisci quauerit, ob periculosum atq; insuperabile iter: multa enim ac penè innumerabilia mari terraq; pericula erant: quod si quis uel neces-

sitate actus, uel sponte extrema orbis petiisset, haud tamen facile erat locorum
 situm, resq; in hijs partibus indagatione dignas perquirere, quod partim effera-
 tis barbarorū nationibus occupabātur, partim loca deserta, & uasta solitudines
 erant. Adde, quod rem longe etiā difficiliorem diuersitas linguarum faciebat:
 neq; enim petere quippiam, neq; discere haud se inuicem intelligētibus licebat:
 nec minus laboriosum erat res uisas modeste postea referre, singulis quibusq;
 ut res nouas augendo mirabiliore facerēt, non parum à ueritate recedentibus.
 Quapropter si non solum difficile, sed penē impossibile fuit, ante hoc tempus
 ueram huiuscemodi rerum historiam haberi posse, nequaquam succensendum
 est antiquis rerum gestarum scriptoribus, si quid uel omiserint, uel deliquerint:
 quin potius quod inuestigare aliquid potuerint, laudandi sunt atq; admirandi.
 Nostra uero ætate cum & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis or-
 bis partibus Romanorū imperiū cuncta nobis terra mariq; accessu facilia fe-
 cerint, liberatis præsertim hominū animis bellorum cura, studioq; atq; ambitio-
 ne publicarū rerum, ex quo maxima scrutanda, indagandaq; in huiusmodi re-
 bus ueritatis opportunitas accidit, profecto operæ pretium foret diligentius, ue-
 riusq; ea inuestigare, quæ maiores nostri ignorauerūt. Quod nos quidem omni
 studio conabimur facere, cum primum opportunū huic rei locum nacti erimus:
 nihil enim nobis iucundius accidere potest, quā si intellexerimus studiosos
 huiusmodi rerū nostra opera ueritatis compotes fieri, cum præsertim non aliam
 ob causam tot labores, atq; pericula in peragrandā Africa & Hispania, præterea
 etiā Gallijs, & hæc omnia circumeunte oceano susceperimus, quā ut ueterū
 scriptorū ignorantiam emendantes, eas orbis partes hominibus nostris quā
 notissimas faceremus. Nunc uero propositi nostri memores ad prælia, quæ in-
 ter Romanos, Carthagenensesq; in Italiam sunt, reuertamur. Quanta igitur co-
 piae transgresso in Italiam fuerint Annibali, superius ostensum: post descensum
 alpiū in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum
 cepit: erat enim non solum longo labore ascendendi, descendendiq; præterea
 inauditis locorum difficultatibus fatigatus, uerum etiam ex inopia cōmeatus, &
 corporum illuue ac tæbe squalida diuturna maciem contraxerat: pleriq; ex in-
 opia & labore intolerabili prorsus defecerant: neq; enim per tot millia passuum
 perq; loca adeo aspera ac difficilia uehere tanto exercitui necessariam stipem li-
 cuerat, & si quid erat uectum, maiori ex parte cum iumentis perierat. Quo factū
 erat, ut qui paulo ante à Rhodano cum triginta octo millibus peditum, equitū
 uero circiter octo millibus discesserat, ei nunc uix medietas eiusmodi copiarum
 superstes foret. Horū corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod
 cum dux Carthaginēsiū animaduertisset, peropportune in recreandis animis
 corporibusq; non solum militum, sed etiam equorū reficiendis omne studium
 adhibebat. Post hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ gentis (hij tum
 forte aduersus Insubres bellum mouerant, neq; satis credere fidei Carthagenen-
 siū uidebantur) primo in amicitiam, societatemq; prouocare tentauit: deinde
 cum id parum Taurinos moueret, ualidissimā eorum ciuitatem aggressus, tri-
 duo expugnauit: interfectisq; aduersæ partis hominibus, tantum prope ea loca
 habitantibus barbaris terrorem iniecit, ut mox omnes se sponte Carthagenensi-
 bus dederint. Cæteri uero Galli Padī accolæ libenter se, uti principio itatue-
 rant, Annibali iunxissent, ni eos defectionis tēpus operientes subitus Romani
 Consulis aduētus oppressisset. Porro eam cōmoti, quietem agebant. Nonnulli
 se exercitui Romanorū comites addiderant. Quæ conspicatus Annibal, haud
 cunctandum amplius, sed procedendum audendumq; aliquod præclarum faci-
 nus existimauit, quo reliquos ad sequendas Carthaginēsiū partes audaciores
 faceret.

faceret. Interea hæc animo uersanti nuntiatur, P. Scipionem Padum iam cum exercitu transgressum, nō longe abesse. Id principio ueluti parum credibile contempsit, ut qui meminerat, eum à se paucis ante diebus in Gallia prope Rhodani hostia relictum, à Massilia uero in Tusciam transitum longum, ac perdifficilem esse intelligebat: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad alpes asperrimū ac uix exercitui peruium iter. Verū cum id certius multis eandem rem nuntiantibus comperisset, industriam ac celeritatē Consulis maxime admiratus obstupuit. Nec minori sanē admiratione affectus Consul: nam cum Annibalem existimasset haud ausurum cum alienigenis copijs alpibus iter facere, aut si id foret ausus, manifeste in itinere periturum, postquā eum non solum transcendisse alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiæ ciuitates expugnasse comperit, uix satis admirari audaciam hominis potuit. Romani quoq; simile quiddam ea tempestate passi fuere. Hī ultimo loco de excidio Sagunti audiuerāt. Quamobrem factis comitijs, duo Consules creati: eorū alter in Africam ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hispaniam aduersus Annibalem missus fuerat. Tum uero repente ad eos perlatum, adesse cum exercitu Annibalem, & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuncio adeo obstupefacti, perculsiq; sunt, ut statim Lilybæum ad Sempronium miserint aliquos, qui aduentū hostium in Italiā significarent, hortarenturq; ut dimissis prouinciæ rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimisit classē, & ut cursum in Italiam teneret imperauit: pedestres uero copias tribunis militum dedit, præstituta die, qua omnes simul conuenire Arimini deberēt. Ea est ciuitas in littore Adriatici sita, ubi Eridani planities terminat, ad meridiem spectans. Per hunc modū rebus ex omni parte motis, cum omnia accidisse præter spem atq; opinionem omnium uiderentur, se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propē in conspectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus, & dux uterq; adhortari suos pro conditione temporū nitebatur. Annibal principio circumduci ad spectaculum omnem multitudinē iubet. Tum captiuos omnes montanos in medio uinctos constituit. Hī partim diutino labore uix squalidi, & inculti erant, partim ducis opera macie supra modum confecti: is enim, ut quod animo conceperat, perficere melius posset, grauissimos eis compedes adhibuerat, tum fame propē ad extremū afflixerat, postremo detractis tunicis cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igitur in medio captiuis, gallica arma ante pedes eorū projcit, qualia se induere Gallici duces in singulari certamine consueuerūt: addit equos, fagosq; multiplici arte perfectos: hinc captiuos rogat, qui eorū singulari certamine contendere inuicem uelint, uictori præmiū ea, quæ supra diximus, munera proponit: uicto, ut defunctus uita præsentium malorū liberetur angustijs. Cum omnes ad unū paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent: Annibal deijsi sortes facit, & quos fors tetigerat, armatos in pugnam iubet descendere. Id audientes captiui, eleuatis quisq; in cælū manibus deos ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur fortibus, hī quos fortuna in id certamen legerat, incredibili efferri lætitia, cæteri moesti, sollicitiq; esse. Vbi uero pugnatū erat, qui supererant ex captiuis, non minus morientis quàm uictoris fortunā laudabant, ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebantur, liberatū esse intelligebant. Idem habitus animorū inter Carthaginenses erat: facta namq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq; qui alacriter dimicando bene occiderant, horum quidem miserabantur: illorū uero fortunam præcipue probabant. Cum igitur dux Carthaginensium Annibal eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset, cōfestim concionem ingressus, iccirco se inquit captiuorum eiusmodi spectaculum in præsentia præbuisse, ut

alienæ fortis exemplo in extimanda fortuna sua uterentur: simile namque ipsis certamen, similia tempora fortunam attulisse, præmia etiam similia proposita: necesse enim uel uincere Carthaginienses, uel mori, uel uiuos in potestatem hostium uenire. Si uincerent, non equum, aut sagum præmia habituros: sed omnium mortalium beatissimos futuros esse, felicitate Romanorum adepta: si uero inter certandum fortiter mortem oppeterent, omnium eos malorum expertes: quod si uicti cupiditate fortassis diuturnioris uia fugæ se committerent, uel alio modo uiuendum sibi statuerent, omne genus miseræ, & calamitatis experturos. Neminem esse adeo rationis inopem, qui si longitudinem emensi itineris, si multitudinem commissorum in uia præliorum reuocet in memoriam: tot præterea uiarum anfractus, tot fluminum insuperabiles meatus contempletur, speret se aliquo modo incolumem in patriam reuerti posse. Quamobrem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quem animum in alienæ fortis exemplo paulo ante habuerant, eundem mox in rebus suis retinere: nam quemadmodum illic & uictoris, & morientis fortunam laudabant, superstitum uero conditionem putabant miseriam, ita de se ipsis iudicari censeant oportere. Omnes igitur magno fortis animo certamen debere ingredi, ueluti præclarissimam uictoriam adepturos: aut si id infesta Carthaginensium rebus fortuna neget, in acie fortiter morituros. Victis spem ullam salutis repositam haudquaquam putandum esse. Si eo animo in prælium descenderint, proculdubio & uictoriam, & salutem consecuturos: quippe neminem unquam ea mente uel sponte, uel impulsu necessitate pugnassee, quin uictoriam ab hostibus reportarit: Id uero tum maxime facile factum fore, cum hæc ipsa hostibus contraria eueniunt, uti nunc Romanis accidit: quibus non parua spes est rebus haud prospere gestis, suo agro, suaque terra per tuta ac pacata itinera fugiendi. Hijs adhortationibus cum militum animi ad certamen accensi essent, & comparatio ducis grata omnibus fuisset, Annibal laudatos in præsentia milites dimittit, & ut sequenti die cum prima luce omnes ad singubet. At P. Scipio Consul, cum iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnem mouisset, quos ad opus faciendum aptos norat, construere pontem iubet: reliquos in concionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus est de maiestate populi Romani, ac maiorum suorum rebus gestis, sed quæ in præsens tempus attinebant ferme hæc fuere. Oportere eos inquit, etiam si nullam in præsentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent, tamen hoc ipso quod cum Carthaginensibus bellaturi forent, spem uictoriæ certam habere, neque putare ausuros illos cum Romanis congregi, à quibus totiens priori bello terramarique superati fuerant, quibus tanto tempore tributa pependierant, quorum imperium tot annis fuerant experti. Iam uero, quandoquidem præsentium etiam uirorum periculum fecissent, eos ne inspicere quidem ora Romanorum ausuros, quid in posterum sperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginensium equitibus obuissent, non solum discessisse incolumes, uerum etiam hostes turpi fugæ commissos usque in castra persecutos esse, Annibalem, omnemque Carthaginensium exercitum, simulac Romanorum præsentiam cognouerunt, in modum fugientium rapim discessisse, & secus quam statuerant, tremantes pauidosque per alpes fecisse iter. Atqui adesse nunc Annibalem, duabus partibus equitum, peditumque in transitu alpium amissis, residuum adeo labore, fame, frigore, squalore confusos ac debilitatos, ut uix sustinere se possent. Eodem modo equos quoque magna ex parte amissos, si qui superfuerant, labore atque itinere confectos penitus inutiles esse: Proinde satis fore Romanis, si se tantum hostibus ostendant: quin etiam audaciores sua præsentia fieri non immerito debere, qui neque classem,

& com

& cōmissas sibi res Hispanicas reliquisset, neq; tanta celeritate, tanto maris terrarumq; circuitu eò se contulisse, nisi & patriæ pernecessarium id fore, & uictoriam sibi indubie partam intellexisset. Hac oratione excitatis militum animis, cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderet, Scipio solertiam ac promptitudinē eorum laudans dimittit, hortatus ut corpora curarent, & simul ac uocarentur præsto cum armis essent. Postridie eius diei uterq; dux per ripā fluminis ad partem alpium cum exercitu procedit. Romani amnē ad lœuam habebant, ad dexteram Carthaginienses. Cum uero insequenti die per exploratores proximos esse exercitus cognouissent, utrunq; agmen constitit. Tercio die ambo Imperatores cum omni equitatu, Scipio etiā cum iaculatoribus aduersum se proficiscuntur, quo ex propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent specularentur. Simulac uero appropinquare inuicem cœperunt, & ex incessu tot hominum equorumq; ingens in altum puluis euectus, repente prælio se expediunt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat, reliquos in subsidijs disponit. Annibal uero firmatos equites in medium accipit, utrunq; cornu Numidis firmat. Ita cum exercitus uterque alacri animo prælium inire cœpisset uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidem emisso telo fugiunt, & inter subsidia ad secundam perueniunt aciem. Inde equitum certamen erat: utrinque magnis animis agebatur. Pugna aliquamdiu anceps extitit. Erant equitibus interempti pedites militis uel equo lapsi, uel inter eatantū, ubi suos primi circumuentos uiderant ex equis desilientibus. Inter hæc Numidæ perio circuitu à tergo egrediuntur. Iaculatores qui principio impetum equitum effugerant, nunc à Numidis undiq; circumuenti funduntur, prosternunturq; cateruatim. Hijs quoque, qui in prima acie aduersus Carthaginienses dimicabant, multis ex suis, pluribus è Carthaginiensiu numero interfectis, tandem occurrentibus à tergo Numidis referunt gressum: pleriq; eorum passim fugiunt: alij uulneratum Consulē in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducant in castra. Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem quem supra Padum fecerat ducit, ut sine tumultu atq; periculo trañceret copias: nam cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse, Poenum longe equitatu meliorem, se uero uulnere quod acceperat grauātū, tutius fore existimauit, si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal aliquādiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. Vbi uero eos relictis castris ad ripam Padī, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit, haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant, custodes uero loci adhuc in ripa morabantur. Hijs numero circiter sexcentis extemplo captis Annibal cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret, conuersus rursus in castra rediit, mature perquirēs locum, qui faciendo ponti aptus uideretur: Quo uix post bīdium comperto, iungendo ratem flumini pontem fecit. Tum trañciendi exercitus curam Asdrubali tradit: ipse interea dat operam audiendis Gallorum legationibus, quæ uariæ è locis propinquis ad eum confluxerant: Quippe simulac uulgari fama cepit, fusos à Carthaginiensibus Romanos, propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerant, iungere se Annibali maturabant. Quos Poenus humane amplexus, traiectis omnibus copijs per ripam fluminis diuerso quàm antea itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) ductis copijs, simul curandis uulneratorum corporibus intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum à Placentia castra communiuit, & in conspectu hostium directā acie potestatem pugnandi fe-

cit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant, potiores Carthaginiensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium ineunt, & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent, in suisque tentorijs armati, ubi praestitutum tempus aduenit exeunt, obuiosque sibi Romanos magna ex parte cadunt, reliquos obtruncant: ad extremum castrorum ceruicibus abscissis Carthaginienses adeunt, numero ad duo millia peditum, equites ferè ducenti. Quos Annibal benigne susceptos, & spe ingentium donorum accensos in suas quenque ciuitates dimisit, quo res hactenus gestas indicarent, suosque ad societatem cum Carthaginiensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessario fore defectionem, tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant dedentes Annibali triumuiros, quos à Romanis ad diuidendos agros missos ab hijs per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorū beneuolentia laudata, dat simul accipitque societatis atque amicitiae fidem, triumuiros restituit, ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam proditione supradictorum Gallorum, ac militum suorum cæde turbatus, quàm quod ex eo defectionem totius gallicæ gentis, iamdiu populo Romano infensæ, secuturam augurabatur, consulendum rebus suis opportune iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebeam amnem, eminentioresque eo in loco colles castra mouet, fretus tum loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primo Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet: nec longe post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua Romana castra statim diuercentes, cuncta igni absumunt. Quæ res non parum Romanis profuit: Nam si cõtinue dimissis castris secuti nouissimum agmen fuissent, magna Romani exercitus clades erat futura: nunc, dum incendendis castris tempus terunt, milites magna ex parte Trebeam incolumes transgressi, pauci moratorum intercepti à Carthaginiensibus, partim cæsi sunt, partim uiui in potestatem hostium uenere. Scipio propinquos flumini colles, quod statius tutissimi uidebantur, delegit, quibus uallo fossaque diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat, & uulneri quo maiore studio poterat medebatur, ut imminenti periculo rerum gerendarum particeps belli fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinque millia passuum confedit, uicinis Gallis abunde non solum com meatum, uerum etiam cætera necessaria subministrantibus, & pericula quæcunque cum Carthaginiensibus subire paratis. Iam fama profligati Romani exercitus peruenerat Romam. Quod quamquam præter spem omnium acciderat, ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur, dissimulabantque equites Romanos non tam uiribus à Carthaginiensibus uictos, quàm uel temeritate ducis, uel Gallorum qui ad Annibalem transfugerant proditione. Denique integris pedestribus copijs spes quoque suas de rebus omnibus integras esse rebantur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbem Romam transeunte, omnes cum palam ad suscipiendum cum Carthaginiensibus prælium hortati fuere. Sempronius Ariminum profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussu, ex Sicilia conuenerant, accipit. Inde facto ad Trebeam itinere, cum collega coniungit. Hic exercitum longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybzo quadraginta cõtinuis diebus pedestri itinere Ariminum peruenerat reficit, necessaria ad prælium capebundum omni studio parat, ipse anxie Scipioni assistit, discendo quæ hactenus acta essent, quid postea agendum foret consulendo. Per idem tempus Annibal Clastidium oppidum, quod magnū frumenti numerum congefserant Romani, per insidias capit, Brundisino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant, frumentoque omni potitus, hoc quidem in præsen-

rem necessitatem utitur, illos uero secum incolumes ducit, ut fama clemētiz uul-
gata, ceteri se in posterum liberius Carthaginiensibus dederent. Proditorē quo-
que summis honoribus affecit. Post hac cum comperisset Gallos, qui parum
id, quod inter Trebiam Padumq; agri est, incolebant, secum societate iunctos
missis ad duces Romanorum legatis, ab hijs quoq; amicitiam petisse, ut in duo-
rum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusq; gratia
sibi conciliarent, ira simul atq; indignatione percitus, duo millia peditum, & cir-
citer mille equites Numidas Gallosq; inter se mistos grassari per eorum agrum
populabundos iubet. Quibus peractis, ingentiq; abacta prada, Galli euestigio
missis ad Consules legatis, orant auxiliū. Sempronius, qui iamdiu causam con-
ferendi praelij dari sibi cupiebat, eam tunc occasionem nactus, magnam partem
equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admittis, trans Trebiam mittit. Hic
Gallos incompósitos inopinatosq; adorti: quippe de diuisione pradae ortū inter
eos certamen erat: ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ad castra hostiū
fecere: unde effusa confestim eorum qui castris præerant multitudo, & instau-
ratis Callorum uiribus, dare terga coacti reuertebantur in castra. Quod cernēs
Sempronius equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rur-
sus cedere Gallos, & in tutum se recipere coëgit. Annibal etsi continue erat ad
dimicandum promptus, non tamen quacuncq; etiam leui occasione sumpta sine
maturiori consilio descendendum in praelium arbitrabatur. Quamobrem pru-
dentissimi ducis officio functus receptui canere iussit, suosq; in præsentia intra
uallum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquam laceffitibus hostibus
in castra rediere, paucis ex suis amissis, Carthaginiensium uero quā plurimis tru-
cidatis. At Sempronius re prospere gesta hilaris, atque elatus animo, de sum-
ma totius rei simul decernere cupiebat, occasione maxime uertendæ in se unum
gloriae, dum æger collega erat. Igitur consilium suum Scipioni aperit: Illi non-
dum agenda rei tempus uidebatur, uerum differendum censebat esse praelium,
ut nouus Romanus miles interea exercitator fieret, ut Galli protractis longius
rebus, ut est gens leuis atq; infida, à Carthaginiensibus deficerent: deniq; ut ipse
quem modo uulnus inutilem faciebat, interesse possit. Sempronius etsi uera lo-
qui Scipionem intelligebat, tamen ambitione stimulatus, ne uel ille interesset,
uel bellum in nouos Consules (erat enim comitiorū tempus) differretur, omni-
no solus committere praelium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem cuius Sci-
pio sententia) intentus sollicitusq; occasionem praelij quærebat, dum fides Gal-
lorum integra foret, dum tyro hostium miles, dum melior ex ducibus uulnere
inutilis, dum suus exercitus ad res gerendas recens, nihil tantopere ueritus, quā
ne pugnam detrectantibus hostibus tempus terere cogeretur: nec iniuria: nam
ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti unus modus
salutis erat, socios in fide retinere. Cum igitur Sempronij desiderij animadu-
erteret, auide se ad pugnam parabat. Erat in medio duorum exercituū locus qui-
dam planus atq; campestris, sed ad struendas insidias aptissimus: habebat enim
præaltūrium utrinq; clausum ripis, & circa uirgultis uepribusq; oblitū. Eum
cum primū circumuectus Annibal oculis perlustrauit, tendere hosti insidias sta-
tuit. Enimvero Romani syluas ob frequētes in ijs regionibus Gallorū insidias
suspectas habebant, campestribus tantū atq; apertis locis freti, ignorabant sanē
planiciē ad tegendos tutandosq; insidiatores interdum syluis opportuniorem
esse. Siquidē & de longe prospicere aduenientes hostes licet, & latebras interim
necessarias habet. Nam & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calami, & her-
bæ palustres, & uepres, aliaq; huiusmodi multa non solum peditem tegere, ue-
rumetiam equitem saepenumero possunt, si quis fulgentia magis arma parum
per supina

per supina ponat, & galeas, aut in ijs eminentes cristas capituli detractas cōtegat. Annibal igitur prædicto quibus uidebatur futuro certamine, cū omnes alacres reperisset, cœnantibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtute atq; audacia iuuenem, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatum: Huic addit equites centum, & totidem pedites ex omni exercitu electos: quos simulac refecti cœna essent, ad tentorium uocatos pro tempore hortatur, & quid facere eos uelit ostendit. Iubet præterea, ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq; similes sui elegant, & ad certum locum castrorum omnes cōueniant. Hij sedulo mandata ducis peregere. Ita Mago cum mille equitibus ac totidem peditibus accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce Numidas equites laboris apprimè patientes uocari ad se iubet: Quibus pro tempore adhortatis, oblatiscq; si fortiter fecissent muneribus, consilium aperit: Transgressos Tiberiam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandoque lacessere ad pugnam hostem, cupiens eum imparatum, improuidumq; & quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris deinde ducibus similiter ad præliū hortatis præceptum, ut prandere omnes suos iuberent, armiscq; atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit, primum omnem equitatum, deinde sex millia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tēpore certaturus, ut qui & multitudine copiarum, & pridie inīti certaminis felici exitu fretus uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus, & niualis ac præfrigidus dies: ad hæc tumultuarie eductis militibus atq; equis, nullo capto ante cibo parum caloris inerat. Itaq; milites Romani, qui principio prompti atq; alacres erant, ubi flumen ingressi ob auctam nocturno imbri aqua pectoribus tenus madidi exiuerunt: usque adeo rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi cœperunt, ut uix tenendorum armorum potentia militibus foret. Carthaginenses interim ignibus ante tentoria factis, uncti ciboq; per ociū refecti, instructos paratosq; equos habentes, mandatum ducis expectabant. Annibal uero ad omnia intentus & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes, locatis ante signa balearibus, ac leuis armaturæ militibus numero ferè octo millibus, copias in aciem educit: prægressusq; à castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis erant, in cornibus circumfundit: equites etiam in utrunq; cornu distribuit: Hij cum socijs, quos propinqua Galliarum ciuitates miserant, ultra decem millia erant. Hinc elephantia à cornibus in utranq; partem constituti: Tum Sempronius signo receptui dato equites reuocat, ne incaute persequentes à resistentibus subito Numidis exciperentur: Est enim hic Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus, hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. Hinc pedites secundum Romanorum morem disponit, Hij ex Romanis quidem circiter sexdecim millia, ex socijs uero latini nominis ad uiginti millia erant: quippe perfectus apud eos numerus copiarum ubi de summa rerum agebatur, conueniebantq; simul duo Consules: ex tot millibus constabat. Post hæc ad tria millia equitum in utroq; ponit cornu. Hjs ita dispositis, in hostem graui, ac penè immota acie ferebatur. Iam uero appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierant prælium. Quo facto exemplo Romani multis modis premi cœpere: Carthaginensibus uero omnia secunda prosperaq; succedere: Quippe peditibus Romanis ieiuna festaq; corpora, & rigentia gelu torpebant: præterea multitudine iaculorum à Numidis coniecta obruebantur. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebantur.

Contra

Contra Carthaginenses integris uiribus, ut qui paulo ante curatis corporibus recentes nouiſſe erant, incredibili robore pugna inſiſtebant. Itaque cum primum facto interuallo, grauioris armaturæ milites concurrere inuicem cœpere, Carthaginensium equites ex utroque cornu ruentes fundunt paſſim proſternuntque hoſtem: Nam & numero equitum inferior Romanus erat, & uires militibus ob laborem inediaque defecerant. Iamque uerſis in fugâ equitibus, pedites animis magis quàm uiribus pares reſiſtebant, cum Numidæ, quorum latebras improuida præterlata acies erat, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere: Tamen tot undique circumſtantibus malis immota aliquamdiu acies manſit. Tandem uero cum utrumque cornu premeretur, à fronte quidem ab elephantis, in orbem uero à leuibus armaturæ militibus, uerterunt ſe in fugam ad propinquum flumen directo curſu. Quo facto Romani, qui in medio pugnant, ut fuſa auxilia ſua uiderunt, partim ab iſis qui in latebris fuerant circumuenti, caſi proſtigatiſque ſunt, alij media Gallorum acie, ubi Afri quoque permulti erant, cum ingenti cæde hoſtium perripere: Et cum neque ſuis ſubſidium ferre, neque in caſtra reuerſi poſſent, tum multitudine hoſtilium equitum, tum fluminis atque imbris magnitudine impediti, Placentiam conferto agmine contenderunt, numero ad decem milia hominum: reliqui magna ex parte circa flumen ab elephantis equitibusque oppreſſi, pauci ex peditibus equitibusque, qui paſſim fugiendo ſparſi per agros erant, ueſtigia agminis ſecuti Placentiam perrexere. Penè uſque ad flumen Trebiam hoſtes perſecuti, cum magnitudine imbrum progredi ulterius nequirent, in caſtra redire: uictoria quidem læti, quod pauci ex Afriſ Hispanisque, plurimi ex Gallis perierant: ſed uſque adeo imbris & intolerabili ui frigoris afflicti, ut elephantum omnes, uno excepto, iumenta magna ex parte, hominum quoque atque equorum ingens numerus perierit. Hiſ peractis Sempronius tege re apud populum Romanum tantam cladem cupiens, miſit Romam qui nuntiarent, uictoriam ſibi à manibus imbris magnitudinem ſuſtulſſe. Id ſtatim Romanis credidit. Interiectis uero diebus, ubi compertum eſt teneri à Carthaginensibus ſuorum caſtra, Gallosque omnes ad eos defeceſſe. Romanis copias, quod non ſatis tutæ in caſtris uiderentur, mœnibus contineri, com meatumque per Padum ex mari quaerere, tantus terror, tantaque admiratio inuaſit animos, ut iam ad urbem Romam uictorem Pœnum crederent uenturum. Igitur parare nouas copias, auxilia in Siciliam ac Sardiniam mittere, Tarentum & cætera Italiæ oppida munire, quinquaginta quinqueremiū claſſem adificare, omni denique ſtudio ad bellum intenti eſſe. Per id tempus Cn. Seruilius, & C. Flaminius Conſules creati, nouo delectu habito, excitisque ſociorum auxilijs, alter Ariminum, alter in Tuſciam conuenire ſuos iubet: in iſis locis in Galliam decreuerant copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronem qui præſidium peterent miſſi, Hieron quingentos Cretenſes, & mille ſcutatos ad eos miſit: tum quicquid Romanorum uirum erat aduerſus Annibalem parabatur: nec publice tantum, ſed priuatim quoque terror omnium animos occupat. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Cornelius, quem à fratre cum claſſe in Gallia relictum ſupra memorauimus, ab oſtio Rhodani proſectus Emporij appulit, orſusque inde uſque ad Iberum flumen maritimam omnem oram partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, ditioris populi Ro. fecit. Poſt hæc maritimis rebus compoſitis, & ubi erat neceſſarium relictum præſidio, ad mediterranea loca ducit exercitum: Iam enim aliquot auxiliorum cohortes ex ſocijs ciuitatibus contraxerat. Vrbes igitur partim deditione, partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis præſidium reliquerat, obuiam eundem hoſtibus ratus, caſtra in conſpectu hoſtium poſuit, iuxta oppidum quod Cuſſam incolæ uocant. Nec Scipioni differendum cer

P tamen

tamen uisum. Quamobrem uictoria potius, castrisque hostium captis, ingentem pecuniam cepit: qui enim cum Annibale in Italia militabant suas res omnes, ne grauius impedimenta ferentibus essent, apud hos reliquerant: dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atque amicos facit. Duces duo, alter Carthaginensem Hanno, alter Hispanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneae regionis eius tyrannus erat, semper tamen cum Carthaginensibus sentiens. Hac re comperta Asdrubal Iberum transgressus exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nuntiat, milites naualesque socios insolentia adeptae uictoriae securos & negligentes per agros sparsim uagari. Quamobrem cum octo millibus perditum, & mille equitibus citato gradu eo profectus magnam partem eorum cecidit, reliquos recipere se ad naues compulit. Nec diutius hijs locis permanere ausus trans Iberum rediit. Hic diligenter dispositis ubi opus erat praesidijs, Carthagini noue in hibernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuncio accepto, raptim facto agmine classem petit, in eos qui causa cladis fuerant, iuxta morem patrum animaduertit: dehinc pedestribus naualibusque copijs coactis, Taraconem in hiberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites praeda, omnium beneuolentiam sibi conciliat, & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciam profectus paucis diebus Arretium peruenit. Seruilius uero copijs Ariminum traductis, motum hostilis exercitus opperiebatur. Annibal cum in Gallia hyemaret, Romanos captiuos uinculis custoditos tenebat, uix praebens necessaria ad uictum. Socios autem primo quidem tractauit humane: post uero in concione uocatos, pluribus uerbis hortatus est, uenisse se inquiens, non ut bellum Gallis inferret, sed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret. Quamobrem debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatem cum Carthaginensibus intrare: adesse se, ut in libertatem Italiae populos uindictet, ut ijs qui per iniuriam a Romanis domo pulsi essent, patriam ciuitatesque restituat. Hijs atque alijs huiusmodi dictis omnes sine pretio dimittit, cupiens per hunc modum simul Italiae populos sibi conciliare, simul alienos a populo Romano facere: tum si qui oppidis aut portibus priuati a Romanis fuerant, contra eos irritare. Verum enim uero dum in hibernis ageret, insidijs sapienter a Gallis petitus, eadem leuitate qua consenserant crimen indicantibus, punico ingenio se defenderat, crines diuersarum aetatum artificiose compositos parari iussit. Hijs assidue mutatis uarijs etiam uestibus utebatur: adeo ut non solum hijs qui raro eum uiderant, sed etiam familiaribus ignotus esset: ita demum omnibus quem pro Annibale peterent ignaris tutus erat. Ad haec agre ferentibus Gallis terras suas sedem belli esse, ob idque uti exercitus in alienum agrum transferretur cupidos se certaminis ostendentibus, maturius mouendum ex hibernis iudicauit. Iam uer appetebat, cum uocatis qui docti itinerum erant, uias quae in agrum hostilem tenderent perquiri, cum ceteras & longas, & notas hostibus intellexisset, unam quae per paludes in Tusciam duceret, tametsi difficilem, per breuem tamen cognouit esse, & qua haud opinantibus hostibus traduci exercitus posset. Hanc igitur cum omnibus copijs ingressus, Hispanos & Afros, & quicquid robustioris exercitus erat primos ire iussit, admixtis ipsorum impedimentis, ne alicubi consistere coactis necessaria ad usus deessent: nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat, quod intelligeret Carthaginensibus, si uincerentur, omnia superuacua fore: si uero campos obtinerent, nihil prorsus defuturum. Post eos collocauit Gallos, nouissimo loco equites posuit, quibus praefecit Magonem fratrem, ob id maxime, ut Gallos, si radio laboris, ut sunt molles & effeminati, referrent gradum, praesidio equitum cohiberent. Hispani igitur atque Afri per integras paludis uoragines praecedentes mediocri labore loci iniquitate superabant, homines iam

nes iam dudū huiusmodi malis assueti. Galli uero neq; sustinere se prolapsi, neq; ex uoraginibus assurgere poterant: Dolorē laborum inexperientia maiorē faciebat, referre gradū insequentes equites prohibebant. Omnes itaq; anxij & solliciti fatigata ægre trahebant corpora: Mœrorem uigiliæ augebant, per quadriduū iam & tres noctes toleratæ. Sed inter cæteros Galli maxime angebātur: lumenta passim per argillam prostrata magna ex parte defecere, unū duntaxat fessis militibus ulum præbētes, q̄ ijs sarcinisq; extarent aqua superincubentes. Per exiguā noctis partē necessariū quieti locum dabant: equi pleriq; ob cōtinuatū per argillam iter ungues amisere. Ipse Annibal elephantō, qui unus superfuerat, quod altius ab aqua extaret uectus, ægre tamen emergebat paludes, præsertim morbo oculorum, quem ex intemperie aëris contraxerat, non parum grauante. Ex quo tandem, cum nec tēpus, nec locus medendī foret, altero oculo captus est. Superatis ad extremū præter omnium opiniōnē paludibus, cum certū per exploratores habuisset, Flaminiū circa Arretij mœnia esse, castra propter ipsas paludes posuit, partim ut fessum tot laboribus exercitū reficeret, partim ut consilia & uires hostium, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postq; uero compertū habuit, eam regionē imprimis Italiæ fertilem esse, camposq; quī Fesulas inter atq; Arretiū iacent, frumento & omni copia rerū opulentos: præterea Consulem ferocē quidem & popularē, sed rerum bellicarū inexperitū, & rebus suis nimis confidentē, cogitauit optimū fore, si à laxa relicto hoste Fesulas peteret, ac prædabundus per Hetruriæ agros grassaretur, ratus Consulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatē, haud passurū uastitatē per prouinciā fieri, & ut neminē bene gesta rei sociū haberet, nequaquā expectaturū collegā, sed ipsum suis uiribus dimicandī animo quacūq; intrepide secuturum. Quibus ex rebus optimas sibi ad capeſſendū præliū oblatum uir opportunitates præuidebat: prudenter sanē & callide de rebus futuris ratiocinatus: Errat enim, si quis putat aliquod magis propriū optimi ducis officiū esse, quā consilia & naturā hostis intelligere: nam quēadmodum in singulari certamine oportet locū ubi aduersariū ferias speculari, & quæ pars corporis nuda, quæ inermis sit diligenter animaduertere, ita ubi de summa rerū agitur inuestigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes, sed unde natura, seu mores ducis hostium detegi queant: Multi siquidem per ignauitā atq; socordiam non solum cōmunes actiones, sed etiam quæ ad priuatā uitam spectant sæpe prætereūnt: alij uino dediti, nisi ebrij ac temulenti sint, somnū capere non possunt: nonnulli res uenereas præter modum sectantes, non modo ciuitates atq; resp. euertunt, uerum etiā dedecore uitam peragunt. Ad hæc timiditas atq; formido in priuatis quidem hominibus opprobrij ac turpitudinis plena: at in duce exercitus maximā aliquando iacturā causa est. Petulantia uero & temeritas, & iracundia, præterea etiam fastus atq; iactantia, ut hostibus percōmoda, ita suis exitio sunt: facile enim huiusmodi homines ad omnes machinas atq; insidias hostiū patent. Quamobrē si quis inuestigatis aduersariorū uitij occasiōnē aliquā præstiterit, qua postmodum ducis hostiū compos fieri ualeat, euestigio rerū potietur: quēadmodum enim nauis sublato gubernatore facile in potestatem hostium uenit, eodem modo, si quis in bello rationibus atq; consilijs ducē ē medio sustulerit, statim reliqui quoq; exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligēter Annibal de Consule Romano ratiocinatus foret, nequaquā opinione sua frustratus est: Quanta enim potuit celeritate per Fesulanum agrum profectus, relicto post se hoste, cāpos Hetruriæ cædis atq; incendijs uastare cœpit. Quibus rebus accensus Consul, simul contemni se ab hostibus putans, simul res sociorum in cōspectu suo ferri agiq; sibi dedecus ratus, nullum quietis locum capere poterat.

Quocirca multis suadentibus, neq; insequi Pœnum oportere, neq; manus cum hostibus conferere, sed equitatum peditatumq; omnem integrum seruare, expectare collegam, ut coniunctis exercitibus omnia communi consilio gererentur, nequaquam persuasus est, neq; ad id quippiam respondit, sed tantummodo est hortatus, ut mentibus considerarent quid populus Romanus diceret, intuens Pœnū per mediā iam Italiā uagari, & obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia contendere, ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit, coactisq; repente copijs insequi hostem cœpit, nullam aut temporis, aut locirationem habens, sed duntaxat conferendi prælij audis, tanquam uictoria in manibus eius foret: usqueadeo enim spe bene gerendæ rei animos multitudinis accenderat, ut plures essent qui uincula & compedes, aliumq; huiusmodi apparatus, quā qui apta ad dimicandum ferrent arma. Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumq; lacum, omni genere cladis peruastat. Simulac uero insequi Flaminium cum exercitu intellexit, peropportuna esse insidijs ea loca conspiciatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atq; undiq; circumscriptus campus, qui ab utroq; latere per longū altissimis perpetuisq; cingitur montibus: in latum uero ad interiorem partem colles assurgunt asperi atq; difficiles: partem posteriorem alluit Thrasimenus lacus, inter quem & montes uia per angusta, per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus in hijs castra locat, ubi ipse cum Afris modo atq; Hispanis consideret. Baleares, omnemq; leuem armaturam post montes circunducit. Equites cū Gallis in ipsis angustijs locat, ut simulac intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus forent. Hijs ita per noctem dispositis Annibal quietem agit. Flaminius hostem summo studio infecutus, cum pridie prope solis occasum ad lacum peruenisset, postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies, orta ex lacu proximisq; montibus nebula, caliginosus ualde ac perobscurus. Annibal ubi maiorem partem copiarū campum ingressum, & iam propinquantibus sibi primos animaduertit, dat simul omnibus inuadendi signum. Quo facto undiq; ut proximi quicq; erant, decurrerūt. Romani subito, ac improviso malo perterriti, densissima caligine impediēte prospectum, hostibusq; ex pluribus locis eodem tēpore concurrentibus, neq; acies instruere, neq; expedire arma, & uix quid actum foret intelligere poterāt, alijs à fronte, alijs à tergo, alijs ab utroq; latere prorumpentibus. Quibus rebus factū est, ut multi in ipsa profectionis specie, cum opem sibi inuicem ferre nequirent, instar pecudum trucidati fuerint, ante oppressi ab hostibus, quā quid agendum esset consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione à Gallis quibusdam circumuentus occiditur. Desiderata sunt in eo prælio quindécim millia hominum, qui magna ex parte immota acie ad extremū, ut Romani moris est, perstiterunt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingressi fuerant facta, foede ac turpiter ab hostibus oppressi, ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiuntur, partim secapitibus tenuis aquæ immergentes, aliquandiu ita permansere. Tandem uero ingressi aquam equitibus, cum uitā suppliciter eleuatis in cœlū manibus præcates non exaudirentur, uel trucidati sunt ab hostibus, uel ipsi se inuicem hortati manus sibi adhibuere. Sex millia fermè primi agminis per medios hostes eruptione facta, etsi suppetias ferre suis, & circūuenire hostes poterant, ignari tamen omnium quæ post se agerent, ac continue ut alicui obuiarent procedentes, è saltu euasere. Cumq; in tumultu quodam constitissent, ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret, omni spe salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicerentur,

citato cursu in propinquū uicū se recepere. Annibal confecto prælio, Mahar-
 balem persequi eos iubet. Hic cum Hispanis, ac leuīs armaturæ militibus pro-
 fectus, uicū obsidet. Romani cum extremis omnibus premerentur, tandem
 depositis armis, ac salute pacta, Pœno se dediderunt. Hæc fuit Romanorū, Car-
 thaginensiumq; apud Thrasimenū lacum memorabilis pugna. Hijs peractis,
 Annibal uocatis quos Maharbal in deditiōem acceperat, ceterisq; captiuis,
 qui numero supra quīdecim millia erant, primo non potuisse Maharbalem in-
 quirit, se inconsultō salutem paciscentibus polliceri: deinde grauiter in Roma-
 nos inuectus, eorū captiuos omnes inter milites diligenter in uinculis asseruan-
 dos distribuit, socijs omnibus sine pretio dimissis, uenisse se inquit, sicuti in
 Gallia dixerat, non ut populus latini nominis, sed ut pro eorum libertate Ro-
 manis bellum inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera interfecto-
 rum, qui clariore fuerant, mandare sepulturæ iubet: hæc circiter triginta erant:
 nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille & quingenti, atq; hij magna ex parte
 Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq; amicis de rebus gerendis consul-
 rat, usque adeo elatis præsentī uictoria animis, ut nihil iam Carthaginensibus dif-
 ficile factū fore uideretur. Iam nunciū tantæ cladis peruenerat Romam: patres
 occultare id diutius, aut minuire apud populum ob magnitudinē facinoris non
 poterāt, sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset cogeantur. Cum
 primum igitur prætor è rostris, pugna inquit magna uicti sumus, tantus terror
 ac tumultus ortus est, ut qui in utroq; loco fuerunt, maiorem dixerint hoc tem-
 pore Romæ, quàm paulo ante in prælio, fuisse consternationem animorū. Neq;
 id quidem dissimile uerū est: nam qui longo iam tempore non solum non re, sed
 ne uerbo quidem insignem aliquā cladem experti fuerant, moderate ferre tan-
 tam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatē seruauit, con-
 sultando de rebus futuris, quo nam duce, aut quibus copijs resistendum Cartha-
 ginensibus foret. Dum hæc, quæ supra memorauimus, in Tuscia gerebantur,
 Seruilius Consul, cognito Annibalis in Hetruriam transitu, iungere se cum co-
 pijs collegæ decreuerat: sed quia difficile erat tantam hominum multitudinem
 simul traducere, C. Centronium propratorem cum quatuor millibus equitum
 præmisit, ut si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret, mandatis collegæ
 præsto esset. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hostiū
 aduentu, Maharbalem cum expeditis, & parte equitū procedere obuiam iubet.
 Hij simulac ad eos peruenere, primo statim congressu maiorem partem occide-
 runt: reliqui fuga in proximū collem recepti, postridie uiui in potestatem hostis
 peruenere. Hac clade triduo post primam Romæ nunciata, mœstis adhuc cun-
 ctorum animis, usque adeo iam non populus modo, uerum etiam senatus affli-
 ctus est, ut tota ciuitas ueluti quædam imago luctus uideretur: Quapropter di-
 missis annuis magistratibus, ad creationem Dictatoris confugerunt, quod tem-
 poris, ac præsentī rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset,
 requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis elatus animo, nondum ta-
 men adeundi Romam adesse tempus putabat. Quo circa passim uastata ferro
 igniq; prouincia, per Umbriam, & Picenum profectus, decimo die peruenit in
 propinquam Adriatico mari regionem, adeo omni genere prædæ refertus, ut
 neq; uehendo, neq; ferendo oneri exercitus sufficeret: in itinere uero ingentem
 hominum multitudinem interfecit: iusserat enim militibus per præconem, ut
 obuium quenque idoneæ ad res bellicas ætatis, non secus atque in expugnatis
 ciuitatibus fecerant, obtruncarent: tantum enim aduersus Romanos genitum
 erat odium, ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in lit-
 tore Adriatici maris omni generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot

dies statua habuit, omni studio intentus, ut militū corpora reficeret, curaretq̃, nec minus etiam equorū. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerant, & ex assiduis laboribus, quos proxime in transeundis paludibus durauerant: diuturno præterea situ ac squalore armorum in morbum, ac ueluti scabiem quandam & equi, & homines inciderant: interea etiam Afros militaribus armis iuxta Romanorū consuetudinem instruit, quorū copiam ex tot hostium spolijs maximam adeptus erat. Misit præterea mari Carthaginem, qui res feliciter gestas populo nunciaret: nam tum primū post ingressum Italiae litus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenses lætitia affecti, ardentiori studio Italici, Hispanisq̃ rebus incubuere. Romani Dictatorem creant Q. Fabium, singulari uirtute ac prudentia uirum, qui ob res egregie gestas Maximī cognomentum adeptus est, & usque in hunc diem in familia eius durat. Dictator autem eo differt à Consule, quod Consulem duodecim secures præcedunt, Dictatorem uero quatuor & uiginti: Præterea illos necesse est multa referre ad Senatū: at huius est summum liberumq̃ imperium, sub quo mox ceteri magistratus cessant, exceptis Tribunis. Sed de hijs aliās latius. Dictatori quoq̃ addiderunt M. Minutium Ruffum magistrum equitum, qui magistratus imperio Dictatoris subiectus est, tenetq̃ in exercitu eius locum, si quando abesse illum necessitas reipublicæ cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis castris, opulenta ac fertili prouincia exercitū alebat, ueteribus uinis, quorū per magna est copia, pedes equorum abluens, quo facilius scabiē liberarentur: ex militibus quoq̃ si qui uulnerati erant, curari diligenter iubebat, ceteros instaurari uiribus, parariq̃ ad res futuras. Hinc per Brutianū atq̃ Adrianum agrum profectus, Marfos, Marrucinos, & Pelignos deuastat, præterea Arpos, & Luceriam Romanorū coloniam, atq̃ omnem Apuliae regionem. Per id tempus Q. Fabius magistratu inito, peractisq̃ rite sacrificijs, cum magistro equitum, & quatuor ex tempore conscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit: ubi accepto à Cn. Seruilio Consule, qui eod ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romā cum præsidio remisit, iussu ut parata Ostia classe, si quid interim Carthaginenses mari tentarēt, littora Italiae ab hostibus tutaretur: ipse cum omnibus copijs profectus, castra haud procul Arpis in cōspectu hostium posuit. Annibal cognito Dictatoris aduentu, nulla mora facta educit in aciem exercitū, copiamq̃ pugnandi hostibus facit: sed ubi aliquantū cōmoratus neminem prodire in certamen uidet, in castra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius statuerat haud tentare fortunam belli, neq̃ manus cum hostibus conferere: id tantummodo salutiferum populo Romano ratus, si oppida ab hostium uiribus tueretur: & in hac sententia usq̃ ad extremum constanter permansit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomen habere cœpit, ut qui ignauia atq̃ socordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uero temporibus cōggit omnes fateri, neminem potuisse uel constantiorem, uel sapientiorē rebus gerendis imperatorē præfici, quod non longe post res ipsæ ostendēre. Intelligebat profecto prudentissimus Dictator, quantū inter Carthaginensium ac Romanorū exercitus interesset, cum illi ab ineunte ætate continue in rebus bellicis alii educatiq̃ essent, & ducem haberēt unā cum ipsis in castris, ac sub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris annis edoctum: præterea tot præliorū in Hispania uictores fuissent, in Italia aduersus Romanos sociosq̃ bis hostium potiti essent, & quod maius momentum habebat, in tanta rerū extremitate nullam nisi in uictoria repositā spem haberent: Romanis uero contra hæc omnia acciderent. Igitur abstinendum omnino prælio Numidarum decreuerat, atq̃ in proposito perseverandum. Id erat ut exercitus populi Romani & mul-

& multitudine hominum, & copia cōmeatum assidue refertus esset: Quapropter per loca alta continue agmen ducere, exercitum hostium paruo interuallo quacunque iret sequi, opportunos semper colles præoccupare, neque relinquere unquam hostes, neque copiam pugnandi facere, cōmeatum abunde post se habere, milites ne semel quidem permittere ab exercitu diuidi, sed confertos semper, conglobatosque tenere: per hunc modum suis quidem tuta omnia, hostibus uero, si quando populandi gratia ab exercitu diuiderentur, infesta præbuit, multis sæpenumero captis, pluribus etiā interfectis. Id autem eo consilio faciebat, ut simul paulatim imminueret hostium uires, simul exiguis uictorijs territum pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunæ suæ pernitere: ceterū ut in aciem descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hanc Fabij cunctationē ægre ferens, timiditatis eum atque socordix arguebat, homo ferox atque in consilijs rapidus, & cui nihil longius, quam pugnae tempus uidebatur. Poenī deuastatis prædictis locis, superatoque Apennino, Samniū transeunt, in fecundissimā Italiæ oram, & longo iam tempore bellorum experientem: ubi tantam cōmeatus, rerumque necessariā copiam nacti sunt, ut nec quotidiano usu, nec continua deuastatione absumere prædam possent: hinc & Beneuentum Romanorū coloniam depopulantur, Telesiam urbem capiunt, & moenibus & cōmeatu, ceterisque necessarijs rebus munitissimā. Romani continue hostes unius aut duorū dierum interuallo sequebantur. Annibal cum animaduerneret Fabium aperte præliandi occasionē fugitare, neque tamen excedere campis, sed per edita atque opportuna loca cōtinue insequi, citato cursu proficisci Capuam, & in Falernum agrum descendere decreuit, ratus alterū de duobus necessariū fore, uel ut Romani in prælium descenderent, uel ut mox uniuersis appareret, Carthaginenses castra obtinere, Romanis se in munimenta recipientibus: quo facto perterritas prouinciæ ciuitates confestim se Carthaginensibus dedituras sperabat: nam usque in eum diem, quanquā duobus maximis prælijs profligatis Romanis, nullū omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat, multis alioquin existentibus, quibus graue Romani imperij iugum uidebatur. Quibus ex rebus facile coniectari licet, quantæ apud socios autoritatis foret Romanæ reipublicæ maiestas. Nec sanè imprudens Annibalis consiliū fuit: est enim Campanus ager & copia rerū, & fertilitate regionis, & amoenitate ac pulchritudine loci excellentissimus: nam & in litore maris positus est, & ex uniuerso terrarum orbe uenientes in Italiam innumeræ gentes confluunt: sunt præterea in eo sitæ nobiliores Italiæ ciuitates: siquidem oram maritimam incolunt Sueßani, Cumani, Dicæarchitæ, Neapolitani, & ad extremum Nucerini: mediterraneam uero à septentrione Calatini & Calleni: ab oriente & meridie Daunij & Nolani: In medijs autem campis sita est omnium olim felicissima ciuitas Capua, cuius campi fabulosis etiam poetarum carminibus inclyti sunt, quos illi Phlegræos appellant: præterea situs ipse natura munitissimus, ac ferè insuperabilis est: hinc mari, illinc maximis, perpetuisque montibus cinguntur tres tantū aditus habent per angustos atque difficiles, unum à Samnio, reliquos ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in theatrum quendam descensuri Carthaginenses uidebantur, ex quo fugientes hostes spectarent, soli que de cætero castra obtinerent. Hijs itaque rationibus motus Annibal, exercitū Samnio per angustias Eribiani collis deducit, castra ad Vulturnum amnem ponit. Exurebatur amoenissimus Italiæ ager, uillæque passim ferro atque incendijs uastabantur. Quibus rebus etsi non mediocriter turbabatur Fabius, nihilominus in proposito perseverabat. At M. Minutius, omnesque tribuni equitū amputandam omnem moram iudicabant, actoque impetu totis uiribus ruendum in Carthaginenses, neque permittendum,

ut sub

ut sub oculis Romani exercitus felicissima regio deuaſtaretur. Fabius per paucos dies celerius ſolito motis caſtris, feſtinare ad prohibendam popularionibus Campaniam uiſus erat: ut uero Falerno appropinquauit, tantummodo in iugis montis oſtendit exercitū, ne ſocij reliquiſſe eum caſtra exiſtimarent: in æquum uero educere copias noluit, ueritus prælium cum Pœnis committere, tum propter ſupradictas cauſas, tum quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal cum ſæpius hoſtem nequicquā tentaffet, tandem deuaſtata paſſim regione, abductaꝫ ingenti præda, hibernis locum ſpectabat. Fabius cum ſatis ſciret, per eaſdem anguſtias quibus intrauerat rediturum, ratus ea loca peropportuna eſſe Romanis (ſed quid aduerſus Pœnū moliri ueller) circiter quatuor millia hominum in ipsis anguſtijs ponit, hortatos ut magno fortiꝫ animo, cum res ferret, opportunitate loci uterentur: ipſe cum reliquis copijs collem iſdem anguſtijs imminentem occupat, quid quaque in re regendum eſſet conſultans, unde primum, uel à quibus in hoſtem ruendum, haud dubius ſe uel proſtigaturum omnino hoſtium exercitum, uel ſaltem quicquid uehebant prædæ ablatum. Verū non ſefellit Annibalem ſe ſuis artibus à Fabio premi: ſed hijs omnibus ante conſideratis, ſingulari aſtutia hoſtis conatum fruſtratus eſt. Collectis undiqꝫ ſarmentorū faſciculis, & omni genere materiæ aridæ, alligari bouum cornua, quos domitos indomitosꝫ multos abegerat iuſſit, ad duo milia ſerè bouum parata. Datum Aſdrubali negotiū, ut ſtatuto tempore pecudum cornibus accenſis, armentum per miniſtros ageret in propinquum ſaltum, qui medijs inter caſtra atqꝫ anguſtias, queis futurum erat iter, eminebat: inde cum primū illi dari à ſe ſignum animaduernerent, rapide factoꝫ impetu boues in aduerſum montem concitarent, donec ad iugum actum foret armentum. Hijs paratis, cœnare omnes, & quieſcere aliquantū iubet: nocte intempeſta, quibus datum erat negotium, quam celerrime exeunt: bouum cornua, uti præceptum erat accendunt: quo facto, Annibal mature educi armentū, atqꝫ ad iugum montis agi nunciat. Expeditos uſque ad certum locum ſequi iubet, admonitos, cum primum facto impetu diſcurrere per montes pecus cœpiſſet, opportuna loca occuparent, unde tranſeuntibus ſuis opem ferre, hoſtemꝫ ſicubi obuius fieret, infeſtare poſſent: Inter hæc ipſe omnem exercitum educit, poſitisꝫ primo grauioris armaturæ militibus, poſtea equitibus, deinde præda, poſtremo Gallis atqꝫ Hiſpanis, ad anguſtias tendit. Romani qui ad eos tranſitus inſidendos locati fuerant, ubi in ſummis montibus ignes conſpexerē, uenire per ea loca Annibalem rati, præſidio exceſſerunt iugum montiū petentes: & primo cum in quorſdam boues ſeparatos à cæteris incidiffent, micantes eorum capitibus flammæ aſpicientes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid exiſtimantes conſtiterunt: deinde ubi milites quoꝫ apparuere, iaculatis aliquandiu aduerſus ſe inuicem telis, cum tandem boues interuenirent, utriꝫ in iugo montis perſistere, auide lucem, ut rem omnē apertius cognoscerēt expectantes. Fabius cognito tumultu, inſidias eſſe ratus, tum à certamine, ſicuti ſtatueraſ, abhorrens, ſuos munimēto tenuit. Interea Annibal rebus ex ſententia ſuccedentibus, per ſaltum traducit agmen, prædamꝫ omnem nemine iam impediēte integram conuehit. Luce prima conſpicatus Romanos in iugo montis ſuis oppoſitos, & numero hominū, & genere armaturæ ualidiores eſſe, Hiſpanorū cohortem ſuppeditas mittit: hijs primo ſtatim congreſſu circiter mille hoſtium cæſis, ſuos in caſtra ſaluos reducere. Annibal hoc aſtu anguſtijs Falerni agri liberatus, tutioribus in poſterū ad caſtrametandum locis electis hibernis locum quærebat. Inter hæc pleriqꝫ dictatorem timiditatis arguere, quod hoſtem intra anguſtias clauſum euadere tam facile permiſſet: ille nihilominus conſtanter in propoſito perleuerare. Interiectis uero diebus,

Roman

Romam sacrorum causa reuocatus, curam exercitus, rerumque ceterarum magistro equitum reliquit, pluribus eum hortatus, ne tam hostes offendere, quam suos tutari studeret. At Minutius, nequicquam hæc à Dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur, Asdrubal relictis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus, decemque huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine mouit: quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo prope terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusque copiis ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit, primo idem consilij habuit, deinde propter famam nouorum auxiliorum, ac bellici apparatus, mari potius quam terra concurrendum statuit. Parata itaque quinque & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimum quencumque militem, & ad naualem usum aptissimum delegit: quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pergit: ac postridie Taraconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus peruenit: inde duæ Massiliensium naues speculatum missæ: nam ea gens societate astricta erat populo Romano, & cum sæpe alias, tum maxime tempore secundi belli punici aperte cum Romanis sentiebat. Renuntiantibus speculatorijs classem punicam stare in ostio fluminis, sublati ancoris in hostem ruit, cupiens extempore improvidum, atque imparatum offendere. Verum Asdrubali datum est specula signum aduentum Romanæ classis indicauerat: quamobrem repente dispositis in littore terrestribus copiis, remigibus uero conscendere naues iussis, arma capere omnes iubet. Iamque Romanis non appropinquantibus modo, sed dirigentibus in pugnam naues, bellicum cecinere. Carthaginenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriæ sunt uisi: postea inclinare res coepit: nam qui in littore erant, non tam audaciam pugnantibus, quam spem salutis fugere uolentibus præbebant: duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Poeni coepere. Tum uero insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere, relictisque nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes quæ moueri poterant, ualidis religatas funibus extraxere: atque ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, lati decesserunt. Ad quinque & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbebant. Carthaginenses accepta suorum clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere, haud ignari quantum momenti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delatæ, uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani simulac aduentum punicæ classis intellexere, centum & uiginti quinquere misis, tantum Carthaginensibus terrorem iniecerunt, ut confestim in Sardiniam, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui Romanæ classi præerat, ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit, classem Lilybæo appulit, hinc non longe post ad propinquas Africæ insulas nauigauit: acceptaque ab incolis, ne provinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit, & capta inter nauigandum Cossyro insula, oppidoque præsidio firmato, Lilybæum reuersus est: hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea senatus cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, non modo utile, uerum etiam necessarium iudicauit, bellum in Hispania proseguere, & quam maximis possent uiribus, Carthaginenses terra marique infestare: Quamobrem paratis extemplo uiginti longis nauibus, P. Scipionem prorogato post consulatum imperio in Hispaniam mittunt, ut unâ cum Cn. Scipione fratre coniunctis

uiribus omnia cōmuni consilio tractarentur: nihil enim magis uerebantur Romanī, quā ne potitī Hispanarū rerum Carthaginenses imperiū maris obtinerent, propter quod & nauigare eis in Italiā liceret, & cōmeatum, pecuniāq; libere Annibali subministrare. Profectus itaq; in Hispaniā P. Scipio Cn. Scipioni fratri coniungitur, ac deinde cōmuni consilio gerebāt bellum. Quam obrem quod ante eum diem non fuerāt ausi, Iberum haud cunctanter transgre diuntur. Hic statim fortuna fauere Romanis cōpit. Superatis qui circa Iberi transitum habitabant, nemine deinde obuio, Saguntum uenere: ubi distantes à fano Veneris quinque millibus passuum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad cōmeatum ex mari habendum opportuno: accidit ut eodem nō longo post classis quoq; appelleretur. Enimvero quo tempore Annibal in Italiā uenit, obsides ex singulis Hispaniæ ciuitatibus nobiliorū filios acceperat, eosq; omnes Sagunti iusserat custodiri, quod & munitissimus erat hic locus, & qui custodiæ relinquebantur Carthaginensibus fidī. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidam nomine Acedux, claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthaginensibus uero inter primos fidus: sed tum, ut sunt pleraq; barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispaniā animaduerneret, de obsidibus tradendis cogitauit, eam potissimam rem conciliaturam sibi Romanorū beneuolentiam ratus. Circumspectis igitur omnibus, quæ desiderij sui compotem possent facere, tandem Bostarem præfectum Carthaginensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniā missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret, cum id non fuisset ausus, castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud satis callidus. Eum itaq; nihil prorsus de fide sua erga Carthaginenses uerentem, in secretum abducit: quo in statu res sint admonet. Carthaginenses, inquit, metu ad eam diem continuissē in fide Hispaniarū populos, quod Romani procul abessent: nunc uero castra Romanorū Iberum transisse, datam unicuiq; moliendarū nouarum rerum opportunitatem: quam obrem oportere, quos metu non liceat, eisdem beneficio & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagunti Romanos instructos, paratosq; terrestribus & naualibus copijs, urbem periclitari: censere se, obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit, frustraturum se primo Romanorum spem, qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitebantur, quā ut obsidibus potirentur, deinde fidem ac beneuolentiam Hispanorū Carthaginensibus conciliaturum. Proinde rem consideret, & obsidum salutē consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit, non parum se quoq; gratiam aucturum, neq; solum remissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos, uerumetiam uniuersis positurum ante oculos quanti faciendā sit benignitas & clementia Carthaginensium. Post hæc expectare eum iubet munera quamplurima ab ijs quos filiorum compotes fecisset, neminem tanti beneficii immemorem futurum. Hæc atq; alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostarim persuasit, Saguntum reuersus est, statuto die, quo adesse cum hijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clam profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, ad duces perducitur. Is effatus pluribus uerbis, quanta Hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur, tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul accipiuntq; fidem, munera præterea amplissima pollicentur: constituto deinde loco ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent, domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur, ad Bostarem uenit, acceptisq; obsidibus, nocte, perinde ac hostium custodias fallere

fallere uellet, Saguntum proficiscitur: cumq; castra hostium paululum pertransisset, ueluti ignarus eius rei omnes in preparatas insidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo usi sunt ad reducendos in ciuitates, sicuti cum Bostare statuerat, obsides, missis cum eo qui ad eam rem aptiores uidebantur. Acedux cum nobiliorum filijs profectus, & per eam restitutionem humanitatem ac magnitudinē animi Romanorū omnibus ante oculos ponens, contrā uero Carthaginensium suspiciones atq; superbiam detestans, ac sui ipsius exemplum præbens, plures Hispaniæ populos ad societatem Romanorū hortatus est. Bostarem puerili consilio amissis obsidibus sero facti poenituit. Verū iam instans anni tempus utrunq; exercitum prodire hyematum coëgit. Hæc in Hispania secunda æstate belli punici gesta. Annibal, ut eò reuertamur unde discessimus, cum per exploratores cognouisset, maximā frumenti copiam esse Luceriæ, ac Geryone, præterea Geryonem cōmodissimum stationi locum esse, eò traducere exercitum in hiberna decreuit: Facto itaq; per Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonem uenisset, urbē quinq; & uiginti millibus passuum Luceria distantem, primo uerbis hortari ad deditionem populum coepit, multis pollicitationibus adhibitis, data etiam fide: postea cum id frustra à se fieri intelligeret, urbem obsedit: qua mox potitus, ciues atq; habitatores omnes interfecit: ædificia uero ad usum horreorū magna ex parte integra seruauit, castra ante oppidum posuit, loco uallo, fossaq; munito. Hijs peractis, duas exercitus partes frumentatum mittebat: cum tertia expedita ipse in statione erat, simul ut castris præsidio foret, simul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cum igitur lata & fertilis ea regio esset, & multitudo hominū penē innumerabilis, præterea tempus messis instaret, ingens quotidie frumenti multitudo in urbem conuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorū præerat, principio per saltus ac iuga montium Carthaginenses sequebatur, sperans se aliquando in locis difficilibus hosti occursum: postquam uero expugnato Geryone, castrisq; ante oppidum positis, frumentationi dari operam cognouit in planum defertur, imminens uix tumulum occupat: ubi castrametatus, callidioribus consilijs agitatur, quomodo aut in frumentatores, aut in stationes hostium relictas impetus fieret. Annibal cum Romanis propius iam adesset, tertiam partem militum frumentatū, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferē à Geryone passuū millia, ut intentum se ostenderet ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunq; exercitū tumulus apparuit, per opportunus Carthaginensibus, si caperetur, & ipsis Romanorū imminens castris. Hunc igitur missis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cum tenentes locum Minutius uidisset, eductis leuīs armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum est: tandem uictores Romani collem obtinuerūt: in eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, quod aduersa semper erant hostiū castra, apud se militem continuit: interiecto uero tēpore ad egit cum necessitas, alios cum iumentis in pascua, alios frumentatū per agros transmittere, ut sicuti initio constituerat, neq; absumeret iam partem prædam, & frumenti multitudinem ad usum hibernorū colligeret, sollicitus uehementer nequid per hyemem exercitui deesset, ac præsertim equis, iumentisq; quod maximā semper in equitatu repositam spem habuerat. Minutius uagos, palantesq; per agrum hostes conspiciatus, medio diei tempore copias educit, profectusq; aduersus hostium castra grauiorem armaturā in aciem disponit, equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iussos, ne quem caperent uiuum, sed omnes passim interficerēt. Annibal repentino malo circumuentus, neq; pugnare acie ob paucitatem suo-

rum, neq̃ sparſis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, ex-
 peditiq̃ late eadem ac fugam palatorum hoſtium fecere. Qui uero cum Minu-
 tio erant, tantum ea re audaciæ conceperūt, ut & prorumpere in caſtra hoſtium,
 & ferē Carthaginenſes obſidere auderent. Annibal conſilij atq̃ auxiliij inops,
 intra uallum ſe continebat, ægre iam caſtra ipſe cuſtodiens, cum Aſdrubal col-
 lectis militibus, qui ſe in priora caſtra pro Geryonis mœnibus fugare ceperant,
 numero ad quatuor millia hominum, Annibali ſuppetias tulit. Tunc Annibal
 erectis parumper animis egreſſus caſtris uix tandem præſenti periculo exercitū
 liberauit. Minutius maxima cæde ante hoſtiū ſtationem, minori etiam in agris
 facta, in præſentia abiit, ingenti ſpe de rebus futuris animo concepta: poſtridie
 uero deſerta hoſtium caſtra occupauit: nam Annibal ueritus ne Romani occu-
 patis per noctem caſtris, quæ uacua pro Geryonis mœnibus erant, totius prædæ
 potirentur, citato itinere eō cum omni exercitu redierat. Poſt id tempus Cartha-
 ginenſes in paſcuīs, ac frumentationibus moderatiores fuere: contrā, Romani
 ad omnem euentū audaciores facti. Interea uictoria Romæ, ut ſit, longe maiore
 quàm fuiſſet nunciata, magna omniū animos lætitiā cepit: primo quod poſt tot
 clades hoc ueluti inītiū melioris fortunæ arbitrabatur eſſe, tum quod ſegnitiem
 ac timiditatem, quæ hætenus in Romano exercitu apparuerat, nō militum, ſed
 Dictatoris culpa eueniſſe ex eo ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium
 ſpernere, eum ut ſocordem, formidoloſumq̃ reprehendere. Contrā Minutium
 uſque adeo extollere in cœlum laudibus, ut quod ante eum diem factum fuiſſe
 nulla memoria habebat, Dictatoris imperio eius imperiū æquauerint, ſperantes
 eum quam celerrime finem bellis Italiæ impositurū. Iam duo Dictatores uno
 tempore uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita. Minutius ſecundis re-
 bus ac fauore uulgi pluſquā credibile eſt animo elatus, iam ueluti deuictis pro-
 ſtratisq̃ hoſtibus gloriabatur. Fabius nihil prorsus ob acceptam contumeliā
 diminuto animo, & eodem tenore conſiliorum obſtinatus ad exercitum rediit.
 Hic cum animaduerneret collegam anxie occaſionem certandi quærere, ueritus
 ne quid temere cōmitteret, dedit ei optionem, ut uel partitis temporibus, diebus
 alternis, aut maiore etiam interuallo ſummū ſus atq̃ imperium unius eſſet, uel
 legiones, ſicuti Conſulibus mos erat, inter ſe diuiderent, ſuoq̃ uterq̃ arbitrata
 proprio exercitu uteretur. Minutio diuiſio legionū magis placuit. Igitur partitis
 copijs, caſtra quoq̃ ſeparata ſunt mille & quingentorum paſſuum interuallo.
 Annibal cum non modo per fugitiuos, ſed ex ipſis quoq̃ rebus & ſimilitudinem
 ducum, & Minutij temeritatē intellexiſſet, optimū id intentioni ſuæ fore ratus,
 cauſam certaminis cum Minutio quærebat, ſperans ſe facile impetū atq̃ auda-
 ciam eius poſſe comprimere. Tumulus erat inter Minutij, ac Pœnorum caſtra,
 quem qui occuparet, haud dubie iniquiorem hoſti locum facturū uidebatur.
 Eum cum capere Pœnus properaret, certus Minutiū, ſicuti alibi fecerat, ſibi ad
 obliſtendum occuſurū, tali conſilio uſus eſt. Ager omnis medius prima ſpecie,
 quod nudus arbuſtis uepribusq̃ eſſet, inutilis inſidijs uidebatur: erant tamen in
 anfractibus plures & cauæ rupes, quæ facile celari milites poterant. In has late-
 bras, ut quenq̃ locum maxime aptum intelligebat, ducentos ſimul & trecentos
 & quingentos equites noctu miſit: pedites uero ad quinq̃ millia: qui ne forte
 mane à diſcurrētibus per paſcua hoſtibus conſpicerentur, cum primū luceſcere
 dies cœpit expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum miſit. Quod ubi
 primū Minutius uidit, contempta hominū paucitate, ad pellendos inde hoſtes
 exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iuſſos, ut manus
 cum hoſte conſererent, deinde mittit equites: poſtremo ipſe cum grauiore ar-
 matura ſequitur, haud mutato ordine, quæ ſuperioribus certaminibus tenuerat.

Iam

Iam sol terram radijs illustrauerat, omnibusq; animo atq; oculis tumultu intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis continue mittebat auxilia, hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Toris itaque utrinque uiribus certabatur. Tandem oppressi multitudine equitum expediti Romani milites, refugere ad grauiorem armaturam cœperant. Tum uero exorti repente insidiatores, & circunquaq; cum clamore & tumultu ruentes non iam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summum discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius, ueritus ne omnino Romana acies profligaretur, motis repente castris collega suppetias tulit. Cuius aduentu recreati Romanorū animi, quamquam solutis ordinibus uage dissipati erant, cōfestim ad signa refugerunt, multis expeditorū cæsis, pluribus etiam legionarijs strenuis ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus receptui cecinit. Tunc demum Romani omnes qui bello interfuerunt, temeritate Minutij prostratum, deletumq; Romanū imperium, Fabij uirtute ac prudentia seruātū, palām profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama, manifeste omnes intellexere, quantū inter temeritatem atque inscitiam militum, & prudentissimi ducis consilium ac rationē interesset. Romani posthac unis castris contenti fuere, omnesq; unius Fabij imperio paruerunt. Carthaginenses loco, qui inter tumulum & castra medius erat, fossa circumdato, tumuliq; ipsius uertice uallo præsidioq; munito, parare hibernis locum cogitabant: Cum interea comitiorum dies aduenisset, Consulibus L. Aemylio, & C. Terentio creatis, Dictatores magistratum deposuerunt. Prioris anni Consules Cn. Seruilius, & M. Atilius Regulus, qui in Flamini locum suffectus fuerat, Procōsules ab Aemylio facti, accepta copiarum quæ in castris erant potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito exercitum instaurant, Proconsules per literas admonent, ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant, breuib; tantūmodo assiduiscq; certaminibus exerceant militem, tyronemq; ad res futuras uiribus atque audacia instruant, quod præteritarum cladum causam magna ex parte inscitiam atq; socordiam militum fuisse existimarent. L. Posthumius prætor creatus cum exercitu in Galliam mittitur, ut Gallis qui cū Annibale militabant uices redderet. Classis quæ Lilybæ per hyemem steterat, instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant, necessaria mittuntur. Dum hæc Romæ agitantur, Cn. Seruilius, & collega eius Atilius, acceptis Consulum mandatis, nihil præter particularia certamina committunt. Itaq; scribere de hijs in præsentia supersedebimus: Nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu Consulum, & anni tempestate uetiti gessere: prudenter alioqui, callideq; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris hiberna transegit. Ineunte uere, cum primū pabulum suppetitare agri cœperūt, Annibal ex hibernis mouit, relictoq; Geryone cum statuisset usque adeo premere Romanos, ut necessario in præliū descendere cogerent, Neapolitanam arcē occupat, frumento, & omni cōmeatus genere munitissimā: nam in eam Romani ex Cāusio, alijsq; circumstantibus locis frumenti multitudinē reposuerant, quadeinde ad quotidianos castrorū usus utebantur. Quo facto, ingens sollicitudo Romanos cepit, nō tam ob amissam cōmeatus copiam, quàm quod iam tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romā nuncij, qui id senatui significant, quid agendū sit consulant: statuisse se, si hostes appropinquarent, ablata spe fugæ, prouinciæq; passim deuastata, & nutantibus sociorū mentibus, in prælium descendere. Senatus, ne quid adhuc noui moliantur renūtiat, sed aduentū Consulū expectet. Post hæc parari ad discessum Consules iubet. Omnes Aemiliū Paulū respicere, in eo spē omnē

sitam habere, tum ob uitæ probitatem, tum quod antea cæcis temporibus aduersus Illyrios strenue ac fortiter se gessisset. Decretum præterea, ut octo legionibus rem gererent, quod ante eum diem inusitatum erat, legiones singulæ hominum quinque millia haberent. Romani enim, sicuti supra memorauimus, quatuor legionibus exercitum complent: singulæ quæque legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut si quando ingens aliqua necessitas urget, quinque millibus peditum, trecentenis equitibus. Hijs ex socijs totidem pedites adduntur, equites ferè triplicati. Copiæ omnes æque inter Consules diuiduntur. In prælium frequenter unus duntaxat Consul descendit cum duabus legionibus, & auxilijs sociorum: raro simul omnes congregiuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium ceperat, ut non quatuor, sed octo simul legionibus Romanis dimicandum iudicarent. Quapropter hortatis Consul animis, & magnitudine rerum, in quancumque partem fortuna inclinaret, ante oculos posita maturare iter in castra iubent, precati, ut magno fortisq; animo, & sicuti maiestatem populi Romani decebat, res bellicas administrarent. Consules cum in castra peruenissent, permixto nouo ac ueteri exercitu copias coniungunt: Senatus uoluntatem pluribus exponunt: multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemilio Paulo orationem habente, cuius hæc ferè sententia fuit: Ne recetibus cladibus perterriti animis deficerent: quippe superioribus bellis non unam aut alteram, sed plures causas fuisse rerum infelicitate gestarum: Nunc autem, si uiri sint, nihil ob stare quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquam ante eum diem utrumque Consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse, neque ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris, inexpertisq; rei militaris tyronibus usos fuisse: & quod maximi momenti est, usque adeo consiliorum hostilium, locorum situs, & naturæ regionis ignaros extitisse, ut sæpe uix dum ferè conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint: nam qui apud Trebiam fluuium in Gallia profligati fuerant, postmodum quam ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostium exploratis, in aciem descendisse. Qui iuxta Thrasimenum ceciderant, ante oppressos ab hostibus fuisse, quam eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contra, inquit, omnia nobis adsunt, o milites: nam & duo Consules uobis adsumus, animis, atque copijs iuncti, & præteriti anni Consules nobiscum retinemus. Vos uero non modo quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis, sed hæc omnia experti continue exercendo pugnandoque secundum iam annum agitis. Quocirca cum omnia contraria nobis adsint, quam superioribus prælijs acciderunt, uerisimile est, exitum quoque pugnae nobis contrarium futurum. Neque credibile est, immo prorsus impossibile, qui toties particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militum congressi uictores discessistis, nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitum habeatis, ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis, o milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est: Qui de rebus pluribus uos hortarer, nisi id alienum huic loco intelligerem: Quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent, qui aut mercede conducti, aut ex socijs acciti exercitui præsunt, quibus nihil grauius, quam ipsius prælij tempus euenire potest. Apud eos uero, quales nos sumus, quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur, commemoratio fortasse, adhortatio uero nequaquam necessaria est: Quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere: uel, si id fieri non possit, prælio occumbere, quam miserrimam trahendo uitam, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites, uosmet uobis ipsis ante oculos ponite, quid inter uincere uincique intersit, & quæ ex utroque

utroque sequantur uobiscum cogitate: ita uos ad prælium parate, ut non exercitum populi Romani, sed patriam, atque adeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis: Quid enim superest populo Romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit, spem omnem salutis in uobis repositam habet: qua nolite, per deos immortales, eum fraudare. Reddite patriæ quas decet gratias: manifestum omnibus facite, antea quas clades non idcirco accidisse, quod Romanis præstarent Carthaginenses, sed quod tunc Romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc atq; alia huiusce modi locutus L. Aemilius, concionem dimisit. Postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia passuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemilius cum circum ea loca animaduerneret planos ac latos esse campos, quod superiores equitatu hostes erant, haud conferendum in hijs prælium existimabat, sed eò præuertendum hostem, ubi peditatus utilior foret. Contrà Varro inexpertus rerum bellicarum, haud differendum putabat certamen, ne hostes e manibus elaberentur. Itaque duo Consules dissimiles discordesq; erant: quo nihil accidere in exercitu perniciosius potest. Eadie (nam alternis imperitabant) Varronis imperium erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat, indignante ac reclamante Aemilio. Annibal cum expeditis equitibusq; obuiam profectus, tumultuario prælio ac præcurfu magis militum, quàm ex præparato eos aggreditur. Romani primum impetum acerrime sustinere: nox prælium diremit. Carthaginenses, cum non prospere dimicatio successisset, in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemilius cum & abstineret pugna decreuisset, & tutò traducere exercitum nequiret, trifariam castra diuisit: duas partes citra Aufidum amnem communiit, qui solus diuidit Apenninum, oriensq; in parte quæ mare Tyrrhenum respicit, in Adriaticum defluit sinum: tertiam partem trans Aufidum posuit, distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uero hostium ferè tantundem. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam aptissimi, & faciuros copiam pugnandi Consules ratus, dirigere aciem coepit: Veritus autem, ne superiori casu timidior facta multitudo esset, hortari milites statuit. Aduocata igitur concione, aspicere omnes circumstantia loca iussit, rogauitq;, quid maius optare à dijs immortalibus potuissent, quàm oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen, ubi equitatu, qua parte uirum inuicti essent, uti libere ualerent: Quod cum uniuersi alacres approbarent: Proinde, inquit, primo dijs immortalibus gratias agite: illi enim præparantes nobis uictoriam hostes in eiusmodi locum adduxerunt: secundo nobis, qui nostra industria pugnare hostem compulimus: neque enim fugere amplius, neque detrectare certamen Romanus potest: & pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in præsentia, ut strenui ac fortes sitis, superuacuum mihi uidetur: id enim tum factu necessarium erat, cum Romanorum uirum expertes eratis, quo tempore nos sæpenumero id uerbis exemplisq; præstitimus: nunc uero cū tribus continuis prælijs tales à Romanis uictorias reportaueritis, quæ tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, quàm res ipsa gesta: Superiorem prælijs regione potiti estis, & copia rerum omnium, sicuti uobis polliciti fueraus: neq; enim fraudati à nobis hætenus promissis estis: Præsens uero certamen pro ciuitatibus est, eorumq; fortunis. Hac uictoria potiti statim totius Italiæ domini eritis, tandèq; tot laboribus ac periculis unica pugna liberati, adipiscemini Romanorum felicitatem, omnium duces atq; imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus non longe post seruata à me promissa omnes experiemini. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id

latus

latus fluminis posuit, ubi maiora hostium castra erant. Sequenti die curare corpora omnes iubet, & ad priuslegium in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen transgressus, copias acie locat. L. Aemilius, quod animaduvertebat in ijs locis haud æquas esse suorum vires, & Annibalem ob penuriam rerum necessariò moturum castra intelligebat, suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra laceffere se hostem intelligeret, in castra cæteras recepit copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. Quibus impedita aquatione usque ad ualium cum tumultu ac clamore profecutis, indignatus Varro, à tumultuario auxilio Romana castra turbari, longe magis ad prælium capessendum inflammatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat: adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romæ nuntiatum esset, exercitus, quanquam non æquis locis, tamen aduersus seinuicem oppositos esse, & singulis quibusque diebus unà congregi, ingens moeror ac sollicitudo animos omnium cepit: Affectus enim grauibus ac recentibus cladibus populus Romanus, nimium in futura uerebatur: Vnusquisque intra se quæ futura ciuium Romanorū fortuna esset, deletò profligatoq; exercitu, cogitabat: Quæ libri Sibyllini minabantur, in ore omnium erant. Prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuata etiam ædes scatebant. Quamobrem precibus, sacrificijs deorum, cerimonijs uniuersa urbs erat intenta: Obseruantissimi namque eiusmodi temporibus sunt Romani publicarum, ac priuatarum religionum, nec quicquam quod ad ius fasq; pertineat prætermittunt. Varro, cui postero die fors imperij obuenerat, cum prima luce inconsultò collega ex uirisque castris copias educit, ipse cum ijs quæ in maioribus castris erant flumen transgressus, eas quoque quas in castris minoribus habuerat suis adiungit. Atque ita instructa acie, Romanos equites in dextero cornu (id erat flumini propius) locat: post hos continuato agmine pedites ponit: Sociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie collocat. Erant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia. Annibal eodem tempore transgressus fluuium, baleares leuemq; armaturam præmittit. Hinc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur: Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanorum equitatum disponit: post hos pedites inter grauiorem Afrorum armaturam medios collocat, deinde Gallos atque Hispanos: postremo reliquam Afrorum multitudinem. Ad dextrum uero cornu Numidas equites constituit. Afri ita planè armati erant, ut Romanorum aciem crederes, armis ad Trebiam & Thrasimenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ erant, dispares ac dissimiles gladij: Nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim quàm cæsim feriebant. Gallici uero prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentium aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudī pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis, & candidissimis tunicis præliabantur. Equitum ad decem millia, peditum supra quadraginta millia cum auxiliaribus Gallis constiterant. Dextrum Romanorum cornu Lucius Aemilius, sinistrum Terentius Varro regebat: Medijs prioris anni Consules, Marcus Attilius & Cneius Seruilius præerant. Carthaginensium uero duces erant, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. Hic secum Magonem fratrem habebat: Romanis in meridiem, Carthaginensibus in septentrionem uersis: neutris sol prospectum offendeat. Clamore orto, & leuibus primò armis incepta pugna, par aliquandiu periculum fuit. Postea facto à Gallis atque Hispanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu, non solum

non solum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur: neque enim equestris more pugnae conuertere se, atque iterum procurrare in hostem licebat, sed aduersis frontibus pugnare omnes cogebantur, nullo circa ad agendum spatio relicto, hinc amne, illinc pedibus claudentibus. Acrius tamen quam diutius pugnatum. Victi Romani magna ex parte in acie cæsi, reliqui in flumen proiecti obrutiq; sunt. Sub equestris finem certaminis pugna inter pedes orta. Galli atque Hispani primo acriter uiribus atque animis hosti restiterunt. Postea densitate Romanæ aciei oppressi, dissolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius insecuti facile mediam aciem, quod tenuis inualidaq; de industria erat instructa, perruperunt. Ita audacius insistentes, nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenere. Hi utrinque deductis alis constiterant. Galli interim dispositis rursus in sinu militibus, & quasi lunari specie facta nitendo agmen refecerunt. Quo factum est, ut Romani calliditate Annibalis à fronte simul atque à tergo clauderentur: hinc Afris, illinc Hispanis Gallisq; prementibus. L. Aemilius quanquam primo statim prælio grauiter ictus fuerat, adhuc tamen integris uiribus confertis equis in mediam aciem discurret, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorum cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt, neque passi sunt, tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraque acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circumdatos milites ad prælium reddiderunt. Inter hæc Asdrubal, qui prope ripam erant equitibus, à laevo cornu subsidium Afris ferebat: Quod conspicati Romanorum sociorum equites repente terga uertunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertes, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat, ad persequendos passim fugientes misit: ipse pedestribus copiis citato cursu in subsidium Afrorum perrexit, aggressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit vires, simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemilius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit, uir omni officio usque ad extremum diem in patriam functus. Romani longa atque acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos Marcus Attilius, & Cneius Seruilius prioris anni Consules interfecti, uiri præstantes, & Romano nomine digni. Eodem tempore Numidæ quoque fugientem equitatum nacti maiorem partem interficiunt, reliquos equis deiciunt: Pauci Cannusium incolumes peruenere: inter quos Varro Consul, cui detestanda anima ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem Cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris, uictoribus simul ac uictis, nobilitata. Cuius rei argumentum est, quod ex sex millibus equitum Romanorum duntaxat septuaginta cum Varrone Venusiam euaserunt: è sociis circiter trecenti palantes uagiq; in proximas ciuitates profugere: Ex pedestribus autem copiis circiter decem millia in potestatem hostium uiui peruenere: uix tria millia fugerunt: reliqui numero ad septuaginta millia in prælio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex hijs Galli circiter quatuor millia desiderati, Afri atque Hispani ferè mille & quingenti, equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis extra periculum fuere. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio, ut si Annibal omnes suos in prælium educeret, facto impetu castra hostium diriperent, omnibusq; in pugna occupatis, impedimenta atque omnem apparatus Carthaginensium depopularentur. Si uero præsidium necessarium in castris dimitteret, tunc longe minores essent Carthaginensium vires, Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij in castris reliquerat: Romani, ubi primum exarsisse

R prælium

prælium intellexere, eò, uti statuerant, ueniunt, castra obsident. Haud segnitè Carthaginenses resistunt: uerum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes castra impetum facit, Romanos fugat, ad uallum usque persequitur, duo millia eorum interficit, reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites Romanos, qui sparsi fuga per agros fuerant ad, Annibalem perduxerunt: Ita tandem finito prælio, neuter expectatione sua fraudatus est: Siquidem Carthaginenses statim omni prouincia sunt potiti, Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditiōem acceptis, cæteris uero omnibus populis iam ad Annibalem respicientibus: Nec deerat spes ipsa urbe Roma mox potiundi. Romani uero in summam rerum desperationem adducti, non modo de suo, sed de totius patriæ interitu dubitabant, iam iam ferocissimum hostem ad ipsa Romana moenia expectantes. Cum ciuitas in hoc tumultu esset, ut omnia ad Romanorum calamitatem quadrarent, nuncius ex Gallia peruenit, Lucium Posthumium prætorem, qui exercitui præerat, in insidias lapsum, fuscum profligatumque fuisse. Senatus tamen tot undique circumuentus malis, dignitatem suam seruare, hortari populum, munire præsidij urbem, de rebus præsentibus magno ac forti animo consultare. Quod non longe post res ipsæ manifestum fecerunt: Nam qui modo uicti à Carthaginensibus fuerant, & rerum bellicarum gloria cessisse illis uidebantur, non multo interiecto tempore uirtute ac constantia reipublicæ, & consilio sapientiæque senatus in id euasere, ut uictis prostratisque Carthaginensibus, non modo Italiæ, sed totius orbis imperio potirentur. Quamobrem huic libro simul cum rebus Hispanis atque Italiis, quæ centesima & quadragesima olympiade gestæ fuerunt, extremam imponemus manum. Cum uero ad res sub eadem olympiade in Græcia gestas uentum erit, latius de Romanorum republica disseremus: Id enim non modo ad cognitionem historiarum necessariū, uerū etiā ad emendandas, instituendasque respublicas utile studiosis futurum arbitramur.

P O L Y B I I

POLYBII HISTO-

RIARVM LIBER QVARTVS,

NICOLA O PEROTTO

INTERPRETE.

Bunde, ut nobis quidem uidetur, secundi belli punici causas secundo libro ostendimus: tum Annibalis in Italiam aduentum, uariâq; Romanorum ac Carthaginiensium certamina usque ad Cannensem pugnam sumus executi: nunc res eadem tempestate in Græcia gestas aggrediemur, repetitis primo breuiter ijs, quæ in secundo præparationis nostræ libro à nobis re-
lata fuere, præsertim de republica Achæorum, quod eam non parum momenti rebus nostri temporis attulisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi, uno ex Horæstis filijs, ab hoc usque ad Gygi tempora uixisse Achæos sub eius familia regibus diximus, postea cum hijs expulsis gubernatione ciuitas ad populū transiit, non multis interiectis annis ducum Lacedæmoniorum opera dissidere inter se cœpisse. Post hæc narrauimus, ut rursus inter se idem Achæi conuenerint, qui primi eius rei autores fuerint, quomodo Peloponnesi omnes in Achæorum cognomen deuenerint. Commemorata præterea à nobis sunt particulares eorū res gestæ usque ad Cleomenis Lacedæmoniorum regis conflictum. Hic præparatione nostram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemæi morte conclusimus: omnes siquidē, ut à nobis dictum est, sub eadem olympiade diē suum obierunt. Nunc superest, ut reliqua scripturi hinc maxime primordium faciamus: optima enim hæc imprimis nobis materia uidetur: primo, quod ea quæ sunt ab Arato scripta in hæc tempora desinunt, ut quasi continuata græcarū rerum narratio uideatur: deinde quod posteriora tempora ita inuicem cōnexa sunt, ut partim nostra, partim parentum nostrorū ætate fuerint: ex quo fit, ut partem ipsi uiderimus, partē ab ijs qui uiderunt audiuerimus. Enim uero altius res gestas reperere, & auditū, ut ita dicam, ex auditu referre consilium non fuit: quod nullam ex ijs prouenturam legentibus utilitatē intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus, quibus fortuna quoque per uniuersum terrarum orbem renouasse omnia uidetur. Philippus igitur Demetrii filius adhuc puer iam Macedonia imperiū susceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum est, imperans, non modo nomen, sed uires quoque regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit, Seleuco fratri non multo ante tempore defuncto, in regno Syriæ quamuis adolescens successerat, Ariarates quoque Cappadociæ regnū inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe post Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginienses Annibalem ad res quas supra memorauimus gerendas ducem elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum esset imperium, nouum quoque rerum initium futurum uidebatur: quod & natura frequenter accidit, & eo potissimum tempore euenit: namque Romani & Carthaginienses id quod supra memorauimus bellū, Antiochus & Ptolemæus syriacū gesserūt: Achæus uero & Philippus aduersus Aetolos & Lacedæmonios contendere. Cuius belli huiusmodi causæ feruntur. Aetoli iam diu pacem, & necessarias rerum suarum impensas ægreferebant, homines semper rapinis, & piratica uiuere assueti: auaritiam eorum augebat naturalis ambitio, cui seruietes crudelem semper ac ferinam uitam degunt, nulla

omnino amicitiae aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hi tamen, quamdiu Antigonus uixit, Lacedaemoniorum uires ueriti quietem egerunt. Mortuo uero Antigono, cum Philippus in regno successisset, aetate pueri contempta, belli occasionem cum Peloponnesijs quarere coeperunt: tum quod infestando ex ueteri consuetudine mari & assiduus rapinis assueti erant, tum quod se multo potentiores Achaeis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent, non longe post fortuna quoque conatui eorum fauente huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichoneus Nicostrati filius erat: Hic adhuc fere adolescens aetolica insolentiae ac temeritatis plenus, Phigaleam publice missus fuerat. Ea est urbs in Peloponneso à conspectu Messeniorum montium sita, & tunc forte in societatem cum Aetolis iuncta erat. Ostendebant autem hunc idcirco à se missum, ut urbi regionique praesesset: uerum eo factum erat consilio, ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleam ob res necessarias uenientibus, cum ex foedere praebere comitatum non posset, durante adhuc pace, quae sub Antigono firmata fuerat, tandem piratis persuasit, ut Messeniorum, qui amici & socii Aetolorum erant, pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta coeperunt: postea procedente paulatim peruiacia, sparsas quoque per agrum diripere, omnia populari, atque uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachum questum de piratarum iniurijs mittunt. Ille principio id contemnere, partim suorum utilitati consulens, partim suae, qui praedae omnis particeps erat. Postea uero frequentantibus saepius legatis ob continuationem iniuriarum, se inquit propediè Messenem uenturum, ut ex postulantibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset, multis quibus illata iniuria fuerant se adeuntibus, alios per derisum reiicere, insultare alijs, nonnullos iurgijs conuicijsque terrere. Dum haec Messenae agerentur, piratae in suburbanum, quod Chironis nominant, noctu uenere, & ad motis scalis loco potiti, uastant populanturque omnia: homines partim propugnantes trucidant, reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi praesentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante magistratus iubent. Scyron tum forte urbi praerat, uiro omni genere laudis apud Messenios clarus. Hic haud dimittendum urbe Dorimachum consulit, nisi prius praedam omnem à piratis abactam Messenij restituat, domorum agrisque uastationem instauret, pro ijs qui interfecti fuerant nocentes tradat. Id consilium cum omnes approbassent, profusus itaque in iram Dorimachus, stultos inquit eos esse, si talia facientes Dorimacho se, & non Aetolis inferre iniuriam credant: se quidem per summum scelus uexari, at illos non longe post dignas poenas daturos. Erat tum Messenae extremae fortis homo, Babyrtas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce denique similis, ut si quis ei capitis ornatum, chlamydemque illius addidisset, haud facile fuisset uter eorum foret discernere: idque haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium, atque insolenter in Messenios intueheretur, iratus Scyron: putas ne, inquit, nobis te, seu temeritatem tuam curae esse Babyrtae? Quae cum dixisset, Dorimachus ipsi cadendum ratus, praedam omnem Messenij restituit. Hinc Aetoliam profectus adeo grauiter ac moleste Scyronis uerba tulit, ut non alia expectata occasione, ob id duntaxat bellum Messenij excitarit. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston: Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa uoletudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopae & Dorimacho affinitate iunctus esset, huic summam imperij tradidit. Dorimachus publice in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat, quod nullam eius rei satis dignam causam posset

posset afferre: quippe indignatione tantummodo illatæ sibi contumeliæ mouebatur: quamobrem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopam aggreditur. Suadet ut sibi contra Messenios adesse uelit: se in præsentia à Macedonibus ostendit tutos esse, ob pueritiam regis, cum uix decimum septimum ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse: in amicitia perstare se cum Græcis: propter quod neminem sibi transitum Messenem impediturum. Post hæc quanta secutura sit utilitas, ante oculos ponit: quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore Cleomenici belli integram permanisse. Aetolos uero id tandem gratissimum habituros, seq; beneuolentia, & honore prosecuturos. Achæos autem, si profectionem suam impedierint, sponte occasionem bello daturus: si permiserint, libere se Messenem usque transituros. Atqui Messenios belli causam tamdiu præstitisse, cum societatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc & alia in hanc sententiam plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorem iniecit, ut neq; Aetolorum concione aduocata, neque expectato magistratuum iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epyrotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellum intulerint. Statim igitur piratas emisere. Hij mox regiæ nauis ex Macedonia obuij facti, onustam Aetoliâ perduxerunt, nautas uectoresq; & nauem deniq; ipsam uendidere. Hinc per maritimam Epyri oram discurrere, obuium quenq; prædari, Cephalleniorum nauibus ad iniuriam uti, oppida per insidias capere: quippe in Acarnania Oreum ceperunt: postea quibusdam occulte in Peloponnesum missis, in media Megalopolitanorum regione, castello quod Clarium uocant, potius fuere: quo postea receptaculo usi, latissime piraticam exercebant. Ea tempestate Timoxenes Achæorum dux Taurionem oppidum, quod tempore Peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat, intra paucos dies expugnauit. Siquidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat, sicuti supra, cum de Clemenico bello tractaremus, ostendimus. Orchomenum uero ui captum non reddiderat Achæis, sed ditioni suæ subegerat, cupiens, ut mihi quidem uidetur, non solum aditum in Peloponnesum habere, uerum etiam mediterraneam oram, dispositis Orchomeni præsidij custodire. Dorimachus, & Scopas obseruato tempore, quo pauci dies magistratui Timoxeni supererant, & Aratus sequentis anni dux nondum inire magistratû debebat, congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephalleniorû nauibus, in Peloponnesum transfretarunt, fastoq; per Patrensiû, & Pharensiû, & Tritensiû oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat, ne qua inter eundem Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini statuat modum: uastant, diripiuntq; omnia, tandem Phigaleam perueniunt. Hinc facto in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitie habita, neglectoq; diuino & humano iure, populabundi per agrum discurrent, omnia ferro igniq; uastantes, Messenijs, quod impares uiribus essent, sese intra mœnia continentibus. Achæi instante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrensiû, & Pharensiû legati de iniurijs Aetolorum quererentur, illinc Messenij præsidium miserabiliter peterent, Achæi partim indignatione illatæ socijs iniuriæ, partim cōmiseratione Messeniorum permoti, tum grauius ferentes, quod se inscijs Aetoli exercitum per Achaiam traduxissent, ferre Messenij præsidium statuerunt. Timoxenes Achæorum dux, nondum enim magistratu excesserat, quod Peloponnesij post Cleomenicum bellum pacatis tranquillisque rebus dedisse se ocio, & neglecta militari disciplina defides factos esse intelligebat, moliri quicquã, nulla spe nisi multitudinis fretus, uerebatur. Contrà uero Aratus suorû iniurias grauius & iniquo animo ferens, inflam-

matus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ similitudinis immemor, quam primum armare Achæos, & cum Aetolis congregari festinabat. Quamobrem ante diem quintum, quam inire magistratū debebat, accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit, quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio, antequam reliqua exequar, pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit: nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat, in tolerandis ciuilibus discordiis initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uero fallere hostem, moliri insidias, machinas intendere: postremo hæc omnia perducere ad finē idoneus erat, uir cum singulari audacia fretus, tum tolerandis laboribus atq; periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia, tum ea in primis, quod Sicyonem & Mantineam Achæis tradidit, Pallenem fugatis Aetolis cepit, Corinthi arce, quam Acrocorinthus uocant, potius est. Hic ipse si quando acie dimicare cogeretur, in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat. Quamobrem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Usqueadeo natura hominū non solum corpora, uerumetiam animos sui dissimiles finxit, ut sæpenumero unus idemq; homo non modo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segnitè se gerat, sed in simillimis quoq; rebus modo inauditam celeritatem, aliàs incredibilem ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortissimus, nonnunquā uero timidissimus uideatur: quippe multos in uenationibus cernimus aduersus fæuissimas feras audacissimos esse, quos si ad arma, hostesq; transfuleris, ignaui, socordesq; apparebunt: in rebus uero bellicis plerique singulari certamine acerrimi sunt, qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat: eosdem si per partes attentaueris, lacerare, carereq; facillimum erit. De Aetolis uero contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimi sunt: in prælio uero dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. Hijs Achæi atq; Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus, ne quis forte miretur, ac propterea historix detrahat fidem, si quando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc ed unde discessimus reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus quibus apta ad res bellicas ætas erat, Messenij rursus ad Achæos uenere, rogantes ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos, uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat, inter socios eorum adscribi: nihil in posterum, quod ad cōmunem societatem pertineat, recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatem attinet, nihil à se fieri posse respondent: neq; enim sibi licere inconsulto Philippo ac socijs quenquam in societatem admittere, durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli duce Antigono inter Achæos, Epyrotas, Phocenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros, si ipsi liberos suos obfides Lacedæmonijs tradant, spondeantq; nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis, fœdus aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, quàm ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenij ita compositis, legatos ad Aetolos mittit, qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere, neq; deinceps illos infestare, neq; Achæorū agrum attingere: si secus fecerint, se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, auditis legatorum mandatis, & Achæorū apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerūt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonē Aetolorum

rum ducem literis nauigia exposcunt: ipsi biduo post præmissa præda discessere, itinere uersus Elienses facto: quippe ea gens semper in fide Aetolorum perman-
 serat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uero omnibus
 dimissis, in suam cuique domum abeundi potestatem fecit: ipse duntaxat cum
 tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est, hijs qui sub Taurione
 erant, Patras contendit, quo se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea
 re cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur, prædam quidem addito suffici-
 enti præsidio ad naues mittit, iussis quos ad eam uehendam destinauerat, ut sibi
 ad Rhium, unde soluere statuerat, occurrerent: ipse prædam parumper comita-
 tus, non longe post conuerso itinere olympiam uenit. Hic cum per explorato-
 res cognouisset, Taurionem cum hijs, quas supra diximus, copijs iuxta Clito-
 riam esse, ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo soluere pos-
 set, optimum factum existimauit, si omni amputata mora cum Arato decerne-
 ret, quod Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futura rei ignarus erat:
 cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur,
 uastata undique prouincia, tutum quâ decreuerat, discessum facere posse: si uero
 Achæi per formidinem pugna abstinerent, libere se quâ uellet, sine ullo discri-
 mine transitum habiturum. Hijs rationibus permotus, castra non longe à Me-
 galopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo
 imprudenter præsentibus rebus usi sunt, ut nihil ad cumulum stultitiæ relique-
 rint: primo enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt: postea Aeto-
 lis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus in Caphiensium agrum co-
 pias deduxere, præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli
 tum propter loci iniquitatem: siquidem ante id flumen multæ, & profundissi-
 mæ fossæ erant, tum ne forte inter hæc Achæorum copias cogèrentur: relicto pu-
 gnandi proposito, Olygyrtum uersus, eo quo constiterant ordine procedunt,
 callide omnia obseruantes, ne quo inter eundum periculo affligerentur. Ara-
 tus, cum Aetolorum pedestres copias ferè ad iugum montis peruenissent, nec
 longe post equitatus omnis per campos insequeretur, equites, ac leuioris ar-
 maturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus con-
 grederentur, & fortunam belli tentarent: quod sanè imprudenter factum est:
 nam si capeßendum prælium fuit, non cum posterioribus congregi oportebat,
 cum iam à montibus non longe abessent, sed cum primis antequam ad summa
 conscenderent: sic enim futurum fuerat omne in campis certamen: quæ res &
 Aetolis ob genus armaturæ, atque adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio
 cladem, & Achæis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci, & tem-
 poris opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit: siquidem Aetoli,
 simulac uenientes Achæos perspexere, omni qua possunt celeritate ad mon-
 tem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis
 quid actum foret conspiciatus, nec consilium hostium intelligens, cum primum
 currentes uersus montem equites animaduertit, fugere eos ratus, ferentarios ab
 utroque cornu dimittit: hos expeditis, atque equitibus ferre suppetias iubet, ipse
 cum reliquis copijs longo cornu facto eodem anxius festinat. Equites Aeto-
 lorum, ubi ad radices montium uentum est, remissius aliquanto procedere, pe-
 ditesque ingenti clamore reuocare coeperunt: quibus repente in subsidium suo-
 rum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt, in
 equitatum Achæorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci oppor-
 tunitate præstarent, impetum in eos faciunt. Maximis utrinque uiribus certa-
 tur: uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uero Achæorum equites repulsi.
 Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui in eorum subsidium missi fuerant, ob-
 uiaissent,

uiaſſent, partim nouitate rei perterriti, partim impetu fugientium ſuorū reiecti, ipſi quoq; idem facere ſunt coacti. Quibus ex rebus accidit, ut qui in acie uicti ſunt, uix quingenti, qui uero fugæ ſe cōmiſere, ſupra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendum foret ab ipſa re edocti, cum clamore atque lætitia Achæos inſequuntur: illi eodem in loco, atq; eo quo dimiſerant ordine, conſiſtere ſuos rati, ad Aratum confugiunt: quare fuga eorū & honeſta principio, & ſalutaris uidebatur: ubi uero illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conſpexerunt, alij per diuerſa itinera fugientes ſalutem quaſi uere, alij curſu in ſuos facto, ipſi ſe inuicem non expectatis hoſtibus proſligarunt: itaq; tandem omnes in fugā uerſi, in propinquas ſe urbes receperunt: ſiquidem Orchomenus & Caphiæ non longe aberant: quod niſi accidiſſet, omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hoſtibus fuiſſent. Hæc igitur clades Achæorū propè Caphiæ fuit, Megalopolitani, cum eis nūciatum eſſet, Aetolos iuxta Methydrium caſtrametatos eſſe, omnes una uoce congregati, poſtredie eius diei quo geſtum id bellum fuerat, in ſubſidium Achæorum contendere: & cum quibus uiuentibus pugnatuſus ſe aduerſus hoſtes ſperabant, eoſdem ſepelire ab hoſtibus interfectos ſunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda foſſa, ac mortuorum corporibus congregatis, iuſta eis more patrio perſoluerunt. Aetoli præter ſpem uictoria potiti, libere iam per mediā Peloponneſum iter facere. Quo tempore tentata Pelleneſium fide, & agro Sicyniorum deuſtato, tandem per Iſthmī anguſtias abierūt. Cauſa igitur ſocialis belli hæc, quas ſupra diximus, fueſſe. Initium uero ex decreto ortum, quod poſtea inter ſocios factum fuit, & Corinthi, quod omnes ob eam cauſam conuenerant, Philippo quoq; Macedonum duce approbante, confirmatū. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati, publice & priuatim Aratum deteſtabantur, ut qui tantæ cladis ac iactuſe autor fuiſſet: quapropter augentibus factum diuerſæ in republica factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primo uidebatur ab eo grauiter peccatū, quod magiſtratu ante tempus ſuſcepto, ſublatiſq; alterius partibus res eas aggreſſus, quas antea quoq; ſæpenumero infelicitè geſſerat: deinde etiam grauius, quod cōmorantibus adhuc in medio Peloponneſo Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiſerat: tertio, quod ita paucis ſtipatus copijs prælium ſuſceperat, præſertim nulla urgente neceſſitate, cum tutò ſe in proximās ciuitates recipere potuiſſet, quouſq; denuo Achæi congregarentur, & tunc ſi id omnino commodum foret, prælium inire: poſtremo quod ita imprudenter rebus bellicis uſus fuerat, ut omiſſa per ignauiam camporum opportunitate, ubi ſui ſine dubio præualuiſſent, hoſtes in montibus per leuioris armaturæ milites eſſet aggreſſus: quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportuniſus potuerat. Veruntamen ſimulatque Aratus redijt, & concilium ingreſſus cōmemorare cœpit res ante eum diem à ſe pro ſalute rei publicæ geſtas, ac proximæ cladis rationes attulit, ſeq; non fuiſſe eius cauſam, ut falſo inimici calumniarentur, expoſuit: poſtremo etiam ueniam petijt, & ſi quid à ſe erratum eſſet, debere Achæos oſtendit non tam acriter & ſeuere, quàm piè atq; humanitè euentum rei conſiderare, tanta repente mutatio animorū facta eſt, ut plebs, quæ modo ita inſenſa Arato uidebatur, mox omne odium in diuerſæ factionis homines tranſtulerit, ac iam de cætero quibuſcunq; in rebus Arati conſilium, atq; ſententiā ſecuta ſit. Hæc igitur centeſima & trigēſima nona olympiade geſta ſunt: quæ uero ſequuntur, centeſima & quadreſima. Decretum igitur erat ab Achæis, ut legati ad Epyrotas, Boeotios, Phocenſes, Acarnanes, & Philipum Macedonia regē mitterentur, qui oſtenderent, quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achæiā ingreſſi foret, peterentq; ab eis ex fœdere præſidium:

fidium, præterea ut Messenios in societatem asciscerent, ut dux Achæorum peditum quinque millia & quingentos equites pararet, & Messenijs, si iterum ab Aetolis infestarentur, subsidium ferret. Præterea cum Lacedæmonijs, Messenijsq; componeret, quibus copijs pedestribus, atq; equestribus ad cōmunes usus deberent esse instructi. Quæ postquam decreta sunt, Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neq; Messeniorum rem, neq; propositum suum destituere. Legati mandata diligenter prosequi, dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere, cum Lacedæmonijs Messenijsq; componere, ut peditum utriq; duo millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent, quo multitudo omnis ad bellum instructa ad duo millia peditum forent, equites mille. Aetoli cum iam concilij tempus aduenisset, congregata multitudine, pacem agere cū Lacedæmonijs, ac Messenijs, cæterisq; propinquis populis statuerunt, partim angustia rerum coacti, partim ut socios atq; amicos Achæorum debilitarent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt, si à Messeniorū societate desisterent: sin uero in proposito permanerent, bello aggrediendos iudicare. Quo quid dici irrationabilius potest: nam cum Achæi cum Messenijs societate iuncti essent, siquidem in ea persisterent, bellum Achæis indicebant: si uero Messeniorū hostes fierent, pacem eis pollicebantur. Quamobrem aduersantibus sibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorū nequiuerunt. Epirotæ & Philippus rex auditis quæ relata per legatos fuerāt, Messenios in societatem acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum etsi non nihil sunt indignati, nullam tamen suscipere admirationem uisi, quod illi huiusmodi rebus assueti nihil noui moliri uidebantur. Itaq; non inuiti cum eis in pace perseuerabant. Ita interdum inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius quàm nouæ & insolitæ ueniam cōsequuntur. Aetoli igitur hijs modis usi, deualtata frequentibus incursionibus Græciæ, & illatis sæpenumero prius quàm indictis bellis, ne respondere quidem de iniurijs quærentibus dignabantur, sæpe etiam petentes à se gestarum, siue gerendarum rerum rationem aspernabantur, atq; irridebant. Lacedæmonij, etsi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant restituti, Philippoq; & Macedonibus promiserant, nihil se aduersum eos molituros, missis tamen clam ad Aetolos legatis, secretam cum hijs amicitiam, ac societatem firmauerunt. Congregato interea Achæorū exercitu, Lacedæmonijsq; ac Messenijs, uti statutum fuerat, ad subsidium paratis, Scerdilaidas & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illyrio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percussum Lissum transgressi sunt: qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu urbem oppugnauissent, tandem non sine dedecore sunt repulsi. Post hæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur, nonnullas per prodicionem capit. Scerdilaidas uero cū reliquis quinquaginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amynzæ Athamanorum regis, cui affinitate coniunctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æque diuisa præda, unà cum eis in Achæiam proficisceretur. Quod postquā inter Scerdilaidam & Agelaum, Durimachum ac Scopam conuenit, congregatis undiq; Aetolis unà cum Illyrijs in Achæiam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerum ignarus esset, domi in quiete permanebat, pacem sibi, non bellum cum Achæis asserens esse, imprudenter sanè ac planè pueriliter: quid enim stultius, quàm res claras atq; euidentes putare uerbis diutius posse celari? Posthæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynetham uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant, maximis continue odijs, ac seditionibus uexabantur: uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant. Accidit tandem, ut qui Achæorū partes sequebantur, principatum in urbe obti-

nerent: quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achæia habebant. Quæ cum ita essent, non multis annis ante Aetolorum aduentum, cum exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent, & de receptione in gratiam atque concordiam precati essent, præfides ciuitatis eorum uerbis persuasi legatos ad Achæos misere, eam concordiam cum consilio atque sententia eorum perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quod utriusque fidem ac beneuolentiam constantem erga se futuram arbitrabantur, cum & hi qui intra urbem erant, omnes spes suas in Achæis haberent, & illi beneficio Achæorum se conseruatos existimaturi forent, Cynethenses & præsidium, & ducem Achæorum ex urbe emisere: exules uero numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt, recepta ab hijs fide, & quibus religiosius astringi mortales possent, adhibitis sacramentis. Verum illi nulla causa, siue occasione molendi res nouas expectata, simulatque intra urbem admissi, consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendique conseruatores suos inierunt, ut mihi uideantur inter uictimarum cades, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant, tunc maxime de impietate in deos, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse: uix enim intra moenia recepti, Aetolos, quibus urbem proderent, aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex hijs, qui ab exilio fuerant reuersi, Polemarchi sunt creati: qui magistratus claudendarum portarum urbis curam habebat, & clauēs noctu detinebat, & interdum ad custodiam portarum comorabatur. Aetoli paratis scalis, cæterisque rebus necessarijs tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto repente Aetoli alij per portam ingredi, alij admotis scalis moenia conscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere, omnia terrore tumultuque compleri, cum neque portæ succurrere possent, hostibus certatim de muris profilientibus, neque moenibus subuenire, eisdem per portam cateruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli euestigio urbe positi, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iustissime fecerunt, quod interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuerunt. Idem tamen postea in cæteros quoque patratum: siquidem substantia omnis ablata, homines, ut si quid celatum esset confiterentur, grauissimis affectu tormentis, multi etiam interfecti. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti præsidio, cum exercitu uersus Lufas discesserunt. Vbi cum templo Dianæ appropinquassent, quod est inter Clitorium & Cynetham, ac ueluti asylum à Græcis habetur, populari greges atque armenta dæ, ac omnes diuitias fani expilare uoluerunt. Sed Lufiata ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, non longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorum legatos ad Philippum miserat, qui auxilia accersirent, delectos undique aduocaret, à Lacedæmonijs atque Messenijs eos qui ex fodere debebantur, peterat. Aetoli primo hortari Clitorienses coeperunt, ut dimissis Achæis secum inirent societatem: quos deinde abnuentes uarijs certaminibus infestabant, & admotis scalis transcendere urbis moenia nitebantur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremum destituti, obsidionem dissoluere, ac rursus Cynetham reuersi, direptis dæ gregibus atque armentis, tradere urbem Eliensibus uoluere, quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerunt, Euripide duce in ea constituto. Post hæc fama aduenientis de Macedonia præsidij, & apparatu Achæorum perterriti, urbem incenderunt, & uersus Rhium denuo profecti, illac facere transitum statuere. Taurion intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nunciatum esset Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse, hortatus est eum ad ferendum Achæis

Achæis opem, & Aetolorū transitum transportatis per Isthmū lembis impediendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectioe facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigant, libenter Taurioni paruit, præsertim sumptus ad transportationem lemborū necessarios suppeditanti. Quamobrem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo ante transisse intellexisset, maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedæmonij rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clam compositis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant, paucis quibusdam equitibus, pedibusq; dissimulandi gratia missis. Aratus ut ciuiū potius, quàm ducum officium exerceret, suos admonebat: tamdiūq; in quiete permansit, acceptæ cladis memor, quoad Scopas, & Dorimachus deuastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententiâ peractis domum sunt regressi: quanquam haud difficile fuisset per aspera interdum atq; angusta proficiscentes loca opprimere. Cynethenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam, & ferè ultimis affecti supplicijs, tamen merito luisse poenas ab omnibus iudicati. Quoniā uero Arcadum gens quandam omnis uirtutis famam habet, non solum propter facilitatem morum, & benignitatem naturæ, summamq; erga omnes hospitalitatē, uerumetiam ob pietatem atq; obseruantiam in deos, operæpretium existimaui mus aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre, & quo pacto cum confessione omnium Arcades forent, tantū à reliquis Græcis ea tempestate scelere ac crudelitate differrēt, exponere. Mihi profecto uidetur ideo hoc eis accidisse, quia id quod à maioribus suis sapientissime fuerat inuentum, & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim, de uera nunc musica loquor, uniuersis hominibus utilem esse constat: Arcadibus uero etiam necessariā. Neque uerum est, quod Ephorus in proœmio historiarū scribit, musicam ad fallendos, ac deludendos homines inuentā esse: neq; est existimandum, ueteres Cretenses, ac Lacedæmonios superuacud tibiā, ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse, neq; antiquissimos Arcades tanto in honore musicam in eorum rebus publicis habuisse, ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes, & iuuenes usq; ad trigésimum annum exerceri uellent, homines alioquin uitæ difficilis atq; austeræ: haud enim est obscurum, apud solos ferè Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorū prænam assuefieri, quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consueverunt. Posthæc Philoxeni & Timothei disciplinis instructi, cū cantibus & choreis annuos ludos Libero patri faciunt: pueri quidem, quos pueriles uocāt: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur, non tam quod audiendis modulis delectentur, quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad hæc si quis aliquid in cæteris artibus ignoret, nulla apud eos ignominia habetur: musicam uero neq; ignorare quisquam eorum potest, quia necessariò discitur, neq; fateri nescire, quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremo spectacula, ac ludos in theatris cum cantibus, & choreis singulis quibusq; annis adolescētes ciuib; præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorū maioribus sapientissime fuisse institutæ, non deliciarum, aut lasciuiæ gratia, sed cum animaduertent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiā atq; asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit, cui nos similes gigni necessariò oportet: non enim obscurum est, plagas coeli esse, quæ gentes moribus & forma, & colore, & plerisq; disciplinis inter se dissimiles faciunt: uolentes mitem, atq; tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur, primo ea omnia, quæ supra memorauimus, introduxerūt, deinde conuentus cōmunes, & sacrificia plurima, in quibus uiri, ac mulieres con-

gregarentur: postremo uirginum ac puerorū choros: quæ omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominū natura durius erat, consuetudine placaretur, ac mitius fieret. Verum Cynethenses cum interiecto tempore hæc spernere coepissent, quæ eis præter cæteros necessaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte cōmorantibus, ad cupiditatem ambitionemq; conuersi, in tantam breui tempore feritatem deuenere, ut in nulla Græciæ ciuitate maiora scelera, aut frequentiores crudelitates cōmitterentur. Est autem apertissimum testimonium peruersitatis eorum, quod cæteri omnes Arcadiæ populi mores uitamq; eorum detestabantur: nam quo tempore Cynethenses post ingentem illam seditionē legatos Spartam misere, in quancuncq; ciuitatē Arcadiæ eundo sunt ingressi, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi, & reditus ad eam interdictus. Mantinenses etiam post eorum discessum expiationibus ac sacrificijs ciuitatem, & cunctantia quæcuncq; loca purgauere. Hæc autem propterea à nobis cōmemorata sunt, ut ciuitates Arcadiæ admoneremus, ne à cōmuni patriæ instituto discederent, tum ne quis lasciuiæ gratia usque adeo indulgisse musicæ eam gentem arbitraretur, & propterea consuetudinem eorum irrideret: postremo & Cynethensium causa, ut si quando dii permiserint, ad disciplinam conuersi mores induant meliores, & musicam amplectantur, qua relicta, in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam satis superq; de Cynethensium moribus atq; interitu diximus, rursus ad id unde discessimus reuertamur. Aetoli igitur peragratæ, ut supra diximus, Peloponneso, atq; omni regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regressi. Philippus autē Macedoniæ rex cum exercitu in subsidium Achæorū Corinthū uenerat. Verū cum se peracta re uenisse intellexisset, missis ad socios tabellarijs, unumquencq; hortatus est, ut ad se Corinthū mitterent, qui de cōmunibus rebus consulerent quæ uiderent: ipse Tegeam uersus mouit exercitū, quod Lacedæmonios intellexerat maximis inter se seditionibus uexari. Lacedæmonij enim cum longo tempore sub regibus esse consueuissent, tunc recuperata duce Antigono libertate, neminē, cui omnes parerent, habentes, dum æquam in republica partem obtinere singuli cupiunt, in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidibus urbis consilium suū ita occultabant, ut à nemine posset intelligi: Reliqui tres aperte cum Aetolis sentiebant, existimantes Philippū nihil adhuc per ætatem in Peloponneso posse innouare. Postquā autem præter spem atq; expectationem suam nunciātū est de fuga Aetolorū è Peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu, tres urbis præsides, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat, quod consiliorū omnium cōscius haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur, ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur, consilium suum quibusdam iuuenibus aperuerunt, deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iussere, tanquā Macedonibus aduersus Spartanos uenientibus. Quibus euestigio ob nouitatē rei congregatis, Adimantus id grauiter ferēs, in publicum processit: Atqui antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominū congregationes fieri oportebat, cum Aetolos hostes Lacedæmoniorū audiebamus montibus nostris appropinquare, non nunc, cum Macedonas benefactores, & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuersis uulneribus eum confodit, & unā Sihenelaum, Alcamenem, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures. Polyphontes autē cum suis, iamdiu præuisis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent, præsides Lacedæmoniorum legatos ad regem miserunt, qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcerent: præterea regem hortarentur, ne ultra progredi uellet, antequam res in urbe componerentur, Lacedæmonios fidem

atq;

atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam seruare ostenderent. Legati cum Philippo obuiassent, iuxta Parthenium montem mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus, eos hortatus est, ut quam celerrime domum reuerterentur, nunciarentq; præsidibus, se mox Tegeam exercitum reducturum, debere ipsos ad se quamprimum viros primarios Corinthum mittere, qui de præsentibus rebus consultarent. Per hunc modum reuersis oratoribus, & responso Philippi nunciato, præsides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt. Qui Tegeam profecti, cum concilium regis ingressi forent, in Adimantum ac sequaces eius grauissimis sunt uerbis inuecti, tanquam eius seditionis causa extitisset. Deinde nihil prætermisere quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiam pertinere arbitrantur, omnia se facturos polliciti, quibus manifestum fieret, se in societate atq; amicitia cum rege permanere. Hijs atq; alijs huiusmodi expositis Lacedæmonij ex concilio abierunt. Macedonum uariæ de hijs rebus sententiæ fuere: Alij enim cognitis quæ Spartanicam cum Aetolis moliebantur, & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, consulere regi cœperunt, ut de Lacedæmonijs exemplum cæteris præberet, quemadmodum Alexander non magno ante tempore de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant, quam facta eorum mererentur. Admonendos esse duntaxat eiusmodi rerum autores, & ab administratione reipublicæ remouendos, gubernatione ciuitatis amicis suis tradendam. Post omnes rex sententiam dixit: si tamē regis fuisse eam sententiam putandum est: neq; enim uerisimile uidetur, puerum qui uix decimum septimum ætatis annum excessisset, de talibus tantisq; rebus potuisse iudicare. Sed scriptorem historiarum decet firmatas in concilijs sententias principibus tribuere, quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero historiam aut legunt, aut audiunt, existimare debent, eiusmodi sententias eorum esse qui sunt cum prudentiores, tum proximiores principibus: Vt si quis hanc Arato tribuerit, cuius tum maxima erat apud regem autoritas. Philippus igitur, si quid aduersum se priuatim socij moliretur, sua inquit interesse, illos duntaxat uerbis aut literis admonere: Si quid uero publice in socios committerent, publica poena atq; animaduersione esse plectendos. A Lacedæmonijs nihil contra communem societatem patratum esse: immo sponte sese illos obtulisse omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil esse aduersus ipsos grauius consulendum, cum iniquum sit, quibus hostibus pater pepercisset, eosdem se leuissima ex causa ulcisci. Confirmata regis sententia mox Petreus Philippi amicus eligitur, qui Lacedæmonem cum legatis proficiscatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiam Spartanos, & iusiurandum de societate fideq; seruanda dare simul atq; accipere. Post hæc Philippus motis castris rursus Corinthum redijt, optima spe præstantissimæ indolis socijs relicta, quod tam benigniter se erga Lacedæmonios habuisset. Compertis Corinthi sociorum legatis, qui eò, uti iussum fuerat, omnes conueniant, de communibus Græciæ rebus consulere cœperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus: Bœotijs, quod pacis tempore Minervæ templum depopulati essent: Phocensibus, quod positis iuxta Ambrysium & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus consultassent: Epyrotis, quod omnem regionem ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, quod opulentissimum oppidum per insidias ad motis noctu scalis occupare uoluissent: postremo Achæis, quod Cariam cepissent, Patrensiū ac Pharensium fines populabundi percurrissent, Cynetham armis atq; incendio deleuissent, Dianæ templum expilassent, Clitorientes obsedissent: deniq; Pylum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicare. Facto igitur concilio sanxerunt, ut hij omnes in societatem admitterentur,

quorum urbes aut prouincias post mortem Demetrii, qui pater Philippi fuerat, Aetoli occupassent. Præterea si qui conditione temporum coacti societatem cū Aetolis inuiti fecissent, & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent permitteretur. Postremo ut Amphictyonibus templum, quod ablatū ab Aetolis fuerat redderetur. Cum igitur hæc ita decreta essent, centesimæ & quadragesimæ olympiadis anno primo, subito sociale bellū exarsit, ex Aetolorū iniurijs, quas supra memorauimus, iustissime ortum: Qui in concilio fuerant subito legatos ad socios mittunt, qui nunciarent, ut sicuti decretum erat, ex sua quisque regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoque literas ad Aetolos dedit, ut si quid obiectis respondere uellent, ad se uenirent: Quod si absque cōsensu sociorum propria autoritate moti, uastando ac populando omnia nemini se putent facere iniuriā, aut si quibus iniuriā faciant, illos existiment diutius posse bello abstinere, profecto omnium esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperantes, certum diē constituerunt, quo ad Rhium Philippo obutarent. Post uero cognitis quæ acta in concilio fuerant, tabellarios ad regem misere, qui nunciarent, se antequā Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achæi congregato Aegij, ut mos erat, concilio, simul decretum confirmarunt, simul Aetolis indixerunt bellum, & paruis illos infestare incursionibus cœpere. Interea Philippus Aegium cū uenisset, & multa humaniter atque amice locutus esset, Achæi eius dicta summa beneuolentia sunt complexi, & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset, ducem elegerunt Scopam, qui omnium superiorum motuum princeps atque autor fuerat. Philippus accepta ab Achæis pecunia in Macedoniam cum copijs redijt, ut delectum militum haberet, pararetque quæ ad bellum opus essent: Maximam autem non solum socijs, uerū etiam uniuersæ Græciæ clementiæ ac magnanimitatis spem reliquit, ob decretum ex sententia omnium firmatum. Hæc eo tempore gesta sunt, quo Annibal dux Carthaginensium omnibus quæ ultra Iberum erant in Hispania potitus, Saguntum obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorum tempora incidunt quæ sunt in Græcia gesta, manifestum est, nos non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse, cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res Italica, & Græca, & Asiatica propria quidem principia haberet, exitus autem communes, necesse fuit narrationem quoque earum rerum tamdiu propriam uniuscuiusque esse, quoad in ea tempora uentum foret, quibus res prædictæ unā implicatæ quasi ad unum finem dirigī cœperunt: sic enim & singularum expositio fit manifestior, & coadceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtæ, & ad unum conuersæ finem anno tertio centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Quamobrem ea quæ deinde secuta sunt communiter exponemus. Quæ uero ante id tempus fuere, priuatim suo quæque loco superiori libro demonstrauius: Quo non solum tempora se inuicem sequerentur, sed etiam rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hibernis esset, nouum militum delectum habuit, quæ ad bellum necessaria erant parauit: Oppida à barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant, communiuit. Post hæc ad Scerdilaidam profectus agere de societate cœpit, pollicitusque ei opem ad res Illyricas componendas, & simul Aetolos calumniatus, facile quod cupiebat Scerdilaidæ persuasit: Est enim ita comparatum, ut etiam malorum societas, nisi æquitas, atque iustitia fuerit seruata, facillime infringatur: Quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit: Nam quum ita cum Scerdilaida composuissent, ut æque inter utrosque

omnis

præda omnis diuideretur, si unâ in Achaziam irrueret, persuasus eorum uerbis Scerdilaïdas, simul Cynetham profectus est. Qua capta atq; direpta Aetoli ingentem auri pecudumq; multitudinem abduxere, & diuisa inter se præda Scerdilaïdam omnino excluderunt. Quamobrem ira atq; indignatio inuasit animum, cuius memoriâ cum renouasset Philippus, subito cum eo societatem firmavit, hijs legibus, ut uiginti talenta annua acciperet, cum triginta lembis nauigaret, Aetolos mari infestaret. Philippus igitur hæc, atq; alia huiusmodi moliebatur. Legati qui ad socios missi fuerant, primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenue confirmarunt, & Aetolis mouerunt bellum: Quanquam dari eis uenia poterat id præter cæteros differētibus, cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderētur, experti præsertim non multo ante tempore, quantum sibi obessent inimicitia Aetolorū. Sed mihi uidentur boni uiri atq; præstātes nihil pluri facere debere, quā ut necubi officium prætermittatur. Quod Acarnanes præter cæteros Græcos ubiq; semper seruauere, quamuis ab exiguis profecti initijs: Quo fit ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas: habet enim naturaliter nescio quid in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetēs. Contra Epyrotæ auditis quæ exposita per legatos fuerant, decretum quidem approbauere, bellum autem non prius se moturos Aetolis responderunt, quā id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliā miserunt legatos, qui nunciarent se pacem cum Aetolis seruare, timide sanē, atq; inconstanter rebus usi: siquidem & ad Ptolemaum regem missi legati, qui precarentur, ne uel pecuniā, uel com meatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum & socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat, legatis, cum ad eos uenissent, responderunt: non ante se bellum Aetolis moturos, quā Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant, opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes, & Nicippus urbis præsidēs tulerunt, paucis quibusdam ex optimatibus eā approbantibus. In quo mihi uidetur ignorasse quid se maxime deceret, & suæ reipublicæ conduceret. Equidem ita existimo, fugiendum quidem esse bellum, non tamē ita fugiendum, ut omnia, ne in id incidamus, sustinere perpetiq; uelimus: Quid enim uel æquabilitatem in republica, uel fiduciam, uel libertatis iucundissimum nomen laudaremus, si nihil omnino esset paci anteponendum: Sed neq; Thebanos laudamus, quod tempore medici belli, ut à cōmuni Græciæ periculo essent immunes, ea per formidinem elegere, de quibus postea periclitati sunt: neque Pindaro assentimur, qui in poëmatibus suis ciues hortatur, ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat & tranquillitatem amplectantur. Pax enim, si iusta & honesta sit, res est certe omnium rerum pucherrima atq; optima: nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter, ut pace frui ualeamus. At qui præsidēs Messeniorum atq; optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper quā decebat animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones atque opportunitates temporum nacti, aliquando uero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur, semperq; idem propositum seruandæ pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse, quod cum duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent, Arcadibus ac Lacedæmonijs, quorum hijs semper inimici fuerant, illis foedere amicitiaque coniuncti, nec Lacedæmoniorum tamen se hostes aperte ostendebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, ut cum prædictæ ciuitates uel inuicem, uel aduersus alios bellagerent, Messenij pace fruerentur. Lacedæmonij uero pace cum cæteris facta, in Messenios

nios impetum facientibus, cum neq; ipsi per se resistere illorum potentia ualerent, neq; Arcadium auxilio, quorum amicitiam cōseruare nesciuerant, se tueri, uel seruire turpiter Lacedæmonijs cogeantur, uel ut seruitutem euitarent, cum coniugibus filijsq; patriam relinquere. Quod eis non multo ante hæc tempora sæpenumero accidit, utinamq; deorum uoluntate sit, ut hic status rerū, quo in præsentia fruimur, diutissime permaneat. Si qua tamen unquam præsentium rerum mutatio acciderit, unam uideo tuendæ patriæ spem Messenijs ac Megalopolitanis fore, si iuxta Epaminondæ sententiam omnibus in rebus, atque adeo omni tempore inuicem consenserint, consiliaq; & res suas omnes unanimiter tractarint. Quod uerum esse uetustissima eorum monumenta indicant. Messenij enim tempore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere, in qua hoc epigramma erat inscriptum: Inuenit tandem tempus impio regi pœnam: Inuenere Messenij proditorem duce Ioue. Difficile est latere deos periurum hominem. Salue rex Iuppiter, & Arcadiam serua. Nam quia proprijs sedibus expulsi erant, ueluti de secunda patria precari deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt. Quod mihi quidem merito uidentur fecisse: Siquidem Arcades non solum hos exules, & bello Aristomenico patrio solo eiectiones intra urbem receperunt, & donatos ciuitate, concilio opibusq; iuuerunt, uerum etiam eorum filias nubere adolescentibus suis permiserunt. Præterea inuestigata Aristocratis regis proditione non modo eum grauissimis affectum cruciatibus interfecere, sed ex omni eius genere impij sanguinis pœnas sumpserunt. Verum omissis ueteribus ea quæ recentiora sunt, & post eam duarum urbium coniunctionem acciderunt, satis magnam his quæ diximus fidem præstare possunt. Nam quo tempore post magnam illam uictoriam, qua Græci iuxta Mantiniam ob mortem Epiminondæ potiti sunt, Lacedæmonij Messenij à fœdere exclusi erigere spem ad res eorū occupandas cœpere, usque adeo Megalopolitani, atq; omnes sociæ ciuitates in fauorem Messeniorum animos intenderunt, ut eos statim in societatem acceperint, Lacedæmonios uero solos ex omnibus Græcæ à communi fœdere excluderint. Quæ cum ita sint, quis est qui non recte à nobis dictum existimet, quod paulo ante memorauimus? Hæc ideo pluribus uerbis de Arcadibus ac Messenijs sumus prosecuti, ut hij memores cladum, quas ciuitatibus suis Lacedæmonij sæpe intulerunt, in fide amicitiaq; permaneant, nunquamq; uel timore alicuius rei, uel desiderio pacis, ubi de salute agitur, se inuicem deserant. Nunc ed unde discessimus reuertamur. Lacedæmonij nunquam à moribus suis recedentes, legatos sociorum nullo eis dato responso dimiserunt. Tantum apud eos inscitia ac temeritatis inualuerat. Quo fit ut id ego esse uerum existinem, quod dici solet: temeritatem sæpenumero homines ad insaniam, & ad nihilum adducere solere. Post hæc tamen, cum noui magistratus essent creati, hij qui principio seditionē in republica excitabant, & memoratarum cædium causa fuerant, missis ad Aetolos nūtijs, ut legatos ad se mitterent petierunt. Quod cum facillime impetrassent, paucisq; interiectis diebus Machatas Aetolorū legatus Lacedæmonia uenisset, subito ciuitatis præsides petunt, aduocandam esse concionem dicentes ad legatum Aetolorum audiendū, & regem iuxta institutum patriæ creandum, neq; diutius patiendū, præter leges ciuitatis Heraclidarum imperium dissolui. Præsides etsi hunc statum rerū agere ferebant, tamen quia resistere illorum uiribus non poterant, & iuuentutem formidabant, responderunt: de regibus quidem se postea consulturos: ad audiendum uero Machatam concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine ingredi Machatas iussus, pluribus hortari cœpit ad societatem cum Aetolis ineundam, acerbè nimium & iniuste criminatus Macedonas, multaq; in Aetolorum

lorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionē inuisset, diu res inter populum uersa. Sententiæ uariæ atq; ancipites fuere. Quidam enim Aetolorū partes se qui, & cum ijs ineundam esse societatē affirmare: Alij hijs contradicere, & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uero seniorum quidam cum surrexissent, reuocatis in memoriā Antigoni & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni & Timari tempore acceperant, commemorata, quando Aetoli Spartanum agrum ingressi omnia ferro igniq; uastarant, & ut ac dolo reductis exulibus ciuitati insidiati fuerant, plurimorum sententiam mutauere, & ad extremum multitudinī persuasum, seruandam esse cum Philippo ac Macedonibus amicitia. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re propter quā uenerat infecta, Aetoliam redijt. Principes eius, quam supra memorauimus, seditionis factum id ægre ferentes, rem denuo moliri cœperunt omnium crudelissimam. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebant ad sacrificium annuum ex moræ patriæ peragendum. Id in templo Palladis fiebat. Præerant autem huic sacrificio ciuitatis præsides, qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex hijs, qui armati interesse ludis debebant, præmijs corruerunt. Hij cōstituto inter se tempore, dum præsides sacrificijs intentos uident, repente eos aggressi instar pecudum trucidant, & quamuis in templo erant, quod ueluti asyllum Lacedæmonij uenerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capitis damnati salui esse cōsueuerant, eò tamen scuitiæ audacia hominum processit, ut ante aras, & in ipsis deæ mensis magistratus omnes interfecerint. Post hac de senioribus qui cum Hyrida lenferant, simili modo supplicium sumpserunt: Et hijs qui Aetolis aduersabantur urbe eiectis novos magistratus ex suis crearunt. Præterea societatē cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achæos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderunt. Maximam autē spem habebant in Cleomenis beneuolentia. Cuius aduentū incredibili desiderio præstolabantur: Tantum mansuetudo atq; benignitas principum potest, ut non solum cum sunt præsentes, uerum etiam maximo interuallo disiuncti, quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominum relinquant: Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenem in administratione reipublicæ uersati, nunquam de creandis Lacedæmone regibus quicquam cogitauerunt. Vbi uero de obitu Cleomenis nunciatum est, repente ad creationē regum animos intenderunt. Primū autem in hac re fuere hij qui principes seditionis extiterant, nuperq; cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regum legitime, & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim, adhuc ætate puerum, filium autem Agesipolidis, filij Cleombroti: huic tutorem dedere Cleomenem, Cleombroti filium, Agesipolidis germanum. Ex altera uero familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent, qui Eudemidæ filius fuerat, Hippomedonte quoque ipso adhuc uiuente, Agesilai filio, & Eudemidæ nepote: præterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorum genere, ijsq; omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem, ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat: Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Spartæ creatus est: adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore non filij aut nepotes eorum, sed ipsimet huius criminis autores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerunt. Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant edoctus, rursus Spartam redijt, magistratusq; & reges hortatus est ad bellum Achæis mouendum, per eum modum inquit facile restingui posse Lacedæmoniorū ambitionem, qui diuersæ factionis forent, & Aetolorum societati aduersa,

aduersarentur. Quibus uerbis cum persuasi magistratus ac reges essent, Machatas Aetoliam rediit, facile quod cupierat ob Lacedæmoniorum inscitiam consecutus. Lycurgus coactis mercenarijs copijs, urbana quoque multitudine adnolata, Argiuorum fines ingressus est, adortusq; improuisos, & nihil tale à Lacedæmonijs expectantes, repente Polychnam, Parfram, Leucam, Cyphantē, & alia quædam eorum oppida cepit, agrum omnem Argium ferro igniq; uastauit. Quo facto Lacedæmonij bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus idem quod Lacedæmonijs fecerat persuasit. Per hunc modum Aetoli, cum sibi omnia prospere, atq; ex sententia accidissent, bellū magno ac forti animo sunt ingressi. Achæis uero contraria omnia euenere: Siquidem Philippus rex, in quo omnes spes suas habebant, adhuc in cogendis copijs uersabatur. Epyrotæ nondum bellum Aetolis mouerant. Messenij quietem agebant, Aetoli tractis in sententiam suam Eliensibus ac Lacedæmonijs, undique Achæos premebant. Per id tempus Aratus forte imperiū deposuerat, duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uero exercitui præerat Scopas, qui tamen parum in magistratu erat permanurus: quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctium comitia faciebāt; Achæi uero circa ortum uergiliarum. Peracta igitur æstate, cum Aratus iunior imperium accepisset, uniuersæ res quasi unum principium sumpsere. Annibal enim per hæc tempora se ad obsidionem Saguntī accingere: Romani L. Aemylium in Illyrium cum copijs aduersus Demetrium Pharium mittere: de quibus superiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidem ac Tyrum per prodicionem tradente, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduersus Antiochum exercitum parare: Lycurgus ut Cleomenem imitaretur, Athenarum Megalopolitanorum oppidum obsidere: Achæi equitum ac peditum multitudinem cingere: Philippus è Macedonia cum copijs proficisci, legionarios milites habēs circiter decem millia, scutatos ad quinque millia, præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodij aduersus Byzantios bellum mouere, ob tales quasdam causas: Byzantijs urbem incolūt, cum natura loci munitissimam, tum ad fertilitatē rerum omnium, quibus humana felicitas perficitur, opportunissimam: ita enim in ostio ipsius ponti sita est, ut neq; ingredi negociator quisquam, neq; egredi sine Byzantium consensu ualeat. Cum uero pontus multa ferat ad uitam hominum commodissima, eorū omnium domini sunt Byzantij: Nam & ad necessarios usus coria, ac multitudinem ceruorum, quæ circa pontum sunt loca eis abundantissime suppeditant, & ad delicatiorē uitam mel, ceram, salsamenta, aliaq; huiusmodi: ipsi uero negociatoribus præbent oleum, & omne uini genus: frumentum interdum dant, interdum accipiunt. Hijs omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari, uel in fide atq; amicitia cum Byzantijs permanere: Siquidem Byzantijs malignari uolentibus, Gallisq; aut alijs circumstantibus barbaris adharere, ob angustias loci, & multitudinem barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex situ loci habent commoditates, educendo quæ apud eos abundant; quæ uero desunt, sine labore ac periculo inducendo: Maximas etiā, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. Quamobrem ut communes omnium benefactores merito à Græcis coluntur, & digni existimantur, non solum quibus habeatur gratia, uerum etiam auxilia aduersus barbarorum impetum præstentur. Quoniam uero pleriq; sunt naturam eius loci ac proprietatem ignorantes, nostrumq; desiderium semper fuit, ut huiusmodi res in multorum notitiam deuenirent, & si fieri posset, perspicerentur oculis: sin minus, quoad liceret intellectu comprehenderentur, dicen-

tur, dicendum existimauius, quæ sit causa quæ tantam huic urbi felicitatem pariat. Igitur qui appellatur Pontus, circiter uiginti duo millia stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita: alterum ex Propontide defluens, alterum ex Mæotide palude. Mæotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusque alueum cum multi ac magni amnes ex Asia defluant, pluresque & maiores ex Europa, euenit ut repleta Mæotis per ostium suum in Pontum effundatur, Pontus ipse in Propontidem. Mæotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur: latitudinem quidem triginta stadiorum, longitudinem sexaginta habens. Ponti uero ostium Bosphorus Thracius appellatur: Huius longitudo ad centum & uiginti stadia extenditur: latitudo non est eadem ubique: nam à Propontide quidem, quod inter Chalcedonem ac Byzantium spacijs est decem & quatuor continet stadia: à Ponto uero, quod Fanum appellatur, ubi primum Iason cum ex Colcho rediret duodecim dijs fertur sacrificasse, in Asia positum, decem stadijs distat ab Europa. Quod uero Mæotis ac Pontus continue effluant, duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota, quod scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cum continue humoraugeatur, nec aliunde exitum habeat, necesse est intantum crescere, ut tandem effertur per ostia opus sit: Altera, quod multitudine harenarum, quas continue defluentes amnes in Pontum atque Mæotidem uehant, usque adeo aluei replentur, ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atque hæc quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorum relatione fidem merentes, sed ex ratione naturali, qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locum uenimus, nihil omittendum quod ad naturæ inuestigationem pertineat, ut plerique scriptores faciunt, sed quatenus fieri potest demonstratiua narratione utendum, ne quid dubium discendi cupidis relinquatur: Hæc enim imprimis est nostris temporibus conueniens, quibus cum nihil relictum sit innauigabile atque inaccessum, indecens est, de rebus ambiguis à poetis & fabularum scriptoribus testimonia querere, quod superiores historiographi fecerunt. Dicimus igitur, Pontum harenis, quas amnes assidue deuehant, continue adimpleri, uenturisque aliquando tempus, quo eius alueus terræ prorsus æquetur. Idem etiam de Mæotide affirmamus, dummodo hic ordo locorum, quem in præsentia cernimus, permaneat, nec cessent causæ defluentium harenarum: nam cum tempus infinitum sit, aluei uero de quibus loquimur, certis claudantur terminis, manifestum est, quantulumcunque materiæ deferatur, etiam si perexiguum esset, dum tamen id fiat assidue, longo temporum spatio futurum, ut omnino repleantur. Quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est, sed infinita penè multitudo, perspicuum est, hoc quod dicimus non longe post futurum: quod etiam ex parte iam factum apparet: Quippe Mæotis iam ferè repleta est: nam profundissima pars eius quinque, uel ad summum septem ulnis extenditur. Vnde fit, ut maioribus lignis nauigari non possit, nisi nautis uel malum trahentibus. Cumque à principio mare fuerit sapore quam simillimum Ponto, in quo ueteres omnes consentiunt, nunc palus est quam dulcissima, utpote salo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminum superato: Quod olim de Ponto quodque eueniet, & nunc fit, sed non facile perspicui potest propter aluei profunditatem. Si quis tamen diligentius inspexerit, perspicue id fieri animaduertet: Danubio enim multis ostijs ex Europa in pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluui deuectæ materiæ, quos nautæ Pectora appellant, unius diei itinere à littore distantes, in quos sæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant hæc traditur causa: Quatenus enim impetus decurrentium fluminum præ-

ualet, & superatis fluctibus ingreditur mare, eatenus harenam, & omne genus materię ferri in altum necesse est. Vbi uero profunditate maris impetus ipsi fluminum dissoluuntur, tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur, fundumq; quo consistat inuenit. Ex quo fit ut maiorum, ac rapidiorum fluminum aggeres magis protendantur in mare, maiorq; profunditas iuxta terram appareat: Minorum uero, ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentis materię, lignisq; & lapidibus, & harena, quę in pontum uehuntur, nulla admiratio est, cum sæpenumero intra breuissimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materię, & terrę, & lapidum ferentes. Qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit, ut non longe post ea uidentes uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum, si tot ac tanti amnes continuo in pontum fluxu aliquid ex ijs faciāt quę supra memorauimus, tandemq; impleant pontum: Hoc enim non solum uerissimile, uerumetiam necessarium uidetur, si quis eius rei rationem diligenter inquirat. Verum futuri argumentum est, quod quanto Mæotis pontico mari dulcior est, tanto pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palam fit, cum pontus tanto plus temporis quàm Mæotis peregerit, quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum ut instar Mæotidis & dulcis sit, & palustris, quin eo celerius, quo plures maioresq; in pontum amnes defluunt. Hęc à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleti pontum non posse arbitrantur, nec futuram paludem existimant, ubi nunc pelagus est: præterea nauigantium etiam gratia multa ac diuersa mendacia referentium, ne illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob inexperimentiam locorum, sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere possimus, quid uere, quid falso narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantium reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum Propontidemq; coniungit, longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur, Fanumq; eam partem terminet, quę est à Ponto, eam uero quę à Propontide est, Byzantium: inter utrumque locum templum est, quod Hermeum Europę uocant, in promontorio supra ostium ponti situm, quod ab Asia distat circiter quinque stadia. Est autem in angustissima parte freti, ubi Darium memorant pontem struxisse, quo tempore aduersus Scythas profectus est. A ponto usque in hunc locum unda æqualiter fluit, utpote locis qui freto imminet ab utroque latere æque inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeum Europę uentum est, quo in loco angustissimum esse fretum memorauimus, ruens ex ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur, agiturq; in opposita Asię loca: inde rursus uersus Europę promontorium cursum tenet. Huc denuo acta fertur in eum locum, quem incolę Boem uocant. Est autem in Asia, ubi primum constitisse Idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoque repulsa Byzantium fluit, ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur, diuiditq; eum locum quod cornu appellatur, partim rursus retrogreditur. Neque tamen agi hic impetus potest in oppositam regionem, ubi est Chalcedon: Nam cum toties huc atque illuc flectatur, sinusq; non mediocris latitudo sit, iam propè hoc loco deficiens haud amplius ad rectum angulum in oppositum pergit, sed potius ad obtusum. Ex quo fit ut relicta Chalcedone per sinum fluat. Atque hoc quidem est, quod Byzantijs maximas præbet comoditates, Chalcedonēsisibus uero è contrario: Licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusque urbis situs peræque commodus uideatur esse, tamen nauigare uolentibus, ad hanc quidem difficilis transitio est: ad illam uero undarum uiolentia etiam nolentes feruntur. Cuius rei argumentum est, quod à Chalcedone proficisci Byzantium uolentes nequeunt

queunt recta cursum tenere, ob interfluentis impetum aquarum, sed & ad Bouem contendunt, & ad eam urbem quam Chrysopolim uocant. Ex qua deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam comoditas ad alterutrum locum nauigandi Byzantijs adest, siue Austro ab Hellesponto feratur, seu ex Ponto in Hellespontum nauigent. Ex Byzantio enim rectus, ac frequens cursus est ad Propontidis angustias per Abydum & Sestum, indeq; Byzantium similiter. Chalcedonensibus autem omnia e contrario accidunt, ob eas quas memorauimus rationes, & distantiam regionis Cysicensorum: quippe ab Hellesponto Chalcedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantium sunt, appropinquantes Chalcedonem declinare ob felicitatem currentium undarum difficile est. Rursus uero ex eodem loco in Thraciam proficisci omnino impossibile, tum propter impetum interfluentium undarum, tum uentis utrinq; sibi inuicem repugnantibus: ingredientibus enim Pontum Auster fauet, egredientibus Aquilo: atq; hijs duntaxat uentis ad utrumque cursum uti necesse est. Quæ igitur à mari tales tantasq; Byzantijs comoditates præbent hæc sunt quæ supra memorauimus. Quas uero à parte mediterranea ea urbs incommoditates patiatur, sequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantium agrum, ut omnem eorum regionem à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit, ut Byzantijs graui ac perpetuo bello à Thracibus infestentur: nam si semel atque iterum immanem gentem ac barbaram uincant, non tamen propterea restinguere bellum possunt: tanta est & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo: uno siquidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt, & populabundi per eorum prouinciam grassantur: ac ne inito quidem foedere, aut rebus pace compositis, aliquid agunt: mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaq; difficili atq; aspero bello assidue conficiuntur: quid enim magis infidum, quam uicinus hostis? aut quid barbarico bello periculosius? Præterea ad tot mala, quibus undique à mediterranea parte premuntur, id accedit, quod Tantali poena cruciantur, ut Poëta inquit: nam cum regionem haberant omnium fertilissimam, postquam agros diligentissime coluerunt, paratiq; sunt fructus pulchritudine copiaq; mirandi, tum uenientes in prouinciam barbari, populantur, deuastantq; omnia. Byzantijs amissis laboribus atq; impensis, tantam stragem rerum suarum uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt: nihilominus bellum cum Thracibus ob consuetudinem tolerantes, in antiquo foedere cum Græcis permanebant. Appropinquantibus uero ad eas partes Gallis, in maximum discrimen deuenere. Galli enim qui sub Brenno duce militauerant, ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Hellespontum uenissent, nequaquam in Asiam transiuerunt, sed opportunitate locorum pellecti, circa Byzantium constiterunt. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle rege constituto, Byzantijs intulerunt bellum. Hijs principio muneribus lenire illorum animos cœpere, datis modo tribus, modo quinque, interdum decem millibus aureorum, ne eorum prouinciam deuastarent: ad extremum octuaginta talenta singulis annis pendere coacti, usque ad Clyari tempora, quibus Gallorum imperium defecit, omnisq; ea gens uicissim à Thracibus superata funditus extincta est. Ea igitur tempestate magnitudine tributorum exhausti, primo legatos in Græciam misere, qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, Byzantijs decreuere, ut ab omnibus qui in Pontum nauigarent, uectigalia exigerentur: quod cum graue ob nouitatem facti omnibus uideretur, uniuersi eius rei culpam, quod id paterentur, in Rhodios refundebant, utpote maris principatum eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij

enim cum proprijs, tum uicinorū damnis cōmoti, primo aduocatis socijs, legatos Byzantium misere, qui dimissionē uectigalium peterent. Hī edō uti iussum fuerat profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent, Hecatondoro & Olympiodoro contradicentibus, qui tum in republica Byzantium principatū obtinebant, re infecta discesserunt: nec longe post eōdem reuersi Byzantijs indixerunt bellum, ob causas quas supra memorauimus. Mox igitur Rhodijs legatos ad Prusiam mittere, qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur: sciebant enim regē certis ex causis Byzantijs infensum, Byzantijs similiter Attalum & Achæum crebris legationibus precari, ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat, sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omnium quæ sunt citra Taurum dominus, & se palam regem appellans, auxiliaturū se Byzantijs pollicebatur. Quæ res hīs quidem spem maximā, Rhodijs uero & Prusiæ non paruū terrorem addidit: erat enim Achæus Antiochi propinquus, qui regnū in Syria obtinuerat, fueratq; eum principatum consecutus ex talibus quibuscumque causis: Mortuo Seleuco patre Antiochi, cum regnū ad Seleucum filium, qui cæteris fratribus maior natu erat, peruenisset, Achæus cum hoc propter generis propinquitatē Taurum transcendit, biennio ferē ante hæc, de quibus scribimus tempora. Seleucus enim simulac regnū ingressus fuit, cum audisset Attalum loca omnia, quæ sunt citra Taurum montem, occupasse, rebus suis consulendum ratus, maximis uiribus Taurum transcendit: ubi paucis interiectis diebus ab Apaturio Gallo, & Nicanore dolo circumuentus, atq; extinctus est. Achæus propinqui mortem ulciscendam ratus, extemplo Apaturium, atq; Nicanorē interfecit. Tum copijs, reliquisq; omnibus rebus prudenti ac magno animo usus est: nam cum & opportunitas temporis, & unanims militum consensus eum ad suscipiendum gladiæ hortaretur, id facere noluit, sed tanquā regnū Antiocho iuniori fratri seruaret, diligenter omnia administrans, omnem quæ citra Taurum est regionē subigere decreuit. Rebus autem feliciter succedentibus, cum ad extremū Attalo nihil præter Pergamum reliquisset, insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit, seq; regem saluari iussit. Ex quo factum est, ut eius nomen longe magis, quā cæterorū regum, seu principum, qui citra Taurum sunt, terrori omnibus, ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantijs haud inuiti bellum aduersus Rhodios, ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primo Byzantios, quod cum decreuissent imagines eius erigere, rem postea segniter obliuioni tradidissent: deinde longe magis indignari, quod idem omni studio bellum, quod inter Achæum Attalumq; exarserat, dirimere contendissent, cum neminem lateret, pacem illorū rebus suis diuersis rationibus periculosam esse: postremo illis obijcere, quod cum ad Attalum in ludis, quos in honorē Mineruæ fecerat, legatos misissent, ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaque cum legatis composuit, ut illi mari Byzantios aggredierentur, se idem terra non minoribus uiribus facturū pollicitus. Belli igitur quod Rhodijs aduersus Byzantios gesserunt hoc principium, atq; hæc causæ fuere. Byzantijs principio incredibili audacia inierunt bellum, sperantes Achæum, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Tibere, eum Prusiæ opposuerunt, quo huic ad defendenda sua occupato aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu in Byzantios profectus, cuestigio Fanum cepit, locum natura munitissimum, & supra ipsum Ponti hostium situm, quod Byzantijs non multo ante tempore ingenti pecunia mercati fuerant, opportunitate

runitate loci pelleſti, ne quam alicui cōmoditatem relinquerent in Pontum, uel
 ex Ponto nauigandi, niſi id cum Byzantiorū uoluntate facerent. Præterea eam
 omnem partem Aſiæ, quam Byzantijs multis ante annis tenuerant, ferro igniq;
 ualtauit. Rhodij ædificatis ſex nauibus, quatuorq; à ſocijs acceptis, & Xenophanto
 duce conſtituto, cum decem nauium claſſe in Hellespontū nauigarunt:
 ubi nouem ex hijs iuxta Seſtum conſtitutis, quo uniuerſis aditum in Pontum
 prohiberēt, cum reliqua dux ſecundante uento Byzantium aduolauit, tentandi
 gratia illorum animos, an exardeſcente iam bello conſilij pœniteret: quos cum
 eodem animo reperiffet, ad ſuos reuerſus, cū omni ſimul claſſe Rhodum redijt.
 Inter hæc Byzantijs legationibus agebant, alios ad Achæum mittentes rogatū,
 ut ſuccurrere rebus ſuis maturaret, alios in Macedoniam, qui Thibetem addu-
 cerent: uidebatur enim Bithyniæ regnum non minus ad Thibetem, quàm ad
 Prufiam ſpectare, quod Thibetes Prufiæ patruus foret. Rhodij obſtinatione
 Byzantium cognita, callide ac prudenter ſe geſſerunt: cum enim Byzantios
 intellexiſſent omnem ſpem ſuā in Achæo ſitam habere, patremq; Achæi ſcirent
 à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri: Achæum autem ſaluti patris cæte-
 ris omnibus poſthabitis intentum eſſe, de mittendis ad Ptolemæum legatis, &
 Andromacho petendo agere cœperunt, quo Achæum ſibi hoc tanto beneficio
 facerēt obnoxium. Ptolemæus auditis quæ relata per legatos fuere, haud facile
 inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur, ſperans ſe illo uti in tempore
 poſſe, quod nondum compoſitiæ res cum Antiocho erant, & Achæus iam ſine
 controuerſia regnū adeptus longe lateq; uires ſuas extenderat: erat enim Andro-
 machus Achæi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Veruntamen ut Rhodij
 gratificaretur, Andromachum eis tradidit, quo eum, ſi uideretur, ſilio reſti-
 tuerent. Rhodij per hunc modum uoti compotes facti, & ſimul alijs rationibus
 conciliato ſibi Achæo, præcipuam ſpem Byzantijs abſtulerūt. Accidit præterea
 aliud quoq; quod non parum Byzantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Ma-
 cedonia aduocatum ſupra memorauimus, repente morbo correptus diem ſuū
 obiit. Quæ cum accidiſſent, Byzantijs omnino animis cecidere. Prufias contra,
 aucta ſpe rei gerendæ, ſimul ipſe bellū ex Aſia mouit, ſimul cōductis in Thracia
 mercenarijs militibus, uſque adeo Byzantios oppreſſit, ut ne exire quidem por-
 tas urbis, quæ in Europam aſpiciunt, auderent. Byzantijs omni ſpe nudati, bel-
 lumq; undiq; aſperrimum patientes, exitum aliquem rerum honeſtum quære-
 bant. Quamobrem appropinquante ad urbem Cauaro Gallorum rege, & diri-
 mere id bellum omni ſtudio conante, Prufias ſimul, & Byzantijs rem omnem in
 manibus eius poſuerunt. Quod cum intellexiſſent Rhodij, propoſitum ſuum
 perducere ad finem cupientes, legatū ad Byzantios Aridicen miſere, & cum eo
 Polemoclen cum tribus triremibus, uolētes id quod in prouerbio eſt, haſtam ſi-
 mul & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur legati Byzantium ueniſſent,
 percuſſum eſt ſœdus cum Rhodijs quidem ſimpliciter, ut Byzantijs à nemine in
 pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij, ſocijq; eorum pa-
 cem cum Byzantijs agerent: cum Prufia uero hijs uerbis: Eſſe Prufiæ atque
 Byzantijs pacem atque amicitiam perpetuam. Neque Byzantios aduerſus
 Prufiam aliquo modo exercitum ducere, neque Prufiam aduerſus Byzantios.
 Reſtituere Prufiam Byzantijs omnes prouincias, oppida, populos, mancipia
 abſque mercede aliqua. Præterea naues, ſagittas, ac reliquam prædam, quam
 principio eius belli Byzantijs abſtulerat: Item ligna, tegulas, laquearia, quæ
 ex Fano abduxerat: ſiquidem Prufias aduentum Thibetis formidans, oppi-
 da omnia è medio ſuſtulerat, in quibus ſe recipere hoſtes potuiſſent. Poſtre-
 mo obligari Prufiam, cæterosq; Bithyniæ milites, quicquid ex Miſia abſtu-
 liſſent,

lissent, quæ sub ditione Byzantiorum erat, incolis restituere. Belli igitur Prusiæ ac Rhodiorum aduersus Byzantios hoc principium, atque hæc finis fuit. Sub idem tempus Gnosij, missis ad Rhodios legatis, triremes, cum quibus Polemocles nauigarat, & tres cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerant. Quo facto, cum classis in Cretam appulisset, Eleuternei eam rem suspectam habentes, quod paucis ante diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchum eorum ciuem occiderat, primo de iniurijs questus, mox Rhodijs intulerunt bellum. Non multo ante hæc tempora Lyttij quoque uarijs ceperant affligi difficultatibus. Denique omnis Creta in motu erat. Gnosij, Gortinijque inuito inter se foedere, & omnia cõmuni consilio agentes, omnem insulam subiugarunt, urbe Lyttiorum excepta. Hanc quoniam sola iugum abnuerat, omnibus uiribus oppugnare nitebantur, æquare eam tandem solo cogitantes, ut hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur. Principio igitur Cretenses omnes bellum aduersus Lyttios gerebant: mox orta inter eos ex leui causa contentione, quod huic genti frequentissime accidit, dissidere inuicem ceperunt. Et Polyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atque Arcades, relicta Gnosiorum amicitia, cum Lyttijs sentiebant. Gortiniorum uariæ erant sententiæ: antiquiores enim Gnosiorum, iuniores uero Lyttiorum partes sequebantur. Gnosij mutatis repente sociorum uoluntatibus, cum res præter opinionem accidisset, mille homines societatis iure ex Aetolia accersiuere. Quo facto, seniores Gortiniorum extemplo occupata arce Gnosios simul atque Aetolos introduxerunt, iuuenibusque partim in exilium missis, partim crudelissime interfecis, urbem Gnosijs dedidit. Eodem tempore cum forte Lyttij in hostilem agrum uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbem custode uacuam occuparunt, puerosque & mulieres Gnosios misere: dehinc incensa per iram, ac funditus euersa urbe, domum remearunt. Lyttij ab expeditione ad urbem reuersi, ubi omnia incensa, ac diruta conspexerunt, adeo animis consternati sunt, ut ne ingredi quidem urbem quisquam ausus fuerit, sed omnes eam cateruatim circumcuntes, gemitu ac lamentis & patriam, & fortunam suam sunt profecuti. Post hæc conuerso itinere se ad Lampeorum urbem receperunt: à quibus humaniter, & summo studio suscepti fuere, ac iam pro ciuibus profugi atque hospites intra unius diei spacium facti, bellum cum socijs aduersus Gnosios gerebant. Lyttos Lacedæmoniorum colonia, & omnium Cretæ urbium antiquissima, ita repente & miserabiliter extincta est. Pollyrenei & Lampei, cæteri que omnes eorum socij uidentes Gnosios quidem Aetolorum socios esse, Aetolos uero Philippi & Achæorum hostes, legatos ad regem atque Achæos mittunt, qui de ineunda societate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi & Philippus in cõmunem illos societatem acceperunt: deinde suppetias eis miserunt Illyrios circiter quadringentos, quorum dux erat Plator: Phocenses uero circiter centum. Qui cum uenissent, maximū momentum Pollyreneis Achæorum socijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus, Eleuterneos, Cydoniatas, Aptereos, aliosque complures à Gnosiorum societate deficere, sibi que adherere compulerunt. Quibus peractis Pollyrenei, sociique quingentos Cretenses Philippo, & Achæis miserunt. Gnosij non multo ante tempore circiter mille Aetolis miserant. Ita utriusque alterius gratia bellum inuicem gerebant. Gortiniorum exules Pheastiorum portum per insidias ceperant, ex quo eos qui erant in urbe, crebris incursionibus infestabant. Hic igitur erat Cretensium rerum status. Sub idem tempus Mithridates rex bellum Sinopensibus intulit. In quo cum Sinopenses subsidium per legatos à Rhodijs petissent, Rhodij tres uiros ad eam rem elegere. Hijs ad centum quadraginta millia drachmarum tradita,

tradita, ut Sinopensibus de rebus ad bellum necessarijs prouiderent. Igitur quibus datum hoc onus fuit, utres uini pararunt circiter decem millia, crinium laboratorum ter centum talenta, neruorum laboratorum centum talenta, armaturas integras mille, aureorum signatorum tria millia, naues onerarias quatuor: balistas præterea ac tormenta omnium generum magno numero. Legati hijs acceptis Sinopem remearunt. Ingens inuaserat Sinopenfes timor, ne Mithridates terra marique urbis oppugnatione aggrediretur. Sinope sita est in parte dextra Ponti, ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autem in quadam Cheronnese protendente in pelagus, cuius collum Asiam contingens, & longitudinis ferè duorum stadiorum prædicta urbs claudit: reliqua pars Cheronnese in pelagus protenditur, estque plana, & ad ambulandum in urbem commodissima, à mari uero uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quam paucissimos. Quamobrem ueriti Sinopenfes ne Mithridates tormentis, machinisque non solum ab ea parte quæ Asiam contingit, uerumetiam ab alijs lateribus, dimissis in terram copijs, urbem oppugnaret, omnem eam partem, quæ mari clauditur, uallo diligentissime munierunt, constitutis militibus, qui hostes, si ueniret, sagittis à terra arcerent: quippe circuitus loci mediocris est, nec magno presidio indigens. Hac tum Sinope gerebantur. Philippus rex à Macedonia cum copijs profectus, hinc enim superius digressionem feceramus, in Thessalam atque Epirum exercitum ducebat, maturans per eas regiones transitum in Aetoliam facere. Alexander autem & Dorimachus eodem tempore de capienda per prodicionem Egira cogitantes, congregatis Oeanthia mille & ducentis Aetolis, quippe ea urbs Aetolorum est, huic de qua loquimur opposita, nauibusque ad transfretandum paratis, opportunitatem perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidam ex Aetolia iamdiu apud Egiratas moram traxerat. Hic cum sapenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegium, per ebrietatem negligentius se habentes, eam rem Dorimacho retulit, & ad urbem noctu capiendam hortatus est, hominem alioquin huiusmodi rebus assuetum. Est autem Egira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiam, cum sinum, inter Aegium & Sicyonem sita, in quodam colle aspero atque difficili, ad Parnassum uergens, distansque à mari circiter septem stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset, Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strenue prouisis, antequam dilucesceret ad amnem peruenit, propter eum collem in quo urbs sita est defluentem. Hinc ipse & Alexander, atque Archidamus Pantaleonis filius, maxima multitudine Aetolorum comitati ad urbem feruntur ea uia quæ ab Aegeo ducit. Perfuga cum uiginti aptioribus militibus aliquanto ceteros ob experientiam loci præcellerat, ac per saltus penè inuios peruenerat ad moenia. Vbi per cloacam urbem ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. Quibus interfectis, uectibusque securi abscissis, nemine sentiente portam Aetolis reclusit. Quod conspicientes Aetoli magno in urbem impetu feruntur, temere nimium atque inconsiderate se gerentes. Quæ res Egiratis quidem uictoriæ, ipsis uero cladem simul atque ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Egiratis existimantes, cum primum ipsi intra moenia consisterent, hunc in modum se gessere. Congregati aliquamdiu in foro constituerunt, mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatiumque per urbem alij alias domos aggredi, fortunas ciuium diripere, urbem totam populari: denique nulli rei, præterquam prædæ intenti esse. Egirata magnitudine ac nouitate facti commoti, hij quidem ad quorum domos grassati hostes fuerant, timore perculsi extra ciuitatem fugere, Aetolis iam manifeste urbem tenentibus. Qui uero auditis tubarum clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerant, omnes sese in arcem recipere: quamobrem hij quidem continue plures ac fortiores fieri: Aetoli

contrariiores, debilioresq; illis se iugiter ad defensionē urbis in arcem congregantibus, hijs se per domos prædandi gratia diuidentibus. Dorimachus, etsi imminens periculū animaduertebat, nihil tamen ob eam rem cōmotus, incredibilī audacia in arcem impetum facit, ratus qui eō conuenerant, aduentu suo perterritos, mox se Aetolis dedituros. Sed non defuit Egratis animus in propulsando periculo: quin incredibilī constantia, ac fortitudine animi persistentes hostem arcebant. Vtrinq; igitur acerrime pugnabatur: & quoniā arx nullis erat circumdata mœnibus, pugna singulari certamini quamsimillima committebatur. Alioquandiu atrociter, atq; æquo Marte pugnatū est, hijs de patria ac liberis, illis de propria salute dimicantibus. Ad extremum tamen Aetoli fugere turpiter cœperunt: qua capta occasione Egrata auctis animis eos insequēbātur. Ex quo accidit, ut plurimi Aetolorum, dum præ timore tumultuarie fugerent, in ipso exitu portæ à se inuicem oppressi extinguerentur. Alexander in prælio strenue dimicans occisus est. Dorimachus in tumultu, dum portam egredi contenderet, occubuit: reliqui aut in eodem loco oppressi, aut per præcipitia ruentes occiderūt: pauci admodum salui, armis tamen turpiter in bello amissis, ad naues peruenere. Per hunc modum Egrata perditā ferē per segnitiam patriam incredibilī animi magnitudine recuperarūt. Sub idem tempus Euripides, qui dux ab Aetolis missus Eliensibus fuerat, peragris Dymensium, & Pharensium, & Tritensium agris, ingentem abigens prædam, iter in Eliensem terram tenebat. Quod cum Miccus Dymensis audisset, qui forte ea tempestate in locum ducis Achæorum suffectus fuerat, auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus, abeuntes hostes insecutus, dum inconsultus ruit, in hostiū insidias lapsus profligatus est, multosq; ex suis amisit: siquidem quadraginta pedites desiderati, capti uero ducenti. Euripides re feliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copijs, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit, quod incolæ Murum appellant, feruntq; ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bellum gereret, edificatū fuisse, quo ueluti munimento, ac receptaculo bellī uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses supradicta clade affecti, & futura propter captū ab Euripide castellū formidantes, primo literas ad ducem Achæorū dedere, quibus eum de rebus gestis certiorē facerent, peterentq; aduersus Aetolos subsidium. Post hæc nonnullos ex principibus ciuitatū suarū legatos ad eundem miserunt. Aratus neq; mercenarium militem contrahere poterat, ob non solutū ab Achæis tempore Cleomenici belli militibus suis stipendium, & rebus omnibus timide atq; imprudenter utebatur. Quamobrem & Lycurgus Atheniū Megalopolitarū oppidum cepit, & Euripides præter id quod supra memorauimus alijs quoq; circumstantibus oppidis potitus est. Dymenses, Pharenses, & Tritenses spe quam in duce Achæorum habuerant frustrati, inter se decreuere, ne qua deinceps pecuniā in bellicos usus Achæis solueretur, sed ipsi per se mercenarios contraherent, pedites circiter trecentos, equites quinquaginta, quibus se, patriamq; tuerentur. Quo facto, priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere, nullam autem rerum publicarum rationem habuisse: Pessimū enim cæteris exemplum dederunt, quantulacumq; ex causa res nouas moliendī. Cuius rei culpam merito quis in ducem transtulerit, per segnitiam atq; ignauiam expectationem suorum fraudantem. Est enim ita comparatum, ut omnes qui in periculo sunt, quamdiu spem subsidij in amicis ac socijs habent, tamdiu cum ijs amicitiam putent seruandam. Vbi uero spes omnis sublata est, tunc ipsi per se proprijs rebus consulere cogantur. Quamobrem danda quidem uenia est Dymensibus, Pharensibus, & Tritensibus, quod in summo ciuitatū suarū discrimine mercenarios conducerent, duce Achæorum segniter se habente. Quod uero erogare in com-

munes usus pecuniam uoluerint, haud quaquā ignoscendum: ut enim decebat non pratermittere proprias necessitates, ita erat turpissimum ea relinquere, quæ ad salutem cōmunis reipublicæ pertinerent. Hic igitur erat Peloponnesiarum rerum status. Rex Philíppus peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat: hinc accepta multitudine Epirotarum una cum Macedonibus, quos secum duxerat, & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat, item trecentis Cretensisibus, qui missi à Messenijs fuerant, in Ambraciotarū regionem peruenit: ubi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset, hic finis totius belli erat futurus. Verum persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracum expugnaret, occasionem Aetolis præbuit ad resistendum, & quicquid necessarium foret ad res suas tuendas providendum, atq; parandum. Epirotæ enim priuatum cōmodum publicæ sociorū utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere Philíppum hortati sunt ad eum locum obsidendum, & antequam ulterius progredierentur, capiendum: per cōmodum enim futurum rebus suis arbitrabantur, si Ambracia Aetolos priuarent: uenturam autem eam urbem quam facillime in potestatem suam, si prius hoc loco potirētur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus, ita undiq; paludibus clausus, ut unum duntaxat à terra aditum habeat, eumq; arctissimum, ac manu factum, præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarum quasi supra caput imminet. Philíppus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracum castris, necessaria ad obsidionem parabat. Eodem tempore Scopas, congregata Aetolorum multitudine, per Thessaliā profectus in Macedoniā irruit, omnemq; regionē iuxta Pieriā montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Diū abiit. Vnde cum hijs, qui locum incolebant, aufugissent, uicenia, domos, gymnasium funditus diruit, nec hijs contentus, porticus quoq; ingenti sumptu circa templum instructas incendit: præterea omnia quæcunque uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita, uastauit: postremo regum imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu nō solum homines, uerumetiam deos aggressus discessit, reuersusq; in Aetoliā non ut impius, ac nepharius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de re publica meritis atq; honoratus est, magna spe futurarū rerum Aetolis addita. Ex hoc enim rebantur, ut nemo quidem in posterum appropinquare regioni suæ hostiliter auderet, ipsi uero populabundi non solum in Peloponnesum grassari, ut consueuerāt, uerumetiam in Thessaliā & Macedoniā libere possent. Philíppus auditis, quæ in Macedonia gesta erant, statimq; ignorantia atq; auditis Epirotarum poenas luens, Ambracum obsidebat: ubi omni genere machinarum, ac tormentorum usus intra quadraginta dierum spatium eo loco potitus est, dimissoq; ibi fide prius ab hijs accepta, Aetolorum præsidio, desiderio Epirotarum satisfecit, Ambraco eis quasi per manus tradito. Post hæc motis castris iter per propinquā uallem direxit, festinans Ambrachæum sinum quam celerrime transfretare, qui arctissimus est iuxta Acarnanum templum, quod Antium appellatur. Fluuit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum, & Acarnaniā, faucibus quam arctissimus: uix enim ad sexcentos passus in latitudinem patet: ubi uero in mediterraneam partem diffunditur, latitudinem habet ferè centum stadiorum, longitudinem incipiendo à mari Siculo trecentorum stadiorum, diuiditq; Epirum ab Acarnania, à septentrione Epirum habens, Acarnaniā à meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniā ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit, quam Poëtiā uocant, ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibus ducentis. Hic dispositus circa urbem castris, post multa aciaq; certamina, perendie quam eò uenerat, urbem pactio-

nibus cepit: relicto in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum praesidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partem illorum occidit: reliquos cepit, pauci fuga salutem quaesiuere. Post haec distributo inter milites triginta dierum frumento (maximam enim ea urbs frumenticopiam habebat) in stratensem profectus est agrum: castraq; iuxta Acheloum amnem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciam grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idem tempus Achaï bello praeter ceteros afflictis, nec longe iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum, occurrunt: expositisq;, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus, legatos quidem in praesentia dimisit: consulturum se de rebus huiusmodi pollicitus, ipse uero motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod sentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incensa Metropoli, iter profectus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in transitu fluuij ei occurrere statuisent, loco ad uiginti stadia ab urbe remoto: & aut omnino prohibere eum transitu, aut, si transiret cum eo conflagere. Philippus, intellecto eorum consilio, mandat scutatis: ut primi omnium flumen ingrediantur: collectiq; in unum immota acie exitum tentent, qui cum dicto paruissent: Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, frustra tentatis, item postea secundis, & tertijs tandem desperatis rebus, in urbem reuersi sunt: ac iam de cetero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnem prouinciam discurrens populabatur, uastabatq; omnia: compluribus ditioni suae subactis oppidis & situ, & moenibus munitissimis: castellisq; omnibus, quae in ea regione plurima erant: funditus demolitis. Post haec remissius ac placidius faciebat iter: facta suis potestate in priuatas utilitates, quae uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uersus Eniadas mouit: positisque iuxta Peanium castris, id primum decreuit expugnare: nec longe post multis commissis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam: quippe quae minus mille passibus in circuitu patet: sed omni apparatu murorum, turrium, domorumq; haud ceteris inferiorem. Huius moenia euertit funditus: domos deuastauit: ligna, regulasq; ratibus transuehi per flumen ad Eniadas iussit. Aetoli primo ad defendendam Eniadarum arcem accingere se coeperunt, muro ac fossa, praeterea rebus ad propugnandum necessarijs eam munientes, postquam uero appropinquare Philippum intellexerunt: timore perculsi fugam omnes arripuerunt. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoque oppido potitus exercitum in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitissimum, cui Claos nomen est: & moenibus, & omni apparatus genere tutissimum. Macedones hoc quoque oppido per uim potiti, passim deuastando Calydoniam discurrunt: deinde rursus ad Eniadas reuertuntur. Philippus considerata loci opportunitate cum ad alias res gerendas, tum uel maxime ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem moenibus decreuit. Primo igitur arcem separatim muniuit: deinde portu naualibusq; muro circumdatis, hac quoque cum arce coniunxit: usus ad id opus peragendum materia, quam ex Peanio uectam supra memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus: literae e Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in Peloponnesum

Peloponnesum dubitarent: summo studio delectū habere: parareq; ad bellum necessaria: ut mox in Macedoniam transirent. Quæ cum rex intellexisset: extemplo succurrendum Macedoniæ ratus, legatos Achæorum remisit: dato eis responso, quod cum primum macedonicas res collocare in tuto potuisset: nihil sibi magis curæ foret: quam cum omnibus uiribus in Achæorum subsidium uenire. Posthæc motis castris summa celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium sinum ex Acarnania in Epirum in unalembō Demetrius Pharius occurrit: quem Illyrio expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benigne, atq; humaniter amplexum iussit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam in Macedoniam proficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus mox, uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellam. Dardanij, cum per Thraces quosdam perfugas aduentum regis intellexissent: timore perculsi subito exercitum dissoluere: quanquam non longe iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum poenitentia, potestatem suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuiq; regionem abeundi, ipse in Thessaliam profectus reliquam partem ætatis Larissæ egit. Sub idem tempus Aemilius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triumphauit. Annibal Sagunto per uim potius in hiberna copias dimiserat. Romani nuntio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Carthaginensem mittebant: simulq; necessaria ad bellum parabant: P. Cornelio, & Ti. Sempronio creatis consulibus, quibus de rebus, quæ particulatim dicenda erant, superioribus libris exposuimus, nunc autem summam memoriarum gratia repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante oculos legentibus ponatur. Primus igitur ei us olimpiadis annus perfectus est. Aetoli, cū tempus comitiorum adesset: Dorimachū ducē belli elegerūt. Hic subito magistratū ingressus, collecto armatorum numero in superiore partē Epiri impetū fecit: omnēq; eā regionē foede nimium atq; hostiliter depopulatus est: ut non tam utilitatis suæ quam excidij Epirotarū gratia id facere uideretur. Tum ad templū Dodonæi Iouis profectus porticus incendit: ornatū oēm tēpli deuastauit: ipsam deniq; ædem euertit, adeo nullum uel pacis, uel belli modū seruare Aetoli sciūt: sed in utroq; communem hominū morem, & quasi naturalē legem transgrediuntur. Hæc tot, taliaq; cum Dorimachus patrasset: domum reuerfuse est. Durare autē adhuc hyeme, omnibusq; & aduentū Philippi ob tempestatem anni desperantibus, rex acceptis tribus millibus clipeatorum & scutorum duobus millibus, Cretensibus itē trecētis, præterea quadringētis ferē equitibus, Larissæ profectus est: & facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit, inde per Bœotiam & Magaridā tempore æquinoctij hyemalis Corinthū uenit ita clam facto itinere: ut nemo Peloponnesiorū id senserit. Clausis deinde Corinthij portis, & custodij itineri adhibitis, sequenti die Aratū seniorē ex Sycione ad se uocauit. Tū literis ad ducē Achæorū, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quādo, & quo loco cōuenire armati deberent. His rebus hunc in modū constitutis, iter coeptū profectus, castra iuxta Dioscorium Philiasæ oppidum posuit. Per idem tēpus Euripides cū duabus legionibus Eliensium, & Piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducēti essent: præterea cū equitibus ferē centū Psophide discedēs, per Phœnicem, & Symphaliā terram iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastari ac depopulari Syciniorū agrum cupiens. Accidit: ut, qua nocte Philippus iuxta Dioscorium castrametatus est: Euripides cum prima luce eū locum prætergressus Syciniorū agrum intrauerit. Cretenses quidā ex ijs, qui cum Philippo erant: cum forte relictis ordinibus pabulatum proficiscerētur: in eum inci-

dere. Ex quibus cum praesentiam Macedonum cognouisset, nihil cuiquam locutus, eadem qua uenerat uia domum copias reduxit, intendens speransque se facile, postquam Stympthalianam terram praetergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minime intellecta, cum prima luce, uti statuerat, exercitum mouit, iter sub ipso Stympthalo uersus Caphyras facturus: eodem enim conuenire in armis Achæos per literas iusserat. Cum primi milites Macedonum ad summam eius collis peruenissent, quem incolæ Apeaurum uocant, distatque à Stympthaliæ urbe circiter decem stadia, forte fortuna accidit ut Eliensium quoque primi ad eandem summam peruenirent. Quare cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugam cum paucis arripuit, & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliensium simul deserta à dūce, simul nouitate rei percussa, aliquamdiu quid agendum foret dubitauit. Post hæc ex genere armaturæ (galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos esse rati, conferta acie, & seruatis ordinibus aliquantum processere, salute haudquaquam desperata. Vbi uero propinquiore facti sunt Macedones, ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterunt. Ex hijs ferè mille & ducenti uiui in potestatem hostium peruenere: Reliqui autem Macedonibus instar pecudum trucidati, aut per precipitia lapsi mortem obiere: Pauciores centum fuga seruauit. Philippus præda & captiuis Corinthum missis iter profequitur. Peloponnesijs id factum mirabile uisum, fama eodem tempore & aduentum regis, & uictoriam nuntiante. Cum per Arcadiam iter rex faceret, multis in itinere niuium ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intempesta nocte Caphyras peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs quas habebat secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominum, Psophidæ per Clethoriam uenit, congregata ex ciuitatibus, per quas transiit, telorum ac scalarum multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadium oppidum in medio Peloponnesi situm, eam partem Achæiæ contingens, quæ ad occidentem uergit, & Eliensium regioni peropportune imminens, per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus tertio postquam Caphyras discesserat die profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit: ex quibus urbem & circumstantia loca omnia tuto cernere poterat. Hinc igitur cum monimenta urbis animaduertiret, aliquandiu anceps consilij fuit: Ab occidente enim iuxta moenia urbis uelocissimus torrens defluit, qui cum magna hyemis parte intransfretabilis sit, aditum ad urbem ex eo latere prohibet. Ab oriente uero Erimanthum habet, magnum ac præcipitem fluium, de quo multa à poetis atque historicis narrantur. Torrens ipse, de quo supra diximus, in Erimanthum defluens, tertium quoque à meridie latus tutissimum reddit. Quarto autem quod ad septentrionem uergit collis superstat asper atque difficilis, & quasi opportunissimæ arcis locum tenens. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle: Præterea ex omni parte moenibus clauditur, magnitudine atque opere excellentibus. Postremo erat in ea Eliensium præsidium, & Euripides fuga seruatus proxime se eodem receperat. Hijs omniibus consideratis Philippus partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei, partim ob loci opportunitatem ad eam obsidendam inflammabatur: Nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis atque Arcadibus afferebat, cum munimentum quoddam, & quasi receptaculum belli tutissimum Eliensibus foret: tantum è contrario, si caperetur, allaturam Eliensibus detrimenti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem sententiam inclinatus, Macedonibus nunciauit, ut cum prima luce relictis cibo corporibus omnes instructi ac parati

acparati forent. Post hæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitate ac magnitudinem rei iter eius impediante, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, ceterosq; qui in ciuitate erant, factum id ancipites consiliū fecit: nam neq; uidebatur expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant, neq; diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quam obrem ne prodicionem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium uerebantur. Vbi uero nihil eiusmodi in ciuitate tentare uident, magna pars ad defendenda mœnia concurrat. Mercenarij Eliensium per portā castris supereminente eruptione facta in hostes feruntur. Philippus tribus in locis qui scalas mœnibus adiuuarent constitutis, & sufficenti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto incredibili ardore omnes pugnam capessunt. Obsessi principio acerrime propugnantes resistebant, multis ex scalis cum transcendere mœnia conarentur deiectis. Vbi uero & tela, & omnis necessariorum rerum apparatus propugnantibus defuit, utpote qui ex improviso ad mœnia concurrerant, nec perterriti Macedones retrahebant gressum, sed in deiecti locum proximus quisq; scalas ascendebat, conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs qui cum rege erant, Macedones quidem mœnia transgrediuntur, Cirtenses uero cum hijs qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capesserent fugam. Quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unā in urbem irruere. Ex quo accidit, ut eodem ferè tempore undiq; capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs & uxoribus in arcem confugere. Idem ab Euripide factum, reliquisq; qui id periculum euaserant. Macedones urbem ingressi, publica priuataq; omnia diripuerunt. Dehinc quietem agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant, cum & cōmeatu, & omnibus necessarijs carerēt, prospicientes futurū, de ditione agere cœperunt. Misso igitur ad regē caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum hijs Euripidē ad Philippū mittunt. Hijs cum rege composuere, ut dedita arce liceret ciuib; simul atq; aduenis libere abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iussu à rege, ne prius inde discederent, quā ipse ex urbe copias eduxisset, ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessariō in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus uocatis in concionem Achæis, qui in exercitu erant, multa locutus est de situ atq; opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum, & fidem ac beneuolentiā suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbē Achæis, quo palām intelligerent, hoc sibi propositum esse, omnibus in rebus gratificari Achæis, nihilq; in rebus illorum studiū ac promptitudinis omittere. Quæ cum dixisset, agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiā regis amplexantibus, Philippus concionem dissoluit. Nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitum mouit. Psophidijs relicta arce in ciuitatem uenere, omnesq; in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliā abiit. Duces Achæorum præsentibus Proslæum Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere, urbi Pythiam Pellemensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat, perspecta Macedonum præsentia, & hijs quæ Psophidi gesta erant per nuntios cognitīs, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factū est, ut Philippus simul & uiderit eam, & ceperit. Hanc quoq; Achæis in eadem beneuolentiā permanens dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Telphus ijs tradidit. Hijs gestis post eius diei diē quintū Olympiā uenit. Hic peractis deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto,

recreatisq;

recreatisq; triduo militibus postridie educit copias, & in Eliensem agrum profectus prædandi copiam militibus facit, ipse iuxta Artemisum castrametatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscorium rediit. Vbi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta, plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos se recepere. Est enim Eliensium regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter ceteras Peloponnesi regiones refertissima: quippe magna pars habitantium ita agriculturæ dediti sunt, ut secundam & tertiam ætatem ruri agentes, multis alioqui diuitijs præditi, nunquam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit, quia optimates ciuitatis cultores agrorum curare habent, magnaq; diligentia ac studio obseruant, ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant, uel per iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse, tum ut allicerent homines ad hanc regionem habitandam: tum potius, quod olim sacrâ uitam uiuebant, cum Græcorum omnium propter certamen olympicum concessionem sacram & tutissimam regionem habebant, omnium malorum, & omnis bellici tumultus expertes. Postquam uero orta inter Arcades de Lasiæ & Pisa contentione coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere, ac pristinam uitæ rationem mutare, nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæreditariam à Græcis libertatem, sed in eodem statu permansere, haud rectam futurarum rerum prouidentiam facientes: nam si, quod omnes à dijs immortalibus precamur, quodq; ut assequamur omnia sustinemus, & quod omnium confessione indubitatum est apud homines bonum, pacem uidelicet atq; cōcordiam, si hoc, inquam, seruato officio atq; iustitia, consequi à Græcis aliqui in perpetuum possint, & uel contemnant id, ac pro nihilo habeant, uel aliquid pluris æstiment, nonne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed, per Iouem, dicet aliquis, si qui hanc uiuendi rationem custodiant, inutiles erunt ad resistendum, si quando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certo perrarum est. Quod si aliquando acciderit, communi Græciæ auxilio defendi poterunt: aut si priuatim ab aliquo offendentur, haud difficile erit per seipso mercenarios cogere ex pecunijs, quas longa pace ac tranquillitate rerū cōparauerint. Nunc autem id timentes quod rarissimum est, & præter omnium rationem accidit, cōtinuis bellis acurbationibus, seipsum & regionem suam conficiunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus: quoniam nulla unquam tempora maiorem eis quàm hæc nostra opportunitatē præstiterit consequendi eam, de qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim ac secure populi habitabant. Quamobrem innumerabilis multitudo hominum à Macedonibus capta, multis alioqui in tutiora se recipientibus: quippe ingens hominum & beluarum, ac plurimarum deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla, quæ uulgo Thalamus dicitur, quod regio quæ eam amplectitur arctissima est, ac perdifficilis aditu, & uilla ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam multitudinē eō conuenisse, nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs militibus loca præoccupat, in aditum eius peropportuna: ipse relictis castris impedimentis, ac magna parte copiarum cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loci angustias procedit, ac nemine iter impediēte ad uillā peruenit. Cuius rei magnitudine qui eō confugerant deterriti, & simul imparati ad bellicosus, atq; insueti: præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum habentes, confestim se dederunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducenti, quibus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinque millibus hominum potitus: præterea quadripedum

pedum infinita penè multitudine, in præsentia quidem in castra rediit, postea uero, cū honustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur: motis castris rursus Olympiam remeauit. Appelles unus erat ex tutoribus ab Antigono puero relictis: & tunc autoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere: in quo Thessali erant: nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges suas uiuere, multum q̃ differre à Macedonibus uidebantur, tantum autem aberat ut ab his quicquam differrent: ut omnia instar Macedonum paterentur: atq̃ ea omnia facerēt: quæ regibus uiderentur. Quamobrem ad hoc intentus Appelles, eorum, qui incastris erant, tentare animos cœpit. Primo igitur Macedonibus mādauit: ut semper Achæos, si qui forte loca præoccupassēt, ex stationibus expellerent, item prædam ab his auferrent, post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat, si quis uero aut de huiusmodi iniurijs quererentur: aut auxilium uapulanti bus ferrent: ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex consuetudine uideretur: quod regi libitum esset. Cæterum cum congregati quidam Achæici iuuenes ad Aratum uenissent: & consilium Appellis patefecissent Aratus eirei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductisq̃ secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit: utpote quibus nihil tale in posterum contingeret. Appelli in mandatis dedit: ne quid amplius sine ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certe & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atq̃ audacia, non solum militum, sed omniū Peloponnesiorū iudicio præstabat, nec facile fuisset regē reperire pluribus naturæ dotibus ornatū. Solertia quidem, & memoria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspectus imperio dignus, regia potentia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisq̃ uirtutibus cū imperij fundamēta iecisset: quæ tandem causa naturam eius peruerterit: & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit: haud facile esset differe re, quamobrem hoc in aliud tempus referuandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex olympia castris, primo Phariam uenit: deinde Ereā: ubi uendita præda, de qua supra memorauimus: pontem supra Alphiū struxit: uolens illaciter in Triphaliā facere. Per idem tempus Dorimachus Aetolorū dux petētibz subsidium Eliensibus, cum ager eorum deuastraretur: circiter sexcentos Aetolos, & ducem Philidā misit. Hic in Eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs numero ferè quingentis, præterea urbanis mille item unā Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliā uenit: quæ a Triphalo arcade nomen habens in Peloponneso sita est inter Eliensium, ac Messeniorū regiones. Vertitur autem in Lybicum pelagus, Achæiam contingens ad occidentem hyemalem: continetq̃ has urbes: Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phrixan. Quas cum paucis ante temporibus Elienses tenebant: Alphirensium quoq̃ urbem acceperant: quæ antea Arcadiæ erat: Alliado Megalopolitano, quo tempore tyrannidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliā ingressus est Philidas: Elienses quidem Lepreon, mercenarios Alphiram misit, ipse Aetolos secum habens Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimētis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereæ urbis fluit moenia: Alphiram uenit, quæ in colle quodam sita ex omni parte prærupto plusquam decem stadiorum iter in ascensu continet. Habet aut in summitate collis arcem, & æneam Mineræ statuam longe à cæteris specie ac magnitudine differentem.

Quæ à quo, aut cuius sumptibus, quoue tēpore erecta fuerit, etiā apud eius loc, incolas dubitat. Hoc inter omnes constat, opus esse inter omnia opera Hecato dori & Sostrati excellentissimū. Cum igitur clarus, ac serenus aduenisset dies, Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorū ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primū ortus est sol, omnibus mandat, ut facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbem maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirenses ad eum semper locum omnes concurrerent, in quo magis enīti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens, clam per prærupta quædam loca ad arcis mœnia deuenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; mœnibus admonentibus, Philippus quoq; receptaculum, quod circa arcem erat, aggredi cœpit, eoq; statim, quia uacuum militibus erat, potitus est. Quod ubi Alphirenses ex mœnibus perspexere, recenti periculo deterriti, timentesq; ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confestim omnes desertis mœnibus ad arcem confugere. Quo facto Macedones subito & mœnia, & urbem occuparunt. Post hæc qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis salutē pacti, arcem quoq; dedidere. His rebus pera&is, perterriti Triphaliæ populi de sua ac patriæ salute consultabāt. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lopirum fugit. Talis tūc merces Aetolorum socijs persoluebatur: ut non solum in summo rerum discrimine desituerentur: uerum etiā ea paterentur à socijs quæ uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneatæ urbem è uestigio Philippo dediderunt. Idem Hippanan habitantes fecere. Inter hæc Phialenses auditis quæ gesta in Triphalia fuerant: Aetolorū societatem detestantes, locū iuxta Polemarchū armati cepere. Piratæ Aetolorū, qui tum forte Messeniorū gratia in ea urbe morabātur: principio resistere Phialensibus conati sunt: postea cum animaduernerent uniuersam ciuitatē unanimiter cōuenire: à proposito destiterunt & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phialenses missis ad Philippū legatis, seq; & urbem in potestatē regis posuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de descendo ex urbe Eliensū & Aetolorū, & Lacedæmoniorū præsidio consilium inierunt. Philidas principioni nihil ob eam motus, in ciuitate permanebat. Cū uero in terra rex Taurionem cum parte copiarum in Philidam misisset: ipse autem reliquo cum exercitu Lepreon ueniens iam nō longe abesset: Philidas, ceteriq; qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt, quippe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijsducentis, præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere, ut minime deferendam in tam aspera rerum conditione patriæ salutem existimaauerint. Cum igitur Philidas animaduerneret Lepreatas forti animo incoptū prosequentes; & iam appropinquantes urbi Macedonas intueretur: nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus, & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Messenen itinere domum redierunt, Aetoli uero cum duce Philida Samnicum uersus profecti, Lepreatæ ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Quibus auditis, rex exercitus sui partem Lepreon misit, ipse cum scutatis, & leuioris armaturæ militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimētis omnibus potitus est. Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreo ceteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Quare perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remedium præter manus habebant,

bant, agere cum rege de salute cœperūt, A quo accepta fide, inde profecti Elim abiere: rex Samico euestigio potitus est. Post hæc alijs quoq; ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit, uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Lepreatas pro tempore horatus, ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit, Ladice Acarnæne duce in Triphalio relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset, prædam omnem inter milites distribuit, postea accepto inde commeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur, Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum consilium agitare animo cœpit. Ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendæ spem inijceret, se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduertiret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum asserere Lycurgum, & magistratus, per quos rex fuerat creatus, huic primum rei prouidendum existimauit. Magistratus igitur cum forte omnes cœnarent, ex improviso aggressus, crudelissime interfecit: fortuna illis dignam rebus à se patratæ pœnam subministrante. Etenim à quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi, merito quis illos dicet perpeffos esse. Chilon hoc facinore patrato confestim se ad Lycurgi domum contulit, & quanquam ille domi erat, fieri tamen eius compos non potuit: nam per domesticos quosdam, & uicinos clam abductus occultis, ac penè inuijs locis Pellenem migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus, rem grauiter & acerbe ferens, quod consequens erat, facere coactus est: profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit: amicos ac familiares hortatus est, reliquos in spem nouarum rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius irritatis in se ciuium animis timens quod futurum erat, clam ex urbe abiit, solusq; in Achæiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij cognito Philippi regis aduentu, omnia quæ dispersa per prouinciam erant, in oppida reducerunt. Oppida ipsa præsidijs, ac reliquis necessarijs rebus munire: Athenæo Megalopolitanorum, quia peropportunos locos hostibus uidebatur, funditus diruto. Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per tegetanum agrum contendit, & in ea urbe residuum hyemis cōmoratus est, cum reliquæ uitæ genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis, maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles nequaquā iussu regis à proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac ceteros qui cum eo erant animaduertiret, regemq; hys, & præsertim seniori plurimum tribuere, quod plurimum apud Achæos autoritatis haberet, uirtuteq; & prudentia præstaret, hos primum aggredi iniurijs cœpit. Scrutatus quinam diuersæ Arato factionis in Achæia forent, singulos quoq; uocari ad se iussit. Hos benigne atq; humaniter amplexus, suadendo atq; hortando ad amicitiam suam prouocabat: deinde singulos regi commendans, ostendebat eum, si Arati partes foueret, secundum scriptum societatis fœdus Achæis usurum, si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet, de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurum. Ad hæc cum comitiorum tempus appropinquaret, de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quamobrem hortari regem cœpit, ut ad cōmune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in Eliensem agrum iter factururus. Quibus uerbis persuasus rex, constituto tempore Egij affuit, & partim per se

ipsum hortando, partim per suos deterrendo, uix tandem uoti compos euasit. Itaque dux electus est Eperatus. Timoxenus uero quem Aratus nominauerat, repulsam habuit. Post hæc Philippus motis Egio castris, factoque per Patras & Dynen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocant, in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod dum cupide reddere Dymensibus festinat, instructo, paratoque exercitu aggressus, usque adeo præsidium Eliensium terruit, ut confestim seque & castellum dediderint, haud magnum quidem situ, sed & natura loci, & mœnibus munitissimum: quippe minorem quam quatuor stadiorum circuitum continet: mœnia uero in altum plus triginta ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciā prædabundus discurret. Qua passim ferro ignique deuastata, omni genere prædæ onustus Dymen remeauit. Appelles affecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententiā sua fuerat electus, rursus se ad Aratum uertit, cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autem est calumniam ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant, sicuti supra memorauimus, captus simul atque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit: tentare per quosdam regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset, posse se inquit Elienses in amicitiam ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus rex sine mercede Amphidamum dimisit, iussu nunciare Eliensibus, si inire secum societatem uellent, omnis se captiuos gratis dimissurum, prouinciā ab omni periculo tutam seruaturum, permissurum præterea, ut in libertate uiuerent, nullum præsidium apud eos positurum, nullum tributum exacturum, potestatem conducendi mercenarios, cum res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cum audiissent Elienses, quanquam magna atque utilia offerebantur, conditionem tamen renuerunt. Ex quo Appelles sumpta occasione calumniæ ad Philippum profectus, Aratum inquit, ceterosque eiusdem factionis Achæos ueram amicitiam cum Macedonibus nequaquam seruare, nec in uera societate cum eo permanere: siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent: nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympiæ olim miserat, priuatim hominem allocutos suasisse, nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret: ob eam causam Elienses spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare, bellumque Macedonum pati. Hijs auditis Philippus, accersiri Aratum cum Achæis iubet, & in eorum conspectu Appellem eadem omnia referre. Qui cum ad præsentiam regis uenissent, Appelles ea omnia audacter atque intrepide locutus est: ac postremo rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos rex o Arate, ac fraudulentos reperit, statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere inquit regem nemini quicquam temere credere: sed cum aduersus socios, atque amicos aliquid narratur, rem omnem prius discutere, quam calumniæ fidem adhibeat: hoc enim regium esse, & in omni genere rerum utile. Quamobrem in præsentiarum in hac calumniā Appellem uocandos esse, qui rem audiuerunt, ipsum Appellem unam introducendum, nihil denique omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat, antequam conuocati Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum regi placuissent, & se respondisset diligenter rem uestigaturum, in præsentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Appelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset, fortuna optimum innocentiae testimonium Arato subministravit. Etenim Elienses quo tempore Philippus prouinciā deuastabat, Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant, ligatumque Aetoliam

Aetoliam mittere: quod sentiens Amphidamus fuga clam facta, primo Olympiam uenit, deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispendandam praedam commorari, summa celeritate ad eum profectus est. Aratus cum primum nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse, laetitia affectus, ut qui a se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum, regem adit, & ut Amphidamum uocet, precatur: hunc enim optime reddere rationem posse de hijs, quae sibi ascribebantur, utpote cui haec fuissent dicta. Praeterea hunc uera, facile elocuturum, cum Philippi gratia exul atque extorris patria sit, omnemque in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamum ad se uocasset, inuenit Aratum falsum ab Appelle calumniatum fuisse: quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit: Appellis uero factum tulit molestissime, sed propter summam uiri auctoritatem hoc, ut alia pleraque, pati aequo animo cogeatur. Appelles nequaquam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem qui Peloponnesiacis rebus praefectus fuerat, magistratum sub laudis specie id consecutus: hunc enim dicebat aptissimum esse, qui cum rege in castris uersaretur, uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs praeficere: nouus quippe modus calumniae inuentus est, non uituperando, sed laudando famae ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usque adeo inoleuit, ut ea loca tanquam proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat, remouere ab eius officio nitebatur, uolens custodiam corporis regij ipse habere, ac omnem denique ordinem a Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime, dum uixit, de filio & de regno meritis, optime & moriens futuris rebus prouidit: etenim reliquit testamentum, in quo Macedonibus iussit, quid quisque facere, cuius rei habere curam deberet, studens omnis causas ambitionis ac discordiae, quae in eius aula oriri potuissent, e medio tollere. Ex hijs igitur qui secum militabant: Appellem filij tutorem constituit: Leontium scutatis militibus praeposuit: Megaleam scribis praefecit: Taurioni Peloponnesiorum: Alexandro regij corporis curam reliquit. Leontium quidem, & Megaleam prorsus iam sub se Appelles habebat. Alexandrum uero & Taurionem mouere locis suis constituerat, quo per se, & suos amicos administrarentur: quod profecto facillime perfecisset, nisi ab Arato fuisset impeditus: nunc autem imprudentiae & cupiditatis suae poenas luit: nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur, id ipse ab illis breui post tempore passus est. Quae res quomodo acciderit, dicere in praesentia supersedebimus, finem huic libro imponentes: in sequentibus uero singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit: ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est, copias uero in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTO-

RIARVM LIBER QVINTVS,

NICOLAO PEROTTO

INTERPRETE.

Nnus imperij Arati circa ortum Pliadis perfectus est, ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quamobrem hic quidem dimisit, Epyratus uero suscepit imperium: dux Aetolorum erat Dorimachus. Eodem tempore ineunte iam æstate, Annibal exardescente iam inter Romanos & Carthaginenses bello copias è noua Carthagine deduxerat, & traiecto Ibero festinabat in Italiã transire. Romani T. Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hispaniam mittebant. Antiochus & Ptolemæus Syriacum bellum incœperant. Philippus rex cum summa egestate cōmeatus, & pecuniarum eius exercitus preme- retur, uocari Achæos ad concilium per magistratus iussit. Postquam multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat, uidens rex Aratum ob iniuriam, quã in comitijs passus ab Apelle fuerat, grauiter esse afflictum: Eperatum uero hominem natura ignauum, ac desidiosum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi, intellecta ex hoc imprudentia Appellis & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasus igitur magistratibus ut Sycionem concilium transferrent, seniore ac iuniore Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Appellem refundens, hortatus est eos, ut in ea qua primo erant, uoluntate permanerent. Quibus assentientibus, confestim ingressus concilium, cum prædictorum fauore quæcunq; ad res præsentis necessaria uidebatur, peregit: siquidem decretum est ab Achæis, ut mox quinquaginta talenta, hoc est trium mensium militibus stipendium regi persoluerentur, modij frumenti ad decem millia: post hac uero quandiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraretur, decem & septem talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuerfi. Regi autem postquam copiae ex hibernis redierunt, optimum factum uisum, si maritimo itinere hostes aggredieretur: uidebat enim hoc modo se quidem ex improviso undecunq; irrumpere in hostilem terram posse, hostes uero minime sibi inuicem posse opitulari, simul magno spacio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos: cum Aetolis enim, & Lacedæmonijs, & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc sententiam inclinasset animum, naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorum portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur. Enimuero Achæi & in terrestribus prælijs, cum instructa acie dimicant, præstantissimi sunt, & in bellis naualibus ad repentina certamina paratissimi: præterea uallis, ac fossis faciendis nemini secundi, nullum in hijs rebus laborem formidantes, ac deniq; tales, quales Hesiodus Aeacidas introducit bello potius, quàm conuiuio gaudentes. Rex itaque cum Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Appelles cum neq; mutare regis animum posset, impatiensq; superioris foret, coniurationem cum Leontio & Megalia facit, ut hijs duo præsentibus, cum temporis opportunitatem nacti foret, consilia & progressus regios impedirent, ipse Chalcidem profectus, undique regio exercitui cōmeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chalcidem proficiscitur: ubi adeo constanter iuramentum seruauit, ut tandem coëgerit regem propter inopiam rerum necessariarum uasa argentea, & reliquam supellectilem

lectilem pignori deponere. Congregata autē classe, & Macedonibus remigio instructis, Philippus frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit ac tertio post die Patras appulit, habens Macedonū sex millia, mercenarios mille & ducentos. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorū dux Agelaum, & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Cyllenes Philippus ueniret: conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operam dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis Philippus mercenarios Achæorum, & Cretenses, quos secum habebat; præterea gallorum equitum aliquos, & delectorum ex Achæia circiter duo millia peditum Dyme reliquit; ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruareti. Ipse, cum paulo ante Messenijs & Epirotis scripsisset, item Acarnanibus, et Scerdilaide: ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephallenia occurrerent; patris profectus, in Cephalleniam ad castellum Pronos nauigauit. Hic cum & castellum ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset: cum classe progressus, Paleam appulit, uidensq; eam regionē refertam frumento, & ad nutriendum exercitū opportunissimā, demissis in terrā copijs, circa urbis mœnia castrametatus est, naues in terram subduxit: ualloq; & fossa circumdedit. Macedones frumentatū dimisit, ipse circum urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq; rebus ad expugnationē loci necessarijs cogitabat: uolens simul & præstolari aduentum sociorum; & urbem hanc conditionis suæ facere: tū ut præcipua cōmoditas, quam è mari habebāt, Aetolis eriperetur (siquidem Cephalleniorū nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant, & Epirotarum, & Acarnanensium littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephallenia enim in littore Corinthiaci sinus posita Siculum aspicit pelagus, imminetq; ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionē & Occidentem uergūt, & præsertim Eliensiū pro uincia. Epyri uero & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quā rem cum hic locus & ad cōgregationem sociorū esset cōmodissimus, & ad offendendas hostiū ciuitates, ac sociorū tuendas peropportune positus, omni studio subiicere ditioni suæ insulam decreuit. Cū autē animaduertisset, omnis alias partes ciuitatis partim maris, partim præcipitijs esse circumdatas, breuem uero quendam locum, qui Zacynthum aspicit, planum esse, hic erigere machinas decreuit, omniaq; ad obsidionē necessaria parare. Philippus itaq; in huiusmodi rebus uersabatur. Interea quindecim lembi à Scerdilaide uenerunt, plures enim missurū se in præsentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas. Venit & ab Epyrotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorū. Rex paratis rebus ad obsidionē necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admolet, per quas factis cuniculis, è uestigio non parua pars muri fracta, & adhibitis trabibus sustentata est. Tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos coepit. Quibus conditio nem respicientibus, repente iniecto igni omnē eam partē muri funditus euertit. Quo facto primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant, iussos, ut per eum locum facto impetu in urbē irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant, admonuit, ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corruptentes, partim ipse ueluti ex formidine ignauiter se habētes. Ita tandē ex urbe turpiter electi sunt, multis uulneribus acceptis, quāquā facillime cōsequi uictoriā potuissent. Rex & formidinē ducū, & sauciorū multitudinem conspicias

conspicatus, obsidionē dissoluit. Posthæc uocatis ad se amicis, quid in posterū agendum foret, consulebat. Interea Lycurgus Messenem cum exercitu uenit. Dorimachus medietatem Aetolorum habens, in Thessaliā copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & à Messenijs uenere: ab Acarnanibus quidem precantes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret: quo & Dorimachum à cepto itinere reuocaret: & omnem hostilem agrum depopularetur atq; uastaret. A Messenijs uero præsidium petentes, & simul docentes, flantetunc borea, unius diei iter ē Cephalenia Messenem esse. Quamobrē Gorgon Messenius repentinā, atq; ob id summe utilem fore profectionem dicebat. Leontius nequaquam immemor coniurationis factæ, Gorgoni assentiebatur: manifeste uidens per hunc modum futurum, ut toto ueris tempore nil à Philippo fieret, siquidem transitus Messenem quam facilis erat: digressio uero ab ea urbe, adhuc durantibus uentis, omnino impossibilis, ex quo manifestum fiebat: Philippum, si eò cum exercitu trās fretaret; reliquam ueris partem ociosum futurum: Aetolos uero interea Thessaliā, atq; Epirum peragrantes, omnia ferro igniq; uastaturos. Hic ergo hæc, & alia huiusmodi consulebant. Aratus uero sententiæ erat planē diuersæ, quippe in Aetoliā nauigandum esse existimabat: & illis primum rebus incumbendum. nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho essent profecti: optimum esse tempus rebatur ad populandam, de uastandamq; prouinciā. Rex partim nihil iam Leontio credens ob rem male in superiori obsidione gestam, partim Arati prudentiam expertus, huius sequi consilium decreuit. Quamobrem Eperato Achæorum duci scripsit: ut subitarijs legionibus paratis, Messenijs suppetias ferret, ipse ē Cephalenia profectus, perendie noctu Leucadē cū classe appulit, iter inde tenuit per Ambraciū sinum: qui, ut supra diximus, ē Siculo mari defluens in mediterraneam Aetoliæ partem extenditur. Cum autem ad paludes appulisset: paululum ibi ante lucem commoratus, refici cibo milites, & depositis sarcinis expeditos imposterum esse iussit: ipse conuocatis ducibus uiarum, de locis, ac ciuitatibus, quæcunq; necessaria, erant, scrutatus est. Sub idem tempus Aristophantus cum multitudine Acarnanum uenit, quippe Acarnanēs multa, ac difficilia superioribus temporibus ab Aetolis perpesti, ulcisci iniurias suas cupiebant. Quamobrem libenter suscepti hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, non solum quibus lex iuebat uerum etiam seniorum pleriq;. Nec minori studio ad hoc ipsum moliendū erant Epirotæ, ob similes causas: sed propter magnitudinem prouinciæ, & repentinum Philippi aduentum mouere se in tempore nequiuierant. Aetolorum mediam partem, ut supra diximus, Dorimachus habebat: reliquos in prouincia dimiserat: ut si quid noui accideret, præsto essent. Rex relicto ad custodiam impedimentorū sufficienti præsidio, à palude post Meridiem profectus, progressusq; ad sexaginta stadia, castra ponit. Vbi cum aliquantulū constitisset: relictis cœnam militum corporibus, iter prosequitur: continuatoq; per noctem labore ante diluculum ad flumen Acheloum uenit, inter Cenopem, & Straton, studens repentino atq; improviso itinere Thermum aduenire. Leontius & Megalias duabus rationibus præuidebant regem uoti compotem futurum: Aetolos uero peiores partes habituros: una: quod repētinus foret & omni spe celerror Macedonum aduentus: altera: quod Aetoli minime unquam existimantes Philippum per loca adeo aspera ac difficilia iter facturū, improuidi, atq; imparati, manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur: ut positis iuxta Acheloū castris, exercitum à nocturno labore reficeret: futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli spatium ad uocandī auxilia haberent. At Aratus id tempus opportunissimum esse ad exequendum

quendum consilium regis existimans: Leontium uero & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis, opportunitatem amittat. A quo persuasus rex, & iam Leontium ac Megaleam stomachari incipiens, iter profequitur, & Acheloo flumine trajecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro ignique inter eundem prouinciā deuastans. A sinistra quidem urbes relinquit, Straton. Agrinium, Thestiam; à dextra uero Conopem, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapam, quæ est inter Trichoniū & paludem, distatque à Thermo circiter sexaginta stadia, uersis repente in fugā Aetolis, locum occupat, & quingentorum militum præsidium intus ponit, ut hac urbe ueluti quodam receptaculo in adeundis, atque egrediendis angustiis uti posset: est enim omnis circa paludem locus montuosus, atque difficilis & densissimis syluis undique circumdatus. quam obrem & uiam habet asperam, ac penè inuiam. Post hæc mercenarios in fronte collocat, postea Illyrios, deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit, sequentibus à tergo Cretensibus, & à dextra Thracibus præsidij gratia collocatis: nam à sinistra tutos palus faciebat ferè per spatium triginta stadiorum. Superatis breui tempore angustiis, adhuc magna nocte Thermum uenit: ubi castris positis, copiam suis fecit grassandi inhabitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi refertas non solum frumento, & omni genere cōmeatus, uerumetiam pretiosissima Actolorum supellectile: nam quia singulis quibusque annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabāt, unusquisque ad huiusmodi apparatus preciosiores res suas defererebat, tum etiam quia eum locum præter ceteros tutissimum arbitrabantur: quippe quem nemo unquam ingredi fuisset ausus, & natura talis erat, ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium non solum propinqua templo domus, uerumetiam circumstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietem egerunt: sequenti die preciosissima quæque bona eligentes asportauere, reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant, optima quæque sustulerunt, nonnulla permutauere, reliqua incendio consumpserunt: erant autem ultra quindecim millia. Et hucusque quidem omnia secundum leges belli iuste, integreque sunt gesta: quæ uero sequuntur, quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant, porticus omnes demoliti sunt, ornamenta quæ maximo studio, atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt, neque solum superiorem partem incendio concremarunt, uerumetiam mœnia ipsa funditus eruere: euerterunt statuas numero ultra duo millia, quamplurimas etiam fregerunt, ab hijs duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorum habebant. Quæ quibusdam recte, meritoque Philippus, & ceteri facere uidebantur: ego autem contra existimo, quod an recte sentiam, facile est unicuique considerare, non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus cum bello Cleomonem Lacedæmoniorum regem fugasset, Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit, ut quicquam sauius in populum cōmitteret, ut non moderatus solum, uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit, restitutaque Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs, & publice, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs, uerumetiam post mortem Saluator appellatus est, nec apud Lacedæmonios tantum, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atqui Philippus qui primus Macedoniæ regnum auxit, nomenque familiæ suæ longe lateque propagauit, cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset, non tantum

Y armis,

armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate consecutus est: armis enim eos tantummodo superauit, qui sibi in pralio obstiterunt, mansuetudine uero atque clementia omnes Athenienses, atque adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit, non ira, aut indignatione aliqua persecutus uictos, sed tamdiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendendæ benignitatis, ac uirtutis suæ: enim uero Atheniensibus, quos passus fuerat infestissimos, & captiuos gratis remisit, & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidit, reliquiasque funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrent, ultro hortatus est: post hæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum hijs, amicitiamque iungeret, Athenas misit: ex quo consecutus est, ut elati Atheniensium animi magnanimitate eius uicti sibi in posterum obsequentissimi fuerint, [†] semperque ad omnia regis iussa promptissimi. Quid Alexander? Huius ira adeo in Theſſalia incruduerat, ut habitatores omnes in seruitutem adegerit, urbem funditus euerterit, principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit, bona omnium occuparit, non tamen usque adeo indignatio eius processit, ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur, quin omnem curam, studiumque adhibuit, ne qui uel inuiti aliquo modo phana uiolarent. Idem cum in Asiam transisset, ut Persas male de Græcis meritos ulcisceretur: de hominibus quidem dignas rebus ab hijs patratæ poenas sumpsit, à templis uero deorum prorsus abstinuit, quanquam Persæ circa hanc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc considerare Philippus debebat, ne tam principatus, quam uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atque hæres existimaretur: hic uero ut Alexandri, ac Philippi affinis uideretur, summum per omnem uitam studium, industriamque adhibebat, ut uero æmulus atque imitator haberetur, ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerso uitæ genere à supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat, sicuti hoc tempore fecit: nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur, ueluti malum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat, obijciensque Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua usi in templo Dodonæi Iouis fuerant, in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profecto à ueritate aberrans: etenim scire quidem in hostes, & eorum castella hortus, ciuitates, uillas, naues, fructus deuastare, aliaque hijs similia facere, per quæ hostium uires debilitentur, confirmantur, atque augeantur, suæ unicuique leges ac iura belli permittunt, ea uero destruere, quæ nec proprijs rebus emolumentum aliquid afferunt, nec hostibus detrimenti, ut sunt templa, porticus, statuar, aliaque huiusmodi, rabiosi hominis est, ac plane furentis: neque enim ad internitionem usque pugnare cum hostibus bonum uirum decet, sed quo ad eorum qui deliquerunt, malefacta purgata sint, atque correctæ: quippe tyranni opus est, malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantibus, regis uero contra, benefaciendo uniuerſis cum liberalitate atque clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibz uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnosceret, si ante oculos posuerit, quod de ipso iudicium uerisimile erant habituri Aetoli, si contraria fecisset, & neque porticus, neque statuas deiecisset, neque ornamenta è templo sustulisset. Equidem optimum ac sincerissimum puto, ut qui conscij essent, quæ in templo Iouis Dodonæi gessissent, & aperte intuerentur Philippum facere quidem, quæ uellet, potuisse, etsi crudelissime fecisset, merito id uideri fecisse, tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluisse illorum impietatem imitari, manifestum est eos errorem suum damnaturos fuisse: Philippum uero laude atque admiratione persecuturos, quod regie ac magnanimitate & pietate

eate erga deos, & ira aduersus se usus fuisset: enimvero benignitate atque clementia hostem uincere, quam armis præstat: hic enim necessitate ut pareant homines inducuntur, illic uoluntate, & hic qui sæpe iactura errata corriguntur, illic sine aliquo detrimento emendantur delinquentes: præterea quod maius est, hic magnam laudis partem commilitones sibi uendicant, illic omnis uictoria tribuitur duci: Ex quo fit, ut non desint fortassis, qui magnam partem rerum à Philippo gestarum non illi propter ætatem tribuant, sed hijs, qui unà militabant: è quorum numero erat Aratus, & Demetrius Pharijs: de quibus non difficile esset affirmare, etiam si quis tunc non interfuissent, hoc de quo loquimur, impietatis consilium alterius illorum fuisse: nam præter totius uitæ institutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter fecisse cognoscitur: Demetrius uero ferè omnia è contrario, multa quoque sunt particularia hoc ipsum indicantia, de quibus suo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digressi sumus) omni genere prædæ onustus Thermo proficiscitur, & per campum quam uenerat, uiam iter facit, præmissis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uero & mercenarijs in extremo ordine collocatis, festinans angustias loci celeriter pertransire: siquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos à tergo aggredierentur, quod mox factum est: etenim Aetoli ferè ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit, minime illi appropinquare, sed in quibusdam locis occultis Alexandro duce permansere: simulac uero extremi moueri cœperunt, repente impetu facto, ultimos aggrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes, audacius illos persequiebantur. Philippus cum callide futura præuidisset, sub quodam colle Illyrios, & plerosque scutorum occulte reliquerat. Illos insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruerunt, ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint, totidem ferè capti, reliqui foeda ac turpi fuga salutem quaesierint. Acarnanes & mercenarij re feliciter gesta, mox Paphium incenderunt, deinde angustias summa celeritate prætergressi ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Metapam castrametatus, aduentum suorum expectabat: sequenti die destructa Metapa, castra mouit, peruenitq; ad urbem, quam Atras uocant: postridie iter profectus, omnem regionem deuastauit, positisque iuxta Conopem castris, omnem sequentem diem ibi permansit: adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit, traiecitq; Acheloo castra per iactum sagittæ, procul ab urbe posuit, crebris certaminibus alliciens oppidanos: audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia, equites ferè quadringentos, Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primo ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit: cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent, pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos aggrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret, in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capeffunt. Diu uaria uictoria fuit: ad extremum Illyrijs à Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugere: magnam partem eorum regij milites usque ad portas urbis, & ad mœnia sunt persecuti, centum ex hijs inter sequendum interfectis: reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tuto ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias dijs egit, quod res prospere atque ex sententia successissent: parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Megaleas & Leontius regiam felicitatem grauius & iniquo ani-

mo ferebant, ut qui Appelli iurauerant se omnis regios progressus impedituros: tantum autem aberat, ut id efficere possent, ut continue omnia Philippo magis secundarent. Venerunt igitur ad coenam adeo tristes & solliciti, ut facile regi, & ceteris, qui aderant, animum suum ostenderent: soluto uero conuiuio, cum crebris poculis uterque incaluisse: Aratum querentes, ad tentoria reuertebantur: quem cum forte in itinere offendissent, primo maximis conuiuijs eum affecere, deinde lapidibus aggredi coeperunt. Multis autem in utriusque partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent, tumultumque inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum qui intererant testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clam se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus grauiter, atque acerbe allocutus est: qui cum superbe regi respondissent, dicentes se non prius ab incepto destitutos, quam dignam mercedem Arato persoluisent, indignatus rex subito uiginti talentis multatos custodiri in uinculis iussit: postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset rogauit, opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius ubi nunciatum est, Megaleam in uinculis esse, armata manu ad regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem regem timore perculsum è uestigio sententiam mutaturum: ubi ante regis conspectum fuit, rogat quisnam Megaleæ manus iniicere præsumpsisset: & quis eum in uinculis posuisset: rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius & quasi gemens abiit. Rex inde cum classe profectus, exemplo Leucadem uenit: ubi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiam rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repente cladem, quam tempore Antigoni intulerat, item coniurationem, quam cum Appelle fecerat, & impedimentum, quod Palex præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cum Megaleas & Crinon nihil quod responderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uero fideiussione Leontij dimissus est. Appellis igitur & sociorum conditio hæc erat, longe secus quam sperauerant, succedentibus rebus: nam qui iniecturos se regi formidinem putabant, & per eum modum facile quicquid uellent, consecuturos, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebantur, Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit: post hæc rursus Lacedæmona cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit: cuius ciues cum in arcem omnes confugissent, hanc obsidione cinxit: ubi aliquandiu commoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elienses cum per Dimensium agrum grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facile in fugam uerterunt, & Gallorum quidem non paucos interfecere: ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus principio in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse, ac Philippum propterea Palex obsidionem soluturum: ubi uero Chrysogonum, & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse, nequaquam est ausus descendere in campos, sed per summitates montium exercitum ductabat: postquam autem allatus est nuncius de Macedonum profectione in Aetoliam, motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidium uenit: ubi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset, consilij inops, & coeptis omnibus frustratus, in mœrore, sollicitudineque permansit. Rex Leucadæ cum classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis

gionis loca, Corinthum descendit, nauibus in Lecheorelictis, copias eduxit: tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis nihil Corinthi commoratus, cum copijs abiit, factoque per Argium agrum itinere, postridie quàm discesserat, Thegeam uenit: ubi acceptis, qui eo conuenerant Achæis, iter profectus, clàm per montes procedebat, studens Spartanum agrum prius ingredi, quàm quicquam Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta quadridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit, indeque Menelaum ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo ante à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur, & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti: de aduentu uero eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino nemo adhuc quicquam cogitauerat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, merito omnes dubitabant: etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat: quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracium sinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit: post hæc continuatio itinere die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaum, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudine ac nouitate rerum perterriti, consilij atque auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatque à Lacedæmone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitiisque præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciā depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit: ubi biduo commoratus, sequenti die peragratissimis propinquis locis, ac ferro ignique deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est: unde mox profectus iuit Assinem: quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionem dissoluit: ac reliquum iam recta uia progressus prouinciā omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit, quod Gythium appellatur, habetque portum tutissimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dextram relicto, iuxta Eleam castrametatus est: quæ est, si quis separatim consideret, maxima atque optima pars Spartani agri: hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro ignique uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere: quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosque ad regem miserunt, pedites circiter duomilla, equites ducentos: uerum longinquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam rex inde discesserat, peruenerint: quamobrem principio quid agerent ancipites, ueritatemque ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspensiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in Spartanum agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cum ad Clympes castellum appropinquassent, quod est iuxta Argiuorum, ac Lacedæmoniorum montes situm, stulte ac negligenter castra in eo loco posuere: nam nec fossa, nec uallo circumdederunt, neque locum ad id aptum elegere, sed incolarum beuolentia freti, temere se iuxta moenia collocarunt. Lycurgus nunciato Messeniorum aduentu, mercenarios secum & partem

Lacedæmoniorum accipiens, aduersus hostem procedit: cumq; ad eum locum diluculo peruenisset, instructa acie in Messenios fertur. Messenij simulatque apparentes hostes conspexere, relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis atque impedimentis magna ex parte potitus est, militem uiuum neminem cepit, duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per Argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam rediisset, delectui habendo, parandisq; rebus, quæ ad bellum opus essent, operam dabat, omni studio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij, atque periculi expers reuerti posset. Rex motis Eliæ castris, populabundus per prouinciā grassari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus facta cum ducibus atque amicis deliberatione de capeffendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes qui circa Melelaïum locum erant, secum accipit, ut essent circiter duo millia hominum: hijs uero qui in urbe erant mandat, ut tempus diligenter obseruent, & quamprimum erectum à se signum conspexerint, summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant, iterq; uersus Europam teneant, qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planicie sita esse uideatur, habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos, nec procul uersus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile est: colles in quibus est Melelaïum, transflumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hibernum: sunt autem asperi atque difficiles, & præter modum alti, imminentiq; ei spatium, quod est à flumine ad urbem, per quod flumen ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessario transire rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atque instructos, à dextra flumen, & eos qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cum ita essent, Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt. Rupto aggere in superiori parte fluminis, adeo imbribus id spatium, quod est inter urbem & colles impleuere, ut nec equites transire, nec pedites possent: sic enim necessario futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur: quod non sine periculo facere poterat, cum necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq; procedere. Quæ cum animaduerneret Philippus, uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit: Lycurgum primo ex hijs locis, in quibus erat expellere. Quamobrem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cepit, flumen traiecturus. Lycurgus intellecto regis consilio, milites quos secum habebat, paratos esse iussit, & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uero signum, uti conuenerat, ostendit: quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cum Lycurgo appropinquasset, primo mercenarios in eum emittit: quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant: Postquam uero scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit, tanta rerum mutatio facta est, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedæmonij uero impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum, paulo plures sunt capti, reliqui se in urbem recepere. Lycurgus itinere per saltus penè iuuio facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est.

Sub idem

Sub idem tēpus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. Rex igitur transfretato fluuio cum hijs se coniungit: in equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedæmonij equites cum facto in Macedonas impetu pugnam conseruissent, scutatis fortissime dimicantibus, & rege ipso strenue se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Post hæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit: mox nocte su perueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & Spartano agro imminenti: ubi breui tempore commoratus, paulo post Thegeam uersus exercitum mouit: cumq; ad ea loca uentum esset, quibus Antigonus & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt, ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant, iter profecutus est: cum deinde Thegeam appulisset, aliquantum ibi ad diuisionem prædæ cōmoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benigne atque humaniter allocutus, paratum se ad id, inquit, iamdiu fuisse, & in præsentia esse, si id Aetolis libuerit: proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi: ipse Lecheum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam rex in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus, adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis cœperunt, quomodo semper in summis periculis uersantes, nullum unquam præmium consequantur, nec prædæ partem ex ueteri, & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem, ut impetu facto, domos præcipuorum regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipsam aggressi, deijcerent portas, & recta undique deuastarent. Quæ cum illi fecissent, ingens seditio in ciuitate orta. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat, uocatisq; in conuentionem Macedonibus, partim ut bono animo sint hortatur, partim de antea actis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant, alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec sæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: rex dissimulato in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens, sed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & socij desperatis rebus, quod nullum sibi è tot consilijs prospere succederet, ad Appellem confugere, eumq; ex Chalcide aduocarunt, nihil se absque eo facere posse significantes, quod rex à se in omnibus dissentiret. Appelles liberius forte, quàm officiū eius decebat, in Chalcide se habuerat: siquidem regem adhuc adolescentem esse, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat, dominum atq; administrationem omnium rerū duntaxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniarum atq; Thessaliarum principes omnia iam ad hunc unum referebant, & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti regis erant: solus Appelles omnia administrabat. Quæ cum iam diu rex intellexisset, grauius & iniquo animo ferebat, præsertim Arato eum ad hoc continue stimulantem: adeo tamen prudenter factum dissimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Appelles regiarum intentionis ignarus, putansq; quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset, Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant, magno studio eum

eum acceperē, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium ducum, & militum pompa comitatus reiecto itinere in regiam uenit. Cum autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet: ianitor quidam expectare eum iussit, occupatum esse in præsentia regem dicens. Appelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquandiu constitit: mox moestus atque inops consilij, inde profectus est: reliqui omnes repente ab eo discesserunt, ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quam parua temporis interualla homines in excelsa fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt: atque eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt. Hij enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent: nam ut illic pro eorum qui consulunt uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur, ita qui regias principum sequuntur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiunt. Megaleas cum frustra se Appellis opem quassisse intellexeret, timore plenus, ad fugam se parabat. Appelles post eum diem ad contiones, & alios huiusmodi honores uocabatur: in consilia uero, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis post diebus rex in Phocidem ducto secum Appelle reuersus est, ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio uiginti talentorum fideiussore. Inde ducibus, qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuersus est. Rex circa cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit: ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est, ut bono animo essent, ipse apud Aratum diuertit, continueq; post hac moram cum eo traxit. Appellem nauigare Corinthum iussit. Cum interea de fuga Megalex nuntiatum esset, scutatos quibus Leontius præerat, in Triphaliam cum Taurione misit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente: mox cum discessissent, duci Leontium in uincula iussit. Quod cum scutati per nuncios cognouissent, misere ad regem legatos precatum, ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset, non prius iudicium de eo ferret, quam ipsi uenissent, aliter existimaturos se contemni à rege, ac pro nihilo haberi: si uero propter fideiussionem, qua pro Megalea se astrinxerat ex publico stipendio sese regi satisfacturos, Rex importunitate militum stimulatus celerius quam statuerat, Leontium interfecit. Inter hæc Rhodiorum & Chienesium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos esse illos dicentes ad pacem cum rege componendam: constituto præterea die, quo rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, pollicitiq; Aetolos omnia libenter facturos, ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent, qui secum agerent de conditionibus pacis: ipse ex Lecheo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allata ad eum sunt ex Phocida literæ, quas Megaleas Aetolis scripserat: in quibus hortabatur eos, ut bono animo essent, acriterq; in bello persisterent: regem enim propter inopiam commeatus, ac rerum necessariarum non posse diutius bellum tolerare: multa præterea in regem maledicta, & contumelia in iisdem literis continebantur. Hjs lectis rex cum sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atque initium esse Appellem, capi eum statim iussit, ac Corinthum duci unà cum filio, & Exoletto, quem in delicijs habebat: ad Megaleam uero Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret, quo fideiussor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem ferè diebus Appelles, & filius, & Exoletus extincti sunt, dignam tandem factis eorum poenam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebusq; omnibus longe aliter quam sperarant, euenientibus: siquidem

(siquidem cum puero atque infante pugnatu-
ros se existimantes ob ætatem, at-
que inexperientiam regis, uirum, & consilio, & opere præstantissimum experti
fuerant) cognito tamen scutorum tumultu, & Leontij, atque Appellis casu
audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhi-
um, uti statuerant, præstituta die non uenere. Philippus hac occasione profe-
quendi belli libenter accepta, legatos sociorum qui eò conuenerant, non ad
pacem, quam ob rem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est: deinde cum
classe discedens, Corinthum appulit, & Macedones quidem omnes per The-
saliam hyemandi gratia domum remisit: ipse è Corintho profectus, per Eur-
pum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione
Appellis & Leontij supererat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem
tempus Annibal superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum a-
mnem non longe à Romanorum castris posuerat. Antiochus multis locis Sy-
riæ subiugatis, in hiberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum rex
timore magistratuum in Aetoliam fugerat: magistratus enim cum falsus qui-
dam rumor increbuisse, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute
ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs fa-
miliaribus fugam arripuit. Hyeme inualecente, cum Philippus rex in Mace-
doniam reuersus esset: Eperatus uero Achæorum dux simul & à iuuentute ur-
bana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iussis quispiam obtempe-
rabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cum animaduerte-
ret Pyrræus dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter
mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedi-
tes mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum, non so-
lum Dymensium, ac Pharensium, uerumetiam Patrensium agrum deuasta-
bat: positisque ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui patris im-
minet, omnes circumstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & o-
mnis auxilij inopes tributa pendere cgebantur. Cum in hoc statu res Achæi-
cæ forent, iamque comitiorum tempus adesset: Eperatus principatum depo-
suit. Achæi ineunte iam uere ducem elegerunt Aratum seniore. Hæc igitur
ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uero postquam distinctionem
temporum, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum
nacli sumus, ad res in Asia sub eadem olympiade gestas transeamus, & primo
quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacum bellum referamus,
quod Antiochus & Ptolemæus inuicem gessere. Cum primum Ptolemæus,
cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit, extincto patre, & fra-
tre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullum
amplius domi timorem esse, ob prædictum facinus, forisque omnia sibi fortu-
nam tutissima præparasse, Antigono & Seleuco uita functis, receptisque in re-
gna Antiocho & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant, uelut
rebus omnibus sibi felicissime succedentibus, luxuriæ se tradidit, regisque mo-
rem omnis secuta est regia: quamobrem nulla eius inter suos autoritas erat: ex-
terni reges contemnebant eum, ac pro nihilo habebant: de quibus ueteres non
minorem semper sollicitudinem habuerant, quam de hijs, qui in Aegypto do-
minabantur: Enim uero Syriæ regibus & à mari, & à terra inferioris Syriæ, &
Cypri principes imminebant. Hijs uero qui Asia, atque insulis dominabantur,
adiacebant hijs qui nobiliores ciuitates & loca, & portus tenebant per uniuersum
littus à Pamphiliâ usque ad Hellepontum, & Lyfimachia loca. Thra-
cia uero & Macedoniæ rebus incumbabant, qui Aeno, & Maroniæ, ac remo-
tioribus etiam ciuitatibus præerant. Et per hunc modum extensis manibus

procul à regno suo externos principes aggressi, nunquam de Aegypti imperio solliciti erant: propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uero de quo loquimur, rex negligentius in hijs rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentissimas ebrietates uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorum primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim quandiu is uiuit, cui cognomen cum benefactor fuit, nihil noui tentauit, ut qui sibi persuaferat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem: mortuo uero illo, cum interiecto tempore Græci duntaxat Cleomenem uocarent: Antigono quidem defuncto: Achæis autem bellum gerentibus, & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atque Macedones cum Aetolis sentientibus, hoc maxime tempore de discessu suo ex Alexandria sollicitus esse cogebatur. Quamobrem primo regem hortari, ut se cum decenti com meatu, & copijs emitteret, deinde obaudiente rege, rogare eum atque precari, ut se duntaxat cum domesticis dimitteret: tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur nec præsentia cogitans, nec futura propter supradictas causas præuidens, temere sane atque imprudenter Cleomenem semper contempsit. Sosibius autem cum suis (hinc enim potissimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter consultandum de eo cogitabant: Dimittendum quidem cum classe, & com meatu Cleomenem non censebant, ueriti externa, ne scilicet defuncto pauloante Antigono facilis ad moliendas res nouas uia foret. Timebant præterea ne cum mortuo Antigono nemo amplius Cleomeni obstitaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox sibi formidinem incuteret, præsentis res sibi ante oculos ponens, & uitam ac mores regios expertus: uidens præterea diuisas, longeque inter se distantes regni partes, & multas moliendarum nouarum rerum opportunitates habentes: erant enim circa Samum non paucae naues, & militum iuxta Ephesum ingens multitudo: quamobrem cum classe, & com meatu mittendum Cleomenem ob supradictas causas non putabant. Solum uero, aut cum paucis, non sine contumelia talem uirum dimittendum haud tutum rebus suis arbitrabantur, ut qui sibi repente manifestus hostis esset futurus. Reliquum erat, ut inuitus retineretur: hoc itidem omnes damnabant, periculosum existimantes intra eosdem caules leonem, atque oues continere. Huius præcipue sententiæ erat Sosibius, ob talem quandam causam. Quo tempore de Magna, atque Beronice capiendis agitabatur, timentes ne cæptis frustrarentur, maxime ob audaciam Beronices, coacti sunt uniuersos, qui regiam sequebantur, in unum conuocare, omnibusque ingentem spem proponere, si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore regis indigere, eundemque prudentem atque astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat, bono animo esse iussit: mercenarios enim non solum impedimenti nihil allaturos, sed potius ad perficiendam rem plurimum auxilij præstituros pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur, nonne uides, inquit, quod circiter tria millia sunt Peloponnesiorum militum? Cretenses ferè mille? quos omnes uno nutu, quocunque libuerit, nos soli trahemus? hijs propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quæ cum Sosibius libenter audisset, longe audacius id factum aggressus est. Post hæc uero, cum sapius ignauiam atque segnitiem regis animaduerneret, continue dictum illud memoria repetebat, & audaciam Cleomenis, summaque mercena-

mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maxime considerans, de capiendo, tenendoq; in uinculis Cleomene regem ceterosq; amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius Archidam Lacedæmoniorum regis paternus hospes: inter hos superiori tempore parua quædam amicitia fuerat: quo uero tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit, non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepit, sed postea durante exilio ita cum eo uersatus est, ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cum Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret: Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit: firmato itaque fœdere, & fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat: cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagoram autem, ceterosq; qui eum comitabantur dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat, quod saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauius & iniquo animo id factum, ferebat, quod ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui ante tempore equos uelens in Alexandriam nauigarat: ubi cum è naui egrederetur, inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes: quem conspiciatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit: percunctatus deinde quid eò uenisset: uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, cinxidos, sambucasq; uexisses: his enim magis in præsentia rex delectatur: tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis uero interiectis diebus, cum forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset, rettulit id, quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus: quod cum libenter audire Sosibium intellexisset: omnem deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat, commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni preter modum infensum, partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit, ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret, quam post discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nicagora missam. Qua re à Nicagora diligenter peracta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat, Sosibius puerum atque epistolam secum habens, ad regem properat, asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis, Cleomenem nisi statim cum classe & commeatu dimitteretur, statum regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, regi atque amicis persuasit, haud contemnendam esse hanc rem, sed Cleomenem capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo facto amplissima domus ei tradita est, in qua custodiens diuersabatur, hoc à cæteris captiuis differens, quod in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & per exiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit, nihil tamen ut in summa desperatione perficere se posse existimans, sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; perpeti, quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum profectione, famam inter custodes sparsit, se à rege propediem liberatum iri: quare suis quidem epulum parauit: custodibus autem uictimas, & coronas, & cum his simul uinum misit. Quibus id affatim assumentibus, cum tandem omnes ebrietas cepisset, acceptis secum amicis, seruisq; qui ei ministrabant, medio die nihil sentientibus custodibus cum strictis ensibus domum exiuit: Procedentes itaque cum in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat, offendissent, omnibus qui

unà erant, magnitudine rei perterritus: Ptolemaeum quidem quadriga deiec-
tum interfecere, multitudinem uero ad libertatem hortati sunt: uerum nemi-
ne ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum, imperum in
arcem fecere, tanquam deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant,
hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, quod
hij qui arci praeerant, praeuidentes periculum, portam diligenter munierant,
adhibitis sibi manibus honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam
oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit, uir & eloquio apud mul-
titudinem potens, & in gerendis rebus strenuus, cui nihil nunquam regium
prae ter regnum deesse uisum fuit. Post hunc non longe postea Theodotus,
qui inferioris Syriae rebus praeerat, natione Aetolus, partim regem ob incur-
riam atque segnitiam uitae contemnens, partim hijs qui regiam sequebantur,
diffidens, quod non multo ante tempore, cum rem perquam utilem regi pro-
posuisset, cum ad alia, tum ad obsistendum Antigono Syriae regnum pertur-
bare uolenti, non modo nihil gratiae consecutus erat, sed contra uocatus in Ale-
xandriam de uita fuerat periclitatus, conuenire Antiochum decreuit, eique in-
ferioris urbes Syriae tradere. Hoc igitur oblationem lato animo suscipiente, res
quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iunior filius erat Se-
leuci, cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad
fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset, principio quidem in
superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fratre, qui Taurum montem
cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto im-
perium ipse adeptus regnauit, omni quam citra Taurum tenebat, prouincia
Achae commendata, superioribus uero regni partibus praeposito Molone, &
fratre Molonis Alexandro, ut Molo quidem Mediae, at frater uero Persidi
praesset: hij regem ob aetatem contemnentes (uix enim quintumdecimum aeta-
tis annum excesserat) & conspiraturum secum Achaeum existimantes, timen-
tes praeterea saeuitiam & crudelitatem Hermiae, qui tum summam regni tene-
bat, deficere à rege & statum prouinciae cui praeerant, mutare decreuerunt.
Hermias quidem e Caria erat: hunc regno praefecerat Seleucus frater, fide eius
fretus, quo tempore cum exercitu Taurum pertransierat. Quamobrem in
summo fastigio constitutus omnibus, qui in regia aliquid poterant, inuide-
bat, homo natura saeuus atque crudelis: insontes prout libido ferebat, acerrime
damnabat, nocentes ac facinorosos homines non solum patiebatur: uerum
etiam fouebat, denique in iudicijs immanis, atque asper erat. Praecipue uero
insidiabatur uitae Epigenis, qui Seleuci copijs praeerat, quod eum uirum cer-
nebat & oratione, & operibus plurimum pollere, maximamque habere in exer-
citu gratiam & auctoritatem: & quanquam hoc continue uersaret animo, con-
tinebat se tamen aliquam ad patrandum facinus occasionem quaerens. Ceter-
um congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisque
quomodo his rebus prouidendum uideretur, diceret, cum primus Epigenes
sententiam dixisset, haud contemnendam sibi eam rem uideri, sed appropin-
quare regem hijs locis oportere, paratumque in tempore esse, ita enim uel o-
mnino destitutum ab incepto Molonem, praesente rege, & non mediocri exer-
citu ante oculos posito, uel si omnino perficere inceptum auderet, multitu-
dinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis posituram, tunc indigna-
tus Hermias, cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris o Epi-
genes, tandem perfidia tua detecta hoc concilio est, quod corpus regium cum
paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quae cum dixisset, per-
stitit in sententia sua, ut copias aduersus Molonem ducere ob inexperience-
militum

militum periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum, tutissimum esse hoc bellum existimans ob segnitiam atque ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xenonem, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est, ut mox rex Syriacas aggrediretur, ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undique bello circumueniretur, neque se prætorum malefactorum luere pœnas posse, neque præsentem auctoritatem amittere ob assiduos belli usus, continuèq; instantia regi pericula. Quamobrem conscriptam & ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam regi attulit: in qua significabatur, Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari, pecuniamq; & com meatum in omnes usus offerre, si diadema assumeret, & manifeste omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam ducere. Interea dum in Seleucia moraretur, aduenit Diognetus dux classis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxinum, uehens Laodicem Mithridatis regis filiam uirginem regi desponsam. Qua magnifico apparatu & regia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias peregit: dehinc subito in Antiochiam profectus, administratione regni uxori relicta, omni studio ad apparatus belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcunque facinus multitudinem cerneret, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à rege literis perterritis ducibus, haberet præterea concertatorem Alexandrum fratrem, & propinquant omnes ciuitates ob beneuolentiam prætorum tutas reddidisset, educto ingenti exercitu, castra non longe à castris ducum regis posuit. Xenon & Theodotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquant ciuitates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus factus, ac libere iam per omnem prouinciã discurrens, assatim omni genere com meatus potiebatur: omnes enim regionum equorum greges in media erant, præterea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumera bilis multitudo. Rex audita Molonis profectioe, & fuga ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Ptolemæo exercitum aduersus Molonem ducere, sed Hermeas haud immemor propositi sui: ad Molonem quidem Xencetam Achæum ducem cum copijs misit, dicens aduersus eos qui defece rant, pugnare duces oportere: aduersus uero reges regem ipsum decertare: Ipse igitur regem propter ætatem in manibus habens Apamiam proficiscitur, ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta heremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant, inter Libanum, & Antilibanum promontoria situm, qui locus & natura angustissimus est, & in angustiore sui parte uadosus, atque palustris: Imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant: ex altera uero Gerra, arduissimus inter utrumque oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit. Vbi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs potitum comperisset, quicquid uero penès paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum, præterea & sufficientes custodias adhibitas: primo quidem uim inferre conatus est: post hæc uero cum plus pati malorum, quam facere uideretur, ob difficultatem loci, & quod Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur, ab incepto destitit. Allato deinde de Xencete conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum puta uit. Xencetas dux aduersus Molonem, ut supra diximus

missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur: aduersus uero hostes audacius se gerebat: enim uero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat, exercitum aduersus hostes eduxit, castraq; non longe ab eorum castris posuit, Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibusq; si flumen traiceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram, quod omnis ferè multitudo huic quidem inuideret, regi uero amica atque beniuola esset, persuasus eorum uerbis Xencetas se ad trañciendum Tigrim accinxit: ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua in sulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat: ex quo accidit, ut Molo quidem inceptum eius contemneret, multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se atque instrueret. Xencetas aptissimo quoque equite, ac pedite ex omni exercitu delecto, Zeuxiq; & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumem exercitum traiecit, & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: quippe qui magna ex parte flumine claudebatur, quod supererat, contiguæ paludes ac stagna tutum faciebant. Molon cum id nunciatum interea foret, equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros, aut si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hij cum Xencetæ appropinquassent, ob locorum ignorantiam plus ipsi à se ipsis, quàm ab hostibus detrimenti sunt passi: siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt: multi & in ipsis stagnis perire. Xencetas ratus si hostibus appropinquaret, multos ad se ex hijs, qui cum Molone erant transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue quod copijs diffideret, relictis in castris impedimentis, noctu inde discessit, itinere uersus Mediam facto. Xencetas terrore aduentus sui, & quod non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis hostium castris, equites suos, omnemq; apparatus, quem cum Zeuxi reliquerat, accersit: deinde conuocata multitudine uniuersos, ut bono animo essent, optimamq; de futuris spem haberent, hortatus est, utpote conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum constituto Molone. Quæ cum dixisset, curare singulos corpora iussit, paratosq; in posterum diem ad insequendos hostes esse. Multitudo auctis huiusmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam se ebrietatemq; conuertit, & eam quæ ex huiusmodi rebus consequi solet, segnitiam atq; ignauiam. Molon cum opportunū quendam locum nactus coena militem refecisset, conuerso mox itinere in hostes redit: quos cum somno uiuocq; sepultos comperisset, summis uiribus castra eorū sub auroram inuadit. Xencetas nouitate ac magnitudine rei perterritus, nec suos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hostes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipsis castris ceciderunt: reliqui se in flumen proijcientes natate in ulteriorem ripam conati: uerum hij quoq; ad extremū magna ex parte perire. Miserabilis erat trepidantium aspectus: omnes enim se nullo respectu in undas proijcientes, transnatare in ulteriorem partem nitebantur, iumenta, sarcinasq; in flumen agebant, tanquam tuto ferri in ulteriora castra aquis secundantibus possent. Ex quo accidit, ut uno tempore unā cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera per flumen ferrentur, res ut uisu horribilis, ita etiam dictu stupenda. Molon repente castris hostium potitus, & tuto deinde transportatis copijs, cum nemo impedire ei transitum posset: Zeuxi uix iam appropinquantibus hostibus

ribus in fugam conuerso, ea quoque quæ ultra flumen erant, castra occupat. Hijs rebus feliciter gestis, Seleuciam cum exercitu uenit: qua mox potitus, quod hij qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti unâ cum Diomedonte Seleuciæ præfecto urbem dereliquerant, peragrata prouincia, superiores omnes ciuitates nemine resistente in fidem accepit. Post hæc totius Babylonis, & locorum omnium qui sunt circa mare Rubrum, imperium consecutus Susa uenit, & urbem quidem è uestigio debellauit: arcem uero cum crebris certaminibus tentasset, quod Diogenes dux in eam se receperat, expugnare non ualens, ab incepto destitit, solutaq; obsidione rursus Seleuciam cum copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exterâs deinde res magno animo aggressus est, omnemq; citra & ultra Tigrim prouinciâ usque ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus subegit. Antiochus cum hæc, ut supra diximus, nunciata forent, relictis Syriacis rebus, summa celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rursus concilio cum dicere singulos sententiâ suam de Molonis bello iussisset, insurgente Epigene, ac oportuisse olim huic rei prouideri dicente, antequam hostes tantis rerum successibus audaciores fierent, & nihilominus in præsentia quoque huiusmodi rebus totis uiribus incumbendum, indignatus rursus Hermeas ad iurgia, & contumelias se conuertere, temerarieq; atque insolenter nimium se efferens, falsas in Epigenem calumnias fingere, obtestari regem, ne tam imprudenter contemneret, ne uel defereret Syriacum bellum: denique ita excandescere, ut facile odium, quod in Epigenem conceperat, uniuerfis ostenderet. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis sententiâ uideretur, decretum in concilio fuit, ut copiæ aduersus Molonem ducerentur, omnisq; furor belli eo conuerteretur. Hermeas mutasse se statim sententiâ simulans, & oportere inquit decretum ab omnibus seruari, quæcunque necessaria ad bellum uidebantur, strenue parabat. Congregatis tandem Epamiæ copijs, cum forte seditio quædam de diuisione frumenti orta inter milites fuisset, perculsum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum se militum animos, frumentumq; inter omnes concorditer diuisurum promisit, si rex data fide alitringeretur nunquam se post hac Epigenem secum in expeditionem ducturum: nihil enim in exercitu dignum fieri posse, ipsis ita inter se dissidentibus atque infestis. Rex etsi id grauiter, & iniquo animo ferebat, quod Epigenem consilio atque industria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat, circumuentus tamen Hermæ promissionibus suæ spontis non erat: quamobrem præsentibus rebus medendum ratus, confestim Epigenem dimisit. Quo facto ingens repente omnes, qui de consilio regis erant, paor cepit: copiæ autem id quod concupiuerant, in diuisione frumenti adeptæ, mutata mox sententiâ Hermæ adhæserunt, exceptis Cytrastis: hij enim numero circiter sex millia hominum facta seditione à rege defecerunt, nec parum diuersis temporibus impedimentum rebus eius præbuere: tandem uero à quodam è ducibus regis bello superati, magna ex parte perierunt, reliqui se fidei regis commiserunt. Hermeas amicis quidem terrore, copijs uero beneficio sibi conciliatis, motis castris cum rege proficiscitur: aduersus uero Epigenem tale quiddam machinatus est, conscio atque adiutore Alexi, qui tum arci Epamiæ præerat. Conscriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur, puerum quendam Alexi subordinauit, maximarum rerum spe proposita, qui ad Epigenem profectus, huiusmodi literas clam cum cæteris literis illius misceret: quo facto, repente Alexi ad Epigenem uenit, & an aliquas literas à Molone accepisset, percunctatus, cum ille pertinacius negaret,

inuenturum se affirmavit: mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interfecit. Hæc cum accidissent: rex quidem merito hunc luisse poenas arbitrabatur: cæteri uero qui in aula regis erant, etsi graui animo ferebant id facinus, timore tamen languorem animi dissimulabant. Antiochus cum usque ad Euphratem uenisset, motis denuo castris, in Antiochiam profectus in Michdonia constitit, ubi circiter quadraginta dies commoratus mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte quæ iter esset aduersus Molonem faciendum disputaretur, item quo modo, aut unde quærendi commeatus (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uero sententiæ erat planè diuersa, sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudiciū suum formidabat. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorantia uideretur, uix ad extremum consuleri ausus est, traiciendum esse Tigrim, cum propter reliquas difficultates uia, quæ est citra amnem, tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent, sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionem quæ Diorex dicitur, peruenire, quam cum iam hostis præoccupasset, tuto pertransiri non posse: quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maxime ob inopiam commeatus: traiecto uero Tigri omnes Apolloniæ populos poenitentia ductos regem aduocatuos esse: quippe qui in præsentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent: copiam præterea commeatus ob fertilitatem regionis maximam futuram, & quod maioris momenti erat, reditum Moloni in Mediam interclusum iri: ex quo necessariò erat futurum, ut uel Molon in prælium descenderet, uel hoc detrectante periculum, copiarum eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententiâ, mox copias tribus locis traicientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarunt. Post hæc uersus Dura cum copiis profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt: siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam coeperat: continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Apolloniam descendere. Sub idem tempus Molon cognito regis aduentu, & populis Susiani ac Babylonij agri diffidens, quippe quos recenter, inopinateq; subegerat, timens præterea ne reditus sibi in Mediam intercluderetur, ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copiis transfretandum censuit, festinans si posset saltus, qui in Apolloniatem agrum ducunt, præoccupare quod maximam in funditoribus, quos Cyrtias uocant, spem haberet: Cum igitur hijs locis appropinquasset, & rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longe abesset, accidit ut leuioribus armaturæ milites, qui præmissi ab utroque fuerant, in quodam iugo unâ concurrerint. Hijs primo quidem tentare inter se fortunam belli coeperunt: postea appropinquantibus utrinque copiis reuocarunt gressum, & ad suos utrique reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdiu cum rege conferere, utpote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte aggredi Antiochum decreuit: quamobrem optimo quoq; milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans: sed cum in itinere intellexisset, decem iuuenes ex suis clam noctu ad Antiochum iuisse, ab incepto destitit, statimq; mutato itinere, in castra reuersus cum surgente aurora eò peruenisset, ingenti tumultu exercitum compleuit: ex perrecti enim subitario aduentu suorum qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere, ut parum abfuerit, quin turpi fuga e castris discesserint: at Molon patefacta

patefacta re inualeſcentem in exercitu tumultum pro uiribus ſedauit. Rex autem cum inſtructus, paratusq; eſſet ad prælium capeſſendum, cum prima luce omnes copias è caſtris educit, equites lanceas ferētes in dextro cornu locat: hijs præfecit Ardym, uirum bellicarum rerum expertiſſimum, quibus addit ſocios Cretenſes, poſt quos deinde Gallos, poſtea mercenarios milites, poſtremo equitum phalangem conſtituit: ſiniſtrum uero cornu dat ſocijs: hijs omnes equites erant: elephantos in fronte ponit, inter utruq; cornu conſtitutos: hijs numero decem tantummodo erant. Auxilia peditum, equitumq; in utroq; cornu diſtributa circundare hoſtes iubet, ſimulatq; in prælium deſcenderetur. Poſthæc hortatur milites, percurrēs breuiter quæcunq; ei tempori conuenientia uidebantur; & læuo quidem cornu Hermeam & Zeuxim præficit, dextrum ipſe tenet. Molon contra nec libenter educit copias, temereq; ob tumultum qui nocte in exercitu fuerat milites diſponit. Veruntamen equites in utroq; cornu diuidit, ratus hoſtes eo ordine quo fecerant, exercitum diſtribuiſſe: clypeatos uero & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit: ſagittarios, & funditores, cæterosq; id genus, ab utroq; latere extra equitū ordines: ſalcarios, carpentariosq; ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri cōmendat, dextro ipſe præeſt. Poſthæc paulatim procedente utroque exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem ſeruauit, magnoq; ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, ſimulatq; in conſpectum regis uentum eſt, ad hoſtes tranſiuit: quo facto, repente qui cum Molone erant animis cecidere, regiæ uero copię duplo audaciores factæ. Molon poſtquā proditum ſe à ſuis, & circumcluſum ab hoſtibus intellexit, agitans animo quas poenæ luere eum oporteret, ſi uiuus in manus hoſtiū perueniret, mortem ſibi conſciuit. Itidem cæteri quoq; qui à rege defecerant, fecere: ad ſuos enim ſinguli quicq; miniſtros conuerſi mortem exorarunt. Neolaus cum è prælio incolumis fugiſſet, in Perſidem ad Alexandrum Molonis fratrem proſectus, matrem Molonis, & pignora interfecit: poſt quorū mortem idem factitaſſe. Rex caſtra hoſtium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iuſſit. Poſt hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data miſit qui eos in Mediā reducerent, reſq; eius prouinciæ componerēt: ipſe Seleuciam proſectus, circumſtantium ciuitatū res compoſuit, manſuete ac prudenter in omnibus ſe gerens. Hermeas propoſiti ſui memor, eueſtigio Seleucēſibus, quod à fide defeciſſent, mille talentorū mulctam irrogauit, optimates quamplures in exilium miſit, multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius in ciues egit, & duntaxat centum quinquaginta talenta patrati facinoris poenā à Seleucenſibus exegit. Hijs rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Appollodorū uero Suſianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem ſcribarū principem copijs præfectum ad Rubri maris loca tranſmiſit. Deſectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde ſunt ſecuti, hunc finem habuere. Rex felici rerū ſucceſſu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterere cupiens, ne in poſterum auxilijs aut cōmeatu adiuuare à ſe deficientes audent, caſtra aduerſus eos mouit, & primo aduerſus Artabazanem, qui & principatu ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus ſuis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas aſcendere quidem in ſuperiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio ſtatuerat, exercitū aduerſus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nuntiātū interea eſſet, ortum regi eſſe filium, cogitans ſecum, ſi forte Antiocho accideret ut à barbaris opprimeretur, ſe filio tutorem relictum facile totius regni dominū fore, utilem ſibi tandem eſſe eam proſectionem exiſtimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, proſecti ſuper

rato Zagro, Artabazanis prouinciā inuadunt. Artabazanes aduētū regis perterritus, maxime propter ætatem, ut qui iam ferè senio confectus erat, temporū cedendum ratus, cum rege fœdus inijt, pactis conditionibus quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato fœdere, Apollopheanes medicus, quem tum rex uehementer amabat, uidēs Hermeam autoritate quā habebat nimis insolenter utentem, & de rege timere cogebatur, sed longe magis de hijs qui cum rege erāt. Quamobrem expectata temporis opportunitate, regē adit: hunc precatur, ne Hermæe audaciam contemnat, neue illam tamdiu ferat, quoad in fratris calamitates incidat: certe id periculum iam non longe abesse: proinde debere eum celeriter suæ, amicorumq; saluti consulere. Antiocho consilium eius probante, quod & grauius ferret, & formidaret Hermæam, magnas autē illi gratias agente, quod de rebus, quæ ad salutē suam pertinerent, secum loqui non dubitasset, Apollopheanes quidem audacior in posterum factus est, uidens haud fraudatū se opinione, quam de rege conceperat. Antiochus autē Apollopheanem hortatus est, ut non modo uerbis, uerumetiam operibus suæ amicorumq; saluti prouideret. Illo paratū se ad omnia asserente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulantes regem morbo oculorū grauius afflicto, curam eius in aliquot dies protendunt, quo spatium haberent rem interea componendi. Potestatem quoq; à rege accipiunt priuatim quibus uideretur exhibendī pecuniā, ut facilius ad patrandum facinus accederent. Subornatis igitur qui apti ad eam rem uidebantur, utpote nemine id propter odium in Hermæam nō libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbunt. Asserentibus igitur medicis oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermæas constituto tempore ad eum uenit unā cum amicis, qui participes huius consilij erant; reliqui uero in castris remansere, ut qui nihil de profectioe regis audiuerant. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locū deduxere, ubi mox rege id nutu significante, Hermæam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermæas occiditur, haud satis digna rebus à se gestis poena affectus. Rex non paruo mœrore ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur, omnibus per uniuersam prouinciā consilia, & res gestas eius in cœlum extollentibus, maxime post quā de Hermæas morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermæas interfecerunt. Cum domū peruenisset Antiochus, dimissis in hiberna copijs, legatos ad Achæum mittit, questum primo quidem, quod diadema assumere, & se regem appellare ausus fuisset, deinde quod palam Ptolemæi partes sequeretur. Eñim uero Achæus quo tempore rex aduersus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut periturū in ea prouinciā regem, aut si non periret, se ante reditum eius propter longitudinem itineris impetum libere in Syriam facturū, & Cyrastarum, qui nuper à rege defecerant, auxilio repente id regnum occupaturum, cum maximis uiribus è Lydia profectus est, cumq; Laodiceam in Phrygiā uenisset, diadema assumpsit, & tunc primū se regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est, Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cum dein de coeptū iter continuaret, & iam non longe à Lycaonia abesset, dissidere ab eo milites coeperunt, moleste ferentes aduersus primū eorum regem exercitū duci. Quamobrem Achæus uoluntatē illorū cernens, à coepto itinere deflexit, & uolens militibus persuadere, se ab initio quidem habuisse animū ducēdi in Syriam exercitū, conuerso gressu Pisidicā omnem regionem depopulatus est, distributaq; inter milites innumerabili præda omnium sibi beneuolentiam concilians domū remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut supra diximus, ad Achæum misit, omnia interea prouidens, quæ ad bellū aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebātur. Congregatis tandem Apamiæ copijs, & iam

& iam ineunte uere, amicos in consiliū uocat, & quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria differētibus, & de locis, & de apparatu, & de classe conficienda, insurgens tandem Apollopheanes, de quo supra memorauimus, qui genere Seleucensis erat, omnes eorū qui ante se dixerant, sententias damnauit, stultum esse inquiens, in inferiorem Syriam exercitū ducere, Seleuciam autē pati à Ptolemæo teneri, quippe quæ origo & causa esset principatus eorū, quam præter dedecus quod regno suo afferebat, regum Agyptiorū præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas cōmoditates habere: etenim possidentibus hanc hostibus, maximū sibi ad omnes conatus impedimentū esse, cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda sua ob formidinē eius urbis, quā ad loca hostium offendenda: ipsis uero eam tenentibus, nō solum tutō posse tueri sua, uerumetiam maximū quodq; facinus mari terraq; aggredi ob summā loci opportunitatē. Omnibus Apollopheanis sententiā approbantibus, hanc primū urbem recipere decreuerunt: nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præsidio custodiebatur, à tempore quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentū fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram quam ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitū duxit, hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollopheanis sententia, Diogneto præfecto classis iubet, ut amputata mora Seleuciam nauiget: ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distās ab urbe castra iuxta Hippodrorū ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit, qui loci angustias præoccupet, & omni conatu rebus eius prouinciz incumbat, Seleuciz & circumstantiū locorū situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem cum in littore maris posita sit, inter Ciliciam & Phœnicem altissimus mons eis subiacet, quē Coryphaum uocant, cuius latus quod ad Occidentem uergit, abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprū & Phœnicem, quod uero Orientem spectat, Antiochenorū & Seleucensium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundissima, & prorsus inaccessa: hæc ad mare usq; protenditur, compluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circumdata. Sub latere quod mare aspicit, sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutissimo muro septa est: præterea nauibus & omni genere apparatus amplissime ornata. Aggessum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum: siquidem per scalas conscendere oportet. Non longe ab hac Orontes fluuius in mare delabitur, qui à Libano, & Antilibano ortum habēs in Antiochiam fertur, per quā iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarū humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant, misit pecuniā, & spes in futurū amplissimas pollicitus, si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autē principes urbis corrumpere nō ualeret, quosdam è mediocribus ducibus subornauit, cum quibus re composita instruit acies, tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uero ab ea parte quæ Epyrum aspicit aggressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militū oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidem, & hijs qui cum eo erant, eum locum dedit, in quo est porta urbis in Antiochiam ferens: Hermogeni uero locum, per quem Dioscurium itur: Ardijs autem & Diogneto suburbium, & maritimas partes: quippe ita cum proditoribus conuenerat, ut quamprimū ui suburbanum cepissent, urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem aggrediuntur: audacissime uero, qui cum Ardyi & Diogneto erant: nam cætera loca neq; inuadere quisquā poterat, neq; scalas mœni-

bus admouere: emporia uero & suburbium facile & aggressionem hostium, & scalas recipiebant. Quamobrem naualibus quidem copijs emporia, qui uero cum Ardye erant suburbium aggredientibus, & frequētes mœnibus scalas admouentibus, cum hī qui intra urbem erant ferre suppetias non possent, quod urbs undiq; ab hostibus claudebatur, accidit ut suburbium repente in potestatem hostium perueniret. Quo facto, mox priuati duces à rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat, concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt, antequā uī ab hostibus expugnaretur. Leontius etsi proditionis ignarus erat, trepidatione tamen suorum perterritus, repente ad Antiochum misit, qui pacta omnium qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est: hī circiter sex millia hominum erant: ingressus autem ciuitatem nō modo liberis pepercit, uerum & reuocatis in urbem Seleucensium exulibus, & rempublicam & proprias fortunas omnibus restituit, portum atq; arcem urbis sufficienti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleuciæ moraretur, literæ à Theodoro afferuntur, in quibus eum hortabatur, ut quamprimum in Syriam maturaret, Rex diu anceps consilij fuit, & quomodo hīs rebus utendum foret, anxius atq; sollicitus. Enimvero Theodotus, cum genere Aetolus esset, & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstirisset, ac saepenumero illius gratia de uita periclitatus fuisset, quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitū duxit, contempto rege, & hīs qui in aula erant diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Tyro, Antiochum confestim accersuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem quod prius fecerat itinere copias mouit: cumq; ad eum locum peruenisset, quem Marisyam incolæ uocāt, castra circa angustias quæ sunt iuxta Gerra posuit, non longe à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuncios cognouisset, Nicolaum ducē Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat, obsidere, relictis grauioribus armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent, ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionē maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione mox inde abiit, Lagoram autem Cretensem & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset, in ipsis angustijs castrametatus est: dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, rex benigne atq; humaniter illos suscipiens, Tyrum ac Ptolemaidem, omnemq; qui in hīs erat belli apparatus accepit. Erant autem in hīs ciuitatibus quadraginta naues: quarum uiginti erant cataphractæ, omniq; apparatu necessario diligentissime instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes: reliquæ uero triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nunciaretur, Ptolemæum latenter Memphim confugisse, omnes uero copias eius iuxta Pelusium cōgregari, & aquarū aditum ex omni parte intercludere, à proposito iuuadendi Pelusium destitit, & per prouinciā grassatus, ciuitates partim uī, partim per suasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatū quidem alix præsidio uacua, in timore regis potentis confestim se hostibus dedidere, alix uel apparatu rerū necessaria rum, uel situ locorū fretæ, impetum eorū tolerarunt, quas rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogeatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio obimpotentia mentionem nullam faciebat: ita semper res omnes ad bellū perti-

nentes

nentes contempserat. Agathocles & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant, non tam quid deceret, quam quid fieri posset considerandum in praesentia existimantes, legatos ad Antiochum de pacis conditionibus misere, missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntiis, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quae cum euestigio ad utrumque regem missae fuissent, maximam eis opportunitatem praeberunt parandi interim quae ad bellum necessaria foret: Ptolemæus enim susceptis humaniter cum ceterorum, tum praecipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat, Alexandria congregare, alios qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciā mittere, commeatum abunde omnibus parare: denique dies noctesque intentus ad bellicos apparatus esse, Alexandriam continue aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset, transmittere. Preparandorum armorum, & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoridæ Melitensi dederat: itē Eurylocho Magnetæ, & Socrati Boeotio: cum quibus etiam erat Cnopias Alorites: Aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat, qui quoniam cum Demetrio etiam atque Antigono militauerāt, bellicarum rerum peritissimi habebant. Hic ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenue prouidebant: primo enim pro generis atque ætatis cuiusque differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoque distribuentes, & eas quibus prius utebantur improbant: posthæc peculiariter unumquemque ad futuros usus ordinabant, milites continue exercebant, non solum præceptis, uerū & fictis certaminibus eos assuefacientes: deinde conciones armatorum aduocabant, & ad futurum bellum milites hortabantur, in quibus maximam uim habebat Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiæ, qui nuper ex Græcia aduenerant, homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi: Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hic copias publice ac priuatim hortantes ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant, prout quisque maxime in eare expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominum præerat, quos reges Agema uocant. Socrates Boeotius circiter duo millia scutorum sub se habebat. Phoxidas autem Achæus, ac Ptolemæus Tharsensis, & cum hijs Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant autem phalangi Andromachus, & Ptolemæus, mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uiginti quinque millia hominum continebat, mercenarij haud pauciores erant octo millibus: equites regios, qui ferè septingenti erant, Polycrates instruxerat: item eos qui acciti ex Libya fuerant: item qui ex prouincia delecti. Horum omnium ipse duxerat, numero trium millium. Græcos uero ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assuefaciebat: hic erant circiter duo millia hominum, quibus ipse præfectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Alorites. Hic Cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum, in quibus erant tyrones mille, quibus Philonem Gnosium præfecerat. Armata præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum, quibus Ammonius Barceus præerat. Ad hæc Aegyptiorum circiter duo millia sub Sosibio duce erant. Denique Thracum, & Gallorum multitudo ex hijs quidem, qui iamdiu militauerant, ad quatuor millia: Ex hijs uero qui nuper fuerant congregati, duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæc tum Ptolemæi copiae erant. Antiochus autem, quum Duram urbem obsidione cinxisset, nihilque ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Ni-

Nicolai subsidio impeditus, adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit, & decessurum se à prouincia, omniaq; quibus illi gratificari posset, sponte libenterq; facturum promisit: quanq; longe hic animus à rege aberat: festinabat enim copias in hiberna Seleuciam ducere, quod Achæzus esse quidem in societate secum uideretur, sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs Antiochus repente legatos emisit, iussos, ut quid Ptolemæo uideretur statim nuntiarent, sibiq; Seleuciæ occurrerent: ipse relicto in locis quibus erat opus, sufficienti præsidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitū uersus Seleuciam mouit. Cum eò peruenisset, copias in hiberna dimisit; curam exercendorum militum iam inde ab eo die negligere incepit, ratus haud necessariū sibi posthac prælium fore, quod iam pleraq; loca Syriæ & Phœnicis occupasset, reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret: præsertim non audente Ptolemæo secum in prælium descendere. Accidit forte, ut legatī eundem animi conceptum haberent, quod Sosibius benigne atq; humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatus uero qui Alexandriæ fiebat nemo unquam eorum, qui ad Antiochum mittebantur, cernere potuisset. Verū, enim uero dimissis tunc legatis Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratissimus erat: Antiochus uero maximū adhibebat studium, ut non tam armis quàm iure ciuitates sibi asciscere uideretur. Cum tandē legatī Seleuciam uenissent, & in particularem sermonem de pace se cundum Sosibij mandata descendissent, rex quidem manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ locis, minime grauem aut iniustam existimabat, nihilq; à se non iure factum affirmabat esse. Antigonom enim Monoculum, & Seleucum, qui primī ea loca occupauerāt, uerissimos ac iustissimos dominos fuisse aiebat. Quamobrem ad se, non ad Ptolemæū Syriæ regnum quasi hæreditario iure pertinere: Quippe Ptolemæum aduersus Antigonom pugnasse, non sibi, sed Seleuco eorum locorū imperium quærētem. Præterea communem omnium regum concessionem in mediū afferebat: nam quo tempore superato Antigono diuidere inter se regna Cassander, & Lysimachus, & Seleucus uoluerunt, Seleuci esse omnem Syriā iudicauere. Hæc atq; alia huiusmodi rex Antiochus. At legatī Ptolemæi hijs contraria afferre conabantur: siquidem & præsentem iniuriam augebāt, & rem longe quàm fuerat grauiorem faciebant, uiolatum esse fœdus dicentes & in proditione Theodoti, & in hostili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præterea Ptolemæi Lagi possessionem, dicentes idcirco Ptolemæum unā cū Seleuco aduersus Antigonom gessisse bellum, ut totius Asiæ imperium Seleuco uendicaret: Syriam uero & Phœnicem sibi ascisceret. Hæc atq; alia huiusmodi sapius ab utrisq; dicebantur, tandemq; nihil prorsus concludi poterat: quanquā res per cōmunes amicos tractarentur: maximam quippe difficultatē utrisq; afferebant Achæzi partes: nam Ptolemæus quidem includere eū in fœdere summo, pere studebat. Antiochus uero ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire, graue existimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per proditionem à rege defecissent. Ad extremum igitur re infecta legatī discessere. Appetente deinde uere Antiochus omni studio copias cogit, uelutī terra mariq; Syriam aggressurus, & cætera eius prouinciæ loca subditurus. Ptolemæus uero haud segnus augere Nicolai uires conatur, commeatumq; in loca Gazæ propinqua abundantissime mittit, terrestres, naualesque copias, & cætera ad bellum necessaria suppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo in bellum descendit, adiuuante Perigene classis præfecto, quem cum naualibus copijs Ptolemæus miserat, habentem cataphractas naues triginta, onerarias uero ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aetolus erat,

Ius erat, usu atque audacia in rebus bellicis nemini eorum qui cum Ptolemaeo erant secundus. Hic preoccupatis cum parte copiarum angustiis quæ sunt circa Platanum, ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum regi in prouinciã prohibet, naualibus copiis ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem cum Marachum uenisset, accedentibus ad eum de conditionibus ineundæ societatis Arcadibus, non solum societatem eorum libenter cupideque amplexus est, uerum etiam omnem, quæ inter illos iamdiu fuerat, discordiam sedauit, reconciliatis Arcadibus, qui insulam colebant, cum ijs qui habitabant Epyrum. Post hæc in prouinciã per eum locum, quem incolæ Dei propodium uocant, ingressus, Berytum uenit, Botra urbe in itinere capta, Triereque & Calamo incensis. Hinc Nicarchum & Theodotum præmittit, iussos, ut angustias quæ sunt circa Dycum amnem, preoccuparent: ipse cum reliquis copiis profectus iuxta Danuram flumen castrametatus est, Diogneto præfecto classis haud procul nauigante: Hinc rursus acceptis leuioris armaturæ militibus, quos cum Theodoto & Nicarcho præmiserat, speculatum proficiscitur angustias, quæ à Nicolao preoccupatæ fuerant: ubi notato diligenter locorum situ, in præsentia quidem in castra reuertitur. Postridie uero relictis ibi grauioris armaturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cum reliquis copiis gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in ijs forte locis litus intra breuem atque angustum locum claudat, accidit ut ipse quoque breuis sit & difficilis, ac penè inaccessus, breuemque & difficilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum preoccupasset, partim machinis ædificijsque tumultuarie factis muniuisset, facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex diuisis in tres partes copiis, unum quidem Theodotum præficit, iussu ut facto impetu, hostes qui callem montis tenebant aggredieretur: aliam Menedemo assignat, pluribus eum uerbis hortatus, ut per medium montem iter facere conaretur: tertiam partem duce Diocle in littore collocat: ipse cum calonum multitudine medium locum tenet, quo & cuncta aspiciere, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus & Perigenes instructi nauale prælium ingrediebatur, terræ quantum fieri poterat nauigijs appropinquantes, ut quasi unus aspectus foret terrestris naualisque certaminis. Cum igitur uno signo, & una uoce præconis prælium omnes essent ingressi, in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est, nullam in partem inclinante uictoria, quod & hominum multitudine, & apparatu belli pares utriusque classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuere, quod non parum opis ex situ locorum consequeretur. Mox uero prorupentibus ex superiore parte montis ijs qui cum Theodoto erant, & acerrime impetum in hostes facientibus, Nicolaus, ceterique qui unam erant, turpissime in fugam uertuntur. Circiter duo millia eorum inter fugiendum sunt cæsa: reliqui se Sidonem receperunt. Perigenes etsi de naua bello optima spe esse uidebatur, conspecto tamen terrestrium copiarum conflictu, ipse quoque eodem tunc confugit. Antiochus congregatis copiis profectus, castra iuxta Sidonem posuit. Veruntamen tentare in præsentia eam urbem inutile putauit, tum ob copiam comæatus, quæ intus maxima erat: tum propter hominum multitudinem partim incolentium prius hunc locum, partim eorum, qui nuper accepta clade eo confugerant. Quamobrem motis castris ipse quidem uersus Philoteriam abiit: Diogneto uero præfecto classis mandauit ut Tyrum nauigaret. Phiteria quidem iuxta paludem sita est, in quam Iordanis fluuius defluens rursus in agrum eius urbis exit, quam Scytharum uocant. Hijs duabus urbibus euestigio potitus, animum ad res futuras mirum immodum auxit, quod ager illarum satis superque esset ad præbendum uniuerso exercitui comæatum, ac cetera bello necessaria suppeditanda,

suppeditanda. Imposito igitur hijs urbibus sufficienti praesidio, superatis montibus Atabyrum uenit, quæ urbs in Mastodie colle sita ferè quindecim stadiorum ascensum habet. Hic collocatis prope urbem insidijs, urbanos in certamen prouocat: quos cum pugnando sui quasi cedentes longius protraxissent, rursus in eos conuersus, insurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cecidit, ac reliquos deinde persecutus, eos, & unam eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemæi praefectis, ab eo defecit, Cuius opera usus Antiochus plerisque ex illius ducibus sibi ascriuit: Quippe Hippolochus Theffalus non longe post cum trecentis equis ad eum uenit. Imposito Atabyrij quoque praesidio, iter coeptum prosequitur, & in itinere Pellam, & Camum, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unum conuenientes unanimiter regi adhaerere. Qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs commeatu, in interiora loca progreditur, & mox Galatem capit unam cum Abilitarum praesidio, quibus dux præerat Nicias Nemei necessarius atque affinis. Cum adhuc Gadara superessent, quæ tunc uidebantur natura loci inexpugnabilia esse, castris iuxta ea positis, & erectis machinis, hanc quoque euestigio ciuitatem occupat. Post hæc cum ei nunciatum esset, in urbem Arabiæ Rabbatamassanam magna multitudine hostes conuenisse, omnemque agrum Arabum qui ei adhaerant depopulari atque uastare, e ductis repente copijs eo uenit, castraque iuxta eos colles, in quibus ea urbs sita est, posuit: deinde circum collem profectus, cum animaduertisset, è duobus tantummodo locis impetum in urbem fieri posse, in hijs machinas, ceteraque ad expugnationem eius necessaria parauit, operum cura Nicarcho & Theodoto data, ipse cetera exequitur. Nicarchus & Theodotus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deiceret contendebant. Ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. Quo facto, assidua noctu & interdiu certamina committebantur, omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisset, nihil tamen ob multitudinem propugnantium militum perfici potuit, donec ostenso per unum ex captiuis uiro, per quem aquatum obsessi proficiscebantur, eum clauferunt, lignisque & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepsere: Tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, cōfestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandem modum rex urbe potitus, Nicarchum cum sufficienti praesidio in ea collocat. Hippolochum autem & Ceream, quos defecisse à rege diximus, cum quinque millibus peditum Samariam mittit, iussos ut ibi consisterent, ac omnes sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. Post hæc cum exercitu profectus Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æstate Pednelissenfes, cum à Selgensibus obsiderentur, summoque in discrimine res eorum essent, legatos ad Achæum de petendo subsidio miserunt. Quos cum Achæus libenter audisset, seque omnia facturum esset pollicitus, hijs quidem magno ac forti animo obsidionem tolerabant, spe futuri praesidij audaciores facti. Achæus uero Garfyerim ducem cum sex millibus peditum & quingentis equis misit, iussos ut amputata omni mora Pednelissenfisbus suppetias ferrent. Selgenses aduentu illorum per exploratores cognito, angustias quæ sunt circa locum, quem Scalam incolæ uocant, cum maiori parte copiarum præoccupant, uias, aditusque omnes præstruunt. Garfyeris facto impetu Milyadē ingressus, & castris circa urbem, quæ Cretesium dicitur, positis, quia ob præoccupatos à Selgensibus locos non posse se ulterius procedere animaduertebat, huiusmodi dolum machinatus est. Motis castris referre gressum coepit, simulans se ablaram sibi omnino ferendi subsidij potestatem existimare, quod præoccupata ab hostibus locorum angustia forent. Selgenses ueluti desperata ferenda operis facultate abiisse

te abiisse eum rati, alij in castra redierunt, alij in urbem commeatus gratia migrare. Garfyris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset, praesidium suorum imposuit, Phaylo duce illis praefecto, ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquamdiu comoratus, legatos Pamphiliam, & ad alias ciuitates misit, qui insolentiam Selgensium ostenderent, & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarentur. Selgenes sub idem tempus duce cum copijs misso, sperabant eijcere se ex angustijs Phaylum posse: Cum autem id longe præter opinionem succederet, multosq; ex suis inter certandum amitterent, à proposito destiterunt, nihilominus tamen, immo longe magis quàm prius obsidioni, & erigendis machinis intenti. Garfyri Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt, octo millia armatorum misere, Aspendij quatuor. Sidetæ tum quia in amicitia cum Antiocho erant, tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerunt. Garfyris suis & sociorū copijs acceptis Pednelissum uenit, ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. Verum cum Selgenes aduentu suo nequaquàm perterritos animaduertisset, castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenfes ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur, ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrè Garfyris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumētī singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenes intellexissent, repente illos aggressi, milites quidem magna ex parte interfecere, frumenti quantitatem omnem abstulerunt. Quibus rebus omnino præter modum elati, iam non modo ciuitatem, uerumetiā castra hostium obsidere nitebantur: Ita semper nimia audacia Selgenes efferri consueuere. Relicta itaq; in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq; periculum immineret, & iam quibusdam in locis labefactari castra coepissent, Garfyris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguā salutis spem habens, per quendam locum incustoditū equites emittit, quos Selgenes timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti, sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitātes, moxq; à tergo hostes aggressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tum congregati Garfyridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur, conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undique circumuenti Selgenes tandem se in fugam uerterunt. Pednelissenfes uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta, eos qui ad custodiam castrorum relictī fuerant expulere. Quos omnes Garfyris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit: Quippe ultra decē millia hominum desiderati: ex reliquis socij quidē omnes ad suam quisq; domum remearunt. Selgenes itinere per montes facto, in patriam refugere. Garfyris postridie eius diei cum exercitu profectus, transcendere montes festinat, & antequam Selgenes recenti adhuc fuga solliciti aliquid prouiderēt, urbi appropinquare. Selgenes tum paruam in auxilijs sociorum ob comunē cladē spem habētes, tum recētī casu deterriti, formidine & anxietate pleni, de sua patriæq; salute dubitabant. Quamobrè aduocata concione de mittēdo legato cōsultabant, uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi, cui maxima amicitia ac familiaritas fuerat cum Antiocho, qui mortē in Thracia obierat: præterea Laodicē Achæi uxore sibi in adolescentia traditam, tanquā filiam educauerat, & uirginē egregie instituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptissimum existimantes legatū misere. At is ad Garfyrim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur, ut è contrario Garfyrim hortatus sit, uti ad Achæum mitteret, dediturū se eis urbem pollicitus. Garfyris spe consequen-

dx urbis erectus, confestim ad Achzum misit qui eum prouocarent, ac de præsenti-
 bus rebus certiores facerent. Cum Selgensibus uero factis inducijs, percu-
 tiendi foederis tempus sub prae-textu longioris considerationis continue differe-
 bat: quo interea expectaret Achzum, & Logbasim perficienda rei opportunitate
 praeberet. Inter hæc cum in sermonē frequenter inuicem conuenirent, paulatim
 quasi consuetudine quadam factum est, ut milites commeatus gratia libere in
 urbem proficiscerentur. Quæ res multis sæpenumero internitionis causa fuit.
 Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum stolidius,
 aut magis expers rationis esse, quàm hominē, qui à plerisque callidissimus omnium
 iudicari solet. Quot enim castra? quot munimenta? quot arces? quot & quales
 ciuitates per hunc modum in manus hostium deuenere? Quæ cum quotidie ac-
 cidant, cernanturq; ab omnibus, semper tamen nescio quomodo noui ac rudes
 in huiusmodi rebus uidemur esse. Quod ideo fit, quia ea quæ superioribus secu-
 lis maioribus nostris acciderunt non consideramus, sed ad apparatus frumen-
 ti & pecuniarum, & murorum, & sagittarum intēti, cum labore & sumptu hæc
 duntaxat conquirimus. Quod uero facillimum est, maximosq; in periculosis-
 mis tēporibus usus affert, id omnes contemnimus, ac pro nihilo habemus, cum
 nobis alioqui liceat cum quiete, & tranquillitate in historijs, & commētarijs re-
 rum gestarū ediscere, & quasi experiri. Sed ut eò reuertamur unde discessimus,
 Achzus ad constitutam diē uenit. Selgenses unā congressi maximam de regis
 erga se humanitate spem habebant. Logbasim congregato interea domi suæ ex
 ijs qui commeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero,
 hortari ciues cœpit, ne tempus per negligentiam contererent, sed præsentē Achzum
 erga se humanitatē animaduertētes rebus suis consulerent, conuocatoq; in con-
 cione populo de foederis cōditionibus agerent. Quæ cum dixisset, congregata
 mox concione consultare de rebus præsentibus cœperunt, conuocatis etiam ijs
 qui deputati ad locorum custodiam fuerant. Logbasim dato hostibus, uti con-
 uenerat, signo, repente quoscunq; domi habebat instruit, seq; unā cum filiis ar-
 matum ad periculum parat. Ex hostibus Achzus quidē cum medietate copiarū
 ad urbem uenit: cum reliquis uero Garfyris Cesbedium uersus proficiscitur:
 Id est templum Iouis adeo supra urbem opportune positum, ut quasi arcis locū
 tenere uideatur. Cum quidam forte fortuna appropinquantes urbi hostes pro-
 spexisset, idq; præcipiti cursu multitudini, quæ in concione erat, nuntiasset, tanta
 repente animorum commotio facta est, ut dissoluta concione alij ad Cesbediū,
 alij in loca ad quorum custodiam positi fuerant, multitudo ad Logbasim domū
 concurrerint. Vbi detecta mox proditione quidā tumultuario impetu tecta con-
 scendentes, alij uero per portas ingressi, Logbasim, filiosq; & ceteros facinoris cō-
 scios crudelissime trucidarunt. Post hæc proclamata per præconē seruis liberta-
 te, se mutuo hortari in subsidium urbis, ad loca necessaria concurrere. Garfy-
 ris cum præoccupatum iam à ciuibz Cesbedium conspiceretur, à proposito de-
 stitit. Achzus autem facere in portam impetum uolente, egressi Selgenses septin-
 gentos eorum ceperunt, reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Post
 hæc Achzus quidē & Garfyris non sine dedecore in castra remearūt. Selgēs
 autē & seditionē ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplica-
 tum pacē miserunt. Hij cum ad Achzum uenissent, foedus hīs conditionibus
 percussere, ut pax Achzo & Selgensibus foret, Selgēs subito trecenta talenta
 Achzo soluerēt, Pednelissensium captiuos restituerēt: post certum tempus alia
 quadraginta talenta persoluerēt. Ita Selgēs, qui ob impietate Logbasim de pa-
 tria ac libertate periclitati fuerant, ob singularem animi magnitudinē & patriam
 tutati sunt, & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs
 habebant,

habebant, labefecerunt. Achæus Myliade, & magna Pamphilæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset, bellum aduersus Attalum gerebat: omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenes ducebat, Attalus Egosagas & Galatas secum habens, omnē Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad Achæum defecerant, peragrauit: quarum magna pars sponte, libenterq; se ei dedidere, pars uiribus expugnata sunt. Dediderūt se ei primo Cyme, Smyrna, Phoea: Post has Egenes, & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt. Venerūt præterea à Theijs & Colophonijs legati, seq; & ciuitates suas dedentes. Quibus in eodem quo prius erant fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnenſium legatis perhumaniter usus est, quod hîj magis erga se fidē seruassent. Continuato deinde itinere Lycū flumen transgressus, primo ad Mysios, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & unā ijs qui Dydimam mœnia custodiebant, hæc quoq; loca occupauit, tradente ea per proditionem Themistocle, qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro quem Apias incolæ uocant, Pelecantem montem transcendit, & iuxta Maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset, Galatæ labores uiarum grauitè & iniquo animo ferentes, ut qui se quentes in curribus uxores ac paruos filios habebant, notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus etsi nullam omnino ex ea gente utilitatē habebat, ueritus tamen, ne si a se ueluti contemptim relinquerentur, ad Achæum se conuerterent, & ipse non bonā ex hac re famā consequeretur, quasi per ingratitudinē dimitteret eos, qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiā uidebantur, hortatus est illos, ut paululum adhuc laborē itineris tolerarent: Daturum se mox per opportunū locum, in quo quiescerent, & omnia quæ illi uellent, quæq; ipse posset & deceret, prompto animo effecturum. Attalus igitur constitutis ad habitandum Hellespontum Egosagis & Lampfacenis, Alexandrinis atque Iliensibus, quod in fide erga se permansissent, benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus & Ptolemæus in eunte uere, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexandria proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tres & septuaginta elephantos. Antiochus cognito eorum accessu, euestigio copias cogit. Hæ autem copię eius fuere: Dacæ quidē & Carmanij, & Cilices in expeditorum modum armati, circiter quinq; millia. Horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uero Aetolo proditiōis autore erant ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati, decē millia hominum, quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. Huic Nicarchus, & Theodorus cognomēto Hemiolius præerant. Præter hos Agriānes, & Persæ sagittarij, & funditores circiter duo millia hominum erant: cum quibus Thraces mille: quorum dux erat Menedemus Alabandeus: Dehinc Medi, Cissij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia: quorum curam habebat Acuis, Aspasiāni Medi filius. Abares autem & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdi bellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Theſſalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat, Neocretenses mille Zelysgorgynius, cum quibus unā conuenerant funditores Lydij quingenti, Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitum omnis multitudo erat ad sex millia hominum: quorum quatuor millibus præerat Antipater regij fratris filius, reliquis uero Themison. Ita Antiochi omnes copię erant duo & sexaginta millia peditum, equitum sex millia, elephan-

ti centum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatem recepit. Vbi distributo affatim inter milites frumento, paulo post inde profectus per Cassium, & Bathrazagam uenit. Hic receptis copijs mox inde abiens paulatim procedit, ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Raphia castrametatus est: quæ urbs post Rhinocolura sita est, prima ciuitatum Syriæ quæ Aegyptum aspiciunt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit, & hanc urbem præteriens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostium remota. Principio igitur hoc inter se spacio distantes utrique morabantur. Paucis uero interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animum militibus suis augere, castra propius hostibus admouit, ut uix quinque stadia inuicem distarent. Vbi dum aquatum ac pabulum quotidie proficiscuntur, crebra inter se certamina committunt. Similiter etiam inter utraque castra modo pedites, nonnunquam equites se mutuo aggressi, fortunam belli experiuntur. Sub idem tempus Theodotus magna ac plane ætolica audacia usus est: Cum enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset, sub auroram castra hostium ingreditur, & aspectu quidem propter tenebras incognitus erat: genere uero uestimenti, & reliquo ornatu haud multum à cæteris differens: Quippe uarijs illi uestibus utebantur. Notato autem præcedentibus diebus loco, in quo tentorium regis erat, quod ante ipsa ferè castra sæpe inuicem fuerant congressi, rectà ad illud contendit. Cumq; incognitus omnes pertransisset, clam in tentorium uenit, in quo rex uersari ac cœnare consueuerat. Vbi cum omnia diligenter lustratus regem minime comperisset (nam in secretiori quodam loco quiescebat) duobus qui ibi cubabant uulneratis, & Andrea medico regis interfecto, tuto in propria castra reuersus est, audacia quidem propositum suum consecutus, sed deceptus prouidentia, quod non recte locum, in quo cubare Ptolemæus consueuerat, inuestigarat. Reges cum quinque diebus aduersus se inuicem castra tenuissent, descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cum igitur Ptolemæus mouere è castris exercitum cœpisset, extemplo Antiochus quoq; idem fecit. Phalanges uterque rex, & delectos in Macedonicum morem armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modum instituit: Polycrates cū equitibus sibi subiectis laeuum cornu tenebat. Inter hoc & phalangem Cretem sem erant iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regium agema, deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremo Libyci in Macedonicum morem instructi. In dextro eornu erat Echecrates Theßalus, subiectos sibi equites secum habens: post quos erant Galatæ & Thraces: post eos Phoxidas cum mercenarijs è Græcia militibus, deinde phalanx Aegyptiorum. Elephantorum in lauo eornu quadraginta posuerat, in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat, tres & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uero sexaginta elephantos, quibus præerat Philippus sodalis eius, ante dextrum cornu ponit, in quo certare ipse aduersus Ptolemæum decreuerat. Post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant collocat. Penes equites à fronte Cretenses constituit. Post quos mercenarium è Græcia militem, deinde quinque millia peditum, qui in macedonicum morem armati Bytticum ducem habebat. In sinistro uero cornu ante omnes duo millia equitū ponit, quibus dux præerat Themison, penes quos Cardaces & Lydos sagittarios collocat, postea tria millia expeditorū, qui sub Menedemo erant, deinde Cissios, Medos & Carmanios, post quos Arabas phalangi iunctos. Reliquos deinde elephantos lauo cornu præponit, Myisco uno ex pueris regis illis præfecto. Hūc in modū instructis utrinque copijs, reges ordines suos unā cū ducibus atq; amicis hortari, publice priuatimq; fortitudinem

fortitudinem militū extollere, maximam in phalangibus spem habere: quæ sine uictoriâ subsecutura præmia, uterq; proponere. Hortabantur autem unâ cum Ptolemæo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice: cum Antiocho uero Theodotus, & Nicarchus, quod hī apud eos phalangibus præerāt. Post hæc uterq; rex paulatim aduersus alterum procedit. Ptolemæus quidem cum sorore Laodice læuum cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrum. Hic igitur bellicum canentes, primum cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex hīs, quos Ptolemæus habebat, in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes: longe tamen meliorem feræ ipsæ faciebant ingenti impetu se inuicem impetentes, & faciem facie uerberantes: est enim hic elephantorū mos, ut inter se congressi, & mutuis se dentibus imperentes acerrime pugnent: simulatq; uero uulnus aliquod acceperint, nō secus in omnes dentibus sruiant, quā tauri cornibus. Verum maxima pars elephantorū Ptolemæi prælium formidabat, quod plerunq; accidere Libycis elephantis consuevit: odorē enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinē ac uires, ut mihi uidetur, timentes, indicos statim fugiunt, uti eo tempore accidit: subito enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus, extemplo cum elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant, aggreditur: similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant, in scutatos Ptolemæi feruntur. Quamobrem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echebrates uero, qui dextro cornu præerat: principio quidem ut prædicta cornua congredierentur, expectabat: ubi uero surgentem in aëra puluerem, & elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audentes animaduertit, mandat Phoxidæ mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes aggrediatur: ipse equites, elephantosq; paulatim educens idem facit: paribus igitur animis utrinq; congrediuntur: prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echebrates ipse quidem extra periculum elephantorū esset, maximam uero stragem in hostiles equites faceret, Phoxide quoq; & cæteris qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuum cornu Antiochi in fugam uertitur. Ita cuius dextrum cornu superius erat, læuum fugabatur. Phalanges utriusq; integræ permanebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in medium uenisset, seq; militibus ostendisset, tantum suis animi, hostibus uero terroris addidit, ut qui cum Andromacho, & Sosibio erant, abiectis repente armis fugæ se cōmiserint. At rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorū quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequabatur. Quodam uero è senioribus eum reuocante, & surgentem à phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demum rem intelligens conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uero suos omnes fugæ expositos comperisset, consilij inops ipse quoq; Raphiam fugit, putans non stetitisse per se, quin pulcherrima atq; honestissima uictoria potitus esset, totiusq; cladis suæ causam, tarditatē atq; ignauiam militum fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uero cornu compluribus equitibus ac mercenarijs amissis, in præsentiarum in castra reuertitur, & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorū cadauera tradit sepulturæ iubet: deinde hostiū corporibus spoliatis Raphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat, tamen quia milites eius magna ex parte in urbem confugerant, ipse quoque idem facere est coactus. Sequenti autem die educitis sub auroram, quæ

ex tanta clade superfuerant, copijs, Gazam proficiscitur, ubi castris positis, missisq; qui suorum cadauera repocerent, mortuis parentauit. Desiderati autem fuerunt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum, equites plusquam trecenti: uiui circiter quatuor millia in potestatem hostiū peruenerunt: elephanti tres in ipso praelio, duo postea ex uulneribus periere, complures eorum uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile praelium, quo duo maximi reges prope Raphiam de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Raphia, & reliquis ciuitatibus repente potitus est, uniuersis populis inter se certantibus, ut in dedendo se regi uicinum praeuenirent. Antiochus cum ad ciuitatem eius Eponymum peruenisset, subito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium legatos ad Ptolemæum misit, qui pacem à rege precarentur: timebat enim Ptolemæi uires, & perexiguam spem ob acceptam nuper cladem in militibus habebat: formidabat præterea Achæum, ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atq; insperato successu rerū lætus, beneq; secum actum existimans, quod iam omnem Syriam possideret, haud alienus à conditionibus pacis erat, sed plus etiam quàm satis esset, prouum ad hoc animum habebat, allectus desidia uitæ, qua semper fuerat usus. Cum igitur ante eius conspectum legati uenissent, paululum in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit, ac Sosibium unā cum eis, qui foedus firmaret, ad Antiochū misit: ipse in Syria, & Phœnice circiter tres menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omnium locorū Andromacho Aspendio tradita, Alexandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio foedere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatus belli aduersus Achæum, sicuti à principio statuerat, se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate Asiaticarū rerum status. Eodem tempore Rhodij sumpta occasione ex terræmotu, qui paucis ante diebus apud eos fuerat, in quo & colossus magnus, & incilia, ac naualia quamplurima deciderant, ita prudenter atque industrie se gesserunt, ut non detrimenti, sed potius summæ utilitatis causa hic casus fuisse uideretur: tantum apud homines ignorantia, atq; segnitie à prudentia atq; industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus, ut in hijs secundæ res detrimentum, in illis aduersæ emendationem quandam errorum afferre uideantur. Rhodij enim eam rem magnā ac grauem facientes, & in mittendis quotidie legationibus solliciti, in id ciuitates, & maxime reges inducebant, ut non solum ab hijs maxima munera consequerentur, uerum ita consequerentur, ut dantes ipsi, accipere ab hijs gratiam se putarent. Hieron enim & Gelon non solum quinq; & septuaginta talenta ad gymnasij instauracionem eis dederunt, partim subito, partim breuissimo post tempore, uerumetiam lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas, præterea ad sacrificia peragenda decem talenta, ad ciuium usum alia decem, ut omnia centum talentorum munus facerent: Post hæc omnibus, qui Rhodium nauigarent, immunitatem concessere. Catapultas trium brachiorum quinquaginta, & ad extremum, tanquam à Rhodijs beneficium accepissent, statuas in celeberrimo totius urbis loco erexerunt, coronatum Rhodium populum à populo Syracusano. Ptolemæus uero eisdem promisit talenta argenti trecenta, frumenti artabas, ea est mensura medica, ultra decies centena millia, ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes decem, buxi quadranguli brachia circiter quadraginta millia, funium tria millia, uela item atque arbores ad tria millia, ad instauracionem colossi talentorum tria millia, ædificatores centum, operarios trecentum quinquaginta, & ad horum uictum singulis annis decem & quatuor talenta, præter

præter hæc ad certamina, & sacrificia artabas frumenti circiter duodecim millia, item ad cōmeatum decem triremium artabarū uiginti millia. Quarum omnium rerum magnā partem in præsentia dedit, argenti totius partem tertiam. Eodem modo Antigonus ligna à quindecim usq; ad octo brachia ultra decem millia, tabulas septem brachiorū ad quinque millia, ferri talenta tria millia, picis talenta mille, alterius picis mille modios: post hæc omnia centum argenti talenta pollicitus est. Chriseys autem mulier frumenti centena millia, plumbi talentorū tria millia. Seleucus Antiochi pater, præterquā quod immunitatem nauigantibus Rhodum concessit, misit etiā quinquereemes instructas decē, frumenti bis centena millia, lignorum, retinæ, & capillorū decem millia, brachiorum, & mille talenta. Similia hijs Prusias, & Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes qui in Asia sunt, ut Lyfannias, Olympicus, Lynneus, ac cæteri. Ciuitates uero quæ Rhodijs pro suis quæq; uiribus gratificatæ sunt, nemo enumerare facile posset. Hæc in præsentia quidem recensenda existimauimus, primo Rhodiorū gratia, ut eorum industria ac uigilantia in rebus publicis manifesta omnibus foret: sunt enim profecto & laude, & æmulatione digni: secundo auaritiæ regum nostri temporis causa, & pusillanimitate gentium ac ciuitatū, ne uel illi quatuor, aut quinque talenta largientes credant se grande aliquid atq; amplum facere, ac proinde eandem beneuolentiam, eisdemq; honores à Græcis quærant, quos pristini reges habuere, uel ciuitates magnitudinem ueterum munerū memoria repetentes, existiment se exiguis nostri temporis muneribus maximos illos, atq; optimos honores debere, sed seruare dignitatem suam conentur, ut Græciæ populi longe à cæteris hominibus differant. Ineunte iam ætate, cum dux Aetolorum esset Agetas, Aratus autem Achæorum dux imperium deposuisset: nam hoc loco superius à sociali bello digressi sumus: Lycurgus Lacedæmonius ex Aetolia rediit: magistratus enim cum falsò iniectam ei calumniam, propter quam discesserat, comperissent, confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrrhiam Aetolum, qui tum Eliensium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achæorum male instructum accepit, & ciuitates negligenter ad bellum dispositas, quod Eperatus, qui ante eum dux fuerat, male, ut supra diximus, ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorum accepto, ad belli apparatus omni studio erat intentus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat, ut mercenarij pedites cogerentur non pauciores octo millibus, equites quingenti: ex Achæis uero deligerentur tria millia peditum, & trecenti equites, ex quibus Megalopolitani æneum scutum habentes essent, pedites quidem quingenti, equites quinquaginta, totidem etiam Argiui essent: præterea ut naues quoq; pararentur, in litore & Argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem & Pyrrhias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet, uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum cognita eorum profectio, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorū agrum ingressus, mox Calamas oppidum per prodicionem accepit: deinde iter profectus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrhias cum fermè nudus ex Elide aduenisset, statim à Cyparensibus reiectis iter conuertit. Quamobrem Lycurgus, cum neq; iungere se cum Pyrrhia posset, neque ipse satis per se potens ad res gerendas foret, nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat auguratus, iussit ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites, Messenij totidem pedites, atque equites mitterent,

uolens

uolens hijs copijs ab incurſionibus hoſtium ſeruare Meſſeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Argiuorum agros: quippe omnes hæ regio-
 nes Spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorū bello ſunt expoſitæ:
 Achæicis uero ac mercenarijs militibus ab Elienſium, atq; Aetolorū periculo
 Achæiam cuſtodire. Hijs peractis, diſſenſionem, quæ orta inter Megalopolita-
 nos fuerat, iuxta Achæorum decretum compoſuit. Megalopolitani enim, cum
 pauloante à Cleomene patrio ſolo eiecti fuiſſent, egebant quidem multis, ſed
 rebus omnibus carebant: ſiquidem in dignitate ſua permanentes, cōmeatum &
 ſumptus neceſſarios nec publice, nec priuatim habebant: quamobrem ſeditio-
 ne, ira, ſimultatibus omnia apud eos plena erant: hoc enim & in rebus publicis,
 & in priuata hominū uita accidere conſueuit, quando neceſſarij ſumptus deſunt.
 Primo igitur inter ſe de mœnibus urbis diſſidebant, dicentibus alijs, tantum fa-
 cere eiꝯ circuitum oportere, quantum & præſentes eorum fortunæ paterentur,
 & cuſtodire in tanta paucitate hominum poſſent, alijs autem planè contrarium
 aſſerentibus. Maxime autem de legibus à Pritanide ſcriptis inuicem contende-
 bant, quem legumlatorem eis Antigonus dederat, eratq; inter Peripateticos
 celeberrimus. Cum hæc in ciuitate diſſenſio eſſet, Aratus ciuiles omnes diſcor-
 dias ſedauit, & exardeſcentem iam mutuo Megalopolitanorum iram publice
 priuatimq; reſtinxit. Reconciliatis inuicem Megalopolitanis, repente Aratus
 inde profeſtus, ad Achæorū concilium uenit, mercenarijs Seleuco Phario duci
 relictis. Elienſes Pyrrhæ, quod negligenter ſe geſſiſſe uideretur, inſenſi, Euripi-
 dem ducem ex urbe Aetolia accerſuerunt. Qui obſeruato Achæorum concilio
 & acceptis ſexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, & copias exem-
 plo eduxit, omnemq; regionem uſque ad Egiadem depopulatus eſt, & capta
 ingenti præda mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita obuiam eiꝯ
 profeſtus, euēſtigio hoſtibus occurrit, & collatis uiribus circiter quadringen-
 tos eorum interfecit, ducentos uiuos cepit: in quibus clariores erant, Phyllias,
 Antanor, Clearchus, Euanorides, Ariſtogiton, Nicalippus, Aſpaſius: armis
 uero atq; impedimentis omnibus potitus eſt. Sub idem tempus præfeſtus claſ-
 ſis Achæorum Moliciam uenit: unde mox profeſtus, conuerſo itinere Chal-
 ceam nauigauit: ubi cum oppidani obuiam exiuiſſent, duas longas naues remi-
 gibus, & cæteris neceſſarijs rebus inſtructas cepit: præterea nauigia quampluri-
 ma parua abduxit: collecta præterea eodem tēpore terra mariq; ingenti præda,
 & cōmeatu ac rebus ad uictum neceſſarijs inde acceptis, milites quidem audaci-
 ores in poſterum ſunt facti, ciuitates uero meliorem ſpem animo conceperunt,
 quod neceſſaria ad uictum non cogerentur copijs ſuppeditare. Inter hæc Scer-
 dilaidas iniuria ſe affectum à rege exiſtimans, quod integre ſibi ſtipendium, ſi-
 cuti ex fœdere cum Philippo conuenerat, ſolutum non fuiſſet, quindecim lem-
 bos cum dolo emiſit: qui cum Leucadem appuliſſent, omnibus eos propter fa-
 ctam cum rege ſocietatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud effi-
 cere mali poſſent, Agatinum, & Caſſandrum Corinthios, qui tanquam amici
 eundem portum cum quatuor nauibus ingreſſi fuerant, uiolato fœderis iure,
 ipſosq; & naues eorum ceperunt, ac ad Scerdilaidam ſubito miſere: poſt hæc
 Leucade profeſti, & curſu uerſus Maleam directo, mercatores depopulaban-
 tur. Inſtante iam æſtate, & hijs qui cum Taurione erant, cuſtodiam prædictarū
 urbium ſpernentibus, Aratus delectos milites ſecum habens, cōmeatus gratia
 in Argium agrum uenit. Euripides autem cum multitudine Aetolorū egreſ-
 ſus, populabundus per Tritenſium regionem graſſabatur. Lycus & Demodo-
 cus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu Aetolorum intellexere, congre-
 gatis Dymenſibus, & Patrenſibus, ac Pharenſibus, præterea etiā mercenarios
 ſecum

secum habentes in Eliensem agrum impetum fecerunt. Cumq; ad locum uenissent quem incolæ Phyxîu uocant, leuioris armaturæ milites unâ cum equitibus discurrere per agrum iusserunt: grauiorem uero armaturam circa eum locum in insidijs posuere. Concurstantibus mox passim temereq; in subsidium suorum Eliensibus, cum insidiarum locum pertransissent, insurgentes qui cum Lyco erant, magno impetu in Elienses irruere. Qui cum resistere eorum uiribus non possent, repente in fugam conuersi, ducenti ferè desiderati sunt, octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoq; classis Achæorum cum sapenumero Calidonem & Naupactum nauigasset, regionem omnem depopulatus est, & hostes bis in fugam uertit. Cepit etiam Cleonicum Naupacticum; qui quoniâ hospes Achæorum erat in præsentia quidem nihil mali passus est: Paucis uero interiectis diebus sine pretio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux congregata multitudine Aetolorum, omnem Acarnanum regionem ferro igniq; uastauit. Similiter uniuersam Epyrum depopulatus est. Quæ cum fecisset, in patriâ reuersus suam cuiq; domum abeundi potestatem fecit. Acarnanes deinde in Stratensem agrum profecti, statimq; ab hostibus repulsi, turpem quidem, sed tamen incolumem fugam fecere, quod Stratenes insidias ueriti, persequi illos non sunt ausi. Apud Phanotenses eodem tempore rursus proditio facta est in hunc modum: Alexander Phocidi à Philippo præfectus, ordinauit proditiõem aduersus Aetolos per Iasonem quendam, qui à se Phanotensium urbi præpositus fuerat. Hic ad Ageram Aetolorum ducem missus, pollicitus est, se Phanotensium arcem illi traditurum. Quæ de re & pactum inter se firmarunt, & iusiurandum præstiterunt. Cum constitutus dies aduenisset, Ageras noctu eò cum Aetolis uenit, collocatisq; in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcem mittit. Iason Alexandrum in urbe cum sufficienti numero militum paratum habens, iuuentutem ex pacto intra arcem recipit. Alexander repente impetu in Arcem cum suis facto, Aetolos omnes cepit. Exorta deinde luce, Ageras, cum id factum cognouisset, exercitum domum reduxit, hac clade, ut alijs sapenumero, turpiter ab hostibus affectus. Per eosdem dies Philippus rex Bylazonem cepit, urbem in Præonia maximam, & peropportune sitam ad ingressum Macedoniæ ex Dardania, in qua sufficienti præsidio collocato, Chrylogonum summa celeritate in superiores Macedoniæ partes misit, qui nouum militum delectum haberet: ipse acceptis ex Boeotia & Amphaxitide copijs Edesam uenit. Vbi expectato cum Macedonibus Chryfogono, mox inde cum omni exercitu discessit, & sexto post die Larissam uenit. Continuato deinde per noctem itinere Meliteam appulit, & ad motis mœnibus scalis capere urbem conatus est, tantoq; terrore ob repentinum & inopinatum aduentum Melitenses affecti, ut parum abfuerit, quin urbe sit potitus: & nisi scalæ aliquanto quàm erat opus breuiiores extitissent, profecto compos desiderij fuisset. Veruntamen hac spe fraudatus, & castris iuxta Enipē flumen positis, copias ex Larissa & cæteris ciuitatibus coëgit, quas per hyemem obsidionis gratia parauerat: omnis enim intētio eius erat Thebas capere. Hæc urbs nō longe à mari sita est, distatq; ab urbe Larissa circiter trecenta stadia. Adiacet autē popportune Magnesiæ & Thessaliæ, & maxime ei parti Magnesiæ, quam Demetriadē uocāt: Thessaliæ uero ei parti, quam Phariālîj & Pherenses incolunt. Ex qua cum eam per id tempus Aetoli tenerent, maximum detrimentum Pharsaliensibus ac Demetriensibus inferebatur, nec minus etiam Larissais: Quippe Aetoli crebras in eum agrum incursiones faciebant, quem Namyricum incolæ appellant.

Quamobrem Philippus haud parui hanc rem faciendam existimans, omni stu-

Cc diō ad

dio ad urbis expugnationem incumberebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uero quinque & uiginti, Thebis cum copijs appropinquauit, diuisoq; in tres partes exercitu, urbem à tribus lateribus cinxit: unam quidem partem circa Scopium posuit, aliam circa Heliotropium, tertiam ipse iuxta montem qui urbi imminet, tenuit: quod uero inter castra locorum supererat, fossa ac duplici uallo diligentissime muniuit: addidit præterea ligneas turres in singulis iugeribus sufficienti præsidio refertas: posthæc omni bellico apparatu simul congregato, adijcere arci machinas cœpit. Verum per tres primos dies nullam partem operum admouere potuit: tanta audacia ac fortitudine milites è mœnibus propugnabant: postquam uero propter continuationem certaminis, & multitudinem telorum alij ex ciuibus interfecti sunt, alij uulneribus affecti, tunc parua mora à propugnantibus facta, Macedones uix nono die sub sustentacula, ac cæteras machinas mœnibus admouerunt: posthæc continue expugnationi urbis intenti, ita ut nec noctu, nec interdium catapultæ, & balistæ cessarent, intra trium dierum spatium ad duo iugera muri confregerunt: uerum cum adhibita mœnibus sustentacula magnitudinem ponderis sustinere non ualerent, in terram decedentes, murum quoq; antequam ignis à Macedonibus iniiceretur, secum traxerunt: quo facto cum animi omnium creuissent, seq; ad ingressum urbis pararent, ac iam incepturi prælium uiderentur, perterriti Thebani, seq; & urbem dediderunt. Philippus cum per hunc modum Magnesiæ, & Thesaliæ loca tuta reddidisset, preciosissima quæque Aetolorum bona abstulit. Urbem uero eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationem constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cum adhuc in ea urbe moraretur, rursus legati de pace à Chijs, & Rhodijs, & Byzantijs, & rege Ptolemæo uenere. Quibus cum idem quod anteresponsum dedisset, seq; haud alienum à pace animum habere respondisset, eos remisit, & ut Aetolorum quoq; animos tentarent, iussit: ipse contempta pace toto animo exteris rebus incubebat. Quamobrem cum ei nunciatum fuisset, Scerdilaïdæ lembos omnia circa Maleam depopulari, & mercatoribus omnibus non secus quàm hostibus uti: præterea quasdam naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse, armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperans Illyriorum lembis potiri, simul omnibus uiribus ad bellum aduersus Aetolos intentus, quod nondum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat, Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant, sed nondum fama earum rerum in Græciam peruenerat. Philippus igitur parata classe, cum Cenchreas appulisset, cataphractas quidem nauigare circa Maleam uersus Egium & Patras mandauit: reliquas uero in Lechæo positas, cōmorari in eo portu iussit, quam celerrime ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cum spectaculo interesset, literæ ei ex Macedonia afferuntur, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse, Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iussu, ne quicquam alicui loqueretur: hic ea occasione sumpta, hortari regem cœpit, ut expedito mox Aetolorum bello, Illyricas res aggredieretur: omnem enim Græciam & in presentia parere regi, & post hac idem facturam esse, cum præsertim Achæi sponte sua regi beneuoli forent: Aetoli uero tot cladibus præsentis bello affecti, potentiam eius formidarent. Itam autem, inquit, transfretationem in eam initium esse totius orbis principatum assequendi, quem nemini meliori iure, quàm illi conuenire tempus præterea in præsentiarum ad id peropportunum esse, Romanis ingenti clade ab Annibale profligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius statim id regi persuasit,

fit, utpote adhuc & adolescenti, & natura audaci, ac præter modum imperij auído. Posthæc Philippus congregato amicorum concilio agere de pace Aetolorum cœpit: ad quod cum Aratus quoque libenter ueniret, rex haud expectatis legatis, qui publice de conditionibus pacis referrent, subito Cleonicum Naupactium ad Aetolos misit: hunc enim reperit adhuc ex captiuitate concilium Achæorum expectantem: ipse nauibus Corinthi cum pedestribus copijs acceptis Egium uenit: deinde Lassionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturum se in Eliensem agrum simulabat, ne forte nimis appetere pacem iudicaretur. Posthæc bis, aut ter reuerso Cleonico, & precantibus Aetolis, ut rex ipse ad eos proficisceretur, libenter concessit: datisq; repente ad omnes socias ciuitates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hortatus est ad mittendas pro componendis rebus, & pace cum Aetolis firmanda, legationes: ipse transportatis copijs, & castris circa Panormum positis, qui Peloponnesi portus est & conspectu Naupacti situs, legatos sociorum præstolabatur. Inter hæc dum illi congregarentur, in Zacynthum profectus, solus res eius insulæ composuit, ac mox inde ad eundem locum reuersus est. Congregatis tandem legatis, Aratum & Taurionem cum quibusdam alijs ad Aetolos misit. Qui cum ad eos uenissent, erant enim in concilio Naupacti congregati, pauca quædam locuti, & intellecto eorum desiderio de pace facienda, euestigio ad Philippum reuersi, omnia regi nunciarunt. Aetoli desiderio pacis flagrantibus, unâ cum hijs legatos ad regem misere oratum, ut ad se cum copijs ueniret, quo res melius ac celerius componerentur. Rex precibus eorum plectus, in locum circiter uiginti stadia à Naupacto distantem cum copijs nauigauit. Vbieducta multitudine, & castris nauibusq; uallo ac fossa circumdatis, aduentum Aetolorum præstolabatur. Aetoli inermes uersus regem profecti, duo stadia procul à castris regijs constitere, statimq; ad regem miserunt, qui de rebus præsentibus disserent. Rex igitur primo omnes qui à socijs ciuitatibus conuenerant, ad eos transmisit, iussos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarent, ut ea quisque in posterum teneret, quæ in præsentia tenebat: quam conditionem cum libenter Aetoli acceptassent, pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem consulto prætermisimus, quod nihil in hijs memoratu dignum esse uidebatur: libuit autem adhortationem, qua apud regem & socios principio usus est Agelaus Naupactius, paucis referre. Hic enim cum facta esset dicendi copia, omnesq; ad audiendum parati forent: oportere inquit, maxime Græcos nunquam aduersus se inuicem bellum gerere, sed maximas dijs habere gratias, si omnes unius sententiæ, & instar eorum qui flumina traſciunt, mutuo nexu manuum colligati barbarorum impetum repellere, seq; & ciuitates suas tutari queant: Quod si fieri continue non possit, hoc saltem tempore omni studio seruandum, quod nunquam in maiori periculo Græcia fuerit: prospicere enim se multitudinem copiarum, & magnitudinem instantis belli, neque dubitare, seu Carthagenenses Romanos, siue Romani Carthagenenses in Italia superarint, neutros Siciliæ atque Italiæ imperio contentos fore. Cæterum statim uictores plus quam satis sit extensuros, transitumq; in Orientem facturos: proinde omnes prouidere huic rei oportere, & præsertim Philippum: prouidere autem hoc duntaxat modo posse, si restincto præsentis bello non solum Græciæ ciuitates cesserat affligere, sed è contrario omnium ipse quasi unius corporis curam habeat, & uniuersæ Græciæ salutem tanquam propriam, & ditioni suæ subiectam, consulat: hoc enim si fecerit, & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros esse, & barbaros fidem Græcorum erga regem timentes, minus imperio eius insidiaturos. Quod si ad propagandum

imperium animū habeat, aspicere eum in occidentem oportere, & quo in statu res Italiæ sint considerare: esse enim in præsentia tempus, quo facile totius orbis principatū sperare possit, minus negotij habiturus, quod Romani apud Thrasimenum lacum uicti ab Annibale fuissent. In summa regem hortatur, ut bella atque discordias totius Græciæ in pacem concordiamq; conuertat, enitaturq; omni studio conseruare sibi in posterum libertatem, pro arbitrio suo bellum aut pacem in prouincia constituendi. Quod si semel nubem illam, quā consurgentem in occidente uidebant, trucidis & cruenti belli Græciæ locis appropinquare permetteret, uereri se inquit, ac uehementer sollicitum esse, ne huiusmodi dissensiones & concordiæ, & ludi quos inuicem cōmittebant, ita ab eorum omnium potestate exciderentur, ut ne precari quidem deos liceret, hanc sibi facultatem adesse, ut bellari inuicem, ac pacem facere pro eorum arbitrio liceret. Hæc cum dixisset Agelaus, animos faciorum mirumimmodum ad pacem inflammauit: maxime autē permouit Philippū regem, quod non mediocriter iam propter uerba Demetrii ad id mentem inclinauerat: Quamobrem unanimi cōsensu pacem cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere omnes discesserunt, pacem in patriā pro bello reportātes. Hæc omnia gesta sunt anno tertio centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Dico autē id prælium, quod Romani in Tuscia cōmiserūt, & bellū Antiochi in Syria gestum, & pacem ab Achæo & Philippo cum Aetolis factam. Græcas igitur atq; Italicas res, item etiā Africanas hæc primū tempora coniunxere: Neq; enim post eum diē Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes suas ad Græciā referebant, neq; bella, aut pacē inuicem moliebantur, sed omnes iam mentē oculosq; ad Italiā conuertebāt. Paucis quoq; interiectis diebus insularum, & locorum Asiæ cultores idem fecere: omnes enim, qui uel Philippo infensi erant, uel ab Attalo diffidebant, non iam ad Antiochum & Ptolemæum, neque ad meridiem aut orientem, sed ad occasum omnes conuertebantur: Alij Carthaginenses, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoq; Philippi uires atque audaciam ueriti, legatos in Græciam mittebant. Nos autem, quoniam, sicuti à principio statueramus, manifeste nobis, nisi nos opinio fallit, ostendimus, quando, & quomodo, & quibus ex causis res Græciæ cum Italicis & Libycis quasi in unum corpus coaluerunt, superest, ut narrationem rerum in Græciæ gestarum prosequamur, quousque ad ea tempora uentura sit, in quibus Romani iuxta Cannas à Carthaginensibus uicti, ac profligati fuere: hinc enim à rebus Italicis digressi sumus, & de hijs quæ in Græcia & Asia iisdem temporibus gesta sunt, hunc & superiorem librū perscripsimus. Achæi cum primum finis bello impositus fuit, Timoxeno duce electo ad instituta patriæ reuersi, similiter etiam reliquæ Peloponnesi ciuitates paulatim res publicas componebant, colebant agros, ludos, ac sacrificia deorum renouabant: quippe assiduo bellorū usu factum erat, ut hæc omnia quasi è memoria excidissent. Athenienses timore Macedonū liberati, optima iam libertate frui uidebantur: uerum cum Euryclidam & Micionem duces haberent, eorum imprudentiam secuti, omniū ferè regum, ac præcipue Ptolemæi tributarij crant. Ptolemæo statim post hæc tempora bellum aduersus Aegyptios subortum est: hic enim cum Aegyptios in bello aduersus Antiochū secum habuisset, aliquandiu opera eorū usus, mox ab eis relictus est: elati enim rebus circa Raphiam gestis, haud amplius parere regi uoluerūt, sed ducem aliquem quærebant, tanquā ipsi iam gerendo bello per se sufficerent. Quod etiam tandem non longe post tempore factum est. Antiochus ingenti apparatu ad res bellicas per hyemē factō, proxima dehinc æstate Taurum transcendit, & inito cum Attalo rege societate bellum aduersus Achæum renouauit, Aetoli etsi pacem initio gratissimam

nam habuere, quod bellum longe aliter quàm spes eorum fuerat successisset, proinde Agelaum Naupactium ducem elegerunt: cuius præcipua opera pax fuerat secuta: Procedente tamen tempore grauius Agelaum accusare, ac de eo non mediocriter conqueri cœperunt, quod eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus permultas habebant, amisissent, quandoquidem non aliquam prouinciam partem, sed uniuersam planè Græciam pacificasset. Veruntamen Agelaus æquo animo huiusmodi iniuriam ferens, impetum eorum reprimebat. Ex quo illi quoque contra eorum naturam temperare iracundiam suam sunt coacti. Philippus rex cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam nauigaret, Scerdilaïdæ in itinere obuians, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti supra diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ quoque oppidum, nomine Pisseum in prædam uerterat, & complures Daretidis ciuitates, Antipatriam, Chrysodionem, Gertonem: præterea etiam non paruam Macedoniæ partem sibi partim hor tatu, partim uiribus asciuerat, extemplo copias in terram posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperandas intentus. Omnino autem bellum aduersus Scerdilaïdam gerere decreuit, pernecessarium existimans, Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur, uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientē. Quod non tam Philippi gratia faciebat, quàm odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharum spoliatus fuerat, arbitrabatur. Philippus itaque admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. In Dissaretide enim cepit Creonium & Gerontem, circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Boios: in Calcecinorum uero prouincia Bantiā, apud Pisantinos Orgyssum. Quibus peractis copias in hiberna dimisit. Erat autem hæchyems, qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Dauria hyemabat: Romani uero Caium Terentium, & Lucium Aemylum Consules nouis comitijs creauerant. Philippus dum in hibernis esset, ratus nates parare sibi opus fore, non tam ad naualem pugnam (quippe impotentem se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quàm ad transfretationem copiarum in Italiam, centum lembos parauit: quod ante eum nemo ferè regum Macedoniæ fecerat. Adueniente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis cum copijs soluit. Sub idem tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus facto per Euripum & Maleam itinere, ad loca quæ sunt circa Cepheleniam & Leucadem uenit. Vbi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit: Siquidem Romanorum classem mirum in modum formidabat. Vbi uero iam iuxta Lilybeum esse per exploratores didicit, animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Appolloniam uersus directo. Cùmque iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Appolloniam præterfluentem, quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur, delati in insulam, quæ Sason dicitur: estque in ingressu Ionici sinus, noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes. Hos nuntiasse, quinqueremes Romanorum à se circa Rhegium relictas, Appolloniam, & ad Scerdilaïdam cursum tenere. Philippus ratus ob id classem non longe abesse, subito terrore correptus, collectis ancoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit, trepidèque, & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cepheleniam appulit, ne nocte quidem cursum dirimente. Hic recreatis parumper animis aliquamdiu constitit, simulans se urgentibus certis Peloponnesiacis rebus eò reuersurum esse. Accidit autem omnem eum timorem esse falsum: Etenim Scerdilaïdas cum audi-

uisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse, aduentum eius per mare ueritus, auxilium Romanorū per legatos implorauit. Romani decem naues ex classe quæ Lilybæi erat misere. Hæ iuxta Rhegium transeuntes fuerunt uisæ. Quarum timore nisi frustra correptus rex fuisset, & ijs potiri facile poterat, & peropportunum ad res Illyricas tempus habere, Romanis rursus ingenti clade iuxta Cannas ab Annibale affectis, & ferè ad internitionem usq; profligatis, nunc autem inani timore perculsus, tutam quidem, ueruntamen turpissimam fugam in Macedoniam fecit. Sub idem tempus Prusias quoq; rem memoria dignissimam gessit. Galli, quos ex Europa rex Attalus bello aduersus Achæum in Asiam transfretauerat, cum ob memoratas à nobis superius suspiciones à prædicto rege discessissent, uniuersas Helle Ponti ciuitates cupide nimium ac crudeliter depopulabantur. Hi cum ad extremū Eliensium quoq; urbem obsidione cinxissent, egregiū sanè facinus commissum fuit ab hijs qui Alexandriam colebant: Siquidem Themiste duce cum quatuor milibus hominum aduersus illos misso, non solum Eliensium obsidionem dissoluerunt, uerumetiam Gallos ex omni Troade expulerunt: partim eis prohibentes comitatum, partim omnes eorum conatus impediētes. Galli, Arisba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam uicinis ciuitatibus insidiabantur, bellumq; aduersus omnes gerebant. Contra quos Prusias cum copijs profectus, inito mox prælio exercitum eorum profligauit, filios ferè omnes atq; uxores passim, nulla sexus aut ætatis ratione habita, interfecit, castra diripi à militibus passus est. Quibus peractis maximo timore ac periculo Helle Pontum liberauit, optimumq; posteris exemplum reliquit, ne barbari tam facile ex Europa in Asiam transfretarent. Hæc igitur ea tempestate in Græcia atq; Asia gerebantur. In Italia uero post profligatum Cannensi prælio Romanorū exercitum quamplurimæ ciuitates ad Carthaginenses defecere, sicuti superioribus libris memorauimus. Verum nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus: quandoquidem satis ostensum est, quo in statu res asiaticæ & græcæ forent centesima & quadragesima olympiade. Quibus in sequenti libro breuiter ac summatim repetitis, orationē deinceps ad Romanorum rempublicam, sicuti ab initio statuimus, conuertemus.

P O L Y B I I H I S T O R I A R V M

L I B R I Q V I N T I

F I N I S.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1800 EAST 5TH AVENUE
CHICAGO, ILL. 60607
U.S.A.
1968

UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1800 EAST 5TH AVENUE
CHICAGO, ILL. 60607
U.S.A.

DONGARCIA MANRIOVE

M

RODOLFO ARA

2049

